

**לע"נ הרה"ח ר' יעקב ז"ל בן הרה"ח
ר' מנחם מנדל הי"ד**

**וזוגתו מרת אסתר מלכה ע"ה בת
הרה"ח ר' יעקב ירוחם ז"ל**

**ולע"נ מרת חיה לאה ע"ה בת ר'
שלמה ז"ל**

דברי פתיחה

אודה ה' בכלל לבב בסוד ישרים ועדה על כל הטוב אשר גמלני, ובפרט בהוצאת חיבורי על הלכות פסח ודינים הנוגעים לערב פסח שחל בשבת, ומכיון שדיני פסח יש בהם הרבה הלכות וכמש"כ המשנ"ב (סי' תכט ס"א) שמטעם זה יש חיוב לשאול בהל' הפסח קודם הפסח שלושים יום "משום דיש בהם הלכות רבות, כגון טחינת חיטים ואפית מצות והגעלת כלים וביעור חמץ, שאלו אם אין עושין אותן כהלכותיהן קודם פסח לית להו תקנה בפסח" עכ"ל, על כן התמקדתי בחיבור זה בעיקר בדיני ליל הסדר אשר הם הדברים החשובים ביותר בהל' פסח (ובפרט שיש בלילה זה כמה מצוות דאורייתא כמצות סיפור יצי"מ ואכילת מצה, וגם כמה מצוות דרבנן כמצות הסיבה וד' כוסות ואכילת מרור ואפיקומן, ועוד), אבל כיון שגם דיני ליל הסדר הם הרבה הלכות ופרטי דינים והרבה מנהגים ושיטות, על כן הבאתי בזה את מנהגי רבותינו מאורי הדור מרנן בעל האבי עזרי ובעל הדרכי שמואל זצוק"ל על מנהגם והליכותיהם בימי הפסח וליל הסדר, וכן הבאתי בזה פסקי הלכות ודרשתו של חדב"נ מורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אוערבאך שליט"א על דיני ליל הסדר שנערכה ע"י הרה"ג ר' אברהם נדב שליט"א, שדרשה זו מקיפה כמעט את כל ההלכות העיקריות של ליל הסדר, ובפרט שציין את מנהגי ופסקי אביו וחמיו מרנן הגרש"ז אוערבאך והגר"ש אלישיב זצוק"ל, שרובא דעלמא נשענים על פסקיהם, אבל גם ע"ז הוספתי מדיליה את שאר הפוסקים והשיטות ומנהגיהם כמרנן החזו"א, הגר"ז מבריסק, הקהילות יעקב, האגרות משה, המנחת יצחק, והגר"ש וואזנר זצוק"ל, וכן יבלחט"א מרנן הגר"מ שטרנבוך, הגר"ש דבילצקי, הגר"ח קנייבסקי, הגר"מ גרוס, הגר"צ פרידמן, והגרמ"מ קארפ, ועוד. וכן מפוסקי בני עדות המזרח כמרנן החיד"א, הגר"ח פלאג'י, הבן איש חי, הכה"ח, הגר"צ אבא שאול, ועוד. ולמותר לציין ולהזהיר **שאין להורות הלכה למעשה בלי לעיין במקורות.**

וראשית אודה לה' על שזיכני להוציא קונטרס זה לאור, וכן אכיר תודה מקרב לב לכל ידידי ומכריי ואנשים שוחרי אמת אשר עוררו אותי בכתב ובע"פ במה שיש לתקן בקונטרס ולהוסיף עליו. וכמו"כ אכיר תודה למחבר הספרים הנפלאים בשם "המפתח הגדול" ובו אוצר מלא ומפתח גדול לכל הנידונים ההלכתיים בעניני או"ח להרבה שותי"ם, ונעזרתי בו רבות. ואסיים בברכה ותודה לכל מי שיעיר לי או יתקן אותי בטעויות שמצא כדי שאוכל לתקנם במהדורא הבאה בפל' 0583288647. (כמו"כ יש אפשרות להנציח שם בתרומה של 50 ש"ח לכל שם).

בעזרת החונן לאדם דעת

רפאל אלחנן רבינוביץ

ניתן להשיג החוברת בפל' 0583288647

רח' רבי עקיבא 88 ב"ב

תוכן העניינים:

פרק א' – דיני ערב פסח שחל בשבת.....עמ' 6

א. זמן דרשת שבת הגדול / ב. זמן תענית בכורות / ג. אב המתענה עבור בנו הבכור אם צריך להתענות בשנה זו / ד. שכח ואכל או שקשה לו להתענות ביום ה' אם יתענה ביום ו' / ה. הנעשה בר מצוה ביום ו' או בשבת אם צריך להתענות ביום ה' / ו. זמן בדיקת חמץ ודיניו / ז. אכילה קודם הבדיקה / ח. זמן מכירת חמץ לנוהגים לעשות גם מכירת י"ג / ט. דיני ומנהגי תפילת שחרית בער"ש / י. זמן מכירת חמץ ודיניו בשנה זו / יא. זמן שריפת חמץ ודיניו / יב. כמה חמץ לשייר ואם מותר לאכול חמץ בער"ש / יג. אם מותר לאכול מצה בער"ש / יד. סוף זמן הגעלת כלים בער"ש / טו. אם מותר לעשות מלאכה בער"ש אחר חצות / טז. תספורת וקציצת ציפורניים בערב שבת / יז. טבילה בערב שבת לכבוד הרגל / יח. באיזה כלים יבשל לשבת / יט. בישול קטניות לשבת זו / כ. לבשל שרויה (קניידלאך) לשבת זו / כא. לבישת 'פראקי' בשבת זו / כב. הכנת המרור לליל הסדר מער"ש (חסה וחריין) / כג. ההכנות לליל הסדר שצריך לזכור לעשותם מער"ש / כד. הכשרת השיניים (כתרים וסתימות) מער"ש / כה. הכנת מקום סעודת ליל שבת / כו. קידוש בכוס או בגביע חד פעמי / כז. אכילת מצה בליל שבת / כח. צירוף מצה ללחם משנה / כט. אם המצות מוקצה בשבת / ל. שאר דיני ער"פ שחל בשבת יתבארו א"ה בחלק ב'.

פרק ב' – דינים נוספים הנוגעים לפסח שחל במוצ"ש.....עמ' 27

א. לישון בפסח ע"מ שיהיה ער בליל הסדר / ב. להביא מחזור לבית הכנסת בשבת / ג. הכנסת והוצאת מאכלים מהמקרר או המקפיא בשבת לצורך יו"ט / ד. לטאטא הבית בשבת לסעודת ליל יו"ט / ה. טבילה בשבת לכבוד יו"ט / ו. ללבוש בשבת בגדים לכבוד יו"ט / ז. תפילת ערבית במוצש"ק וכששכח ותודיענו / ח. עשיית מלאכה לפני הבדלה / ט. אמירת הבדלה בקידוש – יקנה"ז / י. נר הבדלה – חיבור הנרות זה לזה / יא. הפרדת הנרות זה מזה / יב. להדליק ביו"ט נר להבדלה / יג. טעה בהבדלה בקידוש – יקנה"ז / יד. להוריד את את הפח (בלעך) מהגז.

פרק ג' – דיני ואופן הכנת הנרות בשבת לצורך הדלקת נרות יו"ט.....עמ' 38

א. הוצאת דיסקיות של נרונים / ב. להוציא שעה מהזכוכית / ג. להוציא פתילה ישנה מהנר / ד. להדביק הנרות בפמוטים / ה. הכנסת הפתילה לפקק הצף / ו. הפרדת הפתיל הצף / ז. לחתוך הפתילה / ח. לחתוך הנר להתאימו לפמוט / ט. שימוש בבית קיבול לנר המבריגים אותו לפמוט / י. להשתמש בפתילות שנכבו בשבת / יא. מקום הדלקת הנרות בליל יו"ט.

הליכות והנהגות רבינו מרן בעל האבי עזרי זיע"א.....עמ' 42

א. קודם החג / ב. והיא שעמדה לאבותינו ולנו / ג. הכנה למצוה / ד. הכשרת הכלים / ה. בדיקת חמץ / ו. מכירת חמץ / ז. ערב החג / ח. ברכת האילנות / ט. ער"פ שחל בשבת / י. ליל הסדר / יא. סדר הקערה / יב. מרור / יג. כרפס / יד. קדש / טו. יחץ / טז. מגיד / יז. מוציא מצה / יח. שולחן עורך / יט. ברהמ"ז והלל / כ. כוס של אליהו / כא. עד שתחטיפנו שינה / כב. הנהגות החג / כג. שרויה בפסח / כד. שמחת החג / כה. אסרו חג.

הליכות והנהגות רבינו מרן בעל הדרכי שמואל זיע"א על ליל הסדר.....עמ' 58

בדיקת חמץ / ערב פסח / הכנות לליל הסדר / הנהגות לליל הסדר / קדש / ורחץ / כרפס / יחץ / מגיד / רחצה / מוציא מצה / מרור / כורך / שולחן עורך / צפון / ברך / הלל / נרצה.

פסקי מורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על הלכות פסח.....עמ' 73

א. ברכת האילנות בשבת / ב. ברכה על אילן אחד / ג. בדיקת חמץ בחדר מדרגות / ד. חשמל בשעת הבדיקה / ה. אכילת פיתות בער"פ / ו. שיניים עם סתימות / ז. כלי שנפל על הרצפה / ח. אוכל שנפל על הרצפה / ט. חמץ שבתוך האבנית שבמיחם או קומקום / י. לשקול בשבת למצוה / יא. הפרשת חלה מהכפולות.

שו"ת ממורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על דיני פסח.....עמ' 102

דיני חיוב בדיקת חמץ לבחורי הישיבות.....עמ' 103

א. כשבודקים קודם ליל י"ד / ב. כשבודקים בליל י"ד / ג. חיוב בדיקה בפרוזדור וחדרי המדרגות.

ליקוט נרחב מגדולי הפוסקים בענין עישון סיגריות בפסח.....עמ' 106

בירורים ופסקי הלכות בדיני ליל הסדר

ממורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א:

ערב פסח.....עמ' 78

א. הכנה למצות והגדת לבנך / ב. הפרשת חלה / ג. בדיקת הכפולות.

קדש.....עמ' 80

א. קידוש וכן כוס ד' אחר חצות / ב. מי מקדש / ג. אמן דשהחיינו לנשים ד. קטנים בד' כוסות / ה. מיץ ענבים לד' כוסות / ו. חמר מדינה לד' כוסות / ז. באופן שהיין יענין שיגרום לו חולי / ח. אם צריך הסיבה בשתיית היין / ט. נשים אם צריכות הסיבה, ובדין שתיה בעמידה אי הוי דרך חירות / י. אריכות ההגדה לענין קידוש במקום סעודה / יא. אריכות ההגדה לענין שיעור עיכול / יב. שתיית היין בד' כוסות.

ורחץ.....עמ' 88

א. הערה בענין נט"י לדבר שטיבולו במשקה.

כרפס.....עמ' 89

א. כוונה בכרפס לפטור את המרור / ב. ברכה על סלרי חי / ג. אכילת הכרפס פחות מכזית.

יחץ.....עמ' 90

א. אימתי עושים היחץ / ב. יחץ על מצה שלימה.

מגיד.....עמ' 90

א. ביאור החילוק בין זכירת יצי"מ כל השנה לסיפור יצי"מ בליל פסח / ב. אם יש להסב בהגדה / ג. מצות על השולחן בעת אמירת ההגדה / ד. הפסק בהגדה / ה. גיל קטנים למצות והגדת לבנך / ו. נשים בסיפור יצי"מ / ז. אופן התחלת הסיפור.

רחצה.....עמ' 92

א. שומר ידיו בנקיות מנטילה ראשונה.

מוציא מצה.....עמ' 93

א. תשלום קודם הפסח / ב. הקנאה לאורחים / ג. בירור הלכה בענין אכילת ב' הכזיתים / ד. שיעור המצה לילדים או לחולה / ה. שיעור הזמן של כדא"פ / ו. גיל חינוך לקטנים במצה / ז. שיעור הכזית לכורך ואפיקומן ומרור.

מרור.....עמ' 97

א. "לכם" במרור / ב. חסה מתוקה / ג. חסה שמגדלים ע"ג מצע מנותק לענין ברכה / ד. אם מברך ברכה אחרונה על הכרפס / ה. שיעור כזית למרור.

כורך ושולחן עורך.....עמ' 99

א. שיחה קודם כורך / ב. שולחן עורך / ג. שיעור המצה לכורך.

צפון.....עמ' 99

א. זכר לפסח ולמצה / ב. סוף זמן אכילת אפיקומן / ג. אם יש עצה להאריך בסעודה אחרי חצות / ד. שיעור המצה לאפיקומן.

בירורי הלכה

בירור הלכה בענין הכשרת מיקרוגל לפסח

ממורנו מעמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א.....עמ' 108

סימן א' - בירור הלכה בענין האוכל בטעות את המצה של חבירו אם יצא יד"ח.....עמ' 110

סימן ב' - בירור הלכה בענין הפרשת חלה בשבת ויו"ט ע"י קטן בן י"ב שנים (עצת המהרי"ל

דיסקין).....עמ' 116

פרק א' – דיני ערב פסח שחל בשבת

זמן דרשת שבת הגדול

א. בשנה זו ששבת הגדול חל בער"פ, דעת כל הפוסקים¹ והמשנ"ב (סי' תכט סק"ב) שמקדימים לדרוש את דרשת שבת הגדול בשבת שלפניה, ודלא כמו שכתב הערוך השולחן (סי' ל ס"ה) שדורשים בשבת ער"פ.

זמן תענית בכורות

ב. בשנה זו שי"ד ניסן חל בשבת מצינו כמה ג' שיטות בראשונים לענין דין תענית בכורות, י"א² שבשנה זו אין מתענים כלל, הואיל ונדחה נדחה מאחר שאינו אלא מנהג, וי"א³ שבשנה זו יתענו הבכורות ביום שישי (י"ג ניסן), וי"א⁴ שבשנה זו מקדימים הבכורות להתענות ביום חמישי (י"ב ניסן), ולהלכה השו"ע (סי' תע ס"ב) הביא ב' דעות, שי"א שמתענים ביום חמישי וי"א שאינם מתענים כלל, והכרעת הרמ"א (שם) ורוב רובם של הפוסקים⁵ שהבכורות מתענים ביום חמישי (י"ב ניסן), וגם הספרדים לכתחילה יש להם להחמיר ולהשתתף בסעודת מצוה ביום חמישי⁶. ובזמננו שהמנהג הפשוט לפטור את התענית בסיום מסכת ושאר סעודת מצוה יש שכתבו⁷ שבשנה זו לא יועיל לפטור את עצמו בסיום מסכת מכיון שבכה"ג יצטרך להתענות ביום שישי, ואם כי הכרעת כמה מגדולי הפוסקים⁸ שגם בשנה זו יכול לפטור את עצמו בסיום מסכת ושוב אין צריך להתענות ביום שישי, מ"מ

¹ כ"כ מהרי"ל (בריש הל' פסח), והובא לדינא בא"ר (סי' תל סק"ב) וכ"כ בפמ"ג (סי' תל במשב"ז), ובמחזיק ברכה להחיד"א (סי' תל סק"ג), ובכנה"ג (סי' תמד), ובכה"ח (סי' תכט סק"ד), וכן הכריעו פוסקי זמננו, הגר"מ שטרנבוך (תשו"ב ח"ב סי' ריא אות א'), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סג), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נב), והגרמ"מ קארפ (הל' ער"פ שחל בשבת עמ' סז). ובבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשת סוף סעי' ה) מבואר שבשבת שלפני ער"פ דרש בעניני הלכה, ובשבת ער"פ דרש לפני מנחה על ההגדה.

² כ"כ הב"י (סי' תע ד"ה וכתב) בשם האגור (סי' תשעא) בשם אביו, וכ"כ בשו"ת מהרי"ל (סי' קנח) בשם הר"י קרובי"ל (הסמ"ק).

³ בברכ"י (סי' תע סק"ד) הביא דמהר"ם פרובינצאל בתשובותיו (סי' עא) ובמאירי (ענין כג) כתבו דבשנה זו יתענו ביום שישי, ושכ"כ בהג' על ס' מנהגים (מנהג ר"ח ניסן הע' סב) בשם מהרא"ק, הו"ד בלקוטי מהרי"ח (בסדר הנהגת ער"פ).

⁴ כ"כ מהרי"ל (בשו"ת מהרי"ל סי' קי וסי' קנח ובמנהגי מהרי"ל בדין הבכורים) שכן פסק הרוקח ושכן נהגו, וכ"כ בשו"ת מהר"י ווייל (בסוס"י קצג) בשם הרוקח, וכ"כ התרה"ד (סי' קכו).

⁵ כ"פ בלבוש (סי' תע), ובא"ר (סי' תע סק"א), ובשו"ע הגר"ז (סי' תע ס"ז), ובדה"ח (בדיני ער"פ אות ג), ובחיי"א (כלל קכט אות יב), ובקיצו"ש (סי' קטו ס"ב), ובסידור היעב"ץ כתב דטוב הדבר לנהוג כן, אך הוסיף, דכיון שי"א דנדחה לגמרי אין להטילו חובה דבמנהג ספק להקל. והגרמ"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' סז) כתב שכן מבואר במדרש תנחומא (בראשית פ"ג).

⁶ כ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ג אות ג) שגם הספרדים ראוי לכתחילה שיחששו לשיטות החמירים וישתתפו ביום חמישי בסעודת מצוה, דמצינו לשיכנה"ג (סי' תיז), והשולחן גבוה (סי' תע סק"ד), והבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשבת ס"א), והכה"ח (סי' תע סק"ג) שפסקו כדעה שניה בשו"ע שהבכורות מתענים ביום חמישי.

⁷ כ"כ הפמ"ג (ריש סי' תע בא"א) גבי ברית מילה שיתענו ולא ישלימו או שיתענו בער"ש, וכ"כ ביד אפרים (עמ' קפה) שאם אכלו בסעודת ברי"מ ביום חמישי, יתענו ביום שישי או שיעשו עוד סיום, וכדמצינו כה"ג בדין תענית אסתר שהוקדם ליום חמישי שכתב הרמ"א (סי' תרפו ס"ב) שאם אירע בו ברי"מ מותרים כל המוזמנים לאכול בסעודת המילה, ומחר ביום ו' יתענו האוכלים, ועי' גם ביטעו"ת יעקב (סי' תע) שכתב דבשנה כזו לא יועיל סעודת מצוה לפטור תענית בכורים דהרי אפשר לעשות הסעודת מצוה בלילה שאחרי התענית כמש"כ המג"א (סי' תקנט סק"א) ושאינו בער"פ דשנה רגילה שבליילה הוא ליל הסדר, וגם ביום ה' ליכא הסברא דלא יוכל בלילה לערוך הסדר כהלכתו, אמנם בשו"ת האלף לך שלמה להגר"ש קלוגר (סי' שפו) סובר שגם בשנה זו אפשר לפטור התענית בסיום מסכת או סעודת מצוה.

⁸ כ"פ הכה"ח (סי' תע סק"כ) מכיון שתענית זו אינו אלא מנהג וי"א שבשנה זו אין מתענים כלל לכן די ביום חמישי, וכ"כ בחוט שני (פסח פ"א סק"ו) בשם החזו"א, וכן העיד הגר"צ צבי פרידמן בשם הגר"ש אלישיב (גלאט תשס"ח עמ' 25, ואשרי האיש פני"ה סי"ב)

הורו כמה מפוסקי זמננו⁹ שכדי לצאת ידי כל השיטות ראוי להשתתף בסיום גם ביום חמישי וגם ביום שישי ובכך יוצא ידי כל השיטות, ויש שכתבו¹⁰ שיעשה הסיום ביום חמישי ויאכל גם ביום שישי משיירי הסיום של אתמול. והמתענה עבור בנו הבכור ופוטרו עצמו בסיום מסכת אין מקום להחמיר לעשות סיום גם ביום ו' מאחר שיש מקילין לגמרי כשחל ער"פ בשבת (עי' בזה בסעי' הבא) שאינו צריך להתענות¹¹.

אב המתענה עבור בנו הבכור אם צריך להתענות בשנה זו ג. יש שכתבו¹² שאב הצריך להתענות עבור בנו הבכור, אם יקל בשנה זו לא להתענות כדעה שניה בשו"ע לא יפסיד כיון שאינו זמנו, אמנם בזמנו שהכל משתתפין בסעודת מצוה והדבר מצוי כמעט בכל ביהכ"נ בודאי אף אבי הבכור ישתתף בזה, ומה לו להיכנס לפלוגתא בזה¹³.

שכח ואכל או שקשה לו להתענות ביום ה' אם יתענה ביום ו' ד. מי ששכח שמתענים ביום חמישי ואכל, צריך להתענות או להשתתף בסעודת מצוה ביום שישי¹³, וכמו"כ בכור שאינו יכול להתענות או להשתתף בסעודת מצוה ביום חמישי ישלים את התענית למחרת ביום שישי¹⁴, ויש שכתבו¹⁵ שבשנה זו אם אינו מוצא סעודת מצוה ביום ה', יכול לפדות התענית ע"י נתינת צדקה, וכמו"כ י"א¹⁶ שבשנה זו שאין התענית בזמנה יש להקל בה לגבי מי שיש לו מיחוש.

שהמנהג לעשות סיום רק ביום ה', ואי"צ מעיקר הדין להתענות או לעשות סיום שוב ביום שישי, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובה"נ ח"ב סי' ריא אות א'). ועי' בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ב הע' י') שהביא עוד כמה טעמים מדוע אי"צ להשלים התענית ביום שישי.

⁹ כן דעת הסטייפלר (בהערותיו להגר"מ שטרנבוך תשובה"נ ח"ב סי' ריא אות א'), וכן נהג בעצמו (אורחות רבנו ח"ב עמ' נז), וכ"כ הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סג אות ב ובהע' ו שם) שטוב להדר לעשות סיום גם ביום ה' וגם ביום ו', וכן נהג בעצמו, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות להגר"ר מנשה קליין (ח"ז סי' סה), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (ח"ב סי' ריא אות א'), והגרמ"מ קארפ (בספרו הלי' ער"פ שחל בשבת עמ' סט) שהמדקדקין נוהגין לסיים מסכת או להשתתף בסיום גם ביום ו'.

¹⁰ כ"כ הגר"צ פ"פ פרנק (מקראי קודש פסח ח"ב סי' כג).

¹¹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובה"נ ח"ב סי' ריא אות א'), ושכן העיר לו הסטייפלר (תשובה"נ ח"ב סי' ריא).

¹² כ"כ הכה"ח (סי' תע סק"ג) והפתחי תשובה (סי' תע ס"ב) בשם שו"ת דברי מנחם (סי' ח).

¹³ כ"כ הגרמ"מ קארפ (בספרו הלי' ער"פ שחל בשבת עמ' סח הע' ג).

¹³ כן הורו הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פני"ה סי"ב), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נג אות ה), וכ"כ הגרמ"מ קארפ (בספרו הלי' ער"פ שחל בשבת עמ' סז הע' ב) שיתענה ביום ו' מדין השלמה שזהו זמנו, ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ב הע' ב) הסתפק בזה, ועי"ש שביאר את צדדי הספק.

¹⁴ כן הורה הגר"נ קרליץ (אמרי שפר עמ' רמה).

¹⁵ כ"כ בקוני' ער"פ שחל בשבת להגר"ח זוננפלד (אות א').

¹⁶ כן הורה הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נב), ובלא"ה אף בשאר שנים כשהתענית בזמנה בער"פ כתב המשנ"ב (סי' תע סק"ב) שהחש בראשו או בעינו אינו צריך להתענות אף אין לו סעודת מצוה.

הנעשה בר מצוה ביום ו' או בשבת אם צריך להתענות ביום ה' גם בכור שיהא בר מצוה ביום שישי או בשבת צריך להתענות או להשתתף בסעודת מצוה ביום חמישי, בהיות שהחיוב נקבע בזה להתענות ביום חמישי, הרי שהחיוב נקבע בזה להתענות ביום חמישי, ושוב אינו צריך להתענות ביום שישי¹⁷.

זמן בדיקת חמץ ודיניו

ו. זמן הבדיקה הוא בליל י"ג ומברך על ביעור חמץ¹⁸, ובודק אז בכל פינה ופינה כמו בכל שנה, וחייב לבדוק כדין גם החדר או את הפינה שיאכל שם בלאו הכי אח"כ חמץ בשבת¹⁹, ויזהר בחמץ שמצניע לער"ש וסעודת שבת, לשומרו היטב שלא יתפזר, שאז לא הועיל בבדיקתו מאומה, ובמיוחד כשיש תינוקות בביתו יש ליזהר בזה מאד, ולכן יסגור דלת כל חדר אחר הבדיקה²⁰, ויש נוהגים²¹ שאין נותנים לקטנים חמץ כלל מאחר הבדיקה או שריפת חמץ. ואח"כ מבטל את החמץ כבשאר שנים כמבואר במשנ"ב (סי' תמד סק"א).

אכילה קודם הבדיקה

ז. אסור לאכול קודם הבדיקה, ואפי' הבכורות שהתענו ביום, אסורים לאכול קודם הבדיקה²², אך בכור שהתענה וקשה לו להמשיך בתעניתו עד לאחר בדיקת חמץ יכול לטעום מעט קודם הבדיקה, או ימנה שליח לבדוק והוא יאכל²³, וי"א²⁴ שבכורות המתענים יכולים לכתחילה לטעום אחר צה"כ מיני מזונות

¹⁷ כן הורו הגרי"ש אלישיב (קובץ מבקשי תורה ח"ו עמ' רכד), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נג אות ז). ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ב הע' ז) הסתפק בזה, עיי"ש שביאר בהרחבה את צדדי הספק, וע"ע בזה בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קב) ובפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תע הע' 21).

¹⁸ כמבואר בשו"ע (סי' תמד ס"א), ובכ"י מבואר הטעם משום שבלייל שבת אסור הנר בטלטול ובער"ש א"א לבדוק כי אין בודקין לאור החמה.

¹⁹ פשוט, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"ה נ"ח כ"ב סי' ריא אות ב).

²⁰ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (שם), וכמבואר במשנ"ב (סי' תמד סק"ג) שצריך להניח החמץ במקום מוצנע.

²¹ במקו"ח לחו"י (סי' תמד ס"ד) כתב וז"ל: "קבלתי שאם י"ג ניסן בער"ש לא יתן לתינוק אחר שריפת חמץ וביטולו פת, כש"כ שימנע הוא מחשש דאתי התינוק בראותו למיסרך", עכ"ל, וכתב הגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' ע הע' ט) שרבים נוהגים שאין נותנים לקטנים כלל חמץ כבר מאחר הבדיקה, וכ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נד אות ד) שרצוי שלא ליתן לקטנים מאכלי חמץ מזמן שאחרי בדיקת חמץ.

²² ובטעם האיסור לאכול לפני בדיקת חמץ מצינו ב' טעמים בפוסקים, דעת הב"ח (סי' תלא ד"ה ומש"כ לקמן) והט"ז (סי' תלא ס"ק א ו-ד) והפר"ח (סי' תלא סק"ב) והגר"ז (סי' תלא סעי' ה-ז ובקונט"א סק"א) והגר"א (סי' תלא ס"ב ד"ה וי"א) והביה"ל (סי' תלא ד"ה ולא יאכל) שעיקר מצות בדיקה זמנה היא מיד בתחילת הלילה מעיקר הדין, ולא משום דחיישין שמא ישכח, ובאם מאחר את הזמן שהוא מיד בתחילת הלילה נקרא עובר על תקנת חכמים, אמנם הטור המג"א והמקו"ח (סי' תלא) ס"ל שזמן הבדיקה הוא כל הלילה כק"ש, אלא משום חשש שמא ישכח ולא יבדוק אסרו לעשות את כל הדברים העלולים לגרום למשיכת זמן ושכחה, וכמו שאסרו בק"ש. והנפק"מ ביניהם. א. הוא מש"כ בסידור פסח כהלכתו (פי"ג אות ד) שלדעה הראשונה לא מהני שימנה שומר שיזכיר לו לבדוק חמץ, כדי שעיי"ז יוכל לאכול ולשתות, ולדעה השניה יוכל למנות שומר, וכמו שמצינו בק"ש. ב. והנפק"מ השניה הוא מש"כ הביה"ל שלפי הטעם של הפוסקים דקבעו חכמים הזמן לכתחילה תיכף בתחילת הלילה וא"כ השהיה גופא אף בלא אכילה אסור כשיגיע הזמן, א"כ גם אכילת פירות משהגיע זמן אסור, אבל לשי' המג"א ודעימה שהאיסור הוא מחשש שמא ישכח כמו בק"ש כתב המשנ"ב (סי' תלא סק"ו) שטעימה בעלמא שרי, אלא שציינ לביה"ל שהכריע שכ"ז רק בחצי שעה קודם שהגיע זמנו, אבל משהגיע זמן בדיקת חמץ גם עיי' פירות אין לשהות הרבה וכדעת רוב הפוסקים שהאיסור אינו מטעם שמא ישכח. ועיי' בהערה הבאה.

²³ כ"כ המשנ"ב (סי' תע סק"ו). ומה שהקשה הגר"מ ששפירא (בהערות להסכמת ספר ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן) מדברי המשנ"ב (סי' תלא סק"ו) שפסק דמשהגיע זמן הבדיקה אסור לאכול הרבה פירות אף שאינה סעודת קבע, דקבעו הזמן לכתחילה תיכף בתחילת הלילה כמ"ש הרבה פוסקים משא"כ בק"ש ותפילה, כבר הגר"צ כהן (שם) ליישב, דבסי' תעד איירי בענים בכורים המתענים היקל טפי

עד כביצה ושאר מאכלים ומשקים אף ביותר מכביצה, ואדרבה, יש שכתבו²⁵ שבכור שהתענה טוב יותר שלכתחילה יטעום קודם הבדיקה, כדי שיבדוק בישוב הדעת ובנחת.

זמן מכירת חמץ לנוהגים לעשות גם מכירת י"ג

ח. הנוהגים כל שנה לעשות מכירת י"ג לחשוש לדעת החיי אדם שמצריך לבדוק גם את החמץ שמוכר לגוי, בשנה זו שער"פ חל בשבת מקדימים את המכירה לי"ב, דבשנה זו חובת הבדיקה חלה בליל י"ג²⁶. ובעצם ענין מכירת י"ג ע"י הערה²⁷. ולענין מכירת י"ד בשנה זו ע"י לקמן ס"י.

ובעוד דקיימת הסברה (המובא בהע' 25) דע"י האכילה יבדקו טוב יותר ובעוד דחזינן לכמה מן הראשונים (והוא דעת הטור והמג"א במובא בהע' 22) דמצוות הבדיקה בתחילת הלילה אינה אלא כדי שלא יטרו וישכח מלבדוק וכב"ש.

²⁴ כ"כ בלוח אר"י: הבכורים המתענים רשאים לטעום קודם הבדיקה מזונות עד כביצה או פירות, ע"כ, וכ"כ הגרמ"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' ע ובהע' ח שם) שטעמה בעלמא מותר אף בלא צער כמש"כ הבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשבת ס"א). וע"י לעיל הע' 22.

²⁵ כ"כ הבאר היטב (סי' תע סק"ג) בשם שולחן גבוה, וכ"כ הבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשבת ס"א).

²⁶ פשוט, וכן הורו הגרי"ש אלישיב (קובץ מבקשי תורה ח"ו עמ' רכו), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נג אות ז), והגרמ"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' סט).

²⁷ ע"י במשנ"ב (סי' תלו ס"ק לב) שהביא את תשובת בנין עולם (סי' כ') ותשובת חת"ס (סי' קלא) ואשל אברהם שחולקים על החי"א וכתבו להקל שאין הוא מחויב לבדוק בליל י"ד את החדרים שדעתו למוכרן למחר לנכרי ע"ש. וכן נתפשט המנהג בתפוצות ישראל כדעת המקילים כמובא בדעת תורה (סי' תלו ס"ג) ובשדי חמד (מע' חמץ ומצה סי' ה אות ד). וכן נהגו החזו"א והסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' ז) שהיו מוכרים לגוי ארונות וכד' שלא היו צריכים להשתמש בהם בפסח ביום י"ד, ואעפ"כ לא היו בודקים אותם בבדיקת חמץ, וכ"פ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז אות יט) שכן העיקר לדינא. וע"י גם בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' נג וח"ו סי' כה) שמחדש שהמקו"ח והחי"א שחייבו לבדוק מיירי במי שמוכר כל ביתו לנכרי ולא יבדוק כלל עקב כך, כי אין אדם רשאי להפקיע עצמו ממצות בדיקה, וגם חששו שמא לא ימצא נכרי למחרת למכור לו, אבל בזמננו במוכר חדר או עלית גג וארונות וכד', וגם שמוכרים ע"פ ב"ד דליכא כלל חשש שלא ימצאו נכרי למחרת גם הם יודו להתירא, והוסיף שמ"מ טוב יעשה אם ילך לרב לכתוב את כתב ההרשאה לפני ליל י"ד שהוא זמן בדיקת חמץ, שע"י שרושם המקומות וסגי החמץ שמוכר לנכרי גילה דעתו בכתב שעומד לימכר ושפיר יוכל לסמוך שלא לבדקם כלל בליל בדיקת חמץ אף שבפועל נמכרים לנכרי רק למחרת. אמנם בקיצושי"ע (סי' קיא ס"ו) פסק כהחי"א והמקור חיים, וגם הגר"ש קלוגר בשו"ת האלה לך שלמה (סי' שצב) כתב שיש לחוש לדברי המקו"ח והחי"א להחמיר ולא להקל, וכ"פ הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פנ"א ס"י) שבשום אופן אין לנהוג לכתחילה למכור ב"ד, כי חז"ל רצו לגמור את ענין הבדיקה ב"ג ורק במקרה דחוק יסמוך על מכירת י"ד, והורה שמכירת החמץ שתעשה ב"ג תתייחס רק לחמץ שאינו ידוע, שבמקומות המושכרים הללו, שבכך די כדי שלא להתחייב בבדיקה, ולכן בנוסח המכירה נכתב "הנני ממנה וכו' למכור ביום י"ג בניסן את החמץ שאינו ידוע הנמצא בכל המושכרים", ע"ש, ויש נוהגים לכתוב בשטר מכירה ד"ג שמוכר לנכרי רק אותן המקומות שלא יבדוק בליל י"ד, כמובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' יג) שבערוב ימיו של הסטייפלר שהיו הבתי דינים מקיימים מכירות לנכרי ביום י"ג נהגו כן ופירט כמה מקומות שמוכר ביום י"ג, וכשנוהג באופן זה, צריך למכור שוב חמצו לנכרי גם במכירה הכוללת של יום י"ד ושם לפרט את כל החמץ הידוע לו ושאינו ידוע לו כנהוג. ומה שיש מפקפקים במכירת י"ג, שכיון שכותבים בשטר מכירה שמוכר כל חמץ וחשש חמץ בכל מקום שהוא, ולכמה ראשונים נפטר מבדיקת חמץ, אולי ברכתו לבטלה, כתבו הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"ב סי' רכ) והגר"מ דייטש (גאב"ד רמת שלמה) בשו"ת נתיבות אדם (ח"ב סי' יא) ליישב טענה זו, דמ"מ יש חובת בדיקה משום החיוב לעשות לפניו מחיצה כדי שלא ישכח ויאכלנו, והגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קיג) כתב לבאר, ד"ל כי הכוונה במה שכותב בשטר המכירה "כל חמץ וחשש חמץ בכל מקום שהוא" על החמץ שלא מצאו ולא ראהו בעת הבדיקה, כי לא בדק כהוגן, אבל מה שבדוק ומוצא בליל י"ד אינו מתכוין להכלילם במכירה, וכתב שנכון לכתוב ולפרש זאת בהדיא בנוסח שטר המכירה, ע"ש. והג"ר ישראל יעקב פישר (הגש"פ הגרי"י פישר) לא נתן רשות לבית דינו לעשות מכירת י"ג מכמה טעמים, א. משום שלפעמים מכניסים עוד חמץ לאחר המכירה לארונות וחדרים שכבר נמכרו ב"ג, ואינם בכלל המכירה וגם לא בכלל המכירה שעושה שוב למחרת ב"ד, ונמצא שנשאר ברשותו חמץ בפסח, ב. מצוי מאד שממשיכים להסתובב ולהשתמש במקומות שנמכרו ב"ג, ג. בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' עב) כתב לעשות הביטול קודם המכירה ולא להיפך, והמוכרים ב"ג אפי' הביטול דליל י"ד הוא לאחר המכירה. נועל הטעם האחרון יש להעיר שזה רק לדעת הבית שלמה, אבל דעת הבכור שור (פסחים כא) והחת"ס (בתשובה או"ח סי' סב ד"ה והנה נראה וסי' קיג, וק"ט) שיש למכור החמץ קודם זמן ביטול החמץ].

דיני ומנהגי תפילת שחרית בער"ש

ט. בער"ש אין צריך להקדים ולהתפלל תפילת שחרית כבכל ער"פ²⁸. ובשחרית אומרים מזמור לתודה, ואשכנזים אומרים גם ל"מנצח מזמור וגו'" ורק תחנון אין אומרים²⁹.

זמן מכירת חמץ ודיניו בשנה זו

י. לענין זמן מכירת חמץ בשנה זו מצינו ג' שיטות בפוסקים, א. י"א³⁰ שבשנה זו אף שמעיקר הדין אפשר למכור את החמץ עד כניסת השבת, מ"מ לכתחילה יש למכור את החמץ לפני שעה שישית בער"ש וכבכל השנים כדי שלא יטעה בשאר השנים, חוץ מהחמץ שיצטרכו עבור סעודות שבת ב. וי"א³¹ שכיון שיש הרבה חניות ובעלי בתים שמוכרים ונושאים חמץ ביום ו' אחה"צ לכן יש למכור החמץ סמוך לשבת, חוץ מהחמץ שיצטרכו עבור סעודות שבת. ג. וי"א³² שאפשר למכור את החמץ באופן שיחול בשבת לפני שעה חמישית, אך יש אוסרים³³ לעשות זאת משום איסור מקח וממכר

²⁸ כ"כ בלוח אר"י, הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נ אות א) והגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' עב הע' יא), דבכל ער"פ צריך להקדים להספיק לגמור סעודתו קודם ד' שעות, משא"כ בשנה זו שאין איסור אכילת חמץ כל היום.
²⁹ כ"כ בלוח אר"י, וכ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נה אות א), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סג אות ד) בשם חק לישראל להגר"י וועליץ (ח"א ס"ו וח"ב ס"ד).

³⁰ כ"כ בזכור לאברהם (ה' פסח ח"ג בא"ח אות פ סוס"ק קיב), ובדרושי הצל"ח (דרוש לו אות כ), ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קכ וסי' רה), ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורה ו' סי' נה), ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדור"ק חאו"ח סי' עה) ובשו"ת זכרון יהודא (ח"א סי' קטו) שימכור החמץ קודם שעה שישית כדי שלא יטעה בשאר השנים, ועי' גם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' כו) שכתב דיש לו שהות למוכרו עד כניסת השבת אבל עדיף להקדים ולמוכרו קודם שעה שישית.

³¹ כ"כ בס' המקנה (בשטר המכירה עמ' 35 משו"ת דב"מ ח"ד סי' כד סקמ"ט) דאטו מכירת חמץ הוא תקנת חז"ל, וגם כי למנהגנו שב"ד מוכרים חמצם של כל העיר, יזדמן עי"ז הפסד לאיזה אנשים שיאחרו למכור חמצם כי יסברו שזמנו כל היום, כיון שמותר באכילה ובעצמם אינם יודעים איך למכור החמץ, ולכן הורה למכור החמץ סמוך לשבת, וכ"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"ב) שמוטב שימכור בסוף היום כשגומר למכור לאנשים חמץ ולא כמש"כ הזכור לאברהם, וכ"כ השד"ח (מע' חו"מ סי' ט אות לה), וכ"כ בחק לישראל להגר"י וועליץ בשם החתן סופר, ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' כו), וכ"כ בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קמו) שיעשה המכירה סמוך לכניסת השבת, דחומרת המכירה קודם חצות הוא חומרא דאית ליה קולא, כי החנויות פתוחות לאחר חצות, והוא ערמה ניכרת מאד, וכמה פעמים נודמן לסוחר בעל החנות שקונה דברים חמוצים לאחר חצות וזה לא נכלל במכירת חמץ, וגם בשערים המצוינים בהלכה (סי' קטו סק"ב) כתב דיש לחלק מהא דביעור חמץ שחששו לטעות בשאר שנים משום שמסור לכל אדם, אבל מכירת חמץ שבדורות האחרונים מסור לרב ולבתי דינים ליכא למיחש לטעות ואף המחמירים הנ"ל יודו שאין לגזור אטו שאר שנים, וכ"כ הגר"צ"פ פרנק (שו"ת הר צבי או"ח סי' קכו) בשם הגרי"ח זוננפלד, וכ"כ הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד אות ח) בשם חק לישראל להגר"י וועליץ (ח"א סי' נט) שמוכרים החמץ לעכו"ם כל היום, וכ"כ בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' קג) אלא שכתב שהואיל והוא באתריה דהגאון מהר"ם שיק זצ"ל לכן נטיתי ליכא לדרוש בעשיית שטר מכירה כמו שפסק המהר"ם שיק בסי' רה. וע"ע מה שהביא בזה בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ג).

³² בדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"א) הביא ראייה מהירושלמי (שבת פ"ח ה"א ופ"ז דדמאי ה"ד) ומדברי הריטב"א (יבמות צג:): דמותר לעשות קנין בער"ש שיחול בשבת, והביא שנחלקו בזה הראשונים דלתרה"ד (סי' רסט) מותר ולמהר"י ברונא (סי' קכא) אסור, ומסיק בזה עצה עמוקה, דהואיל וחל הקנין בדיעבד, א"כ בכה"ג יכול אף להתנות עם הגוי שאם אסור להקנות בשבת שיחול למפרע בער"ש כל מה שישאר, ואין בזה חסרון דברירה, דהרי בדיעבד חל אף ע"י הקנין בשבת, והנידון להנצל מאיסור דרבנן של מו"מ בשבת, ולגבי זה הוי כדרבנן דסמכין על ברירה עי"ש, וכן הסכים בשו"ת שואל ומשיב (ח"ו סוס"י נ) ובספרו דברי שאול (בדרוש לשבת הגדול) בשם ס' לית חן (פ' יתרו) שאפשר לעשות את המכירה בער"ש שיחול בשבת, וביאר שם דאיסור מקח וממכר בשבת הוא "שמא יכתוב" וכאן לא שייך טעם זה שכבר כתב מקודם השבת, וגם לרש"י בע"ז (דף טו) דהטעם הוא משום "ודבר דבר", ג"כ לא שייך בזה, דהרי אינו מדבר בשבת והרהור ג"כ אינו וכו' עי"ש, וכ"כ להתירא באור שמח (פ"ג משבת הי"ב), ובשו"ת תורת חסד להגאון מלובלין (ח"א סי' יג-יד) ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קיז) ובשו"ת מחנה חיים (ח"ג בחאו"ח סי' כב), וגם בשו"ת אמרי דוד (סי' קג) הביא ראיות מכמה מקומות בש"ס דמותר ליתן מתנה שתחול בשבת וממילא ה"ה במכר, עי"ש.

³³ כן מבואר בשו"ת הרדב"ז (סי' תסו) שכתב בפירוש שאם נותן מעות בער"ש שיחול הקנין בשבת אסור משום מקח וממכר, וכ"כ בשו"ת כת"ס (או"ח סי' מו וסי' נא) לאסור לעשות הקנין בער"ש שיחול מאליו בשבת וכ"ש לעשות קנין ע"מ שיקיים התנאי, שאסור

בשבת. ולמעשה המנהג שהתקבל ברוב תפוצות ישראל הוא בב' האופנים האחרונים וכדלהלן:
 א. רוב הבתי דינים מוכרים את החמץ לנכרי ביום ו' בשעה החמישית³⁴, אבל כותבים בשטר המכירה שהמכירה תחול סמוך לכניסת השבת, ונחלקו הפוסקים³⁵ אם בכה"ג צריך לכתוב השעה המפורטת, ויוסיפו במספר ימי המכירה עוד יום אחד, והנוהגים כן צריכים לפרש בשטר מכירה "החמץ שיצטרכו עבור סעודות שבת לא נכלל במכירה"³⁶, ויצינו שהנכרי נותן רשות השתמשות בכל המקומות שנמכרו לו³⁷, ויש לדקדק שהסודר שבו נעשה הקנין (שהנכרי מוסר ליהודי) לא יוחזר לבעליו עד השבת³⁸, וי"א³⁹ שאף שמוכרים בשעה חמישית מ"מ טוב שהרב יזמין את הנכרי לבוא שוב קודם השבת אם יצטרך למכור עוד הפעם בשביל אלו ששכחו לבוא לרב למכור קודם לכן]. ב. ויש בתי דין שמוכרים החמץ לנכרי ביום ו' בשעה החמישית עם כל פרטי המכירה, דהיינו קבלת קנין, סכום מקח וכו', וכותבים בשטר מכירה שמוכרים לו מעכשיו⁴⁰ כלי החמץ וחשש חמץ וכלי חמץ וכו' שיהיו בבית היהודים למחרת בשבת בסוף שעה חמישית, ונכנס החמץ לרשות הנכרי רק למחרת בסוף שעה החמישית, וכן הורה הגרי"ש אלישיב⁴¹ שבמכירת חמץ הנהוגה בזמננו, שהרב מוכר לנכרי עבור

לקיים התנאי בשבת, וכ"כ בשו"ת רעק"א (סי' קנט) והוכיח כן מהגמ' ביומא (דף יג). ועי' בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ג סי' מד) מה שדחה ראייתו. והטעם שאסור לעשות כן למרות שהוא אינו עושה שום מעשה בשבת ובמה זה שונה משא רמלאכות שמותר לפעול מבעור"י שתיעשה המלאכה בשבת כמש"כ השו"ע בסי' רנב, ביאר בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' נא) דהתם מאחד דעביד בער"ש גמור מאליה, ואפי' אם ימות האדם תיעשה המלאכה, ולכן לא הוי כעושה מלאכה בשבת, משא"כ גבי קנין שאם מת האדם אין כאן קנין ע"כ דחלות הקנין במה שהוא הבעלים ופועל החלות בשבת גופא, ע"ש. ויש להעיר דמה שהביא הפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד הע' 138) את המהר"ם שיק (סי' קלא) כאחד מהמתירים והעיר שהוא סותר עצמו מסי' רה ששם כתב לאסור, יעוי' בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' קג אות יב) שכתב ליישב הסתירה בדבריו, דבסי' רה איירי שהיה ישראל עושה התנאי שיחול בשבת וזה אסור, משא"כ בסי' קלא מיירי דהעכו"ם מתנה שיחול בשבת לכן שרי, ולפי דבריו יוצא שהמהר"ם שיק הוא אחד מהאוסרים ולא מהמתירים.

³⁴ והטעם שעושים המכירה לפני שעה שישית אינו אלא להידור דכל מה שאפשר לעשות כבכל השנים עושים, אבל פשוט שאם אינו מתאפשר לעשות כן אפשר לקיים המכירה במשך כל שעות אחה"צ עד סמוך לשבת, ובדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד) כתב שיקפידו לפחות שעה או שתיים קודם השבת כדי שיספיקו לגמור כל הענינים עם הגוי ולילך להכין צרכי שבת וכו'.

³⁵ הגרצ"פ פרנק (שו"ת הר צבי ח"א סי' קכו) כתב שבשנה זו אי"צ להחמיר לכתוב את שעת הקנין, כי כל מה דבשאר השנים צריך לכתוב את שעת המכירה היינו משום דאם לא יפרש את שעת המכירה אז תחול המכירה בסוף היום ואז כבר אסור בהנאה וא"א להקנות, משא"כ השנה שמוכר בער"ש לא שייך טעם זה, דאף שיחול בסוף היום עדיין החמץ מותר, ואף אם נאמר שהקנין חל בסוף היום והוא כבר שבת אין לחשוש משום שבות דמשא ומתן, שהרי לא גזרין על שבות בין השמשות וא"כ אף לרעק"א דאוסר להקנות בער"ש שיחול הקנין בשבת מ"מ היכא דחל הקנין בין השמשות אין חשש, אך הביא בשם הגרי"ח זוננפלד ולוח אר"י שכתבו להקפיד לכתוב את שעת המכירה שבה יחול הקנין, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (סי' רה) דצריך לפרש השעה כדי שלא נחלק בין שנה לחברתה וגם כדי שלא יחול הקנין בשבת, וכ"כ השד"ח (מע' חו"מ סי' ט אות כה).

³⁶ פשוט, שאל"כ אין מותר להנות מהחמץ בסעודת שבת הרי בנוסח שלנו במכירת חמץ מוכרים כל חמץ וחשש חמץ בכל מקום שהוא, וכ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נה אות ג) והוסיף, שטוב שיסמנו את המקום שמונח חמץ זה שנשאר לשבת.

³⁷ אך עי' בהליכות שלמה (פ"ו הע' 39) שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך דלא הוי ניהא ליה שמשמשים בשבת ללא הגבלה במקומות שהושכרו או נמכרו לנכרי, ואפי' עשו תנאי עם הגוי על זכות דריסת הרגל, מ"מ אינו מותר אלא באקראי לצורך גדול, ולא בלי הגבלה, ולכן היה מורה שראוי להכין כלי הסעודה באופן שלא יזקקו ליכנס אח"כ להצניעם במקום המושכר לנכרי, אלא בכליים חד פעמיים, ואם בכל זאת נשארו כלים של חמץ היה מורה שמוטב להצניעם (כשהם נקיים מהחמץ) באיזה קרן זוית באופן שאין לחוש שישתמשו בהם בפסח, ולא ליכנס למקום שהושכר לנכרי.

³⁸ כ"כ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' נח אות טו, והליכו"ש פ"ח אות ט) כדי שלא יתבטל הקנין משום ש'כלתה קנינו', והוא ע"פ המבואר בגמ' (נדרים מח':) דקנין סודר כיון דהדר למריה לא מהני לאחר זמן.

³⁹ כ"כ בנטעי גבריאל (הל' ער"פ שחל בשבת פ"ה הע' ח) בשם הגר"מ פיינשטיין.

⁴⁰ עי' בשו"ת אגרות משה (ח"ג סי' מד) שכתב דבמוכר בער"ש קנין גמור ומתנה שבשבת יחול הקנין כבר מעכשיו, שרי אף לרעק"א, מאחר דחלות הקנין הוא בער"ש שליכא איסור מצד החלות, ורק לעשות מעשה לקיים התנאי בשבת ויו"ט שיגורם לקיום המקח אוסר רעק"א כעובדא דיומא, אבל קיום תנאי שלא במעשה אלא ממילא, מותר גם לרעק"א.

⁴¹ כן מובא בשמו בהגש"פ ע"פ פסקיו (עמ' 20).

אנשים רבים, יש להתנות עם הנכרי שהקנין יחול בשבת, שהרי יתכן שיהיה מי שלא יבער את החמץ שהשאר לסעודת השבת (שאותו לא מכר לנכרי), ואחר זמן איסורו שהחמץ מוקצה, שוב לא יוכל לטלטלו ולהוציאו מביתו. ג. ויש מיעוט רבנים⁴² שמוכרים החמץ לגוי בער"ש לפני השעה השישית. ויש מפוסקי זמננו⁴³ שכתבו לחדש שעדיף גם מה שיאכל בשבת קודש ויבקש רשות מהגוי לאכול מהאוכל שלו, אך יש מפקפקים⁴⁴ בזה משום דהוי רעותא במכירה שאוכל מהאוכל של הגוי, ומראה שלא גמר דעתו למכור.

זמן שריפת חמץ ודיניו

יא. לענין זמן שריפת חמץ בשנה זו כתב השו"ע (סי' תמד ס"ב) "טוב לבער בער"ש קודם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות", וכתב המשנ"ב (סקי"א) שקודם חצות לאו דוקא ור"ל בתחילת שעה שישית וכמו בשאר שנים, ויש פוסקים⁴⁵ שדייקן מדברי המשנ"ב מדלא כתב לפני שעה שישית שהרי כן הדין בשאר שנים, משמע שאי"צ לדייק שיהיה דווקא לפני שעה שישית ואפשר לשרוף החמץ גם בתחילת שעה שישית, אמנם לכתחילה כתבו הרבה פוסקים⁴⁶ שיש לבערו כבשאר שנים עד סוף שעה חמישית, ומאידך, יש שכתבו⁴⁷ שגם על תחילת שעה שישית אין להקפיד, אלא מותר לשרוף החמץ בכל זמן שעה שישית עד חצות, וכסתימת לשון השו"ע. וגם בשנה זו יראה לשרוף לכל הפחות כזית⁴⁸, אך אחר השריפה לא יבטלנו ולא יאמר הנוסח 'כל חמירא' כיון שמבטלו בשבת כמבואר ברמ"א שם, אך כתבו הפוסקים⁴⁹ שמ"מ הנוהגים לומר את נוסח היה"ר אחר השריפה אומרים

⁴² כן מורה הגרמ"ש קליין (עיתורי מרדכי הל' ער"פ שחל בשבת פ"א הע' 4) שראוי לרב למכור כמו כל שנה ביום שישי בבוקר לפני תחילת שעה שישית, כדי שלא יטעו בשנים אחרות, וכן נוהג למעשה, אולם הוסיף שרב עיר שמוכר חמץ לכל בני העיר ואחריות כל בני העיר עליו, ראוי שימכור יותר מאוחר, כדי שיוכל למכור גם את החמץ של המאחרים עכ"ד. אך בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד אות יז) שדעה זו לא נתקבלה, ובהע' שם (הע' 130) ציין לדברי השערם המצוינים בהלכה (סי' קטו סק"ב) שכתב דיש לחלק מהא דביעור חמץ שחששו לטעות בשאר שנים משום שמסור לכל אדם, אבל מכירת חמץ שבדורות האחרונים מסור לרב ולבתי דינים ליכא למיחש לטעות ואף המחמירים הנ"ל יודו שאין לגזור אטו שאר שנים.

⁴³ כ"כ בחוט שני (פסח עמ' קעב).

⁴⁴ כ"כ בקונ' עיתורי מרדכי (דיני ער"פ שחל בשבת פ"א הע' 5) בשם הגרמ"ש קליין.

⁴⁵ כ"כ במקראי קודש (פסח ח"א סי' מו בהררי קודש שם), וטעמא במילתא, שהרי הטעם שצריך בשאר שנים לשרוף לפני שעה שישית הוא כדי שיכולו לומר 'כל חמירא' לפני חלות זמן איסור הנאת החמץ שהוא בתחילת שעה שישית, ובשנה זו שאומרים כל חמירא בשבת אי"צ לדקדק אחר זה, עי"ש.

⁴⁶ כ"כ במאמר (סי' תמד סוסק"ג), ובדרושי הצל"ח (דרוש לו אות כ), ובחיי"א (כלל קכט דין ט), ובקונ' פסח מעובין לבעל הכנה"ג, ובכה"ח (סי' תמד סק"ב), ובילקוט מעם לועז (פ' בא עמ' קסד), ובקונ' דיני ער"פ שחל בשבת להגרי"ח זוננפלד, ובלוח אר"י להגרי"מ טיקוצינסקי, וכ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נח אות יב) דזה המכוון בדברי המשנ"ב.

⁴⁷ כן דייק בדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"ב) מדברי השו"ע, והיינו טעמא, דכיון שהוא רק גזירה אטו שאר שנים, יש לגזור רק משום שמא יבוא לבער בשאר שנים אחר חצות שהוא חשש דאורייתא, אבל אין לגזור שמא יבוא לבער בשאר שנים בשעה שישית, דכיון שאין בזה אלא חשש דרבנן הוי גזירה לגזירה, עי"ש.

⁴⁸ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות ד), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נח אות יד), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' עג הע' יג) שראוי לשרוף לפחות כזית כמצותה.

⁴⁹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד אות ה), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נח אות טז), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' עג הע' יג), ובנטעי גבריאל (דיני ער"פ שחל בשבת פ"ט ס"ה), ודלא כמש"כ בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ו ס"ד) שיש לאומרו דוקא בשבת, ואדרבה, כתב הגר"ש דבילצקי (שם בהע' יא) שעדיף לאומרו ביום שישי ולא בשבת מדהוי תחנונים דאין אומרים בשבת, אך הגר"צ כהן כתב שם להתיר לאומרו בשבת כיון שנתיסד לכל העולם בשוה והוה כתפילה.

זאת היום, משום דקיי"ל כהמהרי"ק ועוד, דבכל כזית שמבער קודם כדי שעי"ז יהא ביתו מושבת בחמץ הוא בכלל מצות תשיבתו ועכ"פ הכשר מצוה הוא, ושייך ע"ז הנוסח היה"ר דעוסק במצוה הוא.

כמה חמץ לשייר ואם מותר לאכול חמץ בער"ש

יב. כתב השו"ע (סי' תמד ס"א) "מבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת" ע"כ, ולכן צריך להשגיח שלא לשייר חמץ לשבת רק מצומצם מה שצריך לשבת זו, ולא יותר⁴⁸, ויכול לשייר ג"כ עוגות וכד' כל מיני חמץ שרוצה לאכול, ובלבד שבדעתו שיוכל לגמור לאכול אותם, ואפי' לחם משנה אם יודע שלא יוכל לאכול אותו, אין לו לשייר לשבת, ויבצע בשבת זו (ביום השבת) בלי לחם משנה⁴⁹, או שיקח מצה ללחם משנה⁵⁰, ויש מחמירים⁵¹ לא לצרף מצה ללחם משנה כיון שזה

⁴⁸ כ"כ החמ"ד משה (סי' תמד סק"ד) דגם לצורך סעודת שבת אינו מותר לשייר אלא בצמצום, וכ"כ החזו"א (קובץ אגרות ח"א סי' קפח), וכן דעת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פנ"ז ס"ד), שהרי נפסק בשו"ע "ומשייר ב' סעודות" ואם היה אפשר לשייר ללא הגבלה על דעת לבערו, לאיזה ענין הוזכר ב' סעודות", והטעם שלא לשייר יותר כתבו הראשונים מפני שהנותר מהחמץ א"א לבער אלא כופה עליו כלי, וזה אינו ביעור כלל, אלא רק היכר שלא יאכלנו, לכן עדיף לבער מער"ש, ואף שיכול לבער החמץ לפוררו ולהשליכו לבית הכסא קודם זמן איסורו שעדיין אינו מוקצה, מ"מ בראשונים איתא טעם אחר, משום שהנותר כופה עליו כלי וזה אינו ביעור, והיינו שחוששים שישאר לו חמץ שלא יבערנו (ונעשה מוקצה), ורק יכפה עליו כלי, ומשו"ה תיקנו שלא לבער, עיי"ש, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"ב ח"ב סי' ריא אות ה) הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סו אות י), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נח הע' מג) והגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' עג), שיזהר לא להשאיר לשבת חמץ יותר מהנצרך לאכילת היום, ויצמצם ככל האפשר שלא ישאר לו הרבה חמץ, והגר"מ גרוס ביאר הטעם שיש לו לצמצם החמץ ככל האפשר, מפני שעיקר ביעור חמץ ע"י שריפה ואי אפשר בשריפה בשבת, ואף דאפשר לבער ע"י פירור וזריה לרוח, דאין בזה משום טוחן [מלבד דעת רבינו מנוח (פ"ג ה"ג) דס"ל דהוי טוחן] ולא משום זורה [כמבואר בשעה"צ (סי' תמו סק"ו)] מ"מ איכא איסור הוצאה לחרמלית במקום שאין עירוב, ואף שלפני שעה ששית אין חיוב ביעור מהעולם, מכל מקום צריך להוציא החמץ מרשותו למקום הפקר והוי הוצאה, ועוד דלכתחילה יש לקיימה בשריפה [אמנם לדעת בעה"מ (פ"ב דפסחים) מקיים מ"ע דתשבתו באכילה בערב פסח], ומשום כך אף שכיום מצוי ביהכ"ס, מ"מ ביעור באופן זה לא הוי לכתחילה ובעינין לבער בשריפה, מלבד מה שאם ישכח להשליך לביהכ"ס לא יוכל לבער דהוי מוקצה.

⁴⁹ כן הורה הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פנ"ז ס"ד), והטעם שהורה לבצוע בלי לחם משנה נראה משום דאזיל לשיטתו דס"ל דהמצות הם מוקצה בשבת זו (כמבואר לקמן בסכ"ט) שהרי אסור לאוכלם ולכן א"א לצרפם ללחם משנה, וכמש"כ בשמו בס' פסקי הגרי"ש להג"ר יוסף ישראלזון (עמ' קלו אות נד) שאסור לטלטל המצות של פסח כשאינו עומד לתתם לקטנים, דהם מוקצה משום שאסורים באכילה, ולכן גם אין לצרפם ללחם משנה, אמנם בהגש"פ להגרי"א (עמ' 20) כתב בשמו, שאף שא"א לאכול את המצה בשבת מ"מ אפשר לצרף מצה ללחם משנה, ובס' אשרי האיש (פנ"ז הע' רעב) הביא מרשימות הגר"צ קוק שדוקא בליל שבת אפשר לצרף מצה ללחם משנה כיון שבחילה מותר לאכול מצה, אבל ביום שבת א"א לצרף מצה ללחם משנה כיון שאסור לאוכלה, ואף לסוברים שמותר לאכול בער"פ מצה מבושלת מ"מ בשבת אינו יכול לבשלה, ועפ"י כתב בס' אשרי האיש שם ליישב הסתירה ממה שהביא הגר"י ישראלזון בשמו לאסור לבין מה שהביא בהגש"פ בשמו להתיר, דהגר"י ישראלזון מיירי ביום שבת, ובהגש"פ מיירי ביום שבת, ולענ"ד נראה דאין זה החילוק אלא תלוי באיזה מצה מדובר, דהגר"י ישראלזון הביא בשמו שדוקא מצת מצוה שאינה עומד לתתם לקטנים היא מוקצה, אבל מצה רגילה (כמו מצה שאינו שמורה או מצת מכונה) שרגילים לתת לקטנים אין זה מוקצה, ומה שהביא בהגש"פ בשמו שמותר לצרפו ללחם משנה איירי במצה שרגילים לתת לקטנים ולא במצת מצוה. ועי' בזה לקמן בסכ"ט אם המצות מוקצה בשבת.

⁵⁰ כן הורה החזו"א (קובץ אגרות ח"א סי' קפח) לדקדק שלא ישאר חמץ ולבטל בשביל זה לחם משנה ורק יצרף מצה בשביל לחם משנה, וכ"פ הבן איש חי (פ' צו), הגרי"י פישר (שו"ת אבן ישראל ח"ט סי' מ), הגר"מ שטרנבוך (תשו"ב ח"ב סי' ריא), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סט אות יח), והגר"ר בצלאל שטרן (שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' קי), שמצות רגילות המיעודים לכל ימי הפסח שאינם מצת מצוה מותר לצרפם ללחם משנה, וכ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' פח) שאין הלחם משנה צריך להיות ראוי לאכילה, דכיון דטעם הלחם משנה משום זכר למן, אי"צ לבצוע כל השתים, וא"כ יכול לצרף מצה אע"ג שאין יכול לאכולה בסעודה זאת, דשפיר הוי זכר למן, ועי' גם בשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' צה) שכתב דיכול לצרף פת עכו"ם ללחם משנה וכן מי שנוזהר במצה שמורה יכול לצרף מצה שאינו שמורה, ועי' בכה"ח (סי' רעד סקי"ד) שהתיר לצרף פת עכו"ם ללח"מ רק למי שאין לו לחם משנה אחר. אמנם בשו"ת לבושי מרדכי (מהדורה תליתאי חיו"ד סי' מח אות ב) הסתפק בזה אם אפשר לצרף בשבת זו מצה ללחם משנה, שהרי אסורה באכילה.

⁵¹ בפמ"ג כתב בסי' תפב (במשב"ז סק"א) גבי מי שיש לו כליל הסדר רק כזית מצה שמורה, ובסי' רעד (סק"ב) גבי מי שיש לו ללחם משנה רק פת עכו"ם, שאין יוצאים ידי חובת לחם משנה כשהלחם השני אינו ראוי לאכילה, אך כתב (בסי' תפב) שם שאפשר שיניח

לחם משנה שאסור באכילה, ועי' בזה לקמן בסעי' כט. ולמנהגנו שמבערים בער"ש לפני חצות יכול לשייר חמץ לער"ש יותר מב' סעודות אם רוצה לאכול עוד ובלבד שיגמרם או יבערם לפני שבת, כיון שמדינא מותר לאכול חמץ כל היום⁵², אך יש נוהגים⁵³ לא לאכול חמץ אחר הביעור עד השבת כדי שלא יטעו בשאר שנים, ומנהג העולם לא לחשוש לחומרא זו ואוכלים חמץ בער"ש כל היום⁵⁴, אך לא יאכלו החמץ ע"ג שטיח שמא יחדרו לתוכם פירורים ולא יוכל לנקותם בשבת⁵⁵, ויזהר שלא להרכות בפירורים, ואם נוצרו פירורים יאספם מיד, ויטאטא את המקום שאכלו שם מיד לאחר כל אכילה⁵⁶.

אם מותר לאכול מצה בער"ש

יג. מי שאינו נוהג שלא לאכול מצה מר"ח ניסן, מותר לו לאכול מצה בער"ש ואין לחשוש שמא יבוא לאוכלה בשנים אחרות ער"פ⁵⁷, ודלא כהמחמירים⁵⁸ בזה.

שניה זכר למן עי"ש, ובשו"ת אפרקטא דעניא (סי' קכב) הביא דברי הפמ"ג וכתב, על פת עכו"ם שהוא רק חומרא בעלמא אעפ"כ לא ברירה ליה לפמ"ג לעשות צירוף ללחם משנה, מדכתב בלשון "יראה" ו"אפשר", אלא דמ"מ כתב דאפשר לצרפו מטעם דאיכא גוונא דגם לדידיה חזי וכו', משא"כ מצה בער"פ דאיסור גמור הוא, אלא ודאי דלצירוף בעינן לחם הראוי לבצוע, וכתב שם באות ג דרך אם אין לו לחם משנה אחר יכול לצרף מצה, כיון שדעת הרז"ה והרא"ש וכן נראה דעת הר"ן דאיסור אכילת מצה בער"פ הוא רק מזמן איסור אכילת חמץ א"כ יכול לצרפה, שאם כדעת הרז"ה הרי יוצא יד"ח לחם משנה, ואם כדעת החולקים דכל היום אסור באכילת מצה ג"כ לא הפסיד, כיון שבלא"ה אין לו לחם אחר לצרפו ללח"מ, עי"ש, ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פט"ו הע' ה) הביא בשם שו"ת עין הבדולח (סי' סא) ובכורי חיים (ח"ד סי' יא) שכתבו לאסור ליקח ללחם משנה לחם שאסור לאוכלו, ולפי"ז כתב במשנת יעקב (אור"ח סי' רעד) שאין לצרף מצה ללחם משנה בשבת זו.

⁵² כ"כ הביה"ל (סי' תמד ס"א ד"ה ומשיירין) דהשו"ע נקט לשייר מזון שתי סעודות משום דמדינא אינו מחיוב לבעור עד סמוך לשבת, וא"כ אינו מניח בשעת הביעור רק ב' סעודות לצורך השבת, אבל למנהגנו דמבער הכל קודם חצות כמו בשאר השנים, יכול להניח יותר מב' סעודות אם רוצה לאכול עוד קודם הלילה, ושכ"כ המאמר מרדכי.

⁵³ בס' טעמי המנהגים (דף רכ) ובס' חקת הפסח הקצר (סי' כט אות יח) כתבו שיש איזה מקומות שנוהגים לא לאכול חמץ בער"ש אחר ד' שעות, וכן מנהג בעלזא (קוני' מנהגי בעלזא), מב' טעמים, א. כדי שלא יטעו בשאר השנים, ב. ומשום דברי הגמ' דמשיירין מזון ב' סעודות, ואם היה מותר לאכול חמץ כל יום ער"ש לא היה לחז"ל לתת שיעור לשיורו, ובנטעי גבריאל (ער"פ שחל בשבת פ"ז הע' ז) כתב בשם המהר"א מבעלזא שטעם מנהג בעלזא הוא מפני הילדים הקטנים שאינם מבינים ויאמרו שמותר לאכול חמץ אחר השריפה, וכתב בשם הדברי יציב שנכון לנהוג כן, ומצא מקור לזה במנהגי מהר"ש רבו של המהרי"ל (סי' שעג אות ב), ועי' בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' נט) שכתב שסיפר לו בעל הגנוז יוסף, שהישועות יעקב שלח למהר"י מבעלזא שיתן להכריז בבתי מדרשות שאסור לאכול חמץ בער"ש אחר הביעור עד סעודת שבת, והשיב לו שלעצמו מוכן להחמיר אבל לא להורות כן לרבים, ובמנחת אלעזר העלה דאין לנהוג בחומרא זו גם המדקדקים במעשיהם.

⁵⁴ כמש"כ הביה"ל (סי' תמד ס"א ד"ה ומשיירין) בשם המאמר, וכ"כ הערוה"ש (סי' תמד ס"ד), ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' נט), וכן דעת הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' י) שאין לחשוש לחומרא זו, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות ה), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד ס"ו), הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נט אות יט), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' עג הע' יד) שמותר לאכול חמץ כל היום, והטעם שאין לגזור בזה אטו שאר שנים ביאר בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קפז) דכיון שתיקנו לבער החמץ חוץ מהמעט שצריך די בזה כדי לזכור לשאר שנים שיש לבער כל החמץ, ובפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד הע' 67) הביא בשם ס' אפי זוטרי (סי' תמד) שכתב דאין ה"נ שע"פ סברא זו שלא יטעו בשאר שנים היה צריך להחמיר אלא דאין גוזרין על הציבור אלא א"כ רוב הציבור יכולים לעמוד בו, ועי' בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ז הע' א) שהביא בזה עוד כמה טעמים.

⁵⁵ כ"כ בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ז ס"ב ובהע' ג שם) בשם הגר"מ שטרנבוך, ובלוח ההלכות והמנהגים (תשפ"א עמ' 311 הע' 16) בשם הגר"ר נתן קופשיץ.

⁵⁶ כ"כ הבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשבת ס"ג).

⁵⁷ כ"כ הגר"ש דבילצקי (בהערותיו לס' ער"פ חל בשבת, ובהגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד אות ו הע' יג) בשם חק לישראל להגר"י וועלץ (ח"א ס"י), וכ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נט אות כ).

⁵⁸ בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קפז) כתב לחדש דאף שיעיקר הטעם לאיסור אכילת מצה בער"פ כדי שיאכל מצה לתאבון, ואשר לפי"ז אין לגזור לאסור היום יום י"ג בניסן, מ"מ כיון דחזינן לענין ביעור חמץ דגזרינן לבער בשעה שמבער בשאר שנים, שמא יטעה בשנים

סוף זמן הגעלת כלים בער"ש

יד. בער"פ שחל בשבת מותר להגעיל כלים כל יום שישי, ואינו דומה לשריפת חמץ דזמנו קבוע לכל ישראל, חששו שמא יטעו בשנים אחרות, משא"כ הגעלת כלים שאין זמנה קבוע, ועוד דלבית יוסף מותר להגעיל לאחר זמן האיסור אפי' בפסח, וא"כ אין להחמיר לחשוש שמא יגעיל בשנה אחרת⁵⁹, ויש שכתבו⁶⁰ שראוי לא לשנות מכל שנה ולהגעיל רק עד שעה חמישית, וכן יש שכתבו⁶¹ שעדיף להגעיל לפני חצות דלכתחילה אין לעשות מלאכה אחר חצות.

אם מותר לעשות מלאכה בער"ש אחר חצות

טו. לענין עשיית מלאכה בער"ש אחר חצות כתב הביה"ל (סי' תסח ס"א ד"ה מחצות) דזה תלוי בב' הטעמים דאסור לעשות מלאכה בער"פ, דלטעם הירושלמי שהוא משום שזה זמן שחיטת הפסח א"כ טעם זה לא שייך בער"ש כיון ששחיטת הפסח הוא למחרת בשבת, אך לטעם רש"י שהוא כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח בעור חמצו ותיקון מצה לצורך הלילה וכו' א"כ טעם זה שייך גם בער"ש שהרי טרוד בבעור חמץ ותיקון המצה לצורך מחר, אלא שמסיק שרוב הפוסקים⁶² תופסין טעם הירושלמי וא"כ אפשר דאין להחמיר, וכן דעת רוב רובם של הפוסקים שמותר לעשות מלאכה בער"ש אפי' אחר חצות, אם כי יש מחמירים⁶³ בעשיית מלאכה אחר חצות משום לא פלוג, ולכן המחמיר תבוא עליו הברכה.

תספורת וקציצת ציפורניים בער"ש

טז. מותר להסתפר ולקצוץ הציפורנים בערב שבת כל היום כמבואר ברמ"א (סי' רנא ס"ב), ולכתחילה יקפיד להסתפר קודם זמן מנחה קטנה כבכל ערב שבת⁶⁴, ובדיעבד יכול להסתפר גם אחרי זמן מנחה

הבאות, אף שיש לחלק בין ענין לאו דכל יראה שיעבור כל ימי הפסח לענין עשה בעלמא, מ"מ כיון שיש נוהגין שלא לאכול מצה מר"ח, יש להחמיר השנה שלא לאכול ביום י"ג ניסן, ואולם לצורך גדול ושעת הדחק יש מקום להתיר לאלו שאין נוהגין איסור מר"ח ניסן, עי"ש, אמנם עי' בס' פורים המשולש להגר"ש דבילצקי (פ"ה הע' מא) שכתב שאין לנו לחדש איסורים חדשים לאחר חתימת התלמוד.

⁵⁹ כן הורו הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פנ"ז ס"ב), הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי, הובא בלוח ההלכות והמנהגים תשפ"א עמ' 310 הע' 14), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד הע' יד), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נו אות ו), וכ"כ בחק לישראל להגר"י וועלץ, ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ז הע' ז).

⁶⁰ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"ב סי' ריא אות ח).

⁶¹ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נו אות ו).

⁶² כ"כ החק יעקב (סי' תסח סק"א), וכ"כ החיד"א (בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' לח אות פד ובברכ"י סק"א ובמחזיק ברכה סי' תסח אות א) בשם פסח מעובין לבעל הכנה"ג (אות צג), ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' סד), ובשע"ת (סוס"י תמד), וכ"פ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי, הובא בלוח ההלכות והמנהגים עמ' 310 הע' 15), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סד אות ו). ועי' בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ז הע' ט) שהביא כן בשם עוד הרבה פוסקים, ועי"ש שהביא מהפוסקים כמה טעמים מדוע אין לגזור אטו שאר שנים.

⁶³ הגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' עד הע' טו) הביא מדרשות מהרי"ל שכתב וז"ל: "אמר מהר"י סגל איסור מלאכה בער"פ, ואין צריך לומר כשחל ער"פ בשבת דהא שבת הוא, אכן מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת יחמיר משום לא פלוג, ע"כ, ומסיק הגר"מ קארפ שהמחמיר תע"ב, וגם בשו"ת אדמת קודש (ח"א בחאו"ח סי' י) כתב לאסור פן יטעה בשאר שנים לומר אשתקד מי לא עשינו מלאכה אחר הביעור, וכן הביא הכה"ח (סי' תסח סק"ג) בשם כמה פוסקים.

⁶⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נו אות ח). וכמש"כ המשנ"ב (סי' רנא סק"ז) בשם האריז"ל שהיה נזהר שלא לגלח אחר מנחה. ויש לציין, דאף שהמשנ"ב שם כתב בשם הא"ר המחצה"ש והפמ"ג שביארו כוונת האריז"ל דזה דוקא למי שלא התפלל מנחה ור"ל דלא מיבעיא דבימות החול קודם שהתפלל מנחה אסור אלא אפי' לצורך שבת שהוא מצוה אסור וכנפסק בשו"ע (סי' רלב ס"ב) שלא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל, ולפי"ז מי שכבר התפלל מותר להסתפר, מ"מ בנגיד מצוה (כא:) ובחסד

קטנה אפי' אם הוא עוד לא יתפלל מנחה⁶⁵, אמנם יש אוסרים⁶⁶ להסתפר אחרי זמן מנחה קטנה אם הוא עוד לא יתפלל משום לא פלוג, ואם הוא מתפלל במנין קבוע או בזמן קבוע י"א⁶⁷ שרשאי להסתפר גם לפני שיתפלל מנחה אפי' אחר שהגיע זמן מנחה קטנה.

טבילה בער"ש לכבוד הרגל

יז. יטבול בערב שבת לכבוד הרגל, ואף שאינו ערב יו"ט עולה לו לכבוד הרגל⁶⁸, כי לטבול בשבת לכבוד יו"ט יש אוסרים משום איסור הכנה כמבואר לקמן בפ"ב ס"ה.

באיזה כלים יבשל לשבת

יח. אין מבשלין לשבת זו חמץ בכלי חמץ⁶⁹, משום שנדבקים לקדרה ויצטרך להדיחם אחר האכילה משום איסור חמץ, ואסור בשבת כיון שאין צריך להם שוב באותו היום⁷⁰, אבל מותר לבשל בכלי חמץ

לאלפים (סי' רלב סק"ז), ובחיד"א (במורה באצבע סי' קלה) ובס' חיים לראש (דף ט:) פירשו כוונת האריז"ל דלא נזהר מזה דוקא מפני ההלכה, אלא מפני שתגלחת הוא סילוק הדינים ואין לעשותם בזמן תגבורת הדינים והוא מחצות היום ואילך, אך עי' בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' י') שאין טעמו של האריז"ל משום תגבורת הדינים אלא מפני ההלכה עי"ש בארוכה ושכן היה נוהג להסתפר בליל ער"פ מפני טירדות היופ דער"פ.

⁶⁵ במשנ"ב (סי' רנא סק"ז) כתב שהטעם שהעולם אינם נזהרים להסתפר לפני מנחה אפי' אחר שהגיע זמן מנחה קטנה, הוא מכיון שקוראין לביהכ"נ לא חיישינן שיעבור ע"י זמן התפילה, ואף שבזמננו אין קוראין לביהכ"נ, מ"מ כתב המשנ"ב (בסי' רלב סק"ו) בשם המג"א שאפשר שאם יש לספר ב' או ג' זוגים מוכנים לפניו שרי, וביאר הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פט"ו תשובה א) שב' או ג' זוגות הוא לאו דוקא, ומספיק בעוד זוג אחד שיש לו או לשכינו, והוסיף, שגם אם מסתפר עם מכונה חשמלית אין לאסור מחשש שיהיה הפסקת חשמל באמצע התספורת, כיון שהוא דבר שלא שכיח, וגם שאין לנו לגזור מה שלא גזרו חז"ל, ועוד, שבמספריים גזור שמא ישברו המספריים ויצטרך לחפש אחרים ויטרד מזה, אבל לא חששו שלא יתפלל אם לא יגמור להסתפר, וכ"כ הגר"ח נאה בקצות השולחן (סי' כו סקט"ו) שנהגו העולם היתר בזמננו שהתספורת מלאכה קלה ומסתיימת ברגעים אחדים, ואין לחשוש שמא ישבר הזוג כי בדרך כלל אין קושי להשיג אחר כיוצא בו, וכ"כ הבן איש חי (פ' ויקהל אות יח) שהמנהג להקל בזה אף בזמן מנחה קטנה. ועי' בהערה 67.

⁶⁶ בשעה"צ (סי' רלב סק"ג) ציין לא"ר שמפקפק על המג"א שהתיר למי שיש לו ב' או ג' זוגות, משום לא פלוג, וכן הפמ"ג (סי' רלב א"א סק"ג) כתב שאפשר לאסור משום לא פלוג, ובמחצה"ש שם כתב שזה הטעם שהמג"א כתב בלשון "ואפשר", משום דיל דאפי' בכה"ג שיש לו ב' או ג' זוגות אסור משום לא פלוג. ובאמת טענת הא"ר והפמ"ג לאסור משום לא פלוג היא טענה חזקה, ובפרט שקיי"ל שבטלה הטעם לא בטלה התקנה, וכיון שגזרו חז"ל שלא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, ונתנו טעם שמא ישבר הזוג, אף שבטלה הטעם ואין לחשוש למי שיש לו ב' או ג' זוגות שמא ישבר הזוג מ"מ לא בטלה התקנה, וא"כ צ"ב מדוע המג"א והמשנ"ב כתבו להקל, ונראה לבאר, דהמג"א (בסי' רלה סוסק"ד) והמשנ"ב (סי' רלה סקי"ח) אזלי לשיטתם דהתירו לאכול לפני שיתפלל מעריב אם מעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל, ולכאז' צ"ב דכיון שגזרו חז"ל שאסור לאכול פת לפני מעריב ונתנו טעם שמא ישכח, א"כ אף שמעמיד שומר ובטל הטעם שמא ישכח מ"מ היה להם לאסור משום לא פלוג ובטלה הטעם לא בטלה התקנה, אלא שההיתר של שומר בעצמו צ"ב מדוע התירו ולא חששו לכך, וצע"ג.

⁶⁷ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ אור"ח ח"ד סי' צט אות א) כתב שמי שמתפלל במנין קבוע בביהכ"נ רשאי להמשיך בעיסוקו גם בלי להעמיד שומר, וכ"כ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' ד אות לה) שמי שיש לו זמן קבוע לתפילתו יכול להמשיך בעיסוקו גם במקום שלא קוראים לביהכ"נ.

⁶⁸ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"ב ח"ב סי' ריא אות יד), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נו אות ט). וזה למרות שהם סוברים שמותר לטבול בשבת לכבוד הרגל ואין בזה איסור הכנה כמובאר לקמן בפ"ב הע' 26, ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ב הע' נג) הסתפק אם הטבילה ביום שיש עולה גם לרגל, עי"ש.

⁶⁹ כמבואר בשו"ע (סי' תמד ס"ד) שאין מבשלין לשבת זו דייסא וכיו"ב.

⁷⁰ כן ביאר המשנ"ב (סי' תמד סקי"א). ואם עבר ובישל חמץ והמאכל דבוק בקדרה וא"א לקנחו כתב הרמ"א שם שיש להדיחו מעט, וכתב המשנ"ב (שם סקי"ד) שאע"ג שהוא לצורך שבת שרינן בדיעבד משום איסור חמץ, ומ"מ אם אפשר להדיח ע"י עכו"ם עדיף א"א בקינוח. ובס' סידור פסח כהלכתו (בקנו' ער"פ שחל בשבת הע' 16) מביא בשם הגרי"ש אלישיב שבזמננו שכוללים בשטר המכירה

תבשילים שאינם חמץ כבשר ודגים בלי שום תערובת חמץ⁷¹, ויש שכתבו⁷² שתבשילים שמתבשלים בהרבה מים ואינם נדבקים לכלים (כגון דגים ממולאים) מותר להכין לשבת זו גם בכלי חמץ, אמנם כתבו הפוסקים⁷³ שטוב שיבשלו לשבת זו בכלי פסח, אך בזה צריך זהירות רבה שלא לערות רותח מכלי פסח על הצלחות וכלי חמץ⁷⁴, ויש שכתבו⁷⁵ שאפי' מי שיש לו כלי בישול חד פעמיים שבדעתו לזורקם אחר השימוש מ"מ עדיף שלא יבשל בהם מאכלי חמץ. ולענין בישול קטניות ושרויה עי' בסעיפים הבאים.

בישול קטניות לשבת זו

יט. מותר לבשל לשבת זו מאכלי קטניות כאורז ושעועית ושאר קטניות לאוכלם בשבת לפני זמן איסור חמץ, ודוקא בכלים של חמץ או בכלים חד פעמיים, אבל לא בכלים של פסח⁷⁶, ולא יבטל מצות עונג שבת בסעודה זו כשאפשר לו לבשל קטניות⁷⁷, אך לבשל קטניות לסעודה שלישית אחרי זמן איסור חמץ אם כי יש מתירים⁷⁸ לאכול קטניות בער"פ אחרי זמן איסור חמץ, מ"מ המנהג כדעת המחמירים⁷⁹ ואין לפרוץ גדר, ויש שהורו⁸⁰ שמצד הדין מותר ורק המנהג להחמיר ולכן בעת הצורך יש מקום להקל.

לנכרי כל חמץ וחתיכות חמץ בכל מקום שהוא, אין לנקות כלל כלי חמץ אלו כיון שיכול להצניעם במקום הנמכר לגוי, אלא א"כ מקפיד שלא למכור חמץ בעין וכפי שנוהגים רבים.

⁷¹ כמו שהורה החזו"א (קובץ אגרות חזו"א ח"א סי' קפח) ברשימה עבור בני הבית בנוגע להכנת המאכלים בער"פ שחל בשבת וז"ל: "סעודת ליל שבת בשר דגים בכלי חמץ נקי ולא לערב בהם שום חמץ ולא שום קטניות ולא אורז, רק ירק או תפוחי אדמה או רוטב נקי, בבוקר מאכלים קרים, חלב גבינה ביצים פירות מיץ, לא אורז וכו'", וגם ביוסף אומץ (סי' תשכט) כתב "והמדקדקים נוהרים לבשל כל דשיין לליל שבת ויומו בכלי יו"ט חוץ מן הטשאלנט".

⁷² כ"כ בנטעי גבריאל (דיני ער"פ שחל בשבת פי"א ס"ה) ע"פ יוסף אומץ (סי' תשכט) הנ"ל, ובס' סידור פסח כהלכתו (ע"פ שחל בשבת פ"ב סט"ו) מביא בשם הגרי"ש אלישיב שכהיום שמוכרים את כל החמץ לגוי ומתנים איתו שיכולים להלוות ולאכול מהחמץ בשבת, ומה שנשאר הרי הוא של הגוי, לכאור' מותר לבשל לשבת גם חמץ הנדבק, דאי"צ להסירו בשבת, ואסור לרחצו דאין לו כל צורך בו, דהרי מכלילו במכירה, אלא יצניע הכלים, אמנם למנהגנו שלא מוכרים חמץ בעין, חזר הדין של השו"ע שאסור לבשל דברים הנדבקים, ומותר לו לשטוף הכלים בשבת, אבל מי שמוכר חמץ בעין וכן בעלי החנויות שמוכרים גם חמץ בעין, לכאור' גם זה בכלל המכירה, ומה שנשאר חמץ בשבת הוא של הגוי, א"כ איך נתרן לו לרחוץ בשבת את הכלים, שהרי החמץ שנשאר נמכר לגוי, ואי"צ חשיב צורך.

⁷³ כ"כ המשנ"ב (סי' תמד סק"ד), וכמבואר במג"א (סי' תמד סק"ד).

⁷⁴ כמש"כ השע"צ (סי' תמד סק"ד) בשם הפמ"ג ודה"ח, והיינו משום "ניצוק חיבור" שע"י העירוי מתחבר כלי התחתון עם כלי העליון ומעביר בליעת החמץ לתוך כלי הפסח. ואף שהט"ז (סוס"י תנב) והא"ר (סי' תנא סק"מ), והמקו"ח (או"ח סי' תמד) והערוה"ש (סי' תנב ס"ח) חולקים על עיקר דין זה וסוברים דלא אמרי' ניצוק חיבור אלא כשיש חמץ בעין, אבל כשכלי החמץ נקי לא אמרי' ניצוק חיבור להעביר בליעת החמץ שבכלי לכלי פסח העליון, אמנם המנהג להחמיר וכמש"כ התוספת חיים (כלל קכה אות לה) והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות ו) שאין להזניח שום מנהג או חומרא בפסח אף שאין בזה טעם או סברא, שמועיל עכ"פ להרחקה וסייג.

⁷⁵ כ"כ בנטעי גבריאל (דיני ער"פ שחל בשבת פי"א הע' ד) בשם הגר"י ניימן דיש בזה גדר גדול שפעמים נשאר בהם חמץ דבוק וא"א להשליך כלים אלו לבית הכסא, ולהוציאן לרה"ר נמי אסור במקום דליכא עירוב. ובפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד הע' 86) הביאו, וכתב שיש עצה גם לבשל חמץ בכלים חד פעמיים ובשבת יתיו עליהם חומר פוגם ובכך יצא מידי החשש הנ"ל, אך כתב שאין המנהג כן.

⁷⁶ כ"פ הערוה"ש (סי' תמד ס"ח), והגר"ח זוננפלד (סדר ער"פ שחל בשבת להגרי"ח אות ג), וכתב הגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' עה הע' יז) דמה שהחזו"א (קובץ אגרות חזו"א ח"א סי' קפח) הזהיר את בני ביתו לא לבשל קטניות זה אינו מן הדין אלא ליתר זהירות.

⁷⁷ כ"כ הגרי"ח זוננפלד (שם).

⁷⁸ בפמ"ג (סי' תמד א"א סק"ב) כתב דשרי לאכול בער"פ מזה ממיני קטניות, ועי' בהג' מהרש"ם (סי' תמד סק"א) שנסתפק בכוונת הפמ"ג, ועי' גם בשו"ת טוב טעם ודעת להגר"ש קלוגר (בפתחי שערים) שכתב דשרי לעשות מצות ממיני קטניות בער"פ, דלא גריעה מקמח ממיני דגן שמותר לעשות ממנו מצה ולאכלו, ואף בפסח היה צריך להיות היתר לאפות מהם מצות, ורק משום שמנהגנו לאסור

לבשל שרויה (קניידלאך) לשבת זו

כ. מותר לבשל לשבת לשבת תבשילים עם פירורי מצה (כגון גפילטע פיש וקניידלאך) כדי לאוכלם בסעודה שלישית אפי' לאחר שעה רביעית⁸¹, ואפי' למחמירים בשרויה בפסח מותר להם לאכול שרויה אחרי שעה רביעית (עד שעה עשירית)⁸², אבל שניצל המצופה בקמח מצה ומטוגן בשמן מועט שנועד כדי שלא ישרף, אסור לאוכלו בער"פ⁸³, וכ"ש שניצל שנאפה בתנור שאסור, והמחמירים לא לאכול שרויה גם בסעודה שלישית הרי זה חומרא דאתי לידי קולא שהרי אינם יוצאים ידי חובת סעודת שלישית לדעת הראשונים שסוברים שאפשר לקיים סעודת שלישית דוקא במאכל העשוי מחמשת מיני דגן והובא דעה זו בשו"ע (סי' רצ"א ס"ה).

לבישת 'פראק' בשבת זו

כא. הנוהגים ללבוש פראק ביו"ט הורו פוסקי זמננו⁸⁴ שילבשו את הפראק כבר מער"ש כדי שלא יהיה זילותא לשבת. וע"ע בזה לקמן פ"ב ס"ו בענין לבישת בגדי יו"ט מער"ש.

הכנת המרור לליל הסדר מער"ש (חסה וחריין)

כב. את המרור יש להכין מער"ש, והיינו שעלי חסה ישטוף וינקה היטב, אך הואיל ועלי חסה אם ישהו עד ליו"ט יכמשו וי"א שאין יוצאים בהן אלא כשהו לחין ולא כשהם כמושים ולכל הדעות זה אינו לכתחילה, לכן יעטפם במגבת רטובה או יניחם במקום לח וקריר, ואפשר להניחם אף במקרר, אבל אין לכבש אותם במים, שאם ישהו במים כ"ד שעות דדינו ככבוש⁸⁵, ואם ששה אותם במים מער"ש לא יוציאנו בעצמו משום איסור הכנה⁸⁶, ויכול לומר לגוי להסירו משום תוך כ"ד שעות⁸⁷. והמשתמשים בחריין מרוסק למרור, הואיל ואם ירסק מער"ש יפיג טעמו, יש נוהגים לרסק במוצ"ש

קטניות בפסח לא יאפה ממנו, וכ"כ בשו"ת יד יוסף (סי' כה), וכ"כ בחי"א (כלל קכז) שמותר לטחון קטניות ולאפותן מצות ולאכלן בפסח, וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קפג). ועי' הערה הבאה.

⁷⁹ כ"פ החק יעקב (סי' תע"א סק"ב) והדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד), וכן המנהג כמש"כ הגרי"ח זוננפלד (קונ' ער"פ שחל בשבת שם), וגם והגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ג סי' לא) כתב דאין ראיה מהפמ"ג, דס"ל מצה שאני, וכמש"כ ג"כ השד"ח (מע' חמץ סי' ז סק"ב) ומנהג רבותינו בער"פ לאכול רק פירות ובשר וכיו"ב, סתמו כמפורש דקטניות אסורים, ולית להו גם הא דפמ"ג הנ"ל, ואין להרהר בזה והוא בכלל הפורץ גדר, עכ"ל, וכ"פ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' עב אות נג).

⁸⁰ כ"כ בסידור פסח כהלכתו (פט"ז הע' 43) בשם הגרי"ש אלישיב, אמנם הגר"צ ישארלזון הביא (בקונ' דיני פסח וספיה"ע עמ' 10) בשם הגרי"ש שזמן איסור אכילת קטניות הוא משעה שאסור לאכול חמץ.

⁸¹ כמבואר במשנ"ב (סי' תע"א סק"ב) שמותר לאכול קניידלאך בער"פ, ואף שהשעה"צ (סי' תמד סק"א) הביא בשם המג"א שנוהגים להחמיר במצה מבושלת ושכ"כ הגר"א בדעת הרמב"ם שאסור לאכול מצה מבושלת בער"פ, מ"מ קניידלאך וכד' שאני כיון שאיבד לגמרי תואר לחם כמו שהורה הגרי"ש אלישיב (הליכות האיש עמ' קמא), ולענין בשר ודגים שנותנים בתוך התערובת מעט קמח מצה כדי לדבק או לתת נפח וברכתן שהכל, ודאי מותר לאוכלן בער"פ כמו שהורה הגר"ש אויערבאך (הליכו"ש פ"ח סק"ה) דכל שאין ברכתו מזוונות אלא שהכל מותר לאכלו גם לאחר שעה עשירית.

⁸² כ"כ בשערים המצוינים בהלכה (סי' קטו אות ז), הו"ד בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פכ"א הע' יב).

⁸³ כן הורה הגרי"ש אלישיב (הגש"פ להגרי"ש עמ' 18).

⁸⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סב אות לח).

⁸⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סא אות לב), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' פד).

⁸⁶ כמש"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"א).

⁸⁷ כ"כ הגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' פד).

שהוא ליל פסח בשינוי קצת⁸⁸, אך יכולים לרסק החריין מער"ש ויסגרונו אז בכלי אטום היטב שלא יפיג טעמו, ויוצאים בו לכתחילה⁸⁹.

ההכנות לליל הסדר שצריך לזכור לעשותם מער"ש

כג. יש להכין מער"ש כל הדברים שאסור לעשותם בשבת, ויש לזכור כמה דברים וכדלהלן:

א. להדליק נר נשמה ארוך (שדולק 36 שעות) כדי שהאשה תעביר אש להדליק נרות בליל יו"ט במוצ"ש.

ב. לנהוגים להדליק בנרות יש לזכור להדביק הנרות מבעו"י לצורך מוצ"ש ליל יו"ט⁹⁰, ולהנהוגים להדליק בשמן יש לזכור להשחיל את הפתיל צף עבור הדלקת נרות במוצ"ש ליל יו"ט, ואם לא השחיל מער"ש ע"י לקמן בפ"ג ס"ה אם מותר להשחילו ביו"ט.

ג. יכוין שעון שבת שיכבה במוצ"ש בזמן שצריך להדליק נרות יו"ט כמבואר לקמן בפ"ג ס"א. ובאופן שמדליק נרות יו"ט שלא במקום אכילה אינו יכול לברך אלא במקום חשוך, ובמקום שיש אור חשמל אינו יכול לברך כך שבכה"ג שיש אור חייב לעשות שעון שבת מער"ש שיכבה את החשמל בשעת הדה"נ, וכמבואר לקמן בפ"ג ס"א ע"ש.

ד. לפתוח את כל הבקבוקים של היין והמיץ ענבים שרוצה לשתות בליל הסדר לקיים מצות ד כוסות⁹¹.

⁸⁸ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סא אות לד), והגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' פד) שיש נוהגים לרסק במוצ"ש בשינוי קצת כגון שלא ירסק לתוך צלחת או קערה, אלא ע"ג מפה או על השולחן. וכ"ז לשי' המשנ"ב (סי' תקיד סק"ט) שמתיר לפורר החריין ביו"ט בשינוי, אמנם המג"א (סי' תקד סק"ז) והשו"ע הרב (שם ס"ד) סוברים שביו"ט אסור לפרר חריין במגדלת אפי' בשינוי, ומאידך, החזו"א והסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' עג) היו נוהגים לפורר החריין בליל יו"ט אחרי בואם מביהכנ"ס וכמו שהנהיג הגר"א, והיו עושים זאת כרגיל ובלי שינוי כלל. וע"ע הערה הבאה.

⁸⁹ וכן נהגו הגר"יז מבריסק (מועז"ז ח"ב סי' קפב), הגר"א מ"שך (כמובא לקמן בהנהגותיו), והגר"ש אויערבאך (הגש"פ רשפי אש) לגרד ולפרר החריין בעריו"ט, וכ"כ הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פט"ו הע' 33) שכמדומה מנהג העולם בכל ער"פ לפרר המרור מעיו"ט ולכסותו גם כדי שלא להשהות הסדר, ואפשר גם שלא לטחון ביו"ט אף ע"י שינוי לכתחילה וכדעת האוסרים בזה. ואף שהמשנ"ב (סי' תעג סק"ל) כתב שהגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו לביהכנ"ס כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו, אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר, מ"מ כבר כתב הגר"מ שטרנבוך (מועז"ז ח"ב סי' קפב) שאפשר שהתמכא שבימיהם היה פחות חריף משלנו, ובזמננו אפי' יפררו אותו ממש לפני הסדר יהיה בעת אכילתו חריף מאד, ואין זה כדרך אכילתו ואין יוצאים בו, ועדיף לפררו במגדלת מבעו"י, וכך בליל הסדר יהיה ראוי לאכילה, ועדיין מורגש בו טעם המרירות.

⁹⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נט אות כג), והגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' פב). ואם לא הביק מער"ש אם מותר להדביקו בשבת ע"י לקמן בפ"ג ס"ד.

⁹¹ שהרי רוב הפוסקים אוסרים לפותחם בשבת כמו שהבאתי בזה בקונטרס שמונת הימים פ"ב סט"ז). ואם לא פתח הבקבוקים מער"ש, אז לדעת רוב גדולי הפוסקים מותר לעשות נקב גדול בפקק מעבר לעבר ששוב אינו ראוי לשימוש כפקק, וישליך את הפקק לאשפה ולא ישתמש בו כלל, וכ"פ הגר"ש אלישיב (ארחות שבת פ"ב הע' ל, וביום השבת ח"ז סי' ע, ובס' עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קסו), ודעתו (הל' שבת בשבת ח"א פ"ד הע' 70), שגם אין צורך להוציא המשקין דרך הנקב, וכ"ד הגר"ש וואזנר (משנ"ב למעשה סי' שיד, והל' שבת בשבת ח"א פ"ד הע' 70), וכן נהג הסטייפלר (ארחות רבנו ח"א עמ' קמז) שהיה עושה בשבת נקב במכסה ההברגה שעל בקבוקי היין, אבל אינו מוריד אח"כ את המכסה לאחר הניקוב אלא שופך דרך הנקב וכן ממשיכים לנהוג כן כל השנים בבית, וכ"ד הגר"שז אויערבאך כמובא בשש"כ (פ"ט הע' סא), אך בארחות שבת (פ"ב הע' ל) הובא בשמו דיש מקום להחמיר ולהצריך שישפוך את המשקה דרך הנקב הזה דוקא, אמנם בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שעח הע' א) כתב דלפמש"כ בשש"כ מוכח דאצל פקקי מתכת אין בזה שום חשש, וכ"פ הגר"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פ"ד הע' 70), וכן מביא בס' המטבח בהלכה (הל' שבת במטבח עמ' 186) שפעם היה נוכח אצל הגר"מ פיינשטיין בסעודת שבת ושכחו לפתוח את הבקבוק מער"ש, והורה הגר"מ פ' שיעשו חור בפקק ואח"כ לפתוח אותו, אך בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שעט הע' ב) מובא בשם בעמח"ס ודברת במ שאמר שלא יתכן שהגר"מ פ' התיר את פתיחתו ע"י עשיית נקב מקודם, שהרי דעתו שיש בזה גם איסור עשיית פתח כמו שהעיד בנו הגר"ד פיינשטיין, ואילו הג"ר בנימין זילבר בשו"ת אז נדברו (ח"ג סי' כח וסי' מ) מתיר לפתוח ע"י עשיית הנקב רק בשעת הדחק. ובטעם הדבר שאם עושה נקב בפקק גם אין איסור מחתך לפתוח את הפקק כתב הגר"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פ"ד הע' 70) משום דיסוד מחתך הוא תיקון כלי כדאי

- ה. לפתוח חבילת המצות, ואם לא פתח עי' הערה⁹².
- ו. לבדוק את התולעים מהמרור והכרפס.
- ז. יכין החרוסת מער"ש כבכל שנה שמכינה מעריו"ט משום דהוי דיכה שאסור בתבלין, ויכול ליתן בה מעט מים מער"ש, ואת עיקר היין יתן בליל הסדר⁹³.
- ח. לכתחילה יש להכין מי מלח קודם השבת משום איסור עיבוד, ואם לא הכין קודם השבת יתן ביו"ט בשינוי, שיכניס קודם המים בכלי ואח"כ יתן המלח⁹⁴.
- ט. יצלה את הזרוע והבשר שעליה, וכן יבשל את הביצה בער"ש ולא בליל יו"ט⁹⁵.

בביצה (כח:) וברמב"ם (פי"א ה"ח) ואם אין פה תיקון כלי אז גם אין בו מחתך עי"ש. אמנם אין להתעלם מכך שיש פוסקים שמחמירים בזה כמש"כ הגר"ח גריינמן (חידושים וביאורים עמ"ס שבת סי' יח סק"א) שאסור לפתוח הפקק ע"י עשיית נקב, חדא משום דיש לגזור דילמא יעשה פתח יפה ועוד דהוי סותר, ולדבריו יוצא שאם כבר עשו נקב שיהיה מותר לפתוח את הפקק, ועי' מה שהשיג על דבריו בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שפד הע' יז), וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ב פל"ז סק"ג) שאסור לפתוח הפקק ע"י עשיית נקב משום שהוא עושה בזה את הבקבוק לכלי, וכ"פ הגר"ר אפרים גרינבלאט (פיה פתחה בחכמה עמ' שפד הע' טו) שאסור לעשות נקב מקודם ואח"כ לפתוח, וכן הורה הגר"ר יעקב קמינצקי (אמת ליעקב שו"ע סי' שיד ס"ח בהערה) שאף שיש שמיעצים לעשות נקב קטן בראש הפקק, לא היתה דעתו נוחה כלל מעצה זו, כיון דיש לחוש שימשיכו להשתמש עם הפקק ואז לא הועילו כלום, ובפרט שלפעמים אף נקב קטן בראש הפקק אינו משווה את הפקק כאינו ראוי לשימוש עי"ש.

⁹² אם לא פתח את הקרטון של המצות וזה סגור בדבק, מלבד הנידון של הסרת הדבק משום איסור קורע תפר מצוי גם בחבילות שיש עליהם דבק עם כיתוב של החבורה או ההכשר באופן שכשפותח את הקרטון עם הדבק נפרדים האותיות, ויל"ד בזה משום איסור מוחק, ולכן יעשה שאלת חכם, אך לענין הסרת הדבק יל"ד אם זה נחשב תפירה של קיימא, דהא משעת האפית מצות שהדביקו את הקרטון ועד ליל הסדר שרוצה להסירו פעמים שעובר יותר משבוע ופעמים זה פחות משבוע, ובגדר תפירה שאינה של קיימא כתב בשו"ת משנת יוסף להגר"ר יוסף ליברמן (ח"י סי' עז) שדינו כגדר קשר שאינו של קיימא, ובגדר קשר שאינו של קיימא יש ב' דעות ברמ"א (סי' שיו ס"א) אם זה קשר העשוי ליום אחד או אף קשר העשוי לפחות משבוע, והכרעת הביה"ל (סי' שיו ס"ד ד"ה שאינם) שאפשר להקל במקום הצורך גם בקשר העשוי לפחות משבוע, ולפי"ז ה"נ בתפירה והדבקה העשויה לשבוע, ולפי"ז אם הדביקו את הקרטון יותר משבוע מלפני ליל הסדר יהיה אסור להסירו, אך י"א שאם התפירה אינה עשויה לעולם דינה כתפירה שאינה של קיימא (עי' ט"ז ומשנ"ב ריש סי' שיו), אך מצינו סתירה בדברי הרמ"א אם מותר בכלל תפירה שאינה של קיימא, דברמ"א (סי' שיו ס"ג) כתב שיש מתירים בתפירה שאינה של קיימא, ואין להתיר בפני עם הארץ, ומקורו מדברי הגר"י מרדכי, וכן כתב בדרכי משה (סי' שמ סק"ב) שנהגו להקל כדברי ההגהות, ומאידך, בסי' שמ ס"ז שכתב השו"ע לאסור תפירה שאינה של קיימא לא הגיה הרמ"א כלום, ומשמע שמסכים לדברי השו"ע לאסור, ומצינו מח' בין פוסקי זמננו בטעם הדבר, דעת החזו"א (סי' קנו בהשמות לס' שמ) שדעת הרמ"א לאסור בין בתפירה ובין בקריעה שאינה של קיימא, ולשיטתו לכאור' יהיה אסור להסיר את הדבק מהקרטון, ודעת הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פט"ו הע' רלו) להיפך, שלדברי הרמ"א העיקר להתיר, ובסי' שמ לא הגיה הרמ"א כלום כי סמך על מה שהכריע להתיר בסי' שיו, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' ו) ובשו"ת אז נדברו (ח"ז סי' לה), ודעת התהלה לדוד (סי' שמ סק"ו) שיש לחלק בין קורע תפירה שאינה של קיימא שבזה התיר בסי' שיו לבין תופר תפירה שאינה של קיימא שיש להחמיר טפי משום 'מיחזי כתופר', וכן הסכימו הגר"ש אלישיב (אורחות שבת פי"א הע' מג), המנחת יצחק (ח"ח סי' לא), והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פכ"ט אות ו'), וכן מצדד הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ה סי' נ) ועי"ש מה שביאר בדברי הרמ"א, ולשיטת כל הפוסקים הנ"ל יהיה מותר גם להסיר את הדבק מהקרטון באופן שזה תפירה שאינה של קיימא, ויש לציין שגם לדעת החזו"א שמחמיר מ"מ אם קורע דרך קלקול והשחתה וניכר שאין פעולתו אלא לסלק את המפריע כדי שיוכל להשתמש עם הבגד לצורך שבת כתה החזו"א (סי' נב סק"ז) שמותר לקרוע בכה"ג, ולכן כתב הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' ס אות ל) שאם שכח לפתוח את החבילה בער"ש יש להקל לפתוח דרך השחתה באופן שלא יהא ראוי לכלי.

⁹³ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' ס אות לה), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' פד).

⁹⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' ס אות לו), והגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' פב). ונראה דאף שמדברי המשנ"ב (סי' תעג סק"א) משמע שמותר להכין מי מלח ביו"ט כרגיל בלי שינוי, מהא דכתב שאם פסח חל בשבת יש לעשות המי מלח בער"ש, ומשמע שביו"ט יכול לעשותו כרגיל, וכ"כ במסגרת השולחן על הקיצושים"ע (סי' קיח ס"ד) שכן סתימת רוב הפוסקים, מ"מ דעת החי"א (כלל קל אות יט) והקיצושים"ע (סי' קיח ס"ד) שגם ביו"ט צריך לכתחילה להכין מי מלח מעריו"ט, ואם לא הכינו יעשונו ביו"ט בשינוי, וכ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"א סי' קטז).

י. ראוי להכין חוט דנטלי חתוך לנקות בין השניים בשבת לפני שעה חמישית, וכן יכין 'מי פה' לשטוף את הפה חזק לנקות מחמץ.⁹⁶

יא. וכן שאר ההכנות שרגילים לעשותם בער"פ ואסור לעשותם בשבת לצורך הלילה משום הכנה, לא ישהם לליל הסדר שלא יתמהמה אז בעריכתו.⁹⁷

הכשרת השיניים (כתרים וסתימות) מער"ש

כד. בכל שנה יש לנהוג בשניים תותבות וכן מי שיש לו כתרים או סתימות העשויים ממתכת או עצם ושאר חומרים שלא לאכול מאכלים חמים כ"ד שעות לפני תחילת זמן איסור חמץ, וסמוך לזמן איסור חמץ ידיח פיו במים חמים (במדת חום המאפשרת הכנסתם לפה) מכלי שני, ובשנה זו יש לעשות כן מער"ש, ולאחר מכן לא יאכל מאכלים חמים של חמץ, או שאר מאכלים חמים אם יש בפיו פירורי חמץ, וכן ימנע מאכילת דברים חריפים, ולכן לא יאכל בשבת מרק או תבשיל חם כל כך שהיד סודלת בו.⁹⁸

⁹⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סא אות לו), וביאר, דאף לשיטות דאין מקפידים שלא לאכול ביצה בליל פסח, דרק בשר צלי אסור, מכל מקום חיישין להשיטות דאין מתירים לבשל דבר שאינו מפיג טעמו, ומשום כך צריך לעשותו מערב שבת כמבואר ברמ"א (סי' תצה ס"א).

⁹⁶ דלערב המי פה במים בשבת יש בזה חשש של איסור מוליד ריח בשבת, דיעוי' במשנ"ב (סי' קכח ס"ק כג) שהביא בזה מח' בין המג"א והט"ז שאוסרים לבין הא"ר והחכ"צ שמתירים, ולא הכריע ביניהם, ומשמע מדבריו שאין חילוק באופן עירוב הסבון עם המים אם נותן קודם הסבון או קודם המים, וגם לא חילק אם כוונתו להוליד ריח במים או לא, ודעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פ"ל ס"ג) שמי פה שדרך השימוש בו שמכניסים כמה טיפות ממנו לתוך מים, הדין בזה, שאם הוא מוליד ריח במים, אסור, וכמו שקיי"ל בנט"י לכהנים שאין להכניס בושם למים, והגר"ש"א לא חילק בין אם כוונתו לתת ריח במים או לא. אמנם דעת הגר"ש"ז אויערבאך (שש"כ פי"ד הע' קי) שמותר לערב את הסבון עם המים בשבת, ואין לחשוש לאיסור מוליד ריח, כיון דלעת הא"ר והחכ"צ בסי' קכח במ"ב ס"ק כג ודאי שרי, ואף להאוסרים שם, היינו משום דמתכוין להוליד ריח במים שנוטלים בהם את הידים, משא"כ כשמערב את הסבון או המי פה במים רק ע"מ לדלל את הריכוז שלהם, ואינו מעוניין שהם יתנו ריח לתוך המים, לכן מותר, ועי"ש שעדיף ליתן בכוס קודם את המי פה או הסבון ואח"כ לשפוך עליהם את המים, דומיא דהא דסי' שיח בשעה"צ (ס"ק סה). ועי' גם שו"ת שבט הלוי (ח"א סוס"י קלו).

⁹⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סא אות לא), וכ"כ הגר"מ קארפ (בספרו הל' ער"פ שחל בשבת עמ' פג הע' כה) וציין להראשונים בפסחים (יג.) בשם התוספתא דלכן אופין המצת מצוה מבעו"י בער"ש טלא במוצ"ש.

⁹⁸ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות ז), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' נו הע' כז). והגר"מ שטרנבוך (בהגש"פ מועדים וזמנים עמ' יד) נדחק לפי"ז איך אוכלין החריין שדבר חריף הוא, וחורפא מחליא לשבח, אמנם עי' באורחות רבנו (ח"ב עמ' כט) בשם הסטייפלר שאין לחשוש באכילת חריין, צנון ובצל, משום דאין לשיניים דין סכין, ובדליכא דוחקא הסכינא ל"א מחליא לשבח, אך מ"מ הורה הסטייפלר שיש להמנע מלאכול או לשתות דברים רותחים מכ"ד שעות קודם סו"ז אכילת חמץ ועד לאחר הפסח שמא יפלט מן השיניים טעם החמץ בפסח, אלא שבלאו הכי אין בנ"א רגילים לשתות משקה חם כ"כ [אם לא בטעות], שהרי כל שיכול האדם להחזיק את הכוס בידו אין המשקה נחשב כרותח לענין זה, אכן אם אכל או שתה חמץ רותח, אז ישתה לאחר מכן כוס משקה חם באותה מידת חום ובכך יוכשרו שיניו, וכן דעת הגר"ש אלישיב (שכות יצחק בדיני בישול פי"ט סק"ג אות ג', ואשרי האיש או"ח ח"ג פנ"ו ס"א) שאלו שיש להם סתימות כתרים וטבעות בשיניים וכדומה, ודאי יש יותר מקום להדר לא לאכול חמץ חם או חריף תוך כ"ד שעות לסוף זמן אכילת חמץ, וכ"ה בשמו בס' בנתיבות ההלכה (חלק לד עמ' 451) שאלו שיש להם סתימות או כתרים שקבועים בפה לכתחילה יקפידו לא לאכול חמץ חם שהי"ס כ"ד שעות לפני סו"ז אכילת חמץ ויוכל לאכול מאכל חם בפסח, ובדיעבד אפשר להקל לאכול מאכלים חמים בפסח אף שאכל חמץ חם מתוך כ"ד שעות דהבל הפה פוגם לגמרי אם החמץ אף בפחות מכ"ד שעות, וכ"כ הגר"ש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' מו וסי' נ אות ז) שהואיל והסתימות שבשיניים בולעות מדבר גוש, ונוהגים להחשיב דבר גוש ככלי ראשון, וכן יתכן שבולעות מדבר חריף, יש להקפיד שלא לאכול מאכלי חמץ חמים או חריפים כ"ד שעות קודם הפסח, ואכן כשעושים כן אין צריך להחמיר שלא לאכול בפסח עצמו דבר חריף או חם מפני שמניעת שמחת יו"ט שתיגרם במניעת האכילה נחשבת כמקום הפסד מרובה, ויש לסמוך בזה על דעת הפוסקים הסבורים שנותן טעם לפגם מותר בפסח, וכן לצרף את דעת הפוסקים שרק חילתית נחשבת כדבר חריף לענין השבת דבר פגום, וכן הורה הגר"י פישר (ס' אבן ישראל פסח, הכשר כלים אות

הכנת מקום לסעודת ליל שבת

כה. יש להכין מקום מיוחד לאכול בו בשבת, משום פיזור ותערובת חמץ, כגון בפרוזדור או במרפסת או אף בחצר ובלבד שיהא במקום הנרות, אך לא ידחוק עצמו לאכול בין תנור לכירים שאין זה כבוד שבת⁹⁹, והנזהרים לאכול במרפסת או בפרוזדור באופן שאינם רואים את הנרות שבת הרי זה חומרא יתרה דאתי לידי קולא שלכתחילה צריך להדליק נרות שבת במקום אכילה¹⁰⁰. ואם מניח את הנרות שבת על השולחן לא יניח את הפמוטים עם הנרות על המפה שאוכל עליה חמץ, כדי שיוכל בשבת בבוקר להסירה ולנערה מהחמץ, שהרי אסור לטלטל פמוטים בשבת¹⁰¹, ולכן אם רוצה להדליק את הנרות שבת על השולחן יעשה זאת באחד מב' אופנים, א. או שלא יפרוס את המפה על כל השולחן, ויניח את הפמוטים על אותו מקום שלא פרס עליו את המפה¹⁰², ב. או שיניח מער"ש את הפמוטים אם דבר היתר (כגון חלות וכד') על מגש שאינו מיועד לפמוטים שאז נעשה בסיס לדבר האסור והמותר

(ס'), והוסיף, שאם אוכל דבר חריף יחד עם דבר שאינו חריף שפיר דמי. וע"ע בזה בשו"ת מאזני צדק (ח"ג סי' לו-לח), ומה שהביא בזה בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תנא אות כד).

⁹⁹ כ"כ הגר"מ קארפ (בספרו ה' ער"פ שחל בשבת עמ' פז הע' לב), ושכ"כ הבן איש חי (פ' צו) שאוכלים בחצר, ושכן רמז לזה הגר"ח זוננפלד (בהנהגותיו ער"פ שחל בשבת) שיש אוכלים במקום עפר, אך בזה צריך זהירות בלילה לאכול במקום נר ולא ליטול מים ע"ג עפר, וכן שלא לכבד ולטאטא שם משום אשווי גומות כמש"כ הגר"ח זוננפלד בהוראותיו, והביא שהסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' י) נהג לאכול במרפסת, ושהחזו"א היה אוכל בחדר בביתו שיחד לתפילה בציבור (ולא היה לו דין ביהמ"ד).

¹⁰⁰ כמבואר בתוס' (שבת כה: ד"ה הדלקת), וכמש"כ המשנ"ב (סי' רסג סקל"ט, וסי' רעג סקל"ב) דאם אינו מצטער הרבה צריך לאכול דוקא במקום נר, דהרבה ראשונים סוברים דעיקר הסעודה תלויה בנר וממילא צריך להיות הקידוש שם, דאין קידוש אלא במקום סעודה, וכ"כ הבן איש חי (שנה ב' פ' בראשית אות ט) דיש לקדש במקום נר כי כן ראוי להיות ע"פ הסוד, ורק בשביל צורך והכרח גדול יש לסמוך על הסברה השניה בשו"ע (סי' רעג ס"ז), והגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מועד"ו עמ' מז) הוסיף, שהדין שצריך לאכול במקום נר נאמר אף אם יש אור חשמל בחדר. וכן דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פנ"ז סי"א) שבסעודת ליל שבת צריך לאכול במקום שהדליק את הנרות, לכן אם אוכלים בחדר אחר ידליקו לכה"פ עוד נר אחד לכבוד שבת במקום שאוכלים, ואם קשה לעשות כן, אז כשהאשה מדליקה את הנרות תדליק גם את אור החשמל של החדר שהם אוכלים שם לשם הדלקת נרות, ובברכה תכוין גם על אור החשמל שהדליקה במקום שהם אוכלים את סעודת השבת. ומה שכתב בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פי"ד הע' ב) שיש לעיין דאם הדליק נרות בחדר שהוכן לפסח ורוצה לאכול בחדר אחר כדי שלא יתפזר שם החמץ, שמא מיקרי צורך גדול ושרי אף לדעת המג"א והמשנ"ב ע"ש, הנה הוא הסתפק בזה אבל לידי פשיטא ליה דזה לא מיקרי צורך גדול ולא מצטער הרבה, משום דלא נפסק בשום מקום בשו"ע ובמשנ"ב שצריך לאכול בער"פ שחל בשבת במקום אחר, אלא עושים כן רק מחשש דחשש וזהירות יתירה של חמץ ואין לזה מקור מדינא וגם לא ממנהגא, משא"כ הדלקת נרות שבת במקום אכילה זה מדינא דפוסקים כמבואר לעיל, וא"כ ומה אם על הנזהר מחמץ שכתב הבאר היטב (סי' תמז סק"א) בשם האריז"ל שהנזהר ממשוה חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה ע"ש, ק"ו על נרות שבת שיש לו הבטחה לא רק מהאריז"ל אלא מדברי הגמ' וחז"ל הקדושים שכתבו שהנזהר בנר זוכה עבור זה לבנים תלמידי חכמים, ולכן יש לעשות הנר יפה כמובא במשנ"ב (סי' רסג סק"ב), וכבר כתב השו"ע הרב (סי' רסג קונט"א סק"א) שכל ההידור מצוה לעשות הנר יפה (שע"ז יש הבטחת חז"ל שיזכה לבנים ת"ח) היינו דוקא בנרות הדולקים במקום אכילה שעליהם מברכים, ולא על שאר הנרות שמדליקים בבית כדי שלא יכשלו בעצים ואבנים, וא"כ ודאי שיש להדר להדליק הנרוץ במקום אכילה, נוכח המקום לציין דיש הרבה בורים שמחמירים ומהדרים ונזהרים בכל חשש חמץ במשהו בטענה שכתוב בכה"ט בשם האריז"ל הנ"ל שהנזהר ממשוה חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה, ופעמים שבעצם החומרא והזהירות שהם נזהרין מחמץ בזה עצמו הם חוטאים וכבר הפסידו את הבטחת האריז"ל, וכגון שכועסים וצועקים על פלוני שנכנס על חמץ וכו', ואין זה אלא בורות שהם כל כך נזהרים מחמץ כדי לזכות להבטחת האריז"ל שלא יחטא כל השנה ובוזה עצמו הם חוטאים שתוך כדי הזהירות הם כועסים וצועקים ומתעצבנים על כל הבא ליד, ובענין מה שהקשו רבים שענינו ראות שרבים וטובים נזהרים ממשוה חמץ ומקפידים למכור כל חמץ וחשש חמץ לנכרי וכו', ומ"מ אינם שמורים כל השנה מחטא ועוון, ע"י באמרי פנחס להרה"ק מקוריץ זי"ע (אות תרפח) שכתב שבמקור הדברים באריז"ל אין כתוב "מובטח לו שלא יחטא" אלא כתוב שיועיל לו שלא יחטא, והקפיד על הבה"ט שהעתיק דברי האריז"ל "מובטח לו שלא יחטא" כי אין אדם מובטח מחטא, ואינו אלא רק "יועיל לו שלא יחטא", כי דברי האריז"ל אינו נמצא אלא במשנת חסידים (בסידורו, חודש ניסן פ"ג אות ד) ושם כתב וז"ל: "והשומר פסח מחמץ כהלכתו, ויחמיר בו בכל החומרות שמחמירים המחמירים, יועיל לנפשו מאד כל השנה", עכ"ל.

¹⁰¹ כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' ס' אות כה), ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פי"ג ס"ה).

¹⁰² כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי שם), ובס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (שם ס"ו). אמנם דבר זה אינו מצוי כל כך, שהרי האנשים צריכים להסיר את הנרות מהשולחן לפני ליל הסדר כדי שיהיה להם שולחן פנוי ללי הסדר.

ומותר לטלטלו¹⁰³, אבל לא יניח הפמוטים על המגש המיועד לנרות כי אז לא הועיל כלום ואסור בטלטול¹⁰⁴.

קידוש בכוס או בגביע חד פעמי

כו. אף האוכל בשבת זו בכלים חד פעמיים, מ"מ הקידוש יעשה בגביע או בכוס זכוכית או פלסטיק, משום שיש פוסקים¹⁰⁵ שאוסרים לעשות קידוש בכוס חד פעמי, ואם כי יש פוסקים¹⁰⁶ שמתירים לעשות קידוש על כוס חד פעמי, מ"מ ראוי להחמיר היכא דאפשר לצאת ידי כולם, וכ"ש שלא יקדש על כוס מנייר (כוס קרטון)¹⁰⁷, ומה שנפוץ אצל אנשים שמכניסים ב' כוסות חד פעמיים אחד בתוך השני ומקדשים אין בזה שום משמעות ותועלת ואינו אלא מנהג בורות¹⁰⁸, וכהיום מצוי גביע חד פעמי בצבע כסף ויל"ע אם לדעת המחמירים בכוס חד פעמי אפשר לקדש בזה ועי' הערה¹⁰⁹, וע"פ הסוד יש לקדש על גביע כסף ולא מזכוכית וכדומה¹¹⁰.

¹⁰³ ואם יכול לנער את הפמוטים מהשולחן בלי הפסד ינערם לפני שמטלטל המגש כמבואר במשנ"ב (ס' רעז סוס"ק יח).
¹⁰⁴ והטעם שבכה"ג אסור בטלטול הוא מב' סיבות, א. כי כיון שהמגש מיועד עבור הברות ולא עבור מאכלים ושאר דברים, לא יועילו דברי היתר אלו להתיר טלטולו כמש"כ הגר"מ פיינשטיין (בשו"ת אג"מ ח"ה סי' כב אות יא), ב. ועוד טעם כתב בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פ"ג הע' יא) ע"פ המנחת שבת (סי' פח סקכ"ב) שכתב דכל משמשי מוקצה יש להם דין מוקצה, א"כ מגש המיוחד לפמוטים לכאו' הרי זה מוקצה מחמת עצמו, משום דהוי משמשי מוקצה.

¹⁰⁵ כ"פ הסטייפלר (ארחות רבנו ח"א עמ' קי), הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' לט), והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פמ"ו אות כב ופמ"ז אות יב), וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' כג) להחמיר בזה, אך צידד שאם אין לו כוס אחרת, יכול ליחד כוס זה לשימוש קבוע, הואיל ובעצם ראוייה לכך, ולקדש עליה, ודעת הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד עמ' צה) שהדבר תלוי במנהג אותה המדינה האם לפעמים משתמשים בכוס שוב לאחר שטיפתה, שדוקא באופן זה אפשר לקדש עליו.

¹⁰⁶ כ"פ הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פמ"ז הע' נא) שכיון שכוסות אלו מיוחדות לכך, ואנשים חשובים משתמשים בכוס שוב לאחר שטיפתה, שדוקא באופן זה אפשר לקדש עליו, וכ"פ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' ע), וכן צידד הגר"פ שיינברג (חי' בתרא סי' קפג) שאין פסול בכוס חד פעמית הואיל והיא כלי הראוי לקבל טומאה, וכן הביאו בשם הגרי"ש אלישיב הגר"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"ב עמ' נה), הגר"י דרוי (שבות יצחק ח"א עמ' מח), הגר"ב (קרבן יקרא עמ' שסב), הגר"מ יאדלר (מאור השבת ח"ד עמ' תקנח הע' ד), וכן הביא בשמו הגרי"מ וייל בספרו וביום השבת (ח"א עמ' מ) ובהערה שם הביא מחתנו הגר"ר בנימין רימר שביאר טעם הגרי"ש, מחמת שכוסות חד פעמי של ימנו אינם חד פעמי מצד עצמם אלא רק מחמת שהדרך לזורקם אחר כל שימוש בהם אבל ראויים לשימוש חוזר ולפי"ז יתכן שגם האג"מ שאסר מודה בזה ע"ש, וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' כג), ובשו"ת אז נדברו להגר"ר בנימין זילבר (ח"ו סי' מה), ובשו"ת באר משה להגר"ר משה שטרן (ח"א סי' מט), וכ"פ בשו"ת שאילת שאול (חאו"ח סי' לו), ובשו"ת וישב משה (ח"ב סי' סה), ועי' בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' מט) שמחמיר בזה והביא עובדא מהדברי יואל מסאטמר.

¹⁰⁷ שכוס מנייר שמצוי הדבר שהמים מטפטפים ממנה, הוורו הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' ע) והגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד עמ' צה) שראוי להימנע מלהשתמש בה לכוס של ברכה.

¹⁰⁸ פשוט, וכבר העיר בזה הפסקי תשובות (מהדורת תשע"א סי' רעא הע' 244).

¹⁰⁹ דהרבה אנשים משתמשים בגביע זה לשימוש חוזר, ומצד שני סוף סוף זה גביע חד פעמי וגם הרבה זורקים אותו, וצ"ע, וכבר הבאנו לעיל בהע' 105 שדעת הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד עמ' צה) שהדבר תלוי במנהג אותה המדינה האם לפעמים משתמשים בכוס שוב לאחר שטיפתה, שדוקא באופן זה אפשר לקדש עליו, ויש לברר איך המנהג בגביע זה.

¹¹⁰ כמש"כ הכה"ח (סי' תעב סק"א), וכ"כ המקו"ח לחו"י (סי' קפג) שעדיף כוס מכסף מכוס זכוכית. וע"ע בזה בשו"ת להורות נתן (חד סי' כה).

אכילת מצה בליל שבת

כז. בענין איסור אכילת מצה בער"פ נחלקו הראשונים¹¹¹ אם האיסור מתחיל מזמן איסור אכילת חמץ (משעה רביעית) או כבר מתחילת יום י"ד, ודעת רוב הראשונים¹¹² שהאיסור מתחיל כבר מתחילת יום י"ד, אלא שגם בזה נחלקו הפוסקים אם האיסור מתחיל מליל י"ד או מעלוה"ש, דעת המג"א (סי' תעא סק"ו) ועוד פוסקים¹¹³ שהאיסור מתחיל מליל י"ד, אך הכרעת המשנ"ב (סי' תעא סק"ב) ורוב הפוסקים¹¹⁴ שהאיסור מתחיל רק מעלוה"ש, אלא שהורו פוסקי זמננו¹¹⁵ שלכתחילה יש לחשוש לדעת המג"א שאוסר, וגם מי שלא נוהג להימנע מאכילת מצה מר"ח ניסן מ"מ לא יאכל מצות בליל שבת, ודלא כהמקילים¹¹⁶ בזה, ואין לו לאדם להשתמט בשבת זו מלאכול פת בתאונה שקשה לו מאד ליזהר מפירווי חמץ, כי יש לו משפחה גדולה וילדים קטנים וכד' וצער הוא לו להיות כל הזמן בדאגה ממשוהו חמץ וכו', כי אינו נכון הוא, ואינו נפטר מהחובה לקיים מצות עונג שבת בפת, וגם הילדים שהגיעו לחינוך יש לחנכם ליטול ידיהם לפת, ורק יזהרו עליהם שלא יפזרו החמץ¹¹⁷. אמנם מי שאין לו לחם משנה בליל שבת יכול לקחת מצה (שאינה מצה שמורה) ללחם משנה¹¹⁸, וכן גם מי שנשבר או נחתך לו הלחם משנה שהשאיר לשבת ואין לו אפי' לחם שלם אחד, יכול להקל לבצוע על מצה בליל שבת בשביל לחם משנה¹¹⁹, אבל לא ביום שבת, אבל הנוהגים בכל שבתות השנה לבצוע על ב' ככרות הלחם משנה, לא יבצע בשבת זו גם על המצה אלא רק על החלת חמץ¹²⁰.

¹¹¹ כן הוא דעת הריטב"א (פסחים נ.), ורבינו ירוחם (בנתיב ה' ח"א דף לט ע"ב), והתרה"ד (מובא בב"ח סי' תעא), דאיסור אכילת מצה בער"פ מתחיל מזמן איסור אכילת חמץ, ודעת בעל המאור (סוף דפסחים) דאיסור אכילת מצה הוא מחצות היום. אך עי' בהע' הבאה שהבאנו דעת רוב הראשונים שהאיסור מתחיל כבר מתחילת יום י"ד.

¹¹² כן הוא דעת הרמב"ן (פסחים ריש פרק מקום שנהגו) והביא ראיה מהירושלמי, וכן דעת המאירי (פסחים יג.), וכ"כ המ"מ בדעת הרמב"ם (פ"ו מחור"מ הי"ב).

¹¹³ וכ"פ הבן איש חי (שנה א' פ' צו אות כו, ובספרו שו"ת רב פעלים ח"ג סי' כז).

¹¹⁴ כמש"כ המחצה"ש והחק יעקב (בסי' תעא סק"ו) בשם הר"ן, וכ"פ הב"ח, והא"ר, והגר"ז, והחיי"א, והערך השלחן (סי' תעא), וכ"כ בחק יוסף (סי' תעא סק"ט) דמכל הפוסקים משמע להתיר לאכול מצה בסעודת ליל שבת, וכן נהג החיד"א (מעגל טוב עמ' 142) לאכול מצה בליל שבת.

¹¹⁵ כן הורה הגרי"ש אלישיב (הגש"פ ע"פ פסקיו) שראוי לכתחילה להחמיר בזה במצות שאפו לצאת בהם ידי חובה, וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ ח"א סי' קנה ד"ה ויש).

¹¹⁶ הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' סז אות יד) כתב שמי שלא נוהג שלא לאכול מצה מר"ח, יכול לאכול את סעודת ליל שבת כולה על טהרת הפסח עם מצות, ושכן נהג החיד"א (מעגל טוב עמ' 143), כי מותר לאכול מצות בליל ער"פ עד עלוה"ש, וגם הגרי"י פישר (שו"ת אבן ישראל ח"ח סי' מ) מתיר לכתחילה אכילת מצה בליל ער"פ.

¹¹⁷ כל זה מדברי הג"ר מאיר ברנדסדורפר בשו"ת קנה בושם (ח"ג סי' כח) ע"ש.

¹¹⁸ כמבואר לעיל בהע' 50 בשם החזו"א, הבן איש חי, הגרי"י פישר, הגר"מ שטרנבוך, הגר"ש דבילצקי, והגר"ר בצלאל שטרן, ואף לחוששים לפמ"ג (המובא לעיל הע' 51) דס"ל דבעינן לחם משנה הראוי לאכילה, מ"מ לדעת רוב הפוסקים מותר לאכול מצה בליל י"ד, ולכן יכול להקל לצרפו ללחם משנה.

¹¹⁹ פשוט, וכ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' צא) שמחויב לאכול מצה, כי לחם משנה זה חיוב גמור מדינא, ואכילת מצה בליל י"ד לדעת רוב הפוסקים אין עדיין איסור באכילתה.

¹²⁰ כ"כ בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פט"ו ס"ה) דלמרות שלדעת הרשב"א המהרש"ל השל"ה והגר"א בוצעין את ב' החלות, מ"מ כיון שלדעת השו"ע הרמ"א והמשנ"ב (סי' רעד סק"ד) בוצעים רק על ככר אחד, אין לו היתר בשביל כך לבצוע על המצה ביום שבת. ועי' מש"כ בזה בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד הע' 13).

צירוף מצה ללחם משנה

כח. למרות שמבואר בסעי' הקודם שמותר כליל שבת לצרף מצה ללחם משנה, מ"מ כתבו הפוסקים¹²¹ שיעטוף את המצה בשקית ניילון שלא יבוא החמץ ליגע בה, ואין בזה חשש חציצה¹²², ואם נגעו זה בזה [ואינם חמים בשיעור שהיד סולדת בו] לא נאסרה המצה¹²³.

אם המצות מוקצה בשבת

כט. כתב הפמ"ג¹²⁴ וז"ל: "יראה דמצות מצוה אסור לטלטל בשבת ערב פסח, דאסור באכילה מדרבנן בערב פסח, הוה מוקצה, ושאר מצה יכול ליתן לעופות או לעכו"ם, מה שאין כן זו אין רוצה, כבסימן תמ"ו במ"א אות ג' עכ"ל, וכדבריו הסכימו עוד פוסקים¹²⁵ שרק מצות מצוה בלבד היא מוקצה כיון שלא יתנם לקטנים, אבל מצות רגילות המיועדים לכל ימי הפסח (כמצות מכונה וכיו"ב) אינם מוקצה כיון שיכול לתת לקטנים. [ויש שכתבו¹²⁶ שבזמננו רק מצות שנאפו בער"פ אחר חצות ויחדן לליל הסדר הוי מוקצה אבל שאר המצות אפי' הם מצות מצוה אינם מוקצה], אמנם כמה פוסקים¹²⁷ חולקים על הפמ"ג וסוברים שגם מצות מצה אינם מוקצה מכמה טעמים, א. כיון שגם מצות מצה יכול לתת לקטנים א"כ אינם מוקצה¹²⁸, ב. ועוד, דכיון שהמצה היתה ראויה לאכילה בבין השמשות שוב אינה נאסרת בטלטול, דאין מוקצה לחצי שבת, ואף הנוהגים איסור באכילת מצה מר"ח ניסן ומה"ט כבר

¹²¹ כן הורה הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב פסח עמ' יא), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות ה), והגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח תשפ"א עמ' סא אות יא), שגם באופן זה יוצא ידי חובת לחם משנה.

¹²² כ"כ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי שם בהע' עט) דאף דבעינן שיהא אוהזו שתיהם בידו ובוצע (כמבואר בסי' רעד) לא איכפת לן בהא שיש חציצה ביניהם, וכ"פ הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים חאו"ח סי' רא) שאין קפידא אם הלחם משנה שלא חושב לאוכלה באותה הסעודה תהא מונחת בשקית, וכ"כ בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פט"ו הע' ו) ובפסקי תשובות (סי' קסז הע' 28) דאף שמבואר במשנ"ב (סי' קסז סק"ג) שיש להניח הידיים על הפת ממש בעת הברכה ללא מפה וכפפות, מ"מ מסתברא דאין עטיפת הניילון חציצה כי עשויה להגן על הפת ובטילה לגבי הפת.

¹²³ כ"כ בשערים המצוינים בהלכה דאם נגעו אחד בשני המצה אינה נאסרת, אלא א"כ יהיו שניהם חמים עד שהיד סולדת בהם וכמש"כ השו"ע (סי' תמז ס"א). ועי' בב"י (סי' תנא) ובחק יעקב (סי' תנא סק"ו) שהביאו בשם הכל בו (הל' פסח סי' מח דף ט ע"ד) שכתב דאפי' הונח לחם מצה על חלות לחם חמץ, אפי' חם בחם, לא יאסרוהו, שלא בלע ממנו כלל, אבל ראוי להרחיק מזה לפי שזה דבר זר בעיני קצת העם וראוי להחמיר בו מפני מראית העין ומכל כיוצא בו, ע"ש.

¹²⁴ בסי' תמד (א"א סק"א), וכ"כ גם בסי' שח (א"א סק"י), ובסי' תעא (בא"א סק"ח) דבכה"ג אין לו דין אוכל להתיר טלטולו.

¹²⁵ וכ"כ הבן איש חי (שנה א' פ' צו בהל' ער"פ בשבת ס"ו) "כי מוקצים הם דלא חזי למיכל מנייהו, דודאי קפיד להאכיל לתינוקות, ושאר מצות שהם לצורך אכילה בימי הפסח אינם מוקצה דחזו למיכל לקטנים", וכ"כ בכה"ח (סי' שח סקמ"ב, וסי' תעא סקכ"ד), ובמסגרת השולחן על הקיצושים (סי' קטו), ועי' בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פט"ו הע' א) שהביא כן בשם עוד כמה פוסקים.

¹²⁶ כ"כ הפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תמד הע' 7) כי בזמננו כל המצות שאופים לפסח עשויים לשם מצת מצוה ושמורים משעת קצירה, וראויים מדינא לצאת בהם יד"ח מצות מצוה כליל הסדר, ואין מיחדים אותן רק לליל הסדר, ורק אותן המצות שנוהגים לאפות בער"פ לאחר חצות מקפידים עליהם שלא לאוכלם אלא לליל הסדר.

¹²⁷ כ"פ בא"א בוטשאטש (סי' שח), ובדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"א), ובשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' פה), וכ"כ בקונ' עיטורי מרדכי (בדיני ער"פ שחל בשבת פ"א הע' 10) בשם הגרמ"ש קליין והגרמ"מ לובין ושכן הם מורים למעשה, מהטעמים המבוארים להלן.

¹²⁸ כ"כ בא"א בוטשאטש (סי' שח) דכיון שאפשר לו להאכילם לקטנים א"כ הו"ל אוכל אדם, אלא שסיים שנכון להחמיר שלא לטלטל. ועי' בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ח ח"ב סוס"י עז) שכתב וז"ל: "מה שהקשו על הפמ"ג דראוי לקטנים ולעכו"ם, הנה מעכו"ם מרגיש הפמ"ג בעצמו שם וכתב דאין דעתו ליתן לגוי וציין להמג"א סי' תמו סק"ב, וא"כ ה"ה לקטנים י"ל דמיירי באין לו קטנים, או שאין לו למצות מצוה כי אם אותן מצות ולא יתנם להקטנים בשום פנים", עכ"ל, ועי' בהגהות הגר"ר שלום שבדרון על הדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"א) שכתב לתמוה על מש"כ השואל ומשיב "די"ל באין לו קטנים", דהא קטנים מצויים הם, ובמצויים פסקו השו"ע והרמ"א (בסי' שח סכ"ט) דלא בעינן שיהיה לו בביתו.

הוקצו המצות מביה"ש, מ"מ דבר האסור משום מנהג מותר לטלטלו¹²⁹, ג. ועוד, דכיון שיכול לצרפה ללחם משנה הרי שוב מותרת בטלטול, דאין לחם משנה צריך להיות ראוי לאכילה¹³⁰, ד. ועוד, דאפילו שלכתחילה לא רוצה לתת מצות מצה לקטנים, מ"מ אם הקטן יבכה הרבה ולא יהיה לו משהו אחר יתן לקטן לאכול וא"כ זה אינו מוקצה¹³¹, ה. ועוד, דכיון שגם גדול יכול לאכול מצות מצוה בשבת, ע"י שיבשל את המצה בשבת בתוך כלי ראשון לפי השו"ע (סימן שיח ס"ה) שפסק שאין בישול אחר אפיה, ומותר לאכול מצה מבושלת בשבת¹³². וכל האמור לעיל הוא דוקא לגבי יום השבת, אבל בליל שבת לדעת רוב הפוסקים (המבואים לעיל בסכ"ז) מותר לאוכלה וא"כ אינו מוקצה, ורק לדעת המג"א והבן איש חי אסור לאוכלה וכמבואר לעיל בסכ"ז.

¹²⁹ כ"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' תמד ס"א) והביא ראייה דמה שאסור בביה"ש משום מנהג ולא מדינא אינו מוקצה מדברי הא"ר (סי' תמד סק"ג וסי' תעג סק"ד) דכתב גבי חזרת דדבר שאין אסור מדינא לאוכלו בער"פ אלא רק מנהג מותר בטלטול, ועוד הוכיח כן, דאי נימא דהמצה אינה ראויה לאכילה מפני המנהג, א"כ מתבטל העירובי חצרות שעושים במצה שבביה"כ בער"פ שחל בשבת, כיון דאינה ראויה לאכילה אז ובע"כ כמש"כ, עי"ש. ועי' בס' ער"פ שחל בשבת להגר"צ כהן (פט"ו הע' ג) שהביא מס' שולחנו של אברהם (סי' תעא) שכתב דהא דקיי"ל אין מוקצה לחצי שבת, היינו באחזי ואדחי והדר אחזי, אבל אי לא הדר אחזי הוי מוקצה, וכה"ג כתב המג"א (סי' תמו סק"ג) דחמץ אחר שעה חמישית בער"פ שחל בשבת אסור בטלטול דמוקצה הוא.

¹³⁰ כ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' פה) אחר שהביא דברי הפמ"ג כתב, ואדרבה איפכא מסתברא, דכיון שיכול לצרפה ללחם משנה הרי שוב מותרת בטלטול, דאין לחם משנה צריך להיות ראוי לאכילה, (וכמובא לעיל בהע' 50). אמנם עי' לעיל בהע' 51 שיש מחמירים ע"פ הפמ"ג לא לצרף לחם משנה שאסור באכילה, ויתכן שמטעם זה אסר הפמ"ג את מצות המצוה בטלטול כי לשיטתו אין לצרפו ללחם משנה מחמת שאינו ראוי לאכילה, וא"כ שוב יש עליו דין מוקצה. ועי' גם בשערים המצוינים בהכלה (סי' קטו סק"ו) שנוטה להתיר לצרף מצה ללחם משנה בשבת ע"פ הא"א בוטשאטש דהתיר דאין בה משום מוקצה.

¹³¹ כ"כ בקונ' עיטורי מרדכי (ער"פ שחל בשבת פ"א הע' 10) בשם הגרמ"ש קליין, ושכן הוא מורה למעשה.

¹³² כ"כ טעם זה בקונ' עיטורי מרדכי (ער"פ שחל בשבת פ"א הע' 10) בשם הגרמ"מ לובין.

פרק ב' - דינים נוספים הנוגעים לפסח שחל במוצ"ש

לישון בשבת ע"מ שיהיה ער בליל הסדר

א. כתב המג"א¹ [הובא גם במשנ"ב²] בשם ספר חסידים (ס' רסו) "לא יאמר נילך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתנו במוצ"ש, שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול". וג' טעמים נאמרו בטעם האיסור. א. "ודבר דבר", שאסור לדבר בשבת על ענינים של ימות החול שאסור לעשותם בשבת³. ב. משום זלזול בכבוד השבת, כי השינה היא אחד מתענוגי השבת⁴, ואין לו לומר שאעשה זאת לצורך ימות החול, כי פוגע בזה בכבוד השבת⁵. ג. משום מכין משבת לחול⁶. ולפי"ז כשרוצה לישון בשבת בשביל שיהיה לו כח להיות ער במוצ"ש לצורך דבר היתר, או אפי' לצורך דבר מצוה, כגון ליל הסדר שחל במוצ"ש ורוצה לישון כדי שיהיה לו כח להיות ער בלילה, יש שכתבו⁷ שמותר לו לומר כן בפיו, ויש שכתבו⁸ שאין לומר בפה אבל מותר לחשוב כן.

להביא מחזור לבית הכנסת בשבת

ב. י"א^{8*} שאסור להביא מחזור לבית הכנסת בשבת אחרי צהרים בשביל תפילת ערבית של ליל חג הפסח, אלא אם כן יעיין במחזור גם בשבת, וי"א⁹ שמותר להביא מחזור לביהכ"נ בשבת גם בלי לעיין בו בשבת משום שלא מוכח שמביאו לפסח.

¹ סי' רצ ס"ק, וסי' שז סק"א.

² סי' רצ סק"ד.

³ כן הוא הטעם ע"פ המג"א ועיי"ש בסי' שז סק"א לגבי צורך מצוה שאסור לעשותו בשבת כגון כתיבת חידו"ת שגם אסור לומר שמחר אכתב חידו"ת, ועיי"ש במשנ"ב סק"א שמביא בשם כמה פוסקים להתיר בזה.

⁴ דבענין שינת הצהרים בשבת כבר כתב השו"ע (סי' רצ ס"א) שאם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלנה כי עונג הוא לו. וע"פ תורת הקבלה יש ענין בשנת הצהרים בשבת, אפי' למי שאין רגיל בו בימות החול, שכ"כ הכה"ח (שם סק"ו) ע"פ כתבי האריז"ל. ובבני יששכר (מאמר השבתות מאמר י' אות ו') כתב שבשבת ישן בלילה וביום, ובשלחן הטהור (סי' רלט זר זהב סק"ג) כתב שבשבת קודש שינת הצהרים זכה וטובה לנשמה, ולדברי הכל יש לזהר שלא ימשך בשינה ולא ירבה בו יותר מדאי כמבואר במשנ"ב (שם סק"ג). ועי' בדרשות רבינו יונה (ריש פ' ויקהל) ובשל"ה הק' (מס' שבת) ובראשית חכמה (שער הקדושה פ"א) ובסדר היום (ס' סעודה ג') מה שכתבו בזה. וע"ע פס"ת (מהדורא חדשה - תשע"א סי' רמב הע' 41) כמה מגונה ומכוער אלו אשר בכוונה ישנים פחות בימות החול הקרובים לשבת כי באפשרותם להשלים שעות שינה מרובות יותר בשב"ק שיש בזה זלזול בכבוד שב"ק, אלא א"כ ת"ח וצורבא מרבנן העוסק בימות החול בשעות אלו בתורה אז רשאי להרבות בתענוג הגוף בשבת עיי"ש עוד. ובענין מה שהאריז"ל היה יושן בשבת ב' וג' שעות עי' בפס"ת שם בשם הרבה ספרים שאין ללמד מזה לענינינו שאין לנו לידמות לקדושי עליון אשר השיגו מראות אלוקים בשנתם לאין ערוך ממה שהשיגו בהקיץ.

⁵ כ"כ הטעם בא"ר (סי' שז סק"א) ובפמ"ג (סי' רצ במ"ז סק").

⁶ ערוה"ש (סי' רצ ס"א). ועי' בפס"ת (סי' רצ הע' 20) מה שהקשה עליו שפשוט שאין זה איסור הכנה ונשאר בצ"ע.

⁷ כ"כ בתורת השבת (סי' רצ סק"ב, וסי' שז סק"א), וכ"פ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ח בביאורים להלכה יא) שלפי הא"ר מותר לומר נישן בשבת שיהיה כח ללמוד בליל שבועות, משום דהוי דבר מצוה, וכ"כ הגר"ש דבילצקי (ק"י הל' מועדים שבועות עמ' ה הע' כ) בשם אז נדברו להגר"ב זילבר (ח"ד סי' מז אות ב) שכתב שמותר לומר כן בכדי ללמוד בלילה, דהאיסור הוי משום ממצא חפצך דשרי לצורך מצוה. אמנם כ"ז שייך רק לדעת המג"א שהאיסור הוא משום ודבר דבר, אבל לטעם הא"ר והפמ"ג לא שייך ההיתר הנ"ל.

⁸ ערוה"ש (שם), וכ"פ הגרמ"ש קליין (עיטורי מרדכי על שבועות-תשע"ט פ"א הע' י) וכ"כ הפס"ת (שם הע' 24) ע"פ הא"ר והפמ"ג, ופשוט שלטעם המג"א ג"כ אסור וכמפורש בדבריו, אף שלא כתב במפורש לגבי צורך מצוה.

^{8*} כ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ח הע' קפב).

⁹ כ"כ הגרמ"ש פיינהנדלר בשו"ת אבני ישפה (ח"ו סי' פו ענף ג) שכיון שיש בו תפילת מנחה ומשניות ושאר לימודים שאפשר ללמוד בהם גם ביום השבת, אין לומד דמוכח מילתא שהוא לצורך הלילה, ומותר להביאו דבר בשבת לביהכ"נ בלי שישתמש בו בשבת, עיי"ש.

הכנסת והוצאת מאכלים מהמקרר או המקפיא בשבת לצורך יו"ט

ג. אסור להכין כלום משבת ליו"ט, לפיכך אין לערוך את השולחן ולהניח כלי סעודה¹⁹, וי"א^{19*} שכמו"כ אסור להוציא דברים מהמקרר או מהמקפיא עד שתחשך, ויש²⁰ מקילים בזה, וכן אסור להוציא חלות קפואות מהפריזר בשבת אחרי צהרים בשביל שיפשירו לאכול את החלות בסעודת ליל יו"ט, ורק בשעת הדחק מותר להוציא את החלות, בתנאי שיוציא את החלות מוקדם שיהיה שהות זמן שהחלות יכולים להפשיר ויכול להנות מהם בשבת, כיון שלא ניכר שמוציא את החלות עבור יו"ט, וכמו"כ אסור להוציא בשבת בשר קפוא מהפריזר שיפשיר עבור ליל יו"ט, אפי' שהבשר מבושל ואינו מוקצה, וכן אסור להוציא מרק קפוא שיפשיר בשביל לאכול בליל יו"ט, דכיון שאין דרך לאכול בשר ומרק קר, ניכר שמוציא לאכול בליל יו"ט^{20*}, אבל מותר להכניס דברים למקרר לאחר סעודת היום שלא יתקלקלו²¹. אמנם משקאות אסור להכניס למקרר כדי שיהיו קרים בליל יו"ט אלא א"כ מכניס

¹⁹ כמבואר במשנ"ב (סי' תרסז סק"ה).

^{19*} כ"פ הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"י הע' לג), והגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ב הע' קלב), וע"ע מש"כ באורחות שבת (ח"ב פכ"ב הע' רסז ורסח) בשם החי"א.

²⁰ כ"פ הגרש"ק הכהן גראס בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' קנח) והגרש"ז גרוסמן (ס' הלכות המועדים פ"ב הע' 101), וכ"פ הגרחי"פ פיינהנדר בשו"ת אבני ישפה (ח"ו סי' פו ענף ה) שלצורך מצוה מותר, ולכן אין להקל להפשיר אוכל כי אם לצורך יו"ט שני או חג אחר שחל במוצ"ש.

^{20*} כ"ז כתב בס' עיטורי מרדכי (שבועות תשע"ט פ"א הע' ג-ד) בשם הגרמ"ש קליין, ובשם שו"ת יורו משפטיך (ח"א עמ' רנא).

²¹ כן התירו בשו"ת מהרש"ג (סי' סא), ובשו"ת באר משה (ח"ח סי' רב) להגר" משה שטרן, ובס' שלמי תודה להגר"צ פלדמן (יו"ט סי' יט סק"א) וטעמם דכל מה שהוא בגדר הצלה מותר. והגר"ש אלישיב התיר (אשרי האיש ח"ג פ"ג סנ"א) כמו שאפשר להכניס אוכל לארון דזה נחשב לסידור הבית ולא כהכנה למחר. [ועיין במהרש"ג שם שסוד דבריו שלהכין לצורך חול במקום הפסד או הצלה אינו בכלל איסור הכנה, וז"ל: "הא דאין מציעין את המיטות ואין מקפלין הכלים מש"ק על מוצ"ש היינו דוקא באם כוונת העושה להרויח הזמן שלא יצטרך לעשות בימות החול, כמו בהצעת המטה דלעולם היה לו להציע המטה במוצ"ש קודם השינה, ורק יען שבשבת פנוי, רוצה לעשות דבר זה בשבת כדי להרויח הטירחא או הזמן במוצ"ש, זהו שאסור וכו', אבל במקום שאם לא יעשה הדבר בשב"ק אזי לא יכול לעשותה כלל, נמצא שאין כוונת העושה להחליף עבודת יום חול בעבודת שב"ק, ככה"ג לא גזרו חז"ל עכ"ל. ועיין שם שהביא ראייה לדבריו ממה דא' בגמ' בשבת (קכד.) ונפסק בשו"ע (סי' שח ס"ד) שכלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו אפי' אינו אלא לצורך הכלי שלא ישבר או יגנב. והיתר זה הוא אפי' כשאינו צריך את הכלי בשבת. ולכאור' קשה איך מותר לטלטל הכלי מחמה לצל כדי שלא ישבר ובכך לשמור הכלי שיהיה לו לימות החול והרי בכך הוא מכין משבת לחול, ובהכרח שטעם הדבר לפי שאם לא יביא את הכלי בשבת יפסד הכלי ושוב לא יוכל לטרוח בו בחול, שנמצא שטלטול הכלי בשבת לא מרויח לו זמן ביום חול, ואופן זה לא נאסר משום הכנה. ועוד ראייה מביא המהרש"ג ממה שפסק בשו"ע (סי' שמא ס"א) שאין להתיר נדר אצל חכם בשבת לולא שהתרת הנדר היא לצורך השבת, ומ"מ בעל מפר נדרי אשתו בשבת ואפי' נדרים שאינם צורך השבת, לפי שאם לא יפר באותו יום שוב לא יוכל להפר, ומוכח מזה שהיתר הפרת נדרים שלא לצורך השבת הוא, שכיון שאם לא יפר באותו יום שוב לא יוכל להפר נמצא שבהפרתו אינו מרויח זמן של אחר השבת ואופן זה לא נאסר משום הכנה. ועוד ראייה מביא ממה דא' במשנה בסוכה (מב.) ונפסק בשו"ע (סי' תרנד ס"א) דמותר להחזיר הלולב למים ביו"ט אף כשכבר קיים המצוה ולא יזדקק לו אלא לאחר יו"ט, ובהכרח שכדי שלא יתקלקל ויפסד הותר גם הכנה בשבת לחול. ובאמת שכן מוכח גם ממה דא' בביצה (ג.) ונפסק בשו"ע (סי' שכב ס"א) שמותר לכפות כלי על ביצה שנולדה ביו"ט כדי שלא תשבר ואפי' שהביצה אסורה באכילה ביו"ט וכפיית הכלי אינה לצורך יו"ט. וכן משמע ממה דמבואר בשו"ע (סי' שו ס"א וס' שז ס"ח) שמחשיך בשבת עד סוף התחום כדי שיוכל מיד במוצ"ש לשמור פירותיו מחוץ לתחום. וכן מוכח מדברי המג"א שכתב (סי' שכא סק"ז) בטעם ההיתר שפסק השו"ע (סי' שכא ס"א) ומקורו בתשובת הרשב"א (ח"ד סי' עג) שמותר לשרות ירק תלוש במים בשביל שלא יכמוש ואפי' כשאין בדעתו לאכול הירק בשבת, שיש שביארו שהוא מכיון שהותר הכנה לצורך חול כשיש בדבר הפסד. אמנם המג"א בעצמו חולק ומבאר שטעם ההיתר לשרות הירק במים הוא משום שכיון שהירק מוכן לאכילה היום, לא ניכר במעשיו שעושה כן לצורך חול, ובאופן זה לא אסרו את ההכנה, וכ"כ הטעם בשו"ע הרב (שם ס"ו). אלא שמצינו בכמה מקומות בפוסקים שמוכח שאין להתיר הכנה בשבת לחול אפי' במקום פסידא, וכגון מהא דא' בגמ' ביצה (לה:) ונפסק בשו"ע בהל' יו"ט (סי' תקיג) שהותר ביו"ט לשלשל פירות מהגג דרך ארובה בכדי שלא יפסדו הגשמים, ואף שיש בזה טירחא שלא לצורך יו"ט הקילו במקום ההפסד, אך בשבת לא התירו ונפסק בשו"ע בהל' שבת (סי' שלח ס"ז) ומבואר שבשבת לא התירו אף במקום הפסד. אך יש לדחות דמהא דחזו"ט דביו"ט התירו הכנה במקום פסידא ובשבת אסור, שאין הטעם הוא רק משום איסור הכנה, אלא משום טירחא גדולה, והיינו דביו"ט התירו אפי' טירחא

בעוד היום גדול ויש אפשרות להנות ממנו גם מבעו"י²², ויש שהסתפקו²³ אם כשנותן בקבוק אחד לצורך שבת אם מותר לתת הרבה בקבוקים גם ליו"ט כמו בהדחת כלים בשבת דמדיחים הרבה כלים אף שאין צריך אלא לאחד, ולמעשה אסור גם בכה"ג^{23*}, ומ"מ בהוצאת מאכלים קפואים מהמקפא אם מוציאים את המאכלים בעוד היום גדול באופן שיוכל להנות מאכילת המאכל במשך השבת יש

גדולה במקום פסידא, ובשבת לא התירו טירחא גדולה במקום פסידא ומשמע שטירחא קלה מותר אפי' בשבת אע"פ שיש בזה הכנה משבת לחול. אמנם גם טירחא מועטת מצינו בכמה מקומות בפוסקים שלא התירו במקום פסידא, וכגון מהא דפסק במשנ"ב (סי' שיט ס"ק ס"ב) שאסור לקלוט את השמן מעל החלב בשבת אף במקום הפסד אם לא ע"י עכו"ם, וזה אע"פ שאין בזה טירחא גדולה. וכן מוכח מדברי המג"א המוכח במשנ"ב (סי' תד ס"ק מ"ג) שסובר שאסור להוציא פת מתנור לצורך חול, אע"פ שאם לא יוציא את הפת יבא לידי הפסד. אמנם בשם הא"ר כתב המשנ"ב שמותר מטעם זה שיבוא לידי הפסד. וכן יל"ע ממה דא"י בעירובין (לח): ונפסק בשו"ע (סי' תטז ס"ב) שאסור להכין עירוב תחומין מיו"ט לשבת ע"י אמירה שקונה שביתה במקום מסוים, וזה אע"פ שאם לא יערב ביו"ט שהוא ער"ש לא יוכל שוב לערב, ומבואר שאיסור הכנה שייך גם בדבר שאם לא יעשנו לא יוכל שוב לעשותו. ועי' בשו"ת עטרת משה (חיו"ד סי' קנג) מה שהאריך לבאר בזה. אמנם מצינו יסוד ומקור לדברי המהרש"ג מדברי המאירי (שבת קכד: ד"ה כלי) שכתב שהטעם שמותר לטלטל כדי שלמאכתו להיתר אפי' שאין לו בו שום צורך לשבת, לפי שמ"מ צריך הוא לזה שלא יפסד, ומבואר מדבריו שהטעם שאין איסור הכנה בטלטול כלי שלא לצורך השבת הוא משום שהצלת כלי מהפסד נחשב צורך השבת. אך עדיין אינו ראה לכל סוגי ההכנה משבת לחול דיתכן דהסברא בדברי המאירי הוא כמו שביאר מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שש"כ פכ"ה הע' קצ ובח"ג שם) שהטעם שמותר לטלטל כלי שלמאכתו להיתר מחמה לצל, ואין טלטול זה נחשב כהכנה לימות החול, כיון שכל פעולה שאין בה טרחה וגם רגילים לעשותה מבלי לחשוב אם תצא ממנה תועל לימות החול, אינה נחשבת כהכנה לימות החול. ולפי"ז יתכן שהביאור בדברי המאירי שכ' וצריך הוא לזה שלא יפסד כוונתו שכיון שאין לו בזה תועלת מיוחדת רק לימות החול, אלא הוא מטלטל הכלי עכשיו כי כעת הוא רוצה לשמור על הכלי שלא יפסד ולא רק בשביל שיצא לו מזה תועלת לימות החול, א"כ נחשב הוא צורך שבת ואין בזה איסור הכנה לחול, אך דבר שהוא עושה אך ורק במיוחד לצורך ימות החול, וכגון להוציא פת מהתנור בשביל יום ראשון זה אינו נחשב צורך שבת כי אם צורך חול שבזה יל"ד אם מותר ההכנה בשבת במקום פסידא. אמנם אחר העיון בדבר המג"א נראה ברור שאין ראה לאסור הכנה במקום פסידא דהמג"א לא מיירי במקום פסידא, אלא כתב שאסור להוציא פת מתנור לצורך חול, ורק הא"ר כתב שבתנורים שלו אם ישאירם יתקלקל הפת ולכן מותר דהוא הפסד, ויתכן דגם המג"א מודה דבתנורים כאלו דאם ישאיר הפת בתנור יתקלקל הפת שמותר. אלא שמדברי המג"א בסי' שכא (סק"ז) שכתב שאסור להדיח בשר שלא נמלח ביום השלישי לשחיטתו כיון שהבשר אינו ראוי לאכילה בשבת לא הותר לטרוח בהדחתו לצורך חול, ומוסיף המג"א ו'אפי' ע"י עכו"ם אין להקל דליכא פסידא כל כך דיכול לאכלו צלי' ומשמע מלשונו שאם היה בזה פסידא היה מותר רק ע"י עכו"ם. וכן משמע מהמשנ"ב (סי' שכא ס"ק כא) שכתב שלפי"ז קצב שמוכר הרבה בשר שאם יזדקק למכור הבשר לאכילת רק צלי יש בדבר הפסד שמותר לו להדיח ע"י עכו"ם, ומשמע שגם במקום הפסד מותר רק ע"י עכו"ם. ועי"ש שכתב בשם הא"ר והנודע ביהודה שא"א ע"י עכו"ם מותר גם ע"י ישראל, וכן בדברי המשנ"ב שהבאנו לעיל גבי נטילת השומן מעל החלב, מבואר שבמקום פסידא מותר ע"י נכרי, ומשמע שע"י ישראל אסור גם במקום פסידא. ומכל האמור חזינן דהכנה משבת לחול במקום פסידא הוא מח' הפוסקים, דלדעת הא"ר מותר, ולדעת המג"א מותר רק ע"י עכו"ם, ואף שמדברי המשנ"ב שכתב שמותר ליטול השומן מעל החלב במקום פסידא רק ע"י עכו"ם משמע שפוסק כדעת המג"א, מ"מ אינו מוכרח דכבר ביאר החילוק בזה מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שש"כ פכ"ח הע' רג ובח"ג שם) שנטילת שומן מעל החלב נחשבת כעין תיקון בגוף הדבר ואסור לעשות כן לצורך חול, משא"כ הדחת בשר שאינה אלא להמשיך את המצב הקיים כדי שיוכלו למולחו לאחר מכן. (וצ"ב הסברא בזה דמה לי תיקון בגוף הדבר ומה לי המשך המצב הקיים, הרי בסופו של דבר שניהם זה הפסד ולמה שלא יהיה מותר וצ"ב). ונמצא דכיון דנהוג עלמא לסמוך על דברי הא"ר והמהרש"ג להתיר הכנה במקום פסידא, ונראה גם שזה הטעם שנוהגים להכניס מאכלים למקרר ולמקפא בשבת אף אם אינן צריכים לשבת וכגון בסעודה שלישית או בשבת שחל בעריו"ט ומכניס המאכלים בשבת לצורך יו"ט. ועיין בשו"ת עטרת משה לתלמיד המהרש"ג (חיו"ד סי' קנג) שהאריך לבאר ולהוכיח מכמה מקומות שאין דברי רבו אמורים אלא באופן שלא היה יכול להכינו ער"ש, ולכן כיון שגם לאחר השבת לא יוכל לעשותה, התירוהו בשבת משום פסידא, אך דבר שהיה באפשרותו לעשותו מער"ש אין היתר לעשותו בשבת].

²² כ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' קטו). ובשו"ת אבני ישפה להגר"ח"פ פיינהנדר (ח"ו סי' פו ענף ו) הסתפק בזה וכתב שעדיף שישתה מכל בקבוק מעט כדי לצאת מן הספק.

²³ הגר"צ פלמ"ץ (שלמי תודה שם).

^{23*} כן הורה הגר"ש קליין (עיתורי מרדכי על שבועות-תשע"ט פ"א הע' ט) שדוקא בכוסות ומיטות הוי היתר מיוחד.

מקילים²⁴. ובכל אופן אסור להניח מאכל, כגון שניצל, על הסיר לחימום לצורך יו"ט [אפי' באופן שאין בזה איסור חזרה כבתחילה בשבת^{24*}].

לטאטא הבית בשבת לסעודת ליל הסדר

ד. מותר לטאטא ולסדר את הבית בשבת אחרי הצהרים ואין בזה איסור הכנה²⁵.

טבילה בשבת לכבוד יו"ט

ה. אלו הנוהגים להקל בטבילה בשבת ורוצים לטבול בשבת לכבוד יו"ט^{25*}, יש פוסקים שהורו²⁶ להתיר משום דבשבת עצמו נתוסף בו קדושה ע"י הטבילה ואין בזה משום הכנה, ויש פוסקים²⁷

²⁴ כ"כ בשו"ת קנין תורה (שם). וכן הורה הגר"מ סירוטה דומיא דמש"כ הביאה"ל (סי' תקג ד"ה ביו"ט) עיי"ש. והגר"צ פלמן (שלמי תורה שבועות סי' יט סק"א) הסתפק בזה, וכן התיר הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ג ס"ג) לגבי הוצאות מאכלים ביו"ט לשבת או ליו"ט שני ובלבד שלא יהיה בזה טירחא, אך כאשר זה טירחא יעשה זה באופן שלא נראה עבור הלילה כגון שיאכל מזה היום וכד'.
^{24*} כ"פ הגר"ש אלישיב (אשרי האיש שם).

²⁵ כן הורה הגר"מ ש' קליין (עיטורי מרדכי על שבועות-תשע"א פ"א הע' יב).
^{25*} דבעצם ענין טבילה בשבת נחלקו הפוסקים דבביה"ל (סי' שכו ס"ח סוד"ה אדם) כתב שלפי מש"כ המהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינם טובלות שלא בזמן משום חשש סחיטה, נראה דגם טבילה בעלמא (שאינה של טומאה) יש למנוע, ודי לנו במה שמקילין לטבול בשבת היכא דהוא צריך לטבילה. אך עי' בקצוה"ש (סי' קלג ק"ח) דמקשה על הביאה"ל ומסיק דאין להחמיר כלל שלא לטבול ומסיק שאדרבה מצוה קעביד, וכן מובא להתיר ביסוד השורש העבודה (שער שמיני סוף פרק שישי). ובשולחן הטהור (סי' רס ס"ז) כתב וז"ל: "מצוה וחייב לטבול שחרית קודם הטבילה ביום השבת ע"פ מרן האר"י, ומי שעובר על דבריו בלי שום אונס שרי ליה למיקרי עברינא כי כל דבריו אפי' דבר קטן הוא מה ששמע לא מפי שרף אלא מפי הקב"ה בעצמו" עכ"ל. וכן שמעתי שהגר"ש אלישיב היה נוהג לטבול בשבת (וע"ע באשרי האיש או"ח ח"ב פ"ד אות ז'), וכן נהג הסטייפלר כמובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' צח).
²⁶ כ"ד הגר"ז אויערבאך (שולחן שלמה סי' רצ א), הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ על יו"ט), והגר"מ ש' קליין (עיטורי מרדכי על שבועות-תשע"ט פ"א הע' יא), וכן שמעתי ששאלו את הגר"מ גרוס על כך, והשיב שמותר לטבול בשבת משום דיש לו בזה תוספת קדושה גם בשבת, וכששאלו לגבי מי שלא מרגיש התעלות בטבילה זו בשבת והשיב שאעפ"כ מותר, וכן אמר לי הגר"ר משה מרדכי קארפ שאף מי שלא מרגיש את התוספת קדושה בטבילה בשבת מותר לו לטבול ואין בזה איסור הכנה, וכ"כ בפסקי תשובות (הל' שבת מהדורה חדשה – תשע"א סי' רצ הע' 26 וסי' תמד הע' 85) ובס' ער"פ שחל בשבת (פ"ב הע' נג) שאין בזה איסור הכנה, והביא ראיה לזה. אמנם עי' הע' הבאה מש"כ בשם הקנה בושם שדחה הראיה שהביא בס' ער"פ שחל בשבת. אמנם הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ) התיר מטעם אחר משום שעיקר זמנה סמוך ליו"ט והיינו שבת ומותר נמי להוסיף לכבוד יו"ט דעיקר האיסור הוא מפני זלזול בכבוד שבת אמנם כאן דהוא זמנו אין זה זלזול.

²⁷ כן הובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' צח) שהסטייפלר החמיר בזה. וכן בשו"ת קנה בושם (ח"ב סי' כב וכג) להגר"ר מאיר ברנדסדרופר אוסר לטבול בשבת שחל בעריו"ט משום מכין, ולא רק שאוסר בעריו"ט שחל בשבת אלא גם ביו"ט שחל בער"ש אוסר לטבול ובסוף דבריו כתב וז"ל "דאולי יש יחידי סגולה שזוכים להרגיש את התוספת קדושה ששורה עליהם מחמת טבילה זו, ומקדימים לטבול בשבת לצורך שבת עצמו, כדי למהר ולהקדים עצמם בקבלת התוספת קדושה מחמת הטבילה, אין הכא נמי דהיה כאן מקום להקל בזה, אבל זה לא שייך רק ביחידי סגולה ולא בסתם אנשים בעלמא וכו'". והנה מבואר מדבריו שרק מי שטובל גם בשביל שבת עצמו מותר לו לטבול בשבת, וכ"כ בפסקי תשובות (המובא בהע' הקודמת) שההיתר הוא כיון שבשבת עצמו ג"כ מקבל תוספת קדושה ע"י הטבילה, אך הגר"מ ברנדסדרופר כתב שזה לא שייך אלא רק ביחידי סגולה ולא בסתם אנשים דעלמא ולפי"ז מש"כ בפסקי תשובות להתיר מטעם זה אין זה לשאר אנשים אלא ליחידי סגולה בלבד. גם מה שהוכיח בס' ער"פ שחל בשבת (המובא בהע' הקודמת) מהמשנה בביצה שביית הלל אומרים שכלים מטבילין מלפני השבת ואדם בשבת והיינו ביו"ט שחל להיות אחר השבת וכתב שמבואר מדבריהם דאין בטבילה איסור הכנה, ויכול לטבול ממחרת בשבת לצורך יו"ט כבר הוכיח כן השואל להגר"מ ברנדסדרופר ודחה דבריו להוכיח איפכא דבגמ' מבואר טעם ההיתר משום דנראה כמיקר וכמצטנן ורוחץ לתענוג ולא לשם טבילה, וביאר דכל עיקר ההיתר היינו משום דלא ניכר כלל דלטבילה קא מכיון, אבל היכא דניכר הדבר דלטבילה לצורך יו"ט קא מכיון, יהיה מאיזה טעם הוא טובל את עצמו, בודאי דאיכא בזה משום איסור הכנה משבת ליו"ט. ולפי"ז בזמננו שהתבטל האי היתרא דאדם נראה כמיקר דהאידינא לא נהגו להקל, ורק לצורך מצוה מתירים לטבול בשבת וכמ"ש בתרה"ד (סי' רנה), א"כ יהיה אסור לטבול בשבת משום דניכר שלטבילה קא מכיון ויש בזה איסור הכנה. עוד כתב שם שמה שרצה השואל להוכיח מהאחרונים להתיר, זה רק באופן שאינו ניכר להדיא שהוא נעשה לצורך יו"ט, וכיון דלפום ריהטא נראה דלצורך שבת הוא נעשה תו לא אכפת לן בחשבתי דעיקר כוונתו בזה הוא לצורך יו"ט כמו שיראה המעיין בדברי

שאוסרים, והוא משום דהתוספת קדושה שטבל בשבת ע"י הטבילה לא שייך אלא רק ביחידי סגולה ולא סתם אנשים דעלמא ויש בזה איסור הכנה משבת ליו"ט.

ללבוש בשבת בגדים לכבוד יו"ט

ו. בגדי יו"ט יהיו מהודרים יותר משל שבת²⁸, וכשחל יו"ט במוצ"ש, לא ילבש בגדי יו"ט בשבת סמוך לחשיכה משום שנראה כמכין משבת ליו"ט, [וגם זלזול בשבת²⁹], אלא ילבשם מבעו"י ויכוין בהם גם לכבוד שבת או שלא ילבשם עד שיהיה ודאי לילה³⁰, או שילבשם כאשר קם ממנוחתו ומחליף את בגדי המנוחה בבגדים אחרים, וכן לגבי הבגד העליון, דאם אינו לובשו בביתו וכשיוצא מביתו סמוך לחשיכה בא ללבושו, מותר לו אז ללבוש את הבגד העליון של יו"ט^{30*}. ויש שהורו³¹ ללבוש את בגדי יו"ט מער"ש, שכן אם ילבשם רק ביו"ט יש בכך זלזול בכבוד השבת. ומסתבר שמותר ללבוש פראק לכבוד יו"ט ולהחליט שהוא גם לכבוד שבת³².

תפילת ערבית במוצ"ש וכששכח ותודיענו

ז. כשחל פסח במוצ"ש לכל הדעות יש להקפיד שלא להתפלל רק אחר צה"כ כדי שלא יבואו לעשות מלאכה לצורך יו"ט³³, ומזכיר בתפילה "ותודיענו"³⁴, ואם שכח אינו חוזר³⁵, ואפי' אם התחיל רק ותתן לנו ה' אלוֹקֵינוּ אינו חוזר³⁶, ויש שפסקו³⁷ שכל זמן שלא סיים הברכה האמצעית חוזר ל"ותודיענו",

האחרונים, אבל לטבול לכבוד יו"ט בשבת הרי זה ניכר שמכין משבת ליו"ט. ולפי דבריו יוצא שמי שרגיל לטבול כל שבת יהיה מותר לו גם בשבת זו אף אם כוונתו בטבילה זו גם לכבוד יו"ט אך מי שאינו טובל בשבת ורק עכשיו טובל לכבוד יו"ט יהיה אסור לו משום מכין משבת ליו"ט. ועי' בפסקי תשובות במהדורא החדשה (תשע"ה סי' שב הע' 145).

²⁸ שו"ע (סי' תקכט ס"א).

²⁹ חק לישראל להגר"י וועלץ (סעי' נב בשם הפוסקים).

³⁰ כ"כ הכה"ח (סי' תקכט ס"ק כג), וכ"ה הגרי"ש אלישיב (פסקי הגרי"ש להגר"י ישראלזון אור"ח ח"א עמ' קנה הע' 11).

^{30*} כן הורה הגאון רבי צבי פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות ו) דכאשר בלא"ה הוא מחליף בגדים או שבא ללבוש הבגד העליון, אין הדבר נראה כמכין.

³¹ כ"ה הגר"ח קניבסקי (מבקשי תורה יו"ט עמ' ריב) בשם אביו מרן הסטייפלר, וכ"כ הגר"ש דבילצקי (ק"י ה' מועדים שבועות עמ' ה סט"ו) שהאחרונים האריכו בזה והסכימו שזאת הדרך המובחרת בכדי שלא לבוא בשבת לידי חשש איסור הכנה משבת ליו"ט, ושכן המנהג, וכן הביא בשם ספר חק ישראל דיני ער"פ שחל בשבת להגר"י וולץ שכתב שם תשובת גדול אחד דאין לזוז ממנהג העולם ללבשם בער"ש ושכן המנהג.

³² עי' מש"כ בלוח ההלכות והמנהגים (תשע"ו עמ' 311 הע' 2) בשם הגר"נ קופשיץ.

³³ מט"א (סי' תקצט ס"ב) וטעמו לפי שעניניהם של הציבור נשואות אל התפילה בביהכנ"ס ויבואו לעשות מלאכה.

³⁴ שו"ע (סי' תצא ס"ב).

³⁵ משנ"ב (שם סק"ד).

³⁶ כ"כ המט"א (סי' תקצט ס"ז), וכ"כ הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פט"ז דפ' אות ד') שאף שלכאור' היה נראה שדינו כמש"כ השו"ע בסי' תרצד ס"ד לענין 'אתה חוננתנו', שכל זמן שלא סיים את הברכה יחזור, מ"מ כבר הורה זקן הוא המטה אפרים, ושוב אין להחמיר ולחזור. וכ"כ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' כג אות ב') וביאר בדעת המט"א, שכיון שכבר התחיל 'ותתן לנו ה' אם יחזור ויאמר "ותודיענו" נמצא שמפסיד קצת את אמירת ה' שאמר, וכיון שיכול להבדיל על הכוס הרי זה לא יחזור, ומ"מ אם חזר ואמר אין מוחין בידו.

³⁷ כן פסק הגרמ"ש קליין (עיטורי מרדכי על שבועות-תשע"ט) וביאר, שהמט"א בסי' תקצב שפסק שאם לא אמר ותודיענו בתחילת הברכה שאינו צריך לחזור, אזיל לשיטתו בסי' תקפב דס"ל שלא לקלקל את הזכרת השם, אבל לפי מה שפסק המשנ"ב כמו שי' הפמ"ג שיחזור לתחילת וכל החיים, לפי"ז ה"ה הכא אם שכח לומר ותודיענו, יחזור ויאמר ואח"כ יאמר ותתן לנו ה', ויש להורות למעשה שיחזור ויאמר ותודיענו, וכן פסק בשו"ת יחוד"ד (ח"א סי' צא).

וי"א³⁸ שיכול לאומרה היכן שנזכר כל זמן שהוא עדיין בברכה האמצעית. ואין אומרים 'ויהי נועם- ואתה קדוש'³⁸, וגם לא אומרים 'ויתן לך'³⁹.

עשיית מלאכה לפני הבדלה

ח. הנשים ראוי שיתפללו ערבית משום הבדלה שבתפילה, ואם אינן מתפללות ורוצות לעשות מלאכה [וה"ה מי ששכח "ותודיענו" בתפילה] אם כי⁴⁰ יש המצריכים לומר כל נוסח ההבדלה בלא שם ומלכות "ברוך המבדיל כו' בין אור לחושך כו' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך ברוך המבדיל בין קדש לקדש", מ"מ הכרעת המשנ"ב (סי' רצט סקל"ו) והפוסקים⁴¹ שדי שיאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש' בלא שם ומלכות. ואשה שברכה על הדלקת הנרות בליל יו"ט שחל במוצ"ש ולפני ההדלקה נזכרה שלא אמרה 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש', י"א^{41*} שתהרהר בליבה ותדליק נר אחד, ואח"כ תאמר בפה ותדליק את שאר הנרות, וי"א⁴² שקודם שתדליק תאמר ברוך המבדיל, ואין בזה הפסק.

אמירת הבדלה בקידוש - יקנה"ז

ט. במוצ"ש ליל שבועות מקדש ומבדיל יחד על כוס אחד - וסדר הברכות יקנה"ז: יין בורא פרי הגפן, קידוש של יו"ט, נר בורא מאורי האש, הבדלה המבדיל בין קודש לקודש וכו', זמן שהחיינו^{42*}. ואין צריך למלאות הכוס על גדותיה שתישפך כפי שנוהגים בהבדלה⁴³, משום דטעמי הענין לא שייכי במוצ"ש שחל ביו"ט⁴⁴. וגם הנוהגים לעשות כל השנה קידוש בישיבה והבדלה בעמידה, מ"מ יעשו קידוש יקנה"ז בישיבה, כיון שההבדלה נגזרת אחרי הקידוש^{44*}, אך הספרדים הנוהגים כל השנה

³⁸ כ"פ הגר"ש דבילצקי (קי' הל' מועדים שבועות עמ' יא ס"ט).

³⁸ ע"פ הרמ"א (ריש סי' רצה).

³⁹ מנהגי מהר"ק (אות יב הו"ד בס' ער"פ שחל בשבת עמ' רנ).

⁴⁰ א"ר בשם פסקי תוס' (הובא בשעה"צ סי' רצט סקמ"ז).

⁴¹ מהר"י ווייל, מג"א, תוס' שבת, שלחן עצי שיטים, והגר"ז (הובא בשעה"צ שם).

^{41*} כ"כ הגר"ר שמאי קהת הכהן גראס (דומ"ץ דק"ק בעלזא) בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סי' קנג) ע"פ הא"א בוטשאטש (סי' רצט) שכ' שיוצא יד"ח גם בהרהור ברוך המבדיל וכו'. ושמעתי מהגר"מ גרוס שאם כי דברי הא"א בוטשאטש זהו חידוש גדול, אך כיון שכתב בין נוהגים לסמוך על דבריו.

⁴² כן הורה הגאון רבי צבי פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות א) שהואיל ואסור להדליק הנר קודם אמירת 'ברוך המבדיל', אמירה זו היא צורך ההדלקה ואינה הפסק, וכעין מש"כ החזו"א (דמאי סי' טו סק"ה) שהמברך על פרי ונוכר שאינו מעושר, יעשר בין הברכה לאכילה, דהואיל וזה צורך האכילה אי"ז הפסק.

^{42*} שו"ע (סי' תעג ס"א).

⁴³ שש"כ (פס"ב סט"ו הע' כו) בשם הגרש"ז אויערבאך.

⁴⁴ עי' בשש"כ (שם) ובס' ער"פ שחל בשבת (עמ' קעא הע' לא).

^{44*} כמש"כ במשנ"ב (סי' רחצ סקכ"ח וסי' תעג סק"ג). והיינו, דנוהגים לעשות קידוש כל השנה בישיבה כמש"כ הרמ"א (סי' רעא ס"י) שיותר טוב לישב בקידוש, אמנם במקו"ח לחו"י (סי' רעא) כתב שיש לעמוד בקידוש, וכ"כ היעב"ץ בסידורו שכן נהג אביו החכם צבי. אך לענין הבדלה כתב הרמ"א (סי' רצו ס"ו) לאומרו מעומד, וכן נהגו החפץ חיים (ס' ח"ח הרב ישר ח"ג עמ' תתקיג) והגר"ז מברסק (הגש"פ מבית לוי) להבדיל בעמידה, אמנם הגר"א בביאורו (סי' רצו סקי"ז) ובמעשה רב (אות קנ) הכריע שהעיקר כהשו"ע (סי' רצו ס"ו) שמבדיל מיושב, וכן נהגו החזו"א (מעשה איש ח"א עמ' קכח) הסטייפלר (ארחות רבנו ח"א עמ' קכט) והגר"ש אלישיב (איש על העדה-תשע"ג עמ' מב) להבדיל בישיבה, ואף שמצינו בביאור הגר"א (סי' כה סק"ל) שמביא בשם מהר"י וייל והג' סמ"ק להבדיל מעומד, ומטעם זה כתב הגר"ש דבילצקי (ס' זה השולחן), דמש"כ הגר"א להבדיל מיושב היינו כשהוציא אחרים יד"ח שהיו גם שותים יין הבדלה שלו, מ"מ עי' בשו"ת נדברו להגר"ב זילבר (ח"ה סי' נג) שהביא דברי הגרש"ד ודחה דבריו עי"ש.

לעשות קידוש בעמידה והבדלה בישיבה יעשו קידוש יקנה"ז בעמידה⁴⁵. ואין מברכים על הבשמים^{45*}, [ואם טעה ובירך על הבשמים, וי"א⁴⁶ דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך הגפן, וי"א⁴⁷ דלא הוי הפסק ולא יחזור], ובברכת מאורי האש כתבו הפוסקים⁴⁸ שמותר להם לענות אמן על ברכת הנר ואין זה הפסק משום שהמברך חייב בברכה זו וכך קבעו אותה בסדר זה⁴⁹, ועוד שהרי יש שיטות שיכולות לברך בעצמן, א"כ ודאי שענית אמן על ברכת בעה"ב אינה הפסק⁵⁰. [ובדיני הנר עי' סעיפים הבאים], ונוהגים שלא להביט בציפורניים מול האש בהבדלה של מוצ"ש שחל ביו"ט⁵¹, [ואם נהנה מהנר לפני שבירך יכול לברך ולהסתכל שוב⁵²], ולענין נשים בעניית אמן על ברכת שהחיינו ואם הוי הפסק עי' לעיל פ"א ס"י.

נר הבדלה- חיבור הנרות זה לזה

י. כשמברך על הנר, יחזיק שני נרות כדי שיהא אבוקה⁵⁵, ויש פוסקים שהורו⁵⁶ שיש להחזיק את שני הנרות זה ליד זה מבלי שיתחברו הלהבות כיון שאם יחברו אותם קרוב הדבר שיכשלו באיסור כיבוי

⁴⁵ כ"כ הכה"ח (סי' תעג סק"כ). והיינו, דהרבה ספרדים נוהגים ע"פ הקבלה כמש"כ הכה"ח (סי' רעא סק"ב) בשם שער הכוונות ופרץ עץ חיים לקדש בעמידה, וכמש"כ גם בסידור השל"ה (בשם ס' המוסר פ"ד) שקידוש צריך להיות בעמידה, כקידושי כלה שהיא בעמידה, והכל עומדים לכבודה, כ"ש לכלה העליונה, על כן אל יקל בעניל לעמוד לכב' השי"ת ולכבודה. ומה שנוהגים הספרדים לישב בהבדלה הוא משום שנוהגים כהשו"ע (סי' רצו ס"ו) שפסק להבדיל בישיבה, וכ"כ בכה"ח למהר"ח פלאגי (סי' לא אות לח) בשם מדרש תלפיות שע"פ המקובלים יש לישב בהבדלה, וכ"פ בכה"ח (סי' רצו סק"מ) ובשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' כו). אמנם בבן איש חי (ש"ב פ' ויצא אות כא) כתב שמנהג מקומו להבדיל מעומד.

^{45*} כמש"כ המשנ"ב (סי' תעג סק"ג).

⁴⁶ כ"כ הגר"צ פלמן (שלמי תודה שבועות סי' כ') עיי"ש ראיותיו, ועי' בזה בקונטרס דבר טוב מכתב הגר"ח זוננפלד.

⁴⁷ כ"ד הגר"ז אויערבאך (שש"כ פס"ב הע' מט) שיתכן שאינו נחשב להפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לשתיית היין, כיון שברכת הבשמים היא כבוד למצוה, וכמי שמצינו שמנהג הספרדים בברית מילה לברך על הבשמים לאחר ברכת בורא פרי הגפן.

⁴⁸ כ"ד הגר"ז אויערבאך (הליכו"ש פסח פט"ז א"ה הע' 34), הגר"ש אלישיב (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 23), והגר"נ קרליץ (סי' ער"פ שחל בשבת עמ' רנו). אמנם הגר"ש דבילצקי (ק"י הל' מועדים שבועות עמ' טו הע' יג) בשם הויגד משה (עה"ל עמ' רצג) שלכתחילה נכון שאשה לא תענה אמן על ברכת מאורי האש ועל ברכת ההבדלה, אך כתב שאינו אלא לכתחילה בעלמא, דהרי קי"ל דמעיקר הדין יכולות להבדיל לעצמן.

⁴⁹ כן ביאר הטעם הגר"ש"א (שם).

⁵⁰ כן ביאר הטעם הגר"ש"א (שם). ובטעם הדבר שיכולות לברך בעצמם משום שברכת הנר זה ברכת הנהנין כמבואר באורחות חיים (להרא"ה מלנין אות טז) ובכל בו (בהל' הבדלה מובא בא"ר סי' רחצ סק"ג) ובספר המכתם (פסחים קו). ובליקוטי מהרי"ח כתב שסתימת כל הפוסקים שהוא ברכת השבח. ואף אי נימא שברכת הנר זה ברכת המצוות מ"מ לא גרע מכל מצוות עשה שהז"ג שאפי' שפטרות שיכולות לברך כמש"כ הרמ"א (סי' תקפט), ומש"כ הביאה"ל (סי' רצו) שיותר נכון לומר שאינה חייבת בברכת הנר לכו"ע, כוונתו לומר שאינה חייבת לברך ברכה זו, אבל אם תרצה רשאת לברך כמש"כ הקצוה"ש (סי' צו הע' יב) והבירור הלכה (סי' רצו), ודלא כמש"כ בלוח אר"י (במוצאי ר"ה שנת תרצ"ה) בשם הגר"ז זלטינק (הובא גם בלוח ההלכות והמנהגים-תשע"ח עמ' 20 הע' 87) שמשמע מדברי המשנ"ב שאין רשאות לברך את ברכת הנר בעצמן, והוא שי' יחידאה וכל הפוסקים חולקים על זה ופוסקים שאשה הרוצה לברך את ברכת הנר רשאת לברך כמש"כ הכה"ח (סי' רצו סקנ"ה), הדעת תורה (סי' רצו), הבן איש חי (שנה ב' פ' ויצא אות כד), הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ חו"מ ח"ב סי' מז אות ב), הגר"ש אלישיב (קרא עלי מועד עמ' נ הע' לא), הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פכ"ב אות ג), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ו סי' מב), הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' רס ומועו"ז ח"י סי' כז וח"א סי' מח), הגר"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ד סי' כח), הגר"א דהורביץ בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' פח), וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מג) ובשו"ת ויען יוסף (ח"א סי' קכד) ובשו"ת יחו"ד (ח"א סי' כז), ועי' מש"כ בזה הגר"מ דייטש בשו"ת נתיבות אדם (ח"א סי' יא).

⁵¹ כ"ה במנהגים שבסוף שו"ע הרב (ח"ד עמ' נז) שאין מביטים בציפורניים רק מסתכלים לאור הנרות שבשולחן, וכ"כ בויגד משה (סי' טו, ט), וכן הורה הגר"ז אויערבאך (הליכו"ש פסח פט"ז א"ה הע' 155), וכן נהג הגר"ש וואזנר (קובץ מבית הלוי ח"ב עמ' נא).

⁵² תשובת הגר"ח קנייבסקי ליד ידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ בספרו קונטרס גם אני אודך (ח"ב תשובה פה).

⁵⁵ כ"כ באלף המגן שבמט"א (סי' תר סק"ג) בשם יסוד ושורש העבודה (שער ט' פ"ה).

בכך שיגרמו לטפטוף השעוה. וי"א⁵⁷ שיש לחבר את השלהבות זו לזו ואין לחוש שמא יטפטף מהשעוה מכמה טעמים⁵⁸, ומ"מ יזהר שלא יגעו הנרות בעצמם זה בזה שמא ידבקם זה לזה ויבוא לידי איסור ממחק⁵⁹. ויש נוהגים⁶⁰ לברך על נר אחד.

הפרדת הנרות זה מזה

יא. הנוהגים לחבר הנרות, הורו הפוסקים⁶¹ שמותר גם להפרידם ואין בכך משום כיבוי כיון שאין מטרת קירוב הנרות שיתחברו ויהיו מדורה אחת אלא רק שיתקרבו שתי להבות נפרדות זו לזו כדי שיחשבו כאבוקה, ולפיכך אין הפרדתם נחשבת כלקחת עץ ממדורה שכתב המשנ"ב (סי' תקב סקי"ט) שאסור. אמנם וי"א⁶² שאם מפריד את הנרות יש בכך חשש איסור כיבוי, ולכן יש נוהגים⁶³ שמדליקים גפרור ומניחים אותו ע"ג שלהבת הנר ואין מפרידין אותו.

להדליק ביו"ט נר להבדלה

יב. יש פוסקים⁶⁴ שאוסרים להדליק נר להבדלה כיון דהוי נר של בטלה משום דבא רק להידור ומצוה בעלמא ואי"צ לו להאיר, ומאידך יש פוסקים שהורו⁶⁵ שמותר להדליק נר נוסף לאבוקה אף שהוא רק

⁵⁶ כ"ד הגרש"ז אויערבאך, והגר"י קמניצקי (יו"ט שני כהלכתו פ"א הע' 50), וכן החמיר בזה הגר"ש וואזנר (באר המועדים ח"א סי' יז) שלא לקרבן, אלא מנהגו לברך ולהסתכל על הנרות יו"ט, וכן נהג הגרמ"ש קליין (עיתורי מרדכי על שבועות-תשע"ט פ"ד הע' ה), וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ח תשובה ו') שלא יחבר שני נרות, אלא יברך על נר אחד.

⁵⁷ כ"כ הגרמ"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ אור"ח ח"ה סי' כ' אות ל'), וכ"ד הגר"ש אלישיב (יו"ט שני כהלכתו שם הע' סח), והגר"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ח סי' קפד), הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' ריז), והגר"ר מאיר ברנסדרופר (שו"ת קנה בשם ח"א סי' ל'), וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' קיא), וכ"ז מהטעמים המבוארים בהערה הבאה.

⁵⁸ הגר"מ פיינשטיין (שם) כתב הטעם שאין לחוש להיתוך הנרות כשמקרבם זה לזה, מפני שהוא פסיק רישא דלא ניח"ל וגם אין דרך היתוך בכך, וגם אין כל תועלת בטיפת החלב שנמסה, ולכן אין על כך שם מלאכה, ועוד שכיון שעושה כן כדי להאיר, וע"י כך נהנים מהאור, נחשב הדבר כצורך אוכל נפש ולכן אין להתחשב בכך שנגרמת מלאכה אחרת. והגר"ש"א ביאר הטעם שאין לחוש שמא יטפטף מהשעוה, כיון שאינו מחזיק את הנרות זמן רב, ועוד שבאיסור גרם כיבוי ביו"ט יש להקל שאין בכך אלא איסור דרבנן שהרי הכיבוי הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ועוד שאין זה פסיק רישא שיתפטף.

⁵⁹ יו"ט שני כהלכתו (שם) בשם הגר"ש אלישיב.

⁶⁰ כ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ח תשובה ו'), הגר"צ פלמן (שלמי תודה סי' כ אות ד), וטעמם משום החששות שבחיבור הנרות והפרדתם, וכ"כ בס' חק לישראל [נועלץ] בדיני ער"פ שחל בשבת ע"ש.

⁶¹ כ"ד הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב (יו"ט שני כהלכתו פ"א הע' סח) שמותר, משום שהנרות דולקים כפי שהיו, וכ"פ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 42), והפס"ת (סי' תקיד הע' 29), וכן הסטייפלר לא חש לזה (אורחות רבינו עמ' קיא), וגם הגר"נ קרליץ (חו"ט שני יו"ט פ"ג אות ד') צידד שיתכן שמותר להפריד את הנרות לאחר ההבדלה גם אם קירבם בכוונה, אם עושה כן מחמת שאינו רוצה שתדלק אבוקה בביתו, כיון שעושה זאת כדי שיהיה לו אור מתוקן ביו"ט, ונחשב הדבר כצורך יו"ט, אך למעשה לא הכריע בדבר. ומורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) כתב עוד טעם להתיר ע"פ המבואר בשע"צ (סי' תקב סקכ"ג) שדבר שאין דרכו להתמעט כל כך מותר, וא"כ ה"ה בזה שמותר. ועי' מש"כ בזה הגר"צ פלמן (שלמי תודה שבועות סי' כ אות ד).

⁶² כ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ שם), וכן הורה הגאון רבי צבי פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות ד), וכ"כ בויגד משה (סי' יט אות ט"ו) בשם כמה פוסקים, וגם הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שם) כתב בשם הגר"ח קנייבסקי שנהגו אצלם להחמיר בזה [ואולי הכוונה אצל החזו"א, שהרי הסטייפלר לא חש לזה כמובא באורחות רבינו עמ' קיא וצ"ע].

⁶³ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שם) בשם הגר"ח קנייבסקי שכן נהגו אצלם.

⁶⁴ במאמר מרדכי (סי' רחצ סק"ב) כתב שאין מדליקין שום נר להבדלה כיון דיש ריבוי נרות יו"ט, וכן בשו"ת ריב"א מתלמיד החת"ס (אבהע"ז חו"מ סי' קז) כתב "מברכין על נר שעל השולחן ואין מדליקין נר כמו בכל מוצ"ש בחול משום נר של בטלה, וכ"פ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ח סי' ו'), וכן מובא מהנהגת הגר"ז המובאת בהוספות שבסוף שו"ע הרב (ח"ג- ח"ד עמ' נז), וכן החמירו בזה הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש פס"ח עמ' רמג), הגר"ש אלישיב (הליכות האיש עמ' קסח), והגר"ש וואזנר (באר המועדים

לצורך מצות הבדלה, ואף בזמננו שיש חשמל ואין צריכים את אור הנר, [ויש שכתבו]⁶⁶ שבדוקא נכון להקפיד להדליק נרות אחרים או גפרורים כיון שהיום שיש חשמל ומדליקים נרות יו"ט רק לכבוד ולא להאיר, א"א לברך שהרי צריך לברך בומה"א על נר שהודלק להאיר ולא שדולק לכבוד, אמנם יש המיישבים⁶⁷ המנהג שאין מקפידים על כך, ויש שהורו⁶⁸ שכשיש לאדם שתי אפשרויות לעשות אבוקה עדיף לקרב שני נרות זה לזה מלקרב שני גפרורים זה לזה כיון שאין כל הנאה מהגפרורים ונמצא שהדלקתם היא רק לצורך מצוה, שהחמירו בה כמה פוסקים, ויש לחוש לאוסרים, משא"כ נרות שהרי נהנה מהם. וכשמברך על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט אם הנרות נמצאים בתוך זכוכית [הכוסיות או בתוך ויטרינה] יקפיד להתקרב אליהם ולראות את השלהבת בלא הפסק הזכוכית^{68*}. ולכן יש מהדרין שמכינים מבעו"י נר קלוע בפמוט לצורך הבדלה⁶⁹, (והיום ישנו נר אבוקה חד פעמי והוא עדיף על הכל). ויש שנתנו^{69*} עצה להכין מער"ש חתיכה משאריות אבוקה של הבדלה, ובו תדליק האשה א' מנרות יו"ט. ויש שיעצו להכין נר שמן עם פתיל צף ולהכניס ב' פתילות בתוך שעם אחד והאשה תדליקו לנרות יו"ט ואח"כ יברך עליו בהבדלה ויעלה גם לאבוקה, ודבר זה אפשרי בכל סוגי הנרות

סי' יז, וגם הג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבב"א ח"ד סי' קכד אות יד) והגר"צ פלמן (שלמי תודה יו"ט סי' כ' אות א') כתבו שכן המנהג להחמיר.

⁶⁵ כ"ד הגר"ש דבילצקי (ס' ער"פ שחל בשבת פכ"ב אות ל), הגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פי"ג סק"ג אות ד'), והגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) כמובא בס' בנתיבות ההלכה (חלק לח עמ' 267), וכן הורה הגאון רבי צבי פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות ד), וכ"ד הג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קכד), והגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג השבועות פ"ח הע' 44) שמותר כיוון שמדליקו לשם מצווה, ואינו גרוע מנר של מילה שמותר להדליקו ביו"ט כמב' במשנ"ב (סי' תקיד סק"ל) וברכת בומה"א ג"כ מצוה היא, והגרמ"מ קארפ הוסיף, שאם בתשו' כת"ס (סי' סה) התיר להדליק נר יארצייט דחשיב של מצוה, כש"כ באבוקה שנהנה לאורו בודאי הוי מצוה. והגר"מ קליין והגרמ"מ קארפ הוסיפו עוד טעם להתיר, דזה שמסתכל על הציפורניים חשוב כנהנה מזה, אמנם טעם זה צ"ע לפי המנהג שנהגו לא להסתכל על הציפורניים ביקנה"ז כמובא לעיל הע' 52. ובשש"כ (פס"ב הע' לא) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך שהסתפק אם מותר להדליק ביו"ט רק בשביל הידור מצוה של אבוקה, שהרי למעשה זה רק כדי לברך על אבוקה שמאירה יותר, אבל לא כדי ליהנות מהאור. ובזה טעות נפל במשנ"ב של דרשו שכתבו בשני מקומות (בסי' רחצ מס' 7, ובסי' תקיד מס' 28) בפשיטות בשם הגרש"א (וציינו לשש"כ הנ"ל) שמותר, שהרי המעיין בשש"כ יראה שהגרש"א רק הסתפק בזה. ושוב מצאתי בתיקונים ומילואים (בשש"כ שם) שכ' שמסתבר שמותר. ועי' הליכו"ש (פסח סוף עמ' רמג) שהגרש"א נהג להחמיר ולא להדליק. וגם הגר"מ גרוס אמר לי שאם כי ידוע שהגרש"א הסתפק בזה מ"מ המנהג להדליק. ועי' מש"כ בזה הג"ר זבולן שוב (שערי זבולן ח"ז סי' קז אות ג-ד).

⁶⁶ כ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מב) ועוד טעם כתב ע"פ הרבינו יונה (ברכות נג ע"א) שנר העשוי גם להאיר וגם לכבוד אין מברכין עליו בומה"א, ובנרות יו"ט איכא ביה הני תרתי עיי"ש.

⁶⁷ הגר"צ פלמן (שלמי תודה יו"ט סי' כ' אות א') כתב בשם הגר"נ קרליץ דמ"מ יש בנרות הרגש כאילו הם לאורה ושפיר דמי, והגר"ר נתן גשטטנר כתב (שו"ת להורות נתן ח"י סי' לב) שכיון שנהגו כל ישראל לברך עליהם ברכת הנר הרי זה כהודלק בכוונה לצורך כך, וכנר המדליק לצורך הבדלה ששפיר מברך עליו בומה"א, והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' קסה) כתב באופן אחר, דכיון שצריך לסעודה נר המאיר יפה ודולק יפה הו"ל גם בזמננו נר להאיר.

⁶⁸ הגרי"ש אלישיב (יו"ט שני כהלכתו פ"א הע' סח).

^{68*} כמב' בשו"ע ובמשנ"ב (סוסי' רחצ).

⁶⁹ כ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח ס"כ), וכן מובא בלוח הלכות ומנהגים (תשע"ו-עמ' 314 הע' 32).

^{69*} הגר"ש דבילצקי במילואים לספר ער"פ שחל בשבת (פכ"ב). וכתב בלוח ההלכות והמנהגים (תשע"ו עמ' 315 הע' 34) שאף שיש להעיר דלכאור' מרבה בהבערות כיון דבכל ער"ש ויו"ט האשה מדליקה עם פתילה אחת, וגם ביו"ט נאסרו ב' הבערות כשאפשר בהבערה אחת בלא טורח כמובא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' טז אות ב) ע"פ החק יעקב (סי' תסא סק"ד), מ"מ כבר כתב הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג הל' יו"ט פ"ב הע' 43) להתיר כיון שעיי"ז יש להבה יותר גדולה נמצא שמרבה בכבוד יו"ט.

ויל"ד בזה⁷⁰. אמנם על נר יארציט או נשמה אין לברך כיוון שצריך לברך על נר שהודלק להאיר ולא שהודלק לכבוד⁷¹.

טעה בהבדלה בקידוש - יקנה"ז

יג. כשמבדיל על הכוס - יקנה"ז וטעה והקדים את ברכת הקידוש לברכת היין י"א⁷² שאין צריך לחזור, וי"א⁷³ שצריך לחזור, כיון שעשה כדעת בית שמאי ושלא כדעת ב"ה ולא יצא. ובברכה מסיים "ברוך וכו' המבדיל בין קודש לקודש", ואם טעה ואמר המבדיל בין קודש לחול יתקן עצמו תוכ"ד [ובשיעור תוכ"ד עי"ד⁷⁴] ויאמר "המבדיל בין קודש לקודש", ואם נזכר לאחר כדי דיבור, אם כי יש מי⁷⁵ מפוסקי

⁷⁰ כ"כ בלוח ההלכות והמנהגים (תשע"ו עמ' 315) ועי"ש בהע' 35 מש"כ שיש לדון בזה.

⁷¹ כמב' במשנ"ב (סי' רחצ סק"ל), ועי' בפס"ת (הל' שבת מהדורא חדשה - תשע"א סי' רחצ אות ח').

⁷² תוספת שבת (סי' רחצ ס"ב).

⁷³ שו"ע הרב (סי' תעג ס"א).

⁷⁴ מצינו חמשה מקומות במשנ"ב שיש סתירה לכאן ולכאן דבסי' רו סקי"ב ובשעה"צ שם סקי"י וכן בסי' תפז סק"ד ובשעה"צ שם סק"ג ובסי' תקפד סק"ז כתב ששיעורו בשלוש תיבות, 'שלום עליך רבי', ואילו בסי' רסז סק"ט כתב ששיעורו הוא ד' תיבות, 'שלום עליך רבי ומורי', ובסי' קכד סק"ד הביא ב' השיטות ולא הכריע. והורה הגר"ח קנייבסקי (שער העין תשובה לג') שהעיקר הוא ששיעורו הוא ג' תיבות אחרי שכן סתם המשנ"ב בשני מקומות וכן דעת רוב האחרונים. ומש"כ המשנ"ב בסי' רסז סק"ט ששיעורו ד' תיבות תירץ בשיח הלכה (ח"ב סי' קיח אות ג'). ששם גם אם לא יתקן הרי יצא יד"ח, ואינו מפסיד שום דבר גם אם יתקן תוך שיעור אמירת ד' תיבות וירויח שתיקן לפי הדעות שהשיעור הוא ד' תיבות. ולמעשה מצאתי שזה מחלוקת ראשונים דבגמ' בב"ק (עג'): הגירסא היא "שלום עליך רבי ומורי", ואילו בירושלמי (ברכות פ"ב ה"א, ומועד קטן פ"ג ה"ז, ונזיר פ"ד ה"א, ושבוועת פ"ב ה"ג) הגירסא היא "שלום עליך רבי", וכתב הרא"ש (בב"ק סי' ז', ושבוועת פ"ד סי' טז, ונזיר כ': ד"ה והוא) שהגירסא בב"ק "שלום עליך רבי" וכתב שם בפלפולא חרריפתא (אות ז') שכן עיקר, והיינו שכך הרא"ש פוסק, (וכ"כ רעק"א בגיליון השו"ע יו"ד פי' רמב סט"ז שלשי' הרא"ש הגירסא בב"ק היא בלי מורי), וכן הוא ברי"ף (פ"ד דשבוועת), וכן איתא ברש"י (שבוועת לב. ד"ה תלמיד, ובנזיר כ': ד"ה יתיב) וברשב"ם (בב"ב קט: ד"ה והלכתא), ובתוס' (בב"ב קט: ד"ה והלכתא, ונזיר כ': ד"ה יתיב ופסקו תוס', בב"ב שם, ובתמורה כה:), וכן הוא בריטב"א (נדרים פז, ובב"ב קט: ד"ה וכל) ובמאירי (בבית הבחירה פ"ד דנזיר) ובסמ"ג (מצות לא תעשה סי' ט"ז וסי' רמא) וברוקח (סי' ריג) ובאגודה (שבוועת סי' כ', ונזיר סי' ז') ובערוך (ערך ת"ק ב') ובר"י בן חכמון (בב"ב קט:), וכן הוא בתשובת ר' יהודאי גאון המובא בכל בו בשו"ת שלו (דף קט), וכן פסק הרמב"ם בחיבורו (הל' שבוועת פ"ד הי"ז) ובפירוש המשנה (פ"ד דשבוועת ופ"ד דנזיר) ובזה הקשה העמודי אש (סי' ב' אות ט') על הבית יוסף שכתב (חומ"מ סי' ל"ח) וז"ל: "כתב הרמב"ם פ"כ מהל' עדות דתוכ"ד הוא כדי שאילת שלום תלמיד לרב שהיא "שלום עליך רבי ומורי" עכ"ל. וזה אינו דלא מיבעיא שבפ"כ מהל' עדות בכלל לא כתב השיעור של תוכ"ד אלא כאמור מפורש להדיא ברמב"ם בפירוש המשנה ובחיבורו שהוא ג' תיבות. אמנם ברמב"ם בהל' ת"ת (פ"ה ה"ה) וז"ל: "ולא יתן שלום לרבו או יחזיר לו שלום כדרך שנותנין הרועים ומחזירין זה לזה, אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה וכבוד שלום עליך רבי, ואם נותן לו רבו שלום יחזיר לו שלום עליך רבי ומורי" עכ"ל. ואולי בגלל שכתב הרמב"ם שכשחזיר לו שלום הוא בד' תיבות לכן כתב הב"י בשם הרמב"ם שהוא ד' תיבות ומה שציין לפ"כ מהל' עדות הוא כדברי הרעק"א (שם על הרמב"ם וביו"ד סי' רמב סק"ב) שכתב שהרמב"ם בהל' עדות לא כתב כמה השיעור משום שסמך את עצמו על מה שכתב בהל' ת"ת לענין כמה הוי כדי דיבור. ולכן גם הב"י פסק בשו"ע (יו"ד סי' רמב) ששיעורו הוא ג' תיבות וצ"ע. והנימוק"י סותר עצמו ממקום למקום דבנדרים (פז. ד"ה והלכתא) כתב ששיעורו הוא ד' תיבות ואילו במועד קטן (פרק אלו מגלחין) ובב"ב (קכט:) כתב ששיעורו הוא ד' תיבות, וכבר הקשה עליו בעמודי אש (סי' ב' אות ט') והוסיף להקשות גם על התניא רבתי שגם סותר עצמו מסי' ל' שכתב ששיעורו הוא ד' תיבות לסי' סד שכתב ששיעורו הוא ג' תיבות, ולכן כתב לתמוה על כל האחרונים שכתבו ששיעורו הוא ד' תיבות דמבואר להדיא בכל הראשונים ששיעורו הוא ג' תיבות, ואף הנימוק"י שכתב בנדרים ששיעורו הוא ד' תיבות מ"מ במועד קטן ובב"ב כתב שהוא ג' תיבות. אמנם מצאתי בר"ח (שבוועת יז. ד"ה ירושלמי) שכתב להדיא ששיעור תוכ"ד הוא "שלום עליך רבי ומורי", וגם הרעק"א (או"ח סי' סוסי"א) בשם התבואת שור (יו"ד סי' יט סקי"ב) וכן הפמ"ג (מש"ז סי' סוס ג"ג) הוכיחו מרבינו יונה ששיעורו הוא ד' תיבות מהא דכתב (ריש פ"ב דברכות) שאמירת ברוך ה' המבורך הוא פחות מכדי דיבור, ומבואר שכדי דיבור הוא ד' תיבות אך כבר דחה דבריהם בעמודי אש משום שביד שאול (סי' רמ"ב סקי"א) כתב דהפלוגתא אי הוי ג' תיבות או ד' תליא בזה, אם התלמיד מותר לשאול בשלום רבו או דוקא לחזור יעויי"ש, וא"כ אין ראייה מר"י שהוא אזיל לשיטתו דס"ל להתלמיד אסור לשאול בשלום רבו, ואינו מותר רק לחזור בשלום רבו, וא"כ הוי ד' תיבות, משא"כ לדין דקיי"ל להתלמיד מותר לשאול בשלום רבו, א"כ הוי כדי דיבור ג' תיבות. ולמעשה כן כתוב ברבינו יונה בדף יח: (בברכות) שמבאר את דברי הגמ' שאמרו כדי שאילת תלמיד לרב וז"ל: דהיינו כדי חזרת תלמיד לרב, ששיעורו הוא ד' מילים כמש"כ הרמב"ם בפ"ה דת"ת ה"ה עכ"ל. ומבואר כדברי העמודי אש. ועל דרך זה דחה גם העמודי אש את דברי הקהלת יעקב בתוס' דרבנן (אות ה' סי'

זמננו שמסתפק שיתכן שיצא שהרי עכ"פ אמר לשון הבדלה, מ"מ כיון שלא הכריע בדבר וכמה מפוסקי זמננו⁷⁶ סוברים שלא יצא וצריך לחזור ולברך ברכת הבדלה כיון ששינה ממתבע שטבעו חכמים, לכן אם כי כדי לצאת מספק ראוי שישמע הבדלה מאחר ויכוין לצאת מ"מ אם לא מצא מי שיוציאו יבדיל שוב. ולענין ברכת 'בורא פרי הגפן' יש המסתפקים⁷⁷ אם צריך לחזור ולברך, ולמעשה הורו הפוסקים⁷⁸ שכל זמן דלא הסיח דעתו מהברכה ולא הפסיק בדיבור, שאינו מענין קידוש והבדלה לא יחזור ויברך על הגפן, ויש⁷⁹ שתלו זאת במח' המג"א ורעק"א בסוס"י רע"א עיי"ש.

שיד) וכן בשו"ת בית יעקב (סי' מז) שהוכיחו מר"ת שהוא ד' תיבות יעוי"ש. ולמעשה פס"ק השו"ע (יו"ד סי' רמב סט"ז) ששיעורו הוא ג' תיבות, וכן פסקו רוב האחרונים ה"ה: שו"ת הרדב"ז (ח"ב בלשנות הרמב"ם סי' קס"ג), ושו"ת מהר"ם מינץ (סי' פ"ה), ושו"ת מהר"ש שבשארית יוסף (סי' כ"ח), ופרישה ושו"ך (יו"ד סי' ריס ק"ו, וכ"כ השו"ך בסי' רנ"ה סק"ה בדעת התוס' בב"ק, עג: ד"ה ולית הלכתא), וסמ"ע (סי' פ' סק"ח, וסי' קצ"ה סק"ט) ואורים ותומים (סי' קצ"ה סק"י), ונתיב"מ (סי' קצה בחידושים סק"ט), ומג"א (סי' רו סק"ד), וחיי"א (כלל נט ס"ז), ועטרת צבי (סי' קצה סק"י), והג' חדשות לסמ"ג למהר"י צציטלש (סי' פ"ו), ומנחת ביכורים (בתוספתא נדרים פ"ה), ומחצה"ש, וא"ר בשם הלחם חמודות, ושו"ע הרב, וכן פסק בעמודי אש (סי' ב' אות ט'). אך כאמור התבואת שור והפמ"ג הוכיחו מר"י ששיעורו הוא ד' תיבות וכן הם פסקו, וכן פסקו ה"ט"ז (או"ח סי' רו סק"ג) והלבוש (שם) ואור חדש (דיני ברכת הנהנין שער ו') והגהות רע"א (לחומ"מ סי' כ"ט ס"א) והליכות עולם (חולין נתיב הוראה פאר הלכה סק"ד דף יא.), וכ"כ בשו"ת הרשב"ש (סי' תק"ה) בדעת הטור אך כבר העיר העמודי אש שבטור לא נמצא כן, וכ"כ העטרת רא"ש בדעת המג"א, אך כאמור במג"א מבואר שהוא ג' תיבות, וכבר הקשה עליו כן בעמודי אש, ופסק ששיעורו הוא ג' תיבות. ולמעשה זה שכתבנו שהמשנ"ב ברוב המקומות כתב ששיעורו הוא ג' תיבות ולכן בשעה"צ סי' ר"ו סק"י כתב שכ"כ רוב האחרונים ודלא כה"ט"ז שכתב ד' תיבות, וכן בשעה"צ בסי' תפ"ז סק"ג כתב שכ"כ רוב האחרונים בסי' רו ולפלא על הפמ"ג שכתב ד' תיבות. ולכן נראה לי שמה שכתב המשנ"ב בסי' רסז סק"ט ששיעורו הוא ד' תיבות מלבד מה שתירץ בזה השיח הלכה כמש"כ לעיל גם נראה לי שהדין שכתב שם הוא מהפמ"ג כמו שציין המשנ"ב בסוף דבריו והרי הפמ"ג סובר ששיעורו הוא ד' תיבות, אך יל"ע מדברי השעה"צ בסי' תפ"ז סק"ג שכתב "ולפלא על הפמ"ג שכתב ד' תיבות" וצ"ע. ועי' בספר עמודי אש (סי' ב' אות ט') שהאריך בזה להוכיח ששיעורו הוא ג' תיבות ודחה כל האחרונים שסוברים שהוא ד' תיבות. ובשד"ח (כללים מע' ת' אות ח') פאת השדה (מע' ה' סי' ג'), וכן בדברי יחזקאל (סי' ז' אות כ') הסתפקו האם משערים כדיבור של אדם בינוני או כל אחד ואחד לפי דיבורו, ובשו"ת מבשר טוב (סי' כ"א) הוכיח מהירושלמי שדין תוכ"ד משערים לפי כל אדם לעצמו מלבד אילם שמשערים לפי אדם בינוני, ועי' דברי יחזקאל בהרחבה (סי' כז אות טז, וסי' יז אות ב'). ועכ"פ כתב בפסקי תשובות (סי' רו אות ט') שהשיעור הוא בין שניים לשלוש שניות ובס' שער העין (פ"ד סוף הע' יד) כתב שאפי' לאומרו לאט הוא לא יותר משניה וחצי ונשאר בצ"ע.

⁷⁵ הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבב"א ח"ו סי' ת"י), וכן באשרי האיש (פ"ד אות ה' הע' קס"א) בס' דרור יקרא (עמ' של"ט) ובמבקשי תורה (ספר זכרון להגרש"א, עמ' תשל"ח) ובשערי הוראה (קובץ ח' עמ' ק"ח) כתבו בשם הגרי"ש אלישיב שהסתפק אם זה נקרא הבדלה כיון שהזכיר 'המבדיל' בחתימתו, והוא ענין החתימה שאנו דנים בה שהוא בא להבדיל, וזה מה שעשה, ומצד מה שקיי"ל שסגי בפתיחה נכונה זה רק אם לא חתם כלל, אבל היכא שחתם שלא כדין, גרע, וצריך לחזור, אלא דכאן מהני חתימה כזאת משום הזכרת הבדלה, ויצא ידי חובה. ולא הכריע בדבר. וכ"כ בס' הערות (עמ"ס חולין דף כו:) בשמו שבדיעבד לא יחזור משום סב"ל, ולכן חשבתי שטעות נפלה בלוח ההלכות והמנהגים (תשע"ו עמ' 312 הע' 16) שכתבו בפשיטות בשם הגרי"ש המובא באבני ישפה שיצא יד"ח דכאמור לעיל הגרי"ש רק הסתפק בדבר אך למעשה לא הכריע. אמנם אח"כ ראיתי שהגר"פ פיינהנדלר בשו"ת אבני ישפה (ח"ב סי' מט) כתב בשמו שכן יצא יד"ח. ואחרי שכתבתי כ"ז מצאתי בקובץ תל תלפיות (גליון ס"ח עמ' כ"ז) שכ' הגאון רבי מרדכי גרוס שמרן הגרי"ש זצ"ל אמר לו שמי שסיים את ההבדלה שביקנה"ז ואמר המבדיל 'בין קודש לחול' במקום 'בין קודש לקודש' שלא יצא יד"ח, וצ"ע. ואפשר שהגרי"ש הורה פעם כך ופעם כך וצ"ע.

⁷⁶ כ"פ הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' קיא), הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פס"ב הע' מז), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ה סי' קיח), הגר"ג גשטטנר (שו"ת להורת נתן ח"א סי' לא), הגר"ב צ' פלמן (שלמי תורה שבועות סי' טו), והגאון רבי צבי פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות ב).

⁷⁷ באורחות רבינו (שם) לא נתבאר אם צריך לחזור ולברך הגפן, אך הגר"ב צ' פלמן (שלמי תודה שם) צידד לומר שכן יחזור ופלפל במח' המג"א ורעק"א בסוס"י רע"א ומסיים בצ"ע.

⁷⁸ כ"כ בשש"כ (שם) בשם הגרש"ז אויערבאך. והגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל שם) כתב שמסתבר שזה לכ"ע (והיינו אף לרעק"א) שאינו צריך לחזור ולברך בפה"ג, והגר"ב צ' פרידמן (קונטרס עמק הלכה ח"ב סי' יג אות ג) הביא דברי השבט הלוי.

⁷⁹ עי' בלקט הל' יו"ט וחווה"מ להגרי"א דינר (פ"יז הע' יג) וציין למ"ב (סי' רע"א סקע"ח) ולשעה"צ (שם סקפ"ד) שפסק כהמג"א שאין צריך לחזור ולברך עיי"ש.

פרק ג' - דיני ואופן הכנת הנרות במוצ"ש לצורך הדלקת נרות יו"ט

הוצאת דיסקיות של נרונים

א. להוציא דיסקיות של נרונים מכוסית זכוכית כדי לתת בה נר חדש, הורו פוסקי זמננו¹ שמותר, משום שאין לה חשיבות, ונחשב כטלטול לצורך אוכל נפש. ויש מי שמחמיר בזה^{1*}.

להוציא שעה מהזכוכית

ב. להוציא שעה שנשארה בפמוט הורו פוסקי זמננו² שמותר, משום שאין הוצאתה נחשבת כטלטול מוקצה, וכיון שאין לשעה מועטת זו חשיבות, ונחשבת היא כלכלוך שבסיר, שמותר להסירו כדי לנקותו משום שהוא בטל וטפל לסיר, ויש³ מחמירים בזה.

להוציא פתילה ישנה מהנר

ג. להוציא פתילה ישנה מהנר כדי להכניס בו פתילה חדשה מותר⁴. ויש מסתפקים בזה⁵, ויש שמחמיר בזה^{5*}. ולכן, הטוב ביותר הוא להוציאו ע"י מזלג כי למבואר במשנ"ב הרי זה כטלטול מן הצד לצורך דבר המותר⁶.

להדביק הנרות בפמוטים

ד. המדליק בנרות שעה אסור לחמם הנר מתחתיו כדי להדביקו לפמוט משום חשש שמא יבוא למרח^{6*}, וכשאין לו עצה אחרת יש מתירים משום שלא גרע ממכשירי אוכל נפש, ובתנאי שלא היה

¹ כ"ד הגרש"ז אויערבאך, הגר"ש אלישיב (אורחות שבת ח"ב פ"ט הע' רפו), והגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט ס"א סק"ב), וכ"כ בפס"ת (סי' תקא הע' 5) ע"פ הרעק"א עיי"ש.

^{1*} הגר"ר דוד בהר"ן (אורח דוד הע' 279 סעי' רכב, הובא גם בס' מאורי אש השלם פ"א ענף ו' אות ה) אוסר להוציא את הפתילות הישנות מאתמול משום מוקצה.

² חיי"א (כלל צב ס"ב), וכן אמר מרן הגר"ש אויערבאך זצ"ל בשם אביו מרן הגרש"ז זצ"ל (אורחות שבת שם וכ"ה בשש"כ פ"ג סמ"ג). וכ"ד הגר"ש אלישיב (אורחות שבת שם ובהל' חג שבועות ס"ח הע' 30), והגר"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ח סי' קל ועי' בסי' קעט שם). ועי' בשו"ת אבני ישפה להגרי"פ פיינהנדלר (ח"ו סי' פה ענף ה) שכתב שכמו"כ מותר לשפוך מים רותחים על הפמוט כדי לנקותו מהשעה שנדבקה בו, עיי"ש.

³ באורחות רבינו (ח"ב עמ' קה) כתב בשם הסטייפלר שאמר דלפי מה שנתבאר בסי' שמ (ס"ג ביה"ל ד"ה שעל הקלף) לכאורה יש לאסור להציא החלב מהשפורפרת בסכין וכד' משום ממחק, ואפשר נמי משום תיקון מנא כמבואר שם בשם הרעק"א ומסיים בצ"ע.

⁴ כ"כ הרעק"א (סי' תקא בהערות לט"ז סק"ז ד"ה בהא) וטעמו כיון שטלטול מוקצה לצורך אוכל נפש מותר כמבואר בשו"ע סי' תקט ס"ז. ועי' הערה הבאה.

⁵ הגרש"ז גרוסמן כתב (ס' הל' המועדים פ"ז הע' 10) דבזמננו שיש מאור החשמל ואין הנרות עשויים לצורך אוכל נפש אלא לכבוד יו"ט בנרות ביהכנ"ס לכאורה יש מקום לאסור. וגם הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"ג הע' פז) הסתפק בדבר אך כתב שיתכן שמותר להוציא את הפתילה, כיון שיתכן מצב שיהיה צורך אוכל נפש באור הנרות באם יכבה אור החשמל. וכעיי"ז גם דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני שם) שאף שבזמנינו אין אור הנרות נצרך עבור הסעודה כיון שדולק אור חשמל מ"מ נחשבת הדלקתם כצורך אוכל נפש, כיון שיש בהדלקתם כבוד יו"ט מחמת ריבוי אורם. וכעיי"ז כתב הפס"ת (סי' תקטו הע' ב') לדחות דברי ס' המועדים.

^{5*} כן הוא דעת הגר"ד בהר"ן (המובא לעיל בהע' 1*).

⁶ כ"כ מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א), וכ"ד הגר"מ קליין (עיתורי מרדכי על שבועות פ"ב הע' טז) דכיון שבזמננו בלא"ה יש הרבה אור ע"י חשמל א"כ לא נחשב שמדליק נרות לצורך אוכל נפש, לכן יותר ראוי להוציא עם כפית דהוי טלטול מן הצד.

^{6*} מג"א (סי' תקיד סק"ו) ומשנ"ב (שם סק"ח). ובערוה"ש (שם) כתב דגם השפשוף ע"מ להדביקו הוא ממרח דאורייתא. אך עי' בנשמט אדם (כלל צב סק"א) שנתקשה מהיכי תיתי לחשוש שמא יבוא למרח.

יכול להכין מעריו"ט⁷. אבל אסור לתחוב הנר בכוח לתוך הפמוט כדי להתאימו לגודל הפמוט^{7*}, אמנם יש המתירים⁸ לתחוב הנר לתוך נקב הפמוט, אף שעיי"ז משתפשף הנר ומתאים עצמו לגודל בית קיבולו, מ"מ כיון שהוא ממחק כלאח"י ודרך שינוי ולצורך מצוה לכן יש להתירו ביו"ט.

הכנסת הפתילה לפקק הצף

ה. להכניס ביו"ט פתילה לבית קיבול מחורר כדי ליצור פתיל צף [והיינו להכניס את הפתילה לפקק] הורו הפוסקים⁹ שמותר. ויש מי שאוסר¹⁰ משום איסור תיקון כלי, ולכן לכתחילה יכניסם מבעו"י משום שמצוי גם שיש חורים בפקק שאינם נקובים כל צורכם ובהכנסת הפתילה לפקק גומר תיקון החורים והוי מתקן מנא¹¹.

הפרדת הפתיל הצף

ו. חתיכות שעם של פתיל צף המחוברות יחד אסור להפרידם משום מכה בפטיש, ועשיית כלי לא הותר אפי' לצורך אוכל נפש¹².

⁷ כ"כ הגר"ח"פ פיינהנדר בשו"ת אבני ישפה (ח"ו סי' פה ענף ב), אך הוסיף שכ"ז בתנאי שלא היה יכול להכין מאתמול וכגון שלא היתה לו שהות, או שלא ידע שיהיה כל כך הרבה שעות שלא יוכל להדליק הנרות, עיי"ש.

^{7*} הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג השבועות פ"ח הע' 29) כתב שכן משמע מהמג"א, ובשש"כ (פי"ג סמ"ח) כתב לאסור זאת משום מחתך, והעתיקו באורחות שבת (פי"א סל"ט).

⁸ כ"כ בשש"כ (שם הע' קנא) בשם הגרש"ז אויערבאך שיתכן להתיר כיון שזהו דרך תשמישו והוא רק כלאח"י אפשר דיש להקל, וכ"ד הגר"נ קרליץ (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 276), וכ"כ הגר"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קסח).

⁹ כ"כ בשו"ת עמק תשובה (ח"ז סי' לג), וכ"פ הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פל"ג הע' מט), הגר"ש אלישיב (הל' חג בחג השבועות פ"ח הע' 31) הגר"ע אויערבאך (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 291), והגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"א סק"ב), וכ"כ הגר"ש ואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קכח אות טו', וקובץ מבית לוי ח"ב עמ' יא) שנראה שמותר, ואין בכך משום איסור מכה בפטיש, מפני שלא נעשתה בכך ככלי חדש וכפתילה שונה, ורק נעשתה פעולה כדי להציף את הפתילה ע"ג השמן, והינו שהוא רק כדבר חיצוני ואינו אלא להחזיק הפתילה. ובפס"ת (סי' תקיד הע' 84, ובהל' שבת סי' שז אות ה') כתב בשם שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כז) ושו"ת ציץ אליעזר (חט"ו פי' יז, וחט"ז סי' ז' וסי' טו) ג"כ להתיר כיון שמדינא ליכא איסור בנין בכלי העשוי לשימוש חד פעמי, כיון שהחיבור הוא לפי שעה, ואף כי אחר השימוש זורקו כשהוא מחובר, זה מחמת עצלות וחוסר ענין כיון שבלא"ה זורקו, א"כ ה"ה בנידון דפתיל צף שהוא כלי העשוי לשימוש לפי שעה והחיבור הוא לפי שעה, ואף שאסור לעשות פתילות מצמר גפן וכד' משום איסור תיקון מנא וכן אסור לחתוך פתילה לשתיים, זהו משום שבעצם עשיית הפתילה וחיתוך הנייר יש בו משום תיקון מנא, משא"כ בפתיל צף איסור תיקון מנא ע"י עשיית החיבור בין הפתילה לפקק, וכאן שחיבור זה אינו אלא לפי שעה, אינו בגדר חיבור ואין בו איסור. ועיי' עוד בענין חיבור כלים לשימוש חד פעמי בשבת באריכות גדולה בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' יג) ובשש"כ (פל"ג הע' מט) בשם הגרש"ז אויערבאך, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונט"א סי' ה' אית לה), ובשו"ת ישועות משה (ח"ג סי' לג), ובשו"ת עטרת משה (ח"א סי' פא), ומש"כ בזה הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פל"ו אות יט), והג"ר אברהם יפה שלזינגר (גאב"ד ז'נבה) בשו"ת באר שרים (ח"ד סי' מב). ועיי' בס' יו"ט כהלכתו (פ"ב הע' 60).

¹⁰ הגרש"ז גרוסמן כתב (ס' הלכות המועדים פי"ג סי"ח) לאסור משום דשאני מפתילה מוחזקת ע"י חוטי ברזל שאין מבטל הפתילה שם, שהרי עשוי להוציא הפתילה ולהכניס אחרת, וגם כדי לנקות את הפתילה ולהניחה שם לשימוש חוזר, משא"כ בפתיל צף שמבטלה שם וכן נשאתה, ולכן יש בו משום איסור בונה. ובס' יו"ט כהלכתו (פ"ב הע' 127) כתב שכן היה דעתו של הגרמ"א פריינד והמחזה אליהו (הג"ר פסח אליהו פאלק) שחשיב תיקון כלי ואסור בשבת.

¹¹ כן מסיים הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 31) אחרי שהביא הפוסקים להתיר, וכ"כ גם בקובץ שערי הוראה (חלק ח' עמ' קח) ובאשרי האיש (ח"ג פ"א הו"ד בס' יו"ט כהלכתו פכ"ו הע' 34) בשם הגר"ש אלישיב שאסור לגמור נקיבתם משום מכה בפטיש.

¹² כ"כ בספר יו"ט כהלכתו (פכ"ו הע' 33) והוסיף שיש בזה גם משום מלאכת מחתך שלא הותר במתוך.

לחתוך הפתילה

ז. אין חותכין הפתילה לשניים, דהוא בכלל תיקון מנא¹³, וה"ה אם היתה ארוכה ביותר ואין נאה לו וחותך ממנה כדי לקצרה ג"כ אסור¹⁴, ויש מי שכתב¹⁵ שלא אסרו לקצר את הפתילה אלא אם א"א להדליק בה כשהיא ארוכה ביותר, אבל אם אפשר להדליק בה גם בלי לקצרה ומקצרה רק כדי שתהא נאה יותר אין זה בכלל תיקון מנא ומותר לעשות כן, ורק אם כשחותך בכוונתו לעשותה שתי פתילות, אף שיכול להשתמש בה בלי לחותכה, אסור.

לחתוך הנר להתאימו לפמוט

ח. אסור לחתוך ולקצר קצהו התחתון של נר כדי להתאימו לגודל בית קיבול של הפמוט¹⁶. ויש שמתיר¹⁷ אם יעשה זאת ע"י שינוי כגון בציפורני ידיו או בכף וכד', אבל לא ע"י סכין שכן הרגילות לחותכו תמיד.

שימוש בבית קיבול לנר המבריגים אותו לפמוט

ט. כלי העשוי להחזיק הנר ע"י שמכניסים הנר לשפופרת בעלת קפיץ ומבריגים מלמטה על הפמוט, אם כי יש¹⁸ הדין להקל בזה כיון שעשוי לפתוח ולסגור תמיד, מ"מ הורו הפוסקים¹⁹ שאסור להבריגו ביו"ט משום תיקון כלי. ויש שכתב²⁰ שע"י נכרי, או אם יבריגנו ברפיון ולא בחוזקה שמותר לכ"ע.

להשתמש בפתילות שנכבו בשבת

י. פתילה שנדלקה בשבת ונכבית (כשלא הבהבן מע"ש) נחלקו הפוסקים²¹ אם מותר להדליק ביו"ט, ולכן²² לכתחילה טוב ונכון לצאת ידי הכל ולהכין מבע"י פתילות חדשות שיהיו על יו"ט, ואם לא הכין יראה עכ"פ להדליק הפתילות מצד שני. וי"א²³ שבפתילות שלנו אין חילוק בין לא נדלקו-לנדלקו, ולכן אצלינו פשיטא שמותר. וי"א²⁴ שהמנהג בפתילות שלנו שגם צריכין הבהוב כדי שיתפס

¹³ שו"ע (סי' תקיד ס"ח).

¹⁴ מ"ב (שם סקל"ט).

¹⁵ כ"כ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ב סי' צט) וטעמו, דבשו"ע הרב שמשם הוציא המשנ"ב דין זה לא הזכיר "ואין נאה לו", אלא כתב כך - פתילה שהיא ארוכה ורוצה לקצרה אסור לקצרה ביו"ט בין בסכין בין באור ואפי' רוצה לפרק מקצתה בידו אסור מפני שהוא כמתקן, ותיבות "ואין נאה לו" הוסיף המשנ"ב מדיליה כביאור על דבריו.

¹⁶ כ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פי"ג סמ"ב) ע"פ המשנ"ב (סי' שכב סק"ח) דיש בזה איסור מחתך.

¹⁷ כ"כ הג"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ח סי' קסח).

¹⁸ ע"י בנטעי גבריאל (פכ"ח ס"ז) הסברות שכתב להתירא.

¹⁹ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ב עמ' יא), וכ"כ בשו"ת בית אבי (ח"א סי' לו).

²⁰ פס"ת (סי' תקיד אות טו).

²¹ ברמ"א (סוס"י תקא וסי' תקיד ס"ג) פסק כדעת המקילין (שהם האור זרוע בשם רבינו ישעיה, והשלטי גיבורים והמאירי והשיטמ"ק בשם רבינו שמשון, וכ"פ הפר"ח והא"ר שהעיקר כהרמ"א כמובא בשעה"צ סי' תקא סקמ"ב) ואמנם הבית יוסף והרא"ש והר"י אוסרים (כמובא בשעה"צ שם). ובביאור מחלוקתם ע"י במשנ"ב שם (סי' תקא סקל"ד).

²² כן מסיים המשנ"ב (שם סקל"ד), והוסיף בשעה"צ (שם סקמ"ג) שגם הא"ר והפר"ח שמתירים כתבו שהמחמיר תע"ב.

²³ כ"כ הערוה"ש (סוס"י תקא).

²⁴ כ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 32).

האש היטב בהם, אבל בנרות סטארין שלנו או בפתילות צפות, אין חילוק בין הבהב ללא הבהב, ומותר²⁵ להוציא את הפתילה הישנה כדי להכניס את הפתילה החדשה ואינה מוקצה.

מקום הדלקת הנרות בליל יו"ט

יא. חל פסח במוצ"ש מדליקין אחר צה"כ, ויכולים להדליק בברכה אף במקום שיש חשמל²⁶, נויכונו בברכתם גם על אור החשמל²⁷, ועי' הערה²⁸, ודוקא אם מדליקים במקום שאוכלים, אך אם מדליקים במקום שלא אוכלים ורק ישנים שם נחלקו בזה הפוסקים אם יכולים לברך אפי' במקום חשוך²⁹, אמנם יש מדקדקות להדליק נרות במקום חושך שמשמשים שם ולברך אף עליהם³⁰.

²⁵ כ"כ הט"ז (סי' תקא סק"ז הו"ד גם בשו"ע הרב שם סי"ח) וכ' שלא אמרי' שהפתילה הישנה מוקצה היא, שלענין זה סמכין על השו"ע ושאר הפוסקים שמתירים להדליק בפתילה הישנה, ואינה מוקצה. וברעק"א (בהגהות על הט"ז שם) התיר משום שהדלקה לצורך אורה נחשבת כצורך אוכל נפש ומותר לטלטל לצורך אוכל נפש. ואף שיש מסתפקים בזמננו שאין מדליקים אלא לריבוי אור, מ"מ כבר כתבנו בהע' הבאה סברת הפוסקים שגם כבוד יו"ט נחשב צורך אכילה.

²⁶ כן הורה הגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"א סק"א ועי' שבת ח"ד פ"ג סק"ח אות ט') שאף בזמננו שדולק בבית אור חשמל, מ"מ כיון שיש ריבוי אור ע"י הנרות והשפעתם ניכרת [והיינו כשעומדים הנרות על השולחן או בסמוך לו וגורמים תוספת אורה - (כמובא בחוט השני שם)] מותר להדליק בליל יו"ט, כיון שיש בכך משום כבוד יו"ט. אמנם הגר"מ פיינשטיין כתב (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' כ' אות ל') שאין שום הנאת אור מהנרות במקום שדולק או חשמל, והטעם שנוהגים העולם היתר להדליק נרות ביו"ט (כשחל במוצ"ש) בעוד שהחשמל דולק, הוא משום שיש בעצם דליקת הנרות משום כבוד השבת, וכבוד זה נחשב צורך אכילה. וכ"ד הגר"ש אויערבאך (שש"כ פמ"ג הע' קעא) והוסיף, שהדלקת נרות נחשבת כמנהג חשוב, שקיבלו ישראל על עצמם לעשותו אפי' כשאין צורך והנאה מאורם וסיים שעדיין צ"ע, וכ"ד הגר"מ קליין (עיטורי מרדכי על שבועות-תשע"ט פ"ב הע' יב) דכל מה שפסק השו"ע שלא מברכים על תוספת אורה, דוקא בב' בעלי בתים שאוכלים יחד, דכיון שהדליק הראשון לשם מצות נר שבת, לכן השני לא יברך כיון שאין תוספת הנאה ושמחה בנרות של השני, משא"כ בציוור שדולק חשמל, כיון שהחשמל לא הודלק לכבוד יו"ט, מודה שו"ע שאפשר לברך כיון שיש בהדלקה זו תוספת בכבוד יו"ט, שהרי החשמל לא הודלק לכבוד יו"ט, וכן מובא סברא זו בשו"ת אבני ישפה להגר"ח פיינהנדר (ח"ו סי' עא ענף ב).

²⁷ כ"כ הגר"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 28), והוסיף, שאף שלא נעשה בחשמל מעשה ההדלקה לחוד שהרי מדליקים ע"י שעון, מ"מ כיון שנעשה מעשה הדלקה בנרות לכ"ע יכולים לברך ולכוין גם ע"ז. ומורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) העיר, היכן יש ברכה על מצוה שאין עושה שום מעשה מצוה, הרי נחלקו הפוסקים אם צריך לברך קודם הדלקה משום עובר לעשייתו.

²⁸ ת"ח אחד אמר לי שהגר"ש אויערבאך אמר לו שכשחל יו"ט במוצ"ש או בער"ש הוא לא נוהג לברך על הדלקת נרות יו"ט או שבת כיון שיש חשמל דלוק, ובכל שבת ויו"ט רגיל הוא נוהג לכבות את החשמל לפני ההדלקה, אך הוא אמר לו שזה לא הוראה כללית והוסיף שאי אפשר לומר זאת לנשים.

²⁹ ראיתי שמביאים שדעת הגר"נ קרליץ (חוט שני הל' יו"ט) והגר"מ לובין (עיטורי מרדכי שבועות-תשע"ט פ"ב הע' יג) שביו"ט לא תיקנו מצות הדלקה משום שלום בית, ולכן פסקו שזוג שאוכלים בליל יו"ט אצל ההורים וכד' וחוזרים לישון בביתם הקבוע, שלכתחלה ראוי שהאשה תדליק נרות יו"ט בבית ההורים במקום שאוכלים שמה, אבל אם לא הדליקה נרות בבית הוריה במקום אכילה וחזרו לישון בביתם אחרי הסעודה בליל יו"ט, אזי אם יש חושך בבית תדליק נרות בלי ברכה, ואם דולק בבית החשמל, אסור לה להדליק נרות, וכן מבואר במושב זקנים על התורה (פ' בא יב, טז). אמנם מהגר"מ גרוס שמעתי, שגם ביו"ט תיקנו להדליק ולברך שלא יכשל בעץ ואבן, ולכן אם לא הדליקה במקום הסעודה יכולה להדליק במקום שינה עם ברכה, וכן דעת הגר"י בלוי (בעל הפתח חושן) בספרו חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת הע' י) שכתב שאם מתארח בליל יו"ט ואוכל במקום אחר וחזר לביתו לישון ולא הדליק בביתו, כשחזר לביתו חייב מיד להדליק נר שלא יכשל בעץ ואבן, ולענין ברכה תלוי, אם לא בירך במקום שאכל וגם אשתו לא בירכה במקום אכילה, פשוט שצריך לברך כאשר מדליק בביתו, ואם בירכו במקום אכילה, אפשר שאינו צריך לברך דמסתמא דעתו בשעת הברכה, שיחזור לביתו וידליק שם, עכ"ד. ומבואר שנקט שתיקנו ברכה ביו"ט על מצות הדלקה משום שלא יכשל בלבוד, וכן הוכיח בס' עיטורי מרדכי (על שבועות-תשע"ט פ"ב הע' יג) מדברי הגר"ש אויערבאך המובא בשש"כ (פמ"ד ס"א בהערה) שפסק שאפי' שבשבת יש חיוב להדליק נר בכל החדרים משום שלא יכשל בעץ ואבן, מ"מ ביו"ט אין חיוב להדליק נר בכל החדרים, כיון שמותר לטלטל את הנר א"כ יכול להדליק נר אחר ויטלטל את הנר בכל חדר שהולך, עכ"ד, וכתב בעיטורי מרדכי שמבואר מדברי הגר"ש שנקט לדבר פשוט שיש ביו"ט חיוב הדלקה משום שלא יכשל בעץ ואבן, אלא שמחדש שאין חיוב להדליק בכל חדר כיון שמותר לטלטל את הנר.

³⁰ כ"כ הגר"מ קארפ (שם) דבזה יוצא לכ"ע ואף למנהג הספרדים שאין מברכים על תוספת אורה כמב' בשו"ע (סי' רסג ס"ג).

הליכות והנהגות ומעשה רב

מרבנו הגדול מרן בעל האבי עזרי זיע"א על חודש ניסן וימי הפסח

(ע"פ כתבי מכון אבי עזרי)

וע"ז הוספנו הערות והוספות

א. קודם החג

שלוחים נאמנים. את גובה הסכומים היה קובע מתוך היכרות אישית, שהייתה מצודתו פרוסה על הכל¹. ומעשה באברך תלמיד חכם שדחיקא ליה שעתא טובא, ומרן שלח לו מעטפה קודם החג, ולבסוף קיבל לצורכי החג ממקום אחר, ובא אחר החג קדם מרן נ"ע להחזיר את המעות, ולא קיבל ממנו. ואמר בהלצה לנוכחים: השמעתם מה פלוני אומר? שאחרי החג אין צורך לאכול...

עוד מעיצומו של החורף הקפיד שלא יכניסו חמץ לחדרים. וביקש שיבדקו וישמרו שהילדים לא יכנסו לחדרים עם אוכל. כמה שבועות לפני החג כבר היה שרוי במתח גדול ממכשול חמץ משהו, והיה ניכר פחדו הגדול בזה. מיד אחרי פורים, כבר החל לדבר מקיום מצוות היום, המצות והמרור, ודאג לכל הפרטים. כולל ניקוי הארון שעליו היו מניחים את חבילות המצות.

ד. הכשרת הכלים

הכשיר בעצמו את השיש במטבח, באבנים לוהטות ומים רותחים²¹. ופעם אחת לעת זקנותו, היה נוכח בשעת ההכשרה תלמיד קרוב, שהיה קשה לו לראות בהתאמצותו של מרן נ"ע, והפציר בו מאוד שייתן לו רשות לסייע בידו. אך מרן זי"ע דחהו, וכשהלה הוסיף להתחנן, ענה לו באירוניה: "אינני סומך על הכשרתך"..." ומיד הוסיף: "אבל בכל זאת אתן לך תפקיד - אתה תהיה 'הרב המכשיר'! אני אעשה את המלאכה, ואתה תבדוק אם זה נעשה כהלכה"...

ב. והיא שעמדה לאבותינו ולנו

תלמידו הגאון רבי עמנואל טולדנו שליט"א, שאל את רבנו בעיצומם של ימי החורף, מה היא ההכנה הראויה לקראת חג המצות? רבנו הגדול הרהר מעט, וענה: להתבונן ולהעמיק בענין "והיא שעמדה לאבותינו ולנו"! לאחר מכן, הסביר את עצמו: הרי "והיא שעמדה" כולל בתוכו את שורש אמונת ישראל וסוד קיום האומה כלה - "לאבותינו ולנו".... (רשימות משב"ק נכדו הרה"ג רבי חיים ברגמן שליט"א).

ג. הכנה למצווה

את כל צורכי והכנות החג, השתדל לעשות בעצמו ככל יכולתו. פעם אחת פגשו תלמיד כשהוא נושא בידיו ברשות הרבים תבנית ביצים לחג, וביקש ליטלו ממנו משום כבוד התורה. אך מרן זי"ע סירב, ואמר שתבנית ביצים לצורכי החג, הרי הם חפצא דמצווה, כמו נשיאת הארבעה מינים בסוכות. לקראת חג הפסח, היה מחלק סכומי עתק למאות ואלפי אברכים ונצרכים שונים, בנוסף למה שחילק במשך כל השנה, והכל בדרך כבוד, בעצמו או ע"י

¹ וכמנהג ישראל המובא ברמ"א (סי' תכט ס"א) לתת קמחא דפסחא לעניים ע"ש במשנ"ב פרטי דינים בזה.

²¹ וכמבואר בשו"ע (סי' תנא ס"ב) שהשולחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלים כל השנה, רגילים לערות עליהן רותחין. וכתב המשנ"ב (שם ס"ק קיד) בשם מהרי"ו שפסק שלא מהני עירוי מפני שלפעמים משים עליו פשטידא חם והוי כאילו נשתמש בכלי ראשון, אלא יכשירם ע"י אבן מלבן וישפך עליו רותחין, ויגלגל למקום אחר וישפך עליו כדי שילכו הרותחין בכלו ע"כ. ואף כי המנהג לכסות את השיש, מ"מ נוהגים להחמיר להכשירו ע"י עירוי מכלי ראשון ע"ג אבן מלובנת כמבואר בפוסקים (ע"י הליכו"ש פסח פ"ג ס"ט וא"ה הע' יט בשם הגרשז"א, ואשרי האיש פנ"ג סל"ז בשם הגריש"א, קובץ מבית לוי ח"א עמ' כח בשם הגר"ש וואזנר, וסידור פסח כהלכות ח"ב פ"ח ס"ב) ואכמ"ל.

ה. בדיקת חמץ

בבדיקת חמץ, לא נהג להכין עשרה פתיתי חמץ, וכדעת הגר"א⁴.

⁴ כמובא **בשעה"צ** (סי' תלב סק"א) ו**בחי"א**, והביא השעה"צ ש"כ"ג גם **החק יעקב בשם הראב"ד**, ועוד הביא בשם ה"ט"ז שיותר טוב לכתחילה שלא להניח שמא יאבד. וכן מבואר ב**ב"י** (סי' תלב) בשם **הכלבו**, **בלבוש ובפר"ח**, וכן **במור וקציעה כתב בשם אביו בעל החכ"צ** שלעג על המניחין פתיתין, וכן נהגו **החזו"א** (אורחות רבנו ח"י עמ' ב), **הגר"מ פיינשטיין** (בנתיבות ההלכה חלק לד עמ' 494), ו**הגר"ש אויערבאך** (הגש"פ רשפי אש) שלא להניח פתיתין. אמנם **הרמ"א** (סי' תלב ס"ב) כתב שנוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה. וכן מבואר **בתרה"ד** (סי' קלג) שהמנהג אצלם להניח פתיתין, וגם **במשנ"ב** (שם סק"ג) הביא בשם **החק יעקב** שכתב שמ"מ אין כדאי לבטל מנהג של ישראל ונתן כמה טעמים לדבר, וכן הביא בשם **האריז"ל** שכתב מנהג זה שיניח עשרה פתיתים. וכ"כ **בשו"ע הרב** (סי' תלב ס"א) שכבר נתפשט המנהג להניח, ומנהגן של ישראל תורה היא, וגם **בשעה"צ** (שם סק"ב) הביא בשם **הפתחי תשובה שכתב בשם העמק הלכה** (סי' קכח) שכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינאי, וכ"כ **בדמשק אליעזר** על ביאור הגר"א שבזמננו שמניחין ורוחצין היטב הבית לפני הבדיקה אי"כ הנחת הפתיתין מעיקר הדין ואפשר שבלא זה הברכה לבטלה, וכן הביא **החיד"א** (במחזיק ברכה סי' תלב סק"ח) בשם מהר"י שפירא, וכן **בתשובת מהרי"ל** (סי' קפג וסי' קצג) כתב לקיים המנהג בטעם הנחת חמץ קודם הבדיקה שאם יבדוק ולא ימצא יש לחוש שישכח לבטל את החמץ בשעת הביעור, לפיכך מניחים פתיתי חמץ כדי שימצאם ובשעה שיבערם יזכור לבטל, וע"י **בחק יעקב** שכתב עוד טעם שאם יבדוק ולא ימצא דבר, לאחר זמן מה יתשלל בבדיקה, ולפיכך מניחים לו פתיתים שעל ידי שימצאם יתן אל ליבו לבדוק היטב אולי ימצא עוד. ואף בזמננו שנוהגים לנקות את הבית היטב פסק **הגר"ש אלישיב** (הערות פסחים ח:), ושב"י פסח פ"ו, ואשרי האיש פ"ד ס"ט, ומשנת הגר"ש פסח עמ' לח) שמעיקר הדין צריך להניח פתיתים, ואם לא הניחם אין לברך על הבדיקה, שהרי קודם הבדיקה כבר מיששו וכיבדו במטאטא ובשטיפה את כל המקומות הגלויים וחורים וסדקים שבהם יש לבדוק לאור הנר, הרי אינם מצויים בביתנו. וכן נהגו **הגר"ש אויערבאך** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 31 הע 54) ו**הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רח) שמחביאים להם עשרה פירורים כדעת האריז"ל. וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשו"ה"נ ח"ג סי' קטו) שכהיום גם להגר"א ראוי להניח פתיתין, ושורש הדבר שעיקר יסוד הגר"א הוא שבדוק ע"י לבער מה שימצא, והואיל וסתמא ימצא בבדיקתו ע"כ מברך דומיא דברכת המפיל שמסמא ישן, ומ"מ היינו בזמננו דוקא שלא כיבדו הבית יפה קודם הבדיקה רק בליל בדיקת חמץ, וע"כ מסתמא היו מוצאים

את הכיריים היה מכסה בעצמו בנייר אלומיניום². גם לעת זקנה מופלגת ביותר, שכהו מאור עיניו, ומלאכת הקודש נעשתה בידי בני ביתו, היה בודק וממשש בידיו את הכיריים ושאר הדברים, לבדוק שהכל נעשה כראוי.

שנים רבות נהג להכשיר כלי זכוכית לפסח, ע"י שרייתן במים שלושה ימים רצופים³. והיה משרה אותם ומחליף את המים בעצמו. רק בעשרות השנים האחרונות, כשנהייתה הרווחה בביתו וגם ההכנות לפסח נעשו הרבה ע"י אחרים פסק מזה. את השולחן כיסה ב - 3 מפות. וכשלמד על השולחן בחג, החליפו את המפה לעת האכילה.

² וכ"ד **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש פני"ג ס"ה), **הגר"ב צאבא שאול** (שו"ת אורלי"צ ח"ג פ"י תשובה ג), ו**הגר"ש וואזנר** (קובץ מבית לוי ח"א עמ' כט), שאם מכסה הכיריים והחצובה בנייר כסף עבה, אי"צ גם ליבון, וע"י גם **בשו"ת אג"מ** (או"ח ח"א סי' קכד) שכתב שלכסות את החצובה בפח מתכת, מועיל במקום ליבון.

³ כמש"כ **המשנ"ב** (סי' תנא ס"ק קנו) בשם **החיי"א** שבמקום שאין בנמצא כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים שיכול לסמוך להקל לנקותן יפה יפה ולהכשירו ע"י עירו שלושה ימים, ומבואר **בשעה"צ** (שם ס"ק רא) שזה דוקא בכלי זכוכית שנשתמשו בהם בצופן ע"י שריה מעת לעת, אבל נשתמש בו בחמין והוא שעת הדחק ובדיעבד, צריך הגעלה דוקא. ויותר מזה מבואר **בערוה"ש** (סי' תנא ס"ג) שקנקנים ובקבוקי זכוכית שמשתמשים להחזיק בהם יין שכר, אי"א להכשירם ע"י עירו ג' ימים, כיון שהיין שכר הוא חריף מאד ועומד בבקבוק ימים רבים, ואף לשי' השו"ע שכלי זכוכית אין בולעים כלל ודי בשטיפה והדחה, באלו יודה שצריך הגעלה או מילוי ועירו ג' ימים, שענינו רואות שהריח שולט בהם, וכ"פ **הגר"מ פיינשטיין** (שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' קנא) ו**הגר"ב צאבא שאול** (שו"ת אורלי"צ ח"ג פ"י תשובה יב), ו**הגר"מ פ' הוסיף**, שאין לעשות כן גם אם לא היה היין שכר מונח בהם אלא פחות מכ"ד שעות, ורק אם לא שם בבקבוק יין שכר אלא שכר בירה, יש להקל אפי' אם שהה השכר בתוך הבקבוק יותר מכ"ד שעות, אם הבקבוק אינו מיוחד לשכר, והניחו בו שכר רק באופן זמני, עיי"ש. וע"ע **בשו"ע הרב** (סי' תנא ס"ג) ו**בשו"ת אמרי יוסר** (ח"ב סי' קמד).

השאיר חמץ מהלילה, כדי לשרפו ביום.

1. מכירת חמץ

ולא מכר חמץ בעין⁵.

את החמץ, מכר רק לאחר בדיקת חמץ. (ולא חשש לחומרת החיי אדם⁶, אולי כי לא שייר חדרים ומקומות שאינם בדוקים).

אז חמץ, וכה"ג שפיר מברך, אבל כהיום שהדירות גדולות יותר וא"א להסתמך על הבדיקה לבד צריך להכין הבית מקודם, וע"כ נשים צדקניות מכבדות יפה יפה עד שבעצם אין צורך לבדיקה, ולא שייך מסתמא ימצא, ע"כ מברכין על הביעור, ושפיר ראוי לכ"א היום להניח פתיתין גם לגר"א, שאל"כ אין לו לברך כמ"ש עכ"ל. אמנם דעת הגר"ש⁷ **אויערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ה סי"ב) שחובה לברך גם אם לא הניחום, שכן בימינו ששוטפים ומנקים את הבית היטב, אין חובת הבדיקה משום מציאת החמץ והוצאתו מן הבית, שהרי את זה כבר עשו כשניקו היטב בימים שקודם הפסח, אלא ענינה של הבדיקה הוא לבחון אם אכן ניקו היטב וכן אם לא הכניסו חמץ לאחר הניקיון, והבדק בדיקה זו קיים המצוה גם אם בסופו של דבר אין חמץ. ועי' בה"ל חג בחג על פסח להגר"מ **מ קארפ** (פ"ד סי"ט) שהאריך בכ"ז והביא כל פלוגתת הפוסקים בזה, ומסיק שמן הדין אין צריך להניח פתיתין שהברכה עולה על חובת החיפוש והבדיקה אם ימצא ועל הביטול שמבטל אחר הבדיקה אחר הבדיקה ועל הביעור במה ששיירו למחר, אך מ"מ מנהג ישראל הוא ואין לבטלו, ובפרט בזמננו שמנקין ומכבדין הבית היטב קודם הבדיקה י"א שמדינא צריך להניחם כדי שיוכל לברך על בדיקתו, וגם ע"פ קבלה יש ענין בהנחת י" פתיתין וביעורם בשרפה מהעולם, עכ"ל.

⁵ וכדעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ז סי"ב ואורחות רבנו ח"ב עמ' כה סכ"א) שלכתחילה אין לסמוך על המכירה לענין חמץ גמור, [אלא במי שיש לו הרבה חמץ כגון בית חרושת למוצרי מזון או חנות מכולת, דמשום הפסד מרובה התירו למכור חמץ גמור]. וכ"ד הגר"ש **אלישיב** (אשרי האיש פנ"א סי"א) שמכירת חמץ נתקנה בעיקר למיקרי הפסד או דוחק, כגון לבתי מסחר וכד', ואל להם לאנשים אחרים שיש להם ברשותם כמה מצרכי חמץ להשתמש בהיתר זה. ועי' בהגש"פ הגר"מ **פיינשטיין** (עמ' כא הע' 19) שהעיד בנו הגר"ד בשם אביו דאמנם המנהג למכור גם חמץ גמור אולם הגר"מ נזהר בביתו שלא למכור חמץ גמור ע"ש. וגם בשם הגר"ש⁸ **אויערבאך** מובא (הליכו"ש פ"ו ד"ה יג) שהמדקדקים משתדלים לבער כל חמץ בעין שבביתם ולא לכוללו בהמכירה לנכרי. אמנם עי' **בשדי חמד** (מע' חו"מ סי' ט אות כ) שמביא ראיות מכמה פוסקים להתיר אף מכירת חמץ בעין.

⁶ שהרי המשנ"ב (סי' תלו ס"ק לב) הביא את תשובת בנין עולם (סי' כ') ותשובת חת"ס (סי' קלא) ואשל אברהם שחולקים על

החיי"א וכתבו להקל שאין הוא מחויב לבדוק בליל י"ד את החדרים שדעתו למוכרן למחר לנכרי ע"ש. וכן נתפשט המנהג בתפוצות ישראל כדעת המקילים כמובא **בדעת תורה** (סי' תלו סי"ג) **ובשדי חמד** (מע' חמץ ומצה סי' ה אות ד). וכן נהגו החזו"א והסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' ז) שהיו מוכרים לגוי ארונות וכד' שלא היו צריכים להשתמש בהם בפסח ביום י"ד, ואעפ"כ לא היו בודקים אותם בבדיקת חמץ, וכ"פ הגר"צ **אבא שאול** (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז אות יט) שכן העיקר לדינא. ועי' גם בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' נג וח"ו סי' כה) שמחדש שהמקו"ח והחיי"א שחייבו לבדוק מיירי במי שמוכר כל ביתו לנכרי ולא יבדוק כלל עקב כך, כי אין אדם רשאי להפקיע עצמו ממצות בדיקה, וגן חששו שמא לא ימצא נכרי למחרת למכור לו, אבל בזמננו במוכר חדר או עלית גג וארונות וכד', וגם שמוכרים ע"פ ב"ד דליכא כלל חשש שלא ימצאו נכרי למחרת גם הם יודו להתירא, והוסיף שמ"מ טוב יעשה אם ילך לרב לכתוב את כתב ההרשאה לפני ליל י"ד שהוא זמן בדיקת חמץ, שע"י שרושם המקומות וסגי החמץ שמוכר לנכרי גילה דעתו בכתב שעומד לימכר ושפיר יוכל לסמוך שלא לבדקם כלל בליל בדיקת חמץ אף שבפועל נמכרים לנכרי רק למחרת. וגם אמנם בקיצו"ש⁹ (סי' קיא סי"ו) פסק כהחיי"א והמקור חיים, וגם הגר"ש **קלוגר** בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שצב) כתב שיש לחוש לדברי המקו"ח והחיי"א להחמיר ולא להקל, וכ"פ הגר"ש **אלישיב** (אשרי האיש פנ"א סי"י) שבשום אופן אין לנהוג לכתחילה למכור ב"ד, כי חז"ל רצו לגמור את ענין הבדיקה ב"יג ורק במקרה דחוק יסמוך על מכירת י"ד, והורה שמכירת החמץ שתעשה ב"יג תתייחס רק לחמץ שאינו ידוע, שבמקומות המושכרים הללו, שבכך די כדי שלא להתחייב בבדיקה, ולכן בנוסח המכירה נכתב "הנני ממנה וכו' למכור ביום י"ג בניסן את החמץ שאינו ידוע הנמצא בכל המושכרים", ע"ש, ויש נוהגים לכתוב בשטר מכירה ד"יג שמוכר לנכרי רק אותן המקומות שלא יבדוק בליל י"ד, כמובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' יג) שבערוב ימיו של הסטייפלר שהיו הבתי דינים מקיימים מכירות לנכרי ביום י"ג נהגו כן ופירט כמה מקומות שמוכר ביום י"ג, וכשנהג באופן זה, צריך למכור שוב חמצו לנכרי גם במכירה הכוללת של יום י"ד ושם לפרט את כל החמץ הידוע לו ושאלו ידוע לו כנהוג. ומה שיש מפקפקים במכירת י"ג, שכיון שכותבים בשטר מכירה שמוכר כל חמץ וחשש חמץ בכל מקום שהוא, ולכמה ראשונים נפטר מבדיקת חמץ, אולי ברכתו לבטלה, כתבו הגר"מ **שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ב סי' רכ) והגר"מ **דייטש** (גאב"ד רמת שלמה) בשו"ת נתיבות אדם (ח"ב סי' יא) ליישב טענה זו, דמ"מ יש חובת בדיקה משום החיוב לעשות לפניו מחיצה כדי שלא ישכח ויאכלנו, והגר"ש **וואזנר** (שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קיג) כתב לבאר, ד"ל כי הכוונה במה שכותב בשטר המכירה "כל חמץ וחשש חמץ בכל מקום שהוא" על החמץ שלא מצאו ולא ראהו בעת הבדיקה, כי לא בדק כהוגן, אבל מה שבדק ומוצא בליל י"ד אינו מתכוין להכלילם במכירה, וכתב שנוכח לכתוב ולפרש

השנה משהו שלמד בספר תוך כדי אכילתו, והזהירו לשמור מפירורים.

ז. ערב החג

לא נמנע מאכילת מצות חמץ עד לערב פסח, ולא נהג להפסיק באכילתם שלושים יום קודם לחג, מפורים או ראש חודש ניסן - מנהג המוזכר באחרונים⁸. מאידך, היה סבור שאין להתיר בשום אופן בערב פסח עצמו אכילת מצה "כשירה לפסח" ורק שנאפתה בפירוש "שלא לשמה". ואפילו שאין יוצאים בזה, ידי חובת אכילה בלילה⁸. כאשר היה מי שרצה להתיר,

שנהגו לבדוק הספרים קודם הפסח, דכיון שביטלו החמץ שוב לא חיישי לפירורין דלא חשיבי. וגם **הגר"מ פיינשטיין** (שו"ת אג"מ ח"א סי' קמה) פסק שפירורים מיבטל בטילי וא"צ בדיקה. ומ"מ הורו **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש שם) ו**הגר"מ גרוס** (נאות מרדכי על פסח מהדורת תשע"ח עמ' יב) שבכל מקרה ספר שלא ניקוהו דף דף, אין להניחו על השולחן בפסח, שמא יפול פירור חמץ לתוך האוכל, והרי חמץ בפסח אפי' באלף לא בטיל, ואוסר את כל התבשיל, ו**הגר"מ ג** הוסיף, שגם לא ישתמש בספרים שהוא רגיל להעלותם על שולחנו בימות השנה, כי בודאי יש בהם חמץ, ויעשה להם מחיצה (ומצוי בזמירות שבת), ועוד כתב (שם בעמ' יא הע' מה) שלשי' הסוברים שאין חובת ביעור בפירורים בודאי יכול לסמוך על ניקוי הספרים באופן שפוחתים וסוגרים אותם, שבזה יש לתלות שכבר לא נשאר בהם חתיכות של חמץ, ע"ש.

⁸ המובא **במשנ"ב** (סי' תעא סק"ב) שיש נוהגים לא לאכול מצה מר"ח, ומקורו **מהשכנה"ג** (סי' תעא הגב"י סק"ג) שכתב שכן היה המנהג בקושטא, והובא גם **בפמ"ג בחק יעקב ובשו"ע הרב** בסי' תעא, ו**הגר"מ פיינשטיין** (שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' קנה ד"ה ולמה) הוסיף שיש יחידים שנוהגים לא לאכול מצה שלושים יום קודם הפסח, ומיישב מנהגים אלו ומביא סימוכים לזה, וכתב שכן נוהגים הרבה שלא לאכול מצה מר"ח ניסן. וגם **הדברי יציב** מצאנו (הליכות חיים פ"א אות ג) נהג לא לאכול מצה ל' יום קודם הפסח. אמנם באורחות חיים (ספינקא סק"ה) כתב בשם **ס' מאורי אור**, שאין לחשוש למהג זה, דלשחוק יחשב וכחולקים על חכמים, והן ודאי בכלל דברי הירושלמי פ"ק דשבת דהוי יוהרא. ו**הגר"מ שטרנבוך** מספר **שהגר"ז מבריסק** (ס' הזכרון אש תמיד עמ' קצח, וכן בקובץ הוספות להגדת מבית לוי עמ' סד) שאל את אביו **הגר"ח הלוי** אם מותר לאכול מצה בליל י"ד והשיב לו ראייה מנוסח ההגדה "שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה" ששמע שגם בלילה זה של ליל י"ד מותר לאכול מצה, וכ"ש שאין להחמיר כבר מר"ח.

⁸ וכדעת **הסטייפלר והגר"ש ז' אויערבאך** (אורחות רבנו ח"ב עמ' יב) שהורו שאפי' במקום שבלא זה אוכלים שם מצות כשרות

במשך שנים רבות מכר את החמץ אצל עמוד ההוראה מרן הגר"ש הלוי וואזנר זצוק"ל, אליו היה הולך לאחר הבדיקה. ואחרי שייסד את שארית ישראל, הלך למכור גם אצל הגאב"ד הגר"ש קרליץ זצ"ל. לפעמים היה מפרט בשטר המכירה, משקאות חריפים שחשש אולי יש בהם תערובת חמץ, ואת המקום בו הם נמצאים בביתו.

את הספרים לא מכר בפסח. אך אמר שהוא מקפיד כל השנה לשומרם מחמץ. ושמר כל השנה שאחרים לא יאכלו עם הספרים⁷. ופעם אחת ראה באמצע

זאת בהדיא בנוסח שטר המכירה, ע"ש. ו**הגר"ר ישראל יעקב פישר** (הגש"פ הגר"י פישר) לא נתן רשות לבית דינו לעשות מכירת י"ג מכמה טעמים, א. לפעמים מכניסים עוד חמץ לאחר המכירה לארונות וחדרים שכבר נמכרו ב"ג, ואינם בכלל המכירה וגם לא בכלל המכירה שעושה שוב למחרת ב"ד, ונמצא שנשאר ברשותו חמץ בפסח, ב. מצוי מאד שממשיכים להסתובב ולהשתמש במקומות שנמכרו ב"ג, ג. בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' עב) כתב לעשות הביטול קודם המכירה ולא להיפך, והמוכרים ב"ג אפי' הביטול דליל י"ד הוא לאחר המכירה. [ועל הטעם האחרון יש להעיר שזה רק לדעת הבית שלמה, אבל דעת הבכור שור (פסחים כא) והחת"ס (בתשובה או"ח סי' סב ד"ה והנה נראה וסי' קיג, וקיט) שיש למכור החמץ קודם זמן ביטול החמץ].

⁷ כמבואר **בהגר"א** במעשה רב (אות קעח) ו**בערוה"ש** (סוס"י תמוז) שיש להקפיד מפורים ואילך שלא יכנסו פירורים לתוך הספרים. אמנם באורחות רבנו (פסח אות כא) הובא **שהחזו"א והסטייפלר** נהגו להתחיל לבדוק הספרים שהיו משתמשים בהם בפסח כמה ימים לפני הפסח והיו בודקים כל דף ודף ושאר הספרים היו מוכרים במכירת חמץ לנכרי, וזאת משום **שהחזו"א** (או"ח סי' קטז ס"ק יח) פסק שבבדיקת חמץ יש לבדוק גם הספרים שמא יש בהם פירורי חמץ. וכן נוהג **הגר"ח קנייבסקי** שעושה מחיצה בפני הספרים ומוכרם לנכרי, ואם נפלל המחיצה הוא נועל את החדר, ו**בשו"ת משנה הלכות להגר"ר מנשה קליין** (ח"ז סי' סד) כתב שכן היה המנהג הפשוט. אך דעת **הגר"ש ז' אויערבאך** (הליכות חיים פסח פ"ה ד"ה אות י) ו**הגר"ש אלישיב** (שו"ת ישא יוסף ח"ג סי' פט, ואשרי האיש פנ"ד ס"ו) ו**הגר"ר ישראל יעקב פישר** (שו"ת אבן ישראל ח"ט סי' לח) ו**הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"א סי' רחצ) שאין חיוב לבדוק את הספרים דף דף, ואף א"צ לעשות מחיצה בפניהם, היות שהפירורים אינם ראויים לאכילה, ופירורים קטנים הרי הם בטילים מאליהן, ואפי' אם יהיו פירורים הראויים לאכילה, אין חשש שמא יבוא לאוכלם כיון שהם מטונפים קצת, ומבואר במשנ"ב שבמטונף קצת ואין בו כזית א"צ לבער, וכ"כ **הגר"ב צ אבא שאול** (שו"ת אורלייז ח"א סי' לב) שלא ראינו לרבותינו

היה משכים הרבה בערב פסח, והיה מתפלל מוקדם. והיה מזרז את כולם "דאווענען וואס פריהערט" - להתפלל הכי מוקדם שאפשר¹⁰.

כידוע, הקפיד רבנו הגדול כל ימיו עוד מילדותו, להחמיר בקריאת שמע לפי זמן המוקדם כשיטת המגן אברהם¹⁰. גם חשש לחומרתו של הגאון רבי

¹⁰ כמבואר ב**משנ"ב** (סי' תכט ס"ק יג) בשם **המהרי"ל** שמשכימין לביהכניס בער"פ כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות.

¹⁰ כמבואר בסי' אוצר הזמנים (פ"ב עמ' מה הע' 44) **שרבינו זצ"ל** מאד הקפיד על כך, ולמרות **המשנ"ב** (סי' נח סק"ד) לא הכריע בין המג"א להגר"א, מ"מ גדולי ישראל החמירו בזה משום ספק דאורייתא לחומרא, כמו שהורו **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"א עמ' נג), **הגר"א קוטלר** (שו"ת משנת רבי אהרן או"ח סי' ב, ותשובות והנהגות ח"א סי' נז), **הגר"ז אויערבאך** (הליכו"ש ח"א תפילה פ"ז הע' 43), **הדברי יציב מצאנו** (שו"ת דברי יציב או"ח סי' נז), וכן בסי' הליכות ישראל (סי' לד עמ' קפב) כתב שכן הקפידו גם **הגר"א קוטלר**, **הגר"ז גוסטמאן**, **והגר"ח פשינברג**. וכן **הגר"ש וואזנר** (כ"ה באוצר הזמנים שם) העיד על עצמו שמיום עומדו על דעתו לא איחר מלקרות ק"ש עם ברכתיה ועם תפילין לפני סו"י ק"ש של המג"א. ובתשובת הגר"י ליברמן לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ בספרו גם אני אודך (סי' ב') כתב שדודו **המהר"א מבעלזא** היה מורה לעורר את המשמשים לקריאת שמע אפילו אם הלכו לישן בשעה מאוחרת לפנות בוקר וכדומה, לפני סוף זמן קר"ש לשיטת המג"א, ולא המתין עד הזמן המאוחר של בעל התניא והגר"א. **והגר"צ אבא שאול** (שו"ת אורלי"צ ח"ב פ"ו אות א') כתב שהספרדים נוקטים כזמן המג"א, שכן כתב **החיד"א** בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח), וכ"כ בסי' הליכות עולם **להבן איש חי** (ח"א פ' וארא אות ג'), וכתב שפשטה ההוראה כן בכל המקומות למנות מעלוה"ש והוסיף שזו דעת מרן **השו"ע**. ובסי' בין השמשות **להגרימ"ט טיקוצנסקי** כתב שכן המנהג פשוט באר"י, ובסי' ישראל והזמנים (ח"א סי' ח' פ"ג אות ד') כתב שכן המנהג המקובל ברוב תפוצות ישראל. אך אין להתעלם מזה שרוב הפוסקים סוברים כדעת הגר"א והגר"ז ובכללם **השלטי גיבורים** (על המרדכי ריש פ"ד דברכות), **הלבנוש** (סי' רלג ס"א וסי' רסז), **התני"ט** (פסחים פ"ג משנה ב'), ובספרו דברי חמודות ברכות פ"ד אות יד), ועוד. וכן דעת **החזו"א** (אורחות רבינו ח"א עמ' נב) שאפשר לסמוך לכתחילה על זמן הגר"א, **והגר"מ שטרנבוך** כתב (תשוה"נ ח"א סי' נו) שכן נקטו לעיקר **הגר"ח והגר"ז מבריסק**, וכן **בערוה"ש** (סי' נח סק"ד) כתב שכן תופסים עיקר לדינא. וכ"כ **הגר"מ פינשטיין** (שו"ת אג"מ ח"א סי' כד) שבכל המקומות במ"ב מוכח שדעתו נוטה כהגר"א, והרבה ראשונים סוברים כן, והגר"א בתראה והסכימו עליו כל העולם שהוא גדול טובא וראוי להכריע והלכה כבתראה. ובפרט

כדי להקל על ביעור החמץ במלונות ובמקומות ציבוריים, ראה בזה פריצת גדר, וכתב כנגד זה מכתב חריף, הן מנקודת ההלכה והן מנקודת ההשקפה. באגרת קודש מיוחדת שפרסם אז, הדגיש כי אנו יתמי דיתמי אין בכוחנו לזוז אפילו זיז כלשהו ממנהגי ומסורת אבות, בפרט בהלכות הפסח החמורות⁹.

האסורות באכילה בער"פ וכגון במחנות צבא ובמלונות, מ"מ אין להתיר, ומוטב שיאכלו מצות באיסור כמו כל השנים ולא יאכלו מצות אלו שנאפו שלא לשמה, כי במשך הזמן ישכחו את ההיתר של 'שלא לשמה' ויתירו בכל אופן לאכול מצות בער"פ. ובמלונות אם יחלקו מצות אלה עבור ער"פ יש לחוש שהם יתנו מצות אלו לאורחים גם בליל הסדר.

⁹ **בשו"ת יחזקאל דעת** (ח"ג סי' כו) כתב להתיר בשעת הדחק גדול כבתי חולים ושאר מוסדות גדולים שאם יתנו חמץ לחוסים בהם יהיה מן הנמנע לבער אח"כ את שאריות החמץ, שניתן להקל לאכול מצות אלו שנעשו בכוונה שלא לשם מצות מצוה, וזאת ע"פ התוס' רי"ד והמאירי (פסחים צט:). ורבינו מנוח (על הרמב"ם פ"ו מהל' חו"מ) דהתירו לאכול מצה שא"א לצאת בה יד"ח בלילה, ובצירוף שי' בעל המאור ותר"ד (מובא בב"ח סי' תעא) והריטב"א (פסחים נ). דאיסור אכילת מצה בער"פ הוא מזמן איסור אכילת חמץ, וכן הורה **הגר"ש אלישיב** (קובץ תשובות ח"ד סי' מד, וישא יוסף סי' צא) שבמקומות שבהם א"א להעמיד הדת על תילה בלא זה, יש להקל במצות כאלו לאוכלן עד חצות היום, אך אין להקל בזה במקומות אחרים, וכ"פ **בשו"ת מנחת יצחק** (ח"ח סי' לז) שבצינעא יש להקל בבתי חולים ומחנות הצבא, ודוקא באופן שצריך להאכיל פת (כגון בער"פ שחל בשבת) והוא בבחינת הרע במיעוטו, וכ"פ **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אורלי"צ ח"ג פ"ג תשובה ד) שבמקום דוחק גדול, כמו מחנות צבא, יתכן שאפשר להקל בזה, וכ"ה **בשו"ת אז נדברו** (ח"א סי' לז) להקל בזה בשעת הדחק. מאידך, **בשו"ת דברי יציב** (ח"ב סי' קפח אות ד) כתב דלא מצאנו היתר זה בפוסקים, ובשעת הדחק כמו במרכזים רפואיים וכד' מוטב שיאכלו מצות פסח רגילות, וכן הורה לעשות במרכז רפואי צאנו - הליכות חיים מנהגי ער"פ, וכ"פ **בשו"ת קנין תורה** (ח"ג סי' נו) דאין ליכנס בפירצות דחוקות ובפרט שאפשר במצה עשירה, וכ"פ **הגר"נ גשטטנר** (שו"ת להורות נתן ח"ד סי' מ) דיש לחשוש לשיטות הסוברים שיוצא בהם ידי חובתו בפסח דסגי בשמירה מן החימוץ, ואכילת מצות בער"פ הוא איסור חמור שעליה כתב הרמב"ם (פ"ו מחו"מ הי"ב) דמכין אותו עד שתצא נפשו, וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ב סי' ריא אות כג) דאין לסמוך על המקילים לאכול מצה שאינה שמורה ובשעת הדחק יעשה שאלת חכם.

לא הקפיד לברך מיד בראש חודש, וגם לא הקפיד להמתין ל"יתקופת ניסן"¹², ולא היה לזה תאריך קבוע, אבל בדרך כלל היה בערך בשבוע הראשון של חודש ניסן. אז היה יוצא במיוחד כדי לברך. במקום היו שתי אילנות של פירות, משני צדדי השביל.

כדרכו הקפיד לברך מתוך הסיודור, ולא אמר שום פסוקים או מזמורים ותפילות קודם הברכה או אחריה. נוסח הברכה היה כמו בסידורים היום "שלא

¹² וכדעת רוב הראשונים שסוברים דמאי דא"י בגמ' (ברכות מג: ור"ה יא.) "האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזי אילני דמלבלבי אומר וכו'" אינו מתייחס לחודש ניסן בדוקא ולא דיברו אלא בהוה וה"ה בחודש אחר ג"כ מברך, כמבואר ב**רוקח** (ברכות סי' שמב), ו**ברבינו ירוחם** (ני"ג ח"ב) ששינוי מלשון הגמ' וכתבו להדיא 'כגון ניסן', וכ"כ **בצידה לדרך לתלמיד הר"י בן הרא"ש** (מאמר א' כלל ג פכ"ח), וכ"כ **הריטב"א** (ר"ה יא: ד"ה אמר ר"א) "ויומי דניסן לאו דוקא אלא כל מקום ומקום לפי מה שהוא מלבלב", וכן מפורש ב**בס' האשכול** (סי' כט) שניסן לאו דוקא, ו**במרדכי** השמיט תיבות אלו של 'יומי ניסן', וכ"פ רוב האחרונים דניסן לאו דוקא כמ"כ **במחצ"ה** (סי' רכו) שהגמ' אורחא דמילתא נקט שאז דרך ארצות החכמים ללבלב האילנות, וה"ה בחודש אחר כל שרואה הליבלוב פעם ראשון מברך, והסכים עמו **השד"ח** (אסיפת דינים מע' ברכות סי' ב אות א) שכן הוא מעיקר הדין וכמו שמבואר בראשונים דהש"ס אורחא דמילתא נקט, וכ"כ **החיי"א** (כלל סי' ס"ב), **הא"ר והמקו"ח לחו"י** (סי' רכו) שניסן לאו דוקא, וכן הוכיח **בערוך לנו** (ר"ה ב: בתוד"ה מקיש), וכן **בא"א בוטשאטש** (סי' רכו ס"א) כתב שממה שכי' השו"ע שאחרי שהאילנות הוציאו את הפירות אין לברך משמע שמברכים גם אחרי חודש ניסן, שהרי אין דרך שיוציאו פירות בניסן, וכן פסק **המשנ"ב** (סי' רכו סק"א), ודלא כ**החיד"א** (במורה אצבע אות קצח ובברכ"י סי' רכו סק"ב) שכתב שע"פ דרך האמת שייכת הברכה לימי ניסן בדוקא, וכדבריו פסקו גם **בשו"ת הלכות קטנות** (ח"ב סי' כט), ו**בכה"ח** (סי' רכו סק"א). וכן **הבן איש חי** (הגש"פ או"ח דרוש לברכת האילנות) הביא את דברי **האריז"ל** וכי שברכת האילנות היא בחודש ניסן דוקא. ועי' **בשד"ח** (שם) שהסיק ג"כ שלדין דגירין בכל כיוצ"ב בתר הכרעת החיד"א ע"פ דברי המקובלים, ובפרט שכן משמעות הש"ס והפוסקים ודאי הדבר הנכון לומר שב ואל תעשה עדיף וזה כלל גדול ספק ברכות להקל. אמנם **המקו"ח לחו"י** וכן **החת"ס** בהגהותיו לשו"ע (סי' רכו) הביא **לא"ר בשם צידה לדרך** (מאמר א סוף כלל ג פכ"ח) שאף בחודש אדר אפשר לברך ברכה זו, והחת"ס הביא לזה ראיה מהב"י, ו**בבה"ט** (סי' רכו סק"א) זה מובא ג"כ בסוגריים מרובעות. ועי' בס' מעשה חמד (פ"א סעי' ה-י) שהביא את כל השיטות בזה ואכמ"ל.

אליעזר פלצינסקי זצ"ל, שאורך השעות אכן נמדד לפי הנץ והשקיעה, אך מחשבים אותם מעלות השחר, שאז הזמן הוא מוקדם ביותר. וכשהתפרסמו חילופי המכתבים עם מרן החזון איש זי"ע בענין זה, היה בדעתו בתקופה מסוימת להנהיג בישיבתו הק' ישיבת פוניבז', להקדים מאוד את זמן התפילה בחודשי הקיץ, כדי שיספיקו קריאת שמע בברכותיה בהתאם לזמן זה. ושקל בדעתו באותו פרק לקבוע בשביל זה את זמן תחילת תפילת שחרית בשבת, עוד לפני השעה שש בבוקר (בשעון הרגיל).

ופעם אחת ישב לפניו הגרמ"מ הלוי שולזינגר זצ"ל, בליל בדיקת חמץ בערך בשעה 1.30 בלילה, וזירז ללכת לישון כי צריך לקום מוקדם. ואח"כ הוסיף בבדיחותא, שאמנם בערב פסח אין "מזמור לתודה" (והתפילה קצרה), "אבער חמץ איז דאך דא" - אבל 'חמץ' הרי יש...

היה מזדרז מאוד בשריפת חמץ, ולא המתין עד שיגיע זמן שריפה (הנהוג).

את שולחן ליל הסדר ערך עוד מאתמול, יום לפני ערב החג. היה עורך את השולחן בעצמו, עד אחרון הפריטים לכל המשתתפים העתידיים להיות סמוכים על שולחן קדשו.

שמר כלי סעודה נאים ויקרים לליל הסדר¹¹.

ח. ברכת האילנות

את ברכת האילנות היה רבינו הגדול מרן זיע"א, מברך על אילנות במעלה גבעת הישיבה ברחוב חפץ חיים בבני ברק. הרבה שנים הלך למעמד הברכה, כשהוא מלווה במקורבו הרה"ג רבי דוד פרנקל זצ"ל, שהאילנות היה בחצר גיסו, מול מקווה "זכרון מאיר".

שגם הגר"ז סובר כן, ומנהג רוב המקומות שבמדינתנו רייסן וליטא ומנהג הישיבות כהגר"א והגר"ז, וכן הוא העיקר לדינא בכל העניינים, ורק יחידים היו מחמירים לעצמם כהמג"א עכ"ד. וכ"כ **במנחת כהן** (מבוא השמש מאמר ב' פ"ו) שכן דעת **כמה ראשונים**.

¹¹ כמבואר **בשו"ע** (סי' תעא ס"ב) ו**במשנ"ב** (סק"ו) שאע"ג שבכל שנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן, בליל פסח מצוה להרבות שזהו בכלל דרך חירות.

הישיבה זצוק"ל, בשם הגרי"י קלמנוביץ שליט"א. אולם רבינו זצוק"ל הגיב וענה: "בוודאי נכון, אבל תלוי איזה סידור"....! (ספר "מנהגי מהרי"ץ הלוי", בהערות "דינרי זהב", מהרה"ג רבי זאב הלוי דינר שליט"א, ב"ב תשע"ו)

ט. ערב פסח שחל בשבת

בערב פסח שחל בשבת, היה הכל אצלו פסח כבר מערב בדיקת חמץ כמידי שנה. וגם היה עורך את שולחן הסדר עוד מאתמול כמידי שנה. את החרוסת הכינו בערב שבת, ובלייל הסדר הוסיף את היין.

את מאכלי השבת בישלו ללא חמץ, ובכלים של פסח. והיה משייר חמץ בצמצום בתוך שקיות, רק מה שמוכרחים לחובת סעודות השבת.

את החמץ היה אוכל בפרוזדור, ואח"כ היה ממשיך את הסעודה בתבשילים של פסח, על שולחן הסדר בחדרו.

היה משכים מאוד בשבת בבוקר, והיה מחלק את הסעודה לשנים. בסעודה הראשונה היה אוכל את הדגים, ובסעודה השנייה היה אוכל מעט טשולנט. מיהר מאוד מאוד בכל זה, ומיד אחר כך דאג שינקו היטיב את המקום.

אחרי מנחה גדולה, היה אוכל קניידלאך לסעודה שלישית. אולם בשנה רגילה אכל בערב פסח אחרי הצהרים רק תפוחי אדמה, ונמנע מאכילת קניידלאך ובשר.

י. ליל הסדר

את הנרות מדליקים בחדר בו סועדים. גם ביום טוב, היה מדליק את הנרות מבעוד יום, טרם כניסת החג¹⁴.

¹⁴ וכשי **הרמב"ם** (הל' שבת פ"ל ה"ה) דס"ל שידליקו מבעו"י, וכמשי"כ **בנו של הפרישה** בשם אמו המשכלת בהקדמתו לטור (בסוף ההקדמה לטור יו"ד) שיש להדליק נרות יו"ט מבעו"י ולא להמתין עד הלילה וצווחה אמו על הנהוגים להדליק בלילה שמנהג זה נבע מחמת ליל יו"ט שני של גלויות שאסור להכין מיו"ט ראשון לשני של גלויות לפיכך מדליקין בלילה, אבל מה שנמשך מזה שאין מדליקין בערב יו"ט ראשון מבעו"י זה אינו נכון ויותר טוב מדינא להדליק הנרות ג"כ קודם תפילת ערבית ולקבל יו"ט בהדלקתן כמו שעושין לכבוד שבת, ועוד שכיון

חיסר בעולמו דבר", ולא כמו הנוסח שנמצא לפנינו בגמרא ושולחן ערוך "שלא חיסר בעולמו כלום"¹³.

בהזדמנות מסוימת סיפר לפניו תלמיד, את ששמע מפי גאון ישראל מרן הגה"צ רבי ישראל יצחק קלמנוביץ שליט"א, עובדא שהייתה קמיה דרבינו אור העולם מרנא הגרי"ז הלוי סאלאווייציק זצוק"ל, שאמר לפניו אחד בפשיטות שמסתמא נוסח הברכה הנכון הוא "שלא חיסר בעולמו כלום" שהוא לשון ארמית, כמו הנוסח בגמרא וברמב"ם, ולא כמו הנוסח בסידורים שלנו "שלא חיסר בעולמו דבר". כך אמר האומר לפני מרנא הגרי"ז זיע"א. אולם רבינו הגרי"ז הלוי זיע"א הגיב מיד: "הסידור הוא גם מאן דאמר". כך סיפר התלמיד לרבנו הגדול מרן ראש

¹³ נוסח הגמ' (ברכות מג: ור"ה יא.) **והשו"ע** (סי' רכו) הוא 'שלא חיסר בעולמו כלום', אך מצינו **בס' האשכול** (סי' כט מהל' ברכות) שהיה לו נוסח 'שלא חיסר דבר בעולמו וכו', וכן נהג **הגרי"ש אלישיב** (איש על העדה עמי' מד) לברך כנוסח שבירך רבינו זי"ע 'שלא חיסר בעולמו דבר'. אך ע"י **בפתח דביר** (ח"ב סק"ה) שכתב שבחלק מהנוסחאות כתוב 'שלא חיסר בעולמו דבר' וכו' שכנראה הוא ע"פ הפסוק (דברים ב ז) 'לא חסרת דבר', וכן (שופטים יח י, יט יט) 'מחסור כל דבר' והאריך בזה וכתב: קשה הדבר מאד לשנות נוסח המסודר מפי קדושי עליון חכמי התלמוד ומוסכם מכל הפוסקים לכל דבר, שהם ראו לתקן שלא חיסר בעולמו כלום, ולא רצו להשתמש כאן בלשון המקרא כי אם בלשון התלמוד, וכי הותרה הרצועה ביד כל אדם לשנות מטבע שטבעו חכמים בברכות המוסכם מפי הכל וכו' משא"כ הכא דאין גם אחד ששינה נוסח זה מכלום לדבר ע"כ. וגם **בשו"ת מנחת יצחק** (ח"י סי' טז) כתב שאין לשנות נוסח המסודר מקדושי עליון חכמי התלמוד ומוסכם בכל הפוסקים, ולא נתיר את הרצועה ביד כל אדם לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות מפני דקדוק הלשון וכו' עי"ש. ועי' גם בס' מעשה חמד (סי' כד אות ז) שהביא דקדוקים בנוסח הברכה **מהגר"ש דבילצקי** בזה"ל: נוסח הברכה כפי מה שמבואר בגמ' וכ"ה הנוסח מראשון שבראשונים עד אחרון באחרונים, ועי' **קיצוש"ע** סי' ס ס"א, שלא חיסר בעולמו כלום וכו', ולא שלא חיסר בעולמו דבר כאשר מודפס בסידורי נוסח אשכנז שאין שום מקור לשינוי הזה, וכבר תמה על זה גם בסידור אור הישר קודינב, וכתב שם, דצ"ע למה שינו המטבע בכל הסידורים, אלא שמ"ש שם ששינו בכל הסידורים, אינו כן, דלא שונה רק בסידורי גבהנוסח אשכנז, אך בכל סידורי ספרד ובסידורי נוסח ספרד של החסידים (חוץ מסידור קרלין וסידור קודינב ההוא גופא) הנוסח הוא שלא חיסר כלום, והעיקר שכולם יאמרו בנוסח הזה שלא חיסר בעולמו כלום כי כן הוא העיקר והמשנה ידו על התחתונה, ע"כ.

מיד בבואו הביתה חילק לילדים שקדים ואגוזים. אולם בשעת הסדר עצמו לא חילק¹⁷. לא לבש 'קיסל' בשעת עריכת הסדר, משום שאין זה מנהג אבותיו, ורק לבש בגד יום טוב הרגיל¹⁸.

יא. סדר הקערה

הכין את הקערה כמנהג האר"י ז"ל, הן במניין המצות והן בסדר הקערה¹⁹.

בסידור איזור אליהו ובמילואים למעשה רב, וכן בלוח ההלכות והמנהגים (תשע"ז עמ' 189 הע' 103) הביא מהגר"ש דבילצקי שהעיד לו ר' שלמה כהן מוילנא שבקלוז' של הגר"א בוילנא בתקופה שקודם השואה אמרו הלל בברכה, וכן נוהגים בביהכ"נ של הגר"ש אלישיב (הליכות האיש עמ' קמב), וכ"פ בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' ל) ושכן נהגו אצל המהר"ם שיק שאף שהיו מתפללים נוסח אשכנז היו אומרים הלל בליל פסח בברכה, וכן מנהג החסידים בכל מקומות מושבותיהם והנהגים ע"פ האריז"ל לומר הלל בברכה כמש"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"י ח"ב סי' רמה) שהאריז"ל גילה סוד גדול באמירתה בברכה בביהכ"נ, כתב שכן נהג גם הנודע ביהודה לומר הלל בברכה, (וכ"כ בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' צ שכן נהג רבו הנודע ביהודה), אך כתב הגרמ"ש שהגר"י מבריסק (וכ"ה בהגש"פ מבית לוי עמ' צ) נהג גם בירושלים שלא לומר הלל זה כלל וכדעת הרמ"א (סי' תפז ס"ד). אבל מנהג בני ספרד לומר הלל בברכה, כמש"כ בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"ב סי' יא) שיש באמירת ההלל בביהכ"נ בליל פסח סוד גדול על דרך האמת, ושנה דבריו בברכ"י (סי' תפז סק"ט). וע"ע בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תפז אות ה) ואכמ"ל.

¹⁷ וכמש"כ בשו"ע הרב (סי' תעב ס"א) שקודם עשיית הסדר יחלק להם קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו. וכ"כ במנהגי החת"ס שהיה מחלק קליות ואגוזים מיד לאחר קידוש, והסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' נח) נהג לחלק כבר בבואו מביהכ"נ. אמנם יש שנהגו לחלק לפני אמירת מה נשתנה. ובבית הגר"ש ז"א אויערבאך (הגש"פ הגרש"א עמ' 132) נהגו לחלקם אחר מה נשתנה. (ובהע' 501 שם הביאו את הערת הגר"א נבנצאל שהעיר שצ"ע לחלק אחר מה נשתנה דהא מחלקים כדי שישאלו).

¹⁸ אמנם במט"א (סי' תרי ס"א) כתב שהמנהג ללבוש קיסל בליל הסדר, וכ"כ בלוח, וכן נהג הגר"ש אלישיב (הליכות האיש עמ' מד) וכמנהג ירושלים.

¹⁹ וכן נהגו הגר"ש ז"א אויערבאך (הגש"פ להגרש"א עמ' 80) והגר"ש אלישיב (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 37) לסדר את הקערה כמנהג האריז"ל, וכמש"כ גם החי"א (כלל קל ה' ליל הסדר בקצרה) והערה"ש (סי' תעג ס"א) שכן המנהג אצלנו, וכ"כ הגרמ"מ קארפ (ה' חג בחג על פסח פט"ו סכ"ה) שמנהג ישראל בסדר הקערה כדעת רבינו האריז"ל. אמנם הגר"ש דבילצקי

לא היה מברך "שהחיינו" בעת שהדליק הנרות¹⁵. לא בירך על ההלל בביהכ"נ בליל הסדר, והיה נגש להש"ץ ומבקשו להוציאו בברכתו¹⁶. (לא ידוע אם אמר ברכת "ההלל" בסוף הלל).

שהבערה ביו"ט היא מלאכה, עדיף לעשותה בחול ולא ביו"ט עצמו. וכן פסקו בבאר היטב (סי' תקג סק"ד) בשם השל"ה הק', ובמטה אפרים (סי' תרכה ס"ג ובאלף למטה שם סקני"ח) וכן מבואר בפמ"ג (סי' ר"ס משב"ז סק"ג), ובנימוקי או"ח (סי' תקיד), כתב שכן היה נוהג אביו בעל הדרכי תשובה, וכן נהג החזו"א (אורחות רבינו ח"ב עמ' ק), וזה דלא כשי' בעל המאור (שבת דף י' ע"ב מדפי הרי"ף), המאירי (שבת כג ע"א), והישועות יעקב (סי' רסג סק"ב) דס"ל שידליקו בליל יו"ט כמש"כ במשנת יעב"ץ (סי' לד) בביאור מח' הראשונים בזה. וכן הסכימו כל פוסקי זמננו שיש להדליק מבעו"י, ה"ה: הגר"צ אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה א'), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' סט בצד הגיליון), והגר"מ שטרנבוך כתב (ליקוטי תשובות והנהגות על שביעית עמ' כט אות א'), שכן ראוי לנהוג למעשה, וכ"פ הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) והגר"ר מאיר ברנדסדורפר (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 266 ו- 269), וכן דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק בדיני הדעה"י פ"ו אות א' סק"ב והע' י) מכיון שצריך להדליק נרות יו"ט יחד עם אור החשמל מבעו"י ולברך על שניהם ולכן הורה שאפי' מי שנוהג להדליק בלילה ישנה את מנהגו, וידליק מבעו"י, ואינו צריך התרת נדרים. וכן פסקו הגרמ"מ קארפ (ה' חג בחג על שבועות פ"ח הע' 25) והגרמ"ש קליין (עיטורי מרדכי על שבועות פכ"ג הע' ב) מהאי טעמא. וע"י בקונטרס מאור יעקב על חודש סיון (פ"ח ס"א) כל השיטות בזה.

¹⁵ כי אע"פ שנחלקו האחרונים אם נשים יברכו שהחיינו בהדה"י יו"ט (כמו שהבאתי בקוני' מאור יעקב שם פ"א סי' כל שי' האחרונים בזה), מ"מ לא מיבעיא שהמשנ"ב (סי' רסג ס"ק כג) כתב לא לברך, אלא אף איש המדליק נרות לכ"ע לא יברך שהחיינו בהדלקתו דהוא מברך שהחיינו בקידוש כמש"כ המט"א (סי' תקצט ס"א).

¹⁶ וכמנהגו של הגר"ש סלנט כמובא בלוח אר"י, וכ"כ בא"א בוטשאטש (סי' תפז ס"ד) שהנכון בזה שאחד יברך ויכנו כולם לצאת ידי"ח. וכן הגר"ח מבריסק (פסקי תשובות מהדורת תשע"ט סי' תפז הע' 53) והחזו"א (דינים והנהגות פ"ז סכ"ט, וארחות רבנו ח"ב עמ' פא) אמרו את ההלל בלי ברכה, וכן מנהג אנשי תימן לאומרו בלי ברכה כמש"כ בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' רעו). אמנם בלוח אר"י להגר"מ טיקוצינסקי (ובספרו אר"י סי' יז אות ה, ועיר הקודש והמקדש פכ"ד אות ט) כתב שמנהג אר"י ובעיקר הפרושים והנהגים כדעת הגר"א לומר הלל בברכה, וכן הובא (הליכות אבן ישראל ליל פסח אות ב) בשם הגר"י פישר, וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' צד) שהנהגים כשי' הגר"א נוהגים לומר הלל זה, וכ"ה

את הסימנים היה מסדר ומניח על המצות עצמם ולא מסביב, והכיסוי היה מכסה גם את הסימנים²⁰. הקערה הייתה שטוחה, ולא עשויה בקומות. והמצות היו מונחות זו על גבי זו ממש, ללא הפסק ביניהם²¹.

יב. מרור

למצוות "מרור" אכל תמכא "חריין"²². והיה מגרד בעצמו את השורש בפומפיה בערב החג²³.

(הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קז אות א) **והגר"ש אויערבאך** (הגש"פ רשפי אש) נהגו לסדר הקערה כדעת הגר"א.
²⁰ כמש"כ **בהגדת מהר"ל**, וכ"כ **בשו"ע הרב** (סי' תעג סכ"ו) לסדר כל דברים אלו ע"ג המצה לאחר שסידרו המצות בתוך הקערה, וכ"כ **בפרי עץ חיים** (הובא בבאר היטב) **ובסידורי האריז"ל**, וגם **בנימוקי או"ח** (סי' תעג) כתב שכן המנהג הפשוט המקובל מדורי דורות. אך עי' **בויגד משה** (סי' ב סק"ז) שכתב שיש נוהגים להניח על הקערה את המינים, ועליהם ג' המצות כרוכים מכל צדיהם במפה, ושכן מנהג בעלז, עי"ש.
²¹ כמבואר לעיל בהע' 20, אך בסידור **הרש"ש ובה"ח** (סי' תעג סקנ"ח) בשם **הפרי עץ חיים** כתבו שמניחים הקערה עם המינים לצד המצות בסמוך להם.

²² ואפשר דחש למש"כ **הרידב"ז** (ירושלמי ברכות ריש פ"ו) **והחזו"א** (סי' קכד - הערות לפסחים דף לט.) שעיקר מצות מרור היא להרגיש טעם מרירות וכדברי הגמ' (פסחים לט:): "כל שיש בו טעם מרור יוצאים בו ושאינו בו טעם מרור אין יוצאין בו", ובחסה שלנו אין כן, ולכן ס"ל דיש ליקח חריין למרור. אמנם דעת רוב הפוסקים שיוצאים ידי מצות מרור גם בחסה מתוקה, וכלשון **הב"י** לפרש דברי **הרמב"ם** דמצוה בחזרת אע"פ שהיא מתוקה, וכמש"כ **השו"ע הרב** (סי' תעג ס"ל) ש"אע"פ שהחזרת אין בה מריירות, מ"מ כשהיא שוהה בקרקע מתקשה הקלח שלה ונעשה מר מאד, ומפני כך היא נקראת 'מרור', ומצוה לחזר אחריה אף כשהיא מתוקה, לפי שבמצות מרור זכר למה שמררו המצרים וכו', עי"ש, וכ"פ גם **הלבוש** (סי' תעג), **הפרי"ח** (סי' תע"ג ס"ה), **החק יעקב** (סי' תע"ג סק"ח), **החיי"א** (כלל קל ס"ג), **היעב"ץ** (בסידורו), **והערוה"ש** (סי' תע"ג סט"ז), וכ"כ **בשו"ת דבר משה** (תנינא סי' צח אות ס'), **ובשו"ת תירוש ויצהר** (סי' קי"ז), וכ"פ **בשו"ת חכם צבי** (סי' קי"ט) שהוא עדיף מהתמכא שהוא חריף, ומפני חריפותו נמנעים מלאכול ממנו כזית ומבטלים מצוות מרור, והחרדים לדבר ה' שאוכלים כזית מהתמכא מסתכנים בו, וכן **במרומי שדה** (פסים לט ע"א ד"ה במשכה) כתב שיש להעדיף חסה שהיא חזרת לרוב האחרונים, והכי נראה ממשכת עוקצין (פ"ב ח"ז), ולמה נחמיר לאכול דבר שהוא כחרבות לאף והלא דרכיה דרכי נועם כתיב ומכ"ש בליל הפסח אחרי תענית ושתיית יין, וכ"כ **בדרך פיקודיך** (מצוה י' חלק המעשה אות יג). **ובויגד משה** (סי' כ"ה סק"א) כתב ע"פ שבילי אמונה (נתיב ד') שלחזרת יש מעלה טבעית שע"י אכילתה

לא ישתכר מהיין של ד' כוסות, וכ"כ **בשו"ת מהרי"א** (סי' קל"ט) שסאלאט הוא מצוה מן המובחר (סאלאט הוא חסה כמבוי במ"ב סי' תע"ג סקל"ד וסקמ"ה). וכן נהג **החת"ס** (כמובא במשנת יעקב סי' תע"ה בשם ליקוטי חב"ח ח"ב) לקחת חסה בין למרור ובין לכורך, **והגר"ר משה מרדכי קארפ** (הל' חג בחג על פסח פי"ז הע' ל') הביא שכ"כ גם **המהר"ם חלאה** (בסוף פרק כל שעה) **והאורחות חיים** (שממנו הוכיח החי"א את הדין). וטעם כולם הוא מכיון שאח"כ תהיה מרה, איכא שם מרור עליה אף השתא, **והגר"ר מנשה קליין** (גאב"ד אונגוואר) **בשו"ת משנה הלכות** (ח"ו סי' צ"ב) כתב בתשובה שכתב **להגר"ר אפרים גרינבלאט** שמדברי **המאירי** משמע דלא כחזו"א ושיוצאים גם בחסה מתוקה, וכ"פ להלכה, אך אחרי **שהגר"ח קנייבסקי** כתב לו לתמוה על כך השיב על כך באריכות בח"ז סי' ס"ח ובמסקנתו כותב שלכאוי נראה שהוא פלוגתת ראשונים **שלריטב"א** יוצא גם במרור מתוך **והר"א הר"ן והמרדכי** (ועי"ש מש"כ בד' הרמב"ם והרשב"ם) צריך דוקא טעם של מרירות עי"ש, ומ"מ מסיק למעשה דהאוכל חסה אפי' מן המתוק כמנהג העולם אין מזניחין אותו. **והגר"ש אלישיב** (קוני מצוות הפסח להגר"מ סנדר מהדו' תשע"ה בשם הגר"ע אויערבאך עמ' סט אות א) נהג לקחת חסה שהוציאה מן האדמה יותר צאחר קרוב לפסח וכשנשארת יותר באדמה מקבלת קצת טעם מרירות. ויש נוהגים לערבב משני המינים יחד כמו שהבאתי בהערות להנהגות **הגר"ש אויערבאך עי"ש**. ויש עוד טעם לקחת דלמרור דוקא חריין ולא חסה, כמש"כ **המשנ"ב** (סי' תעג סקמ"ב) שבחזרת (-חסה) מצוי מאד בימי הפסח תולעים קטנים שאינם ניכרים לחלושי עין, ע"כ מי שאין לו אנשים מיוחדים בעלי יראה שיבדקנו כראוי, טוב יותר לקחת תמכא שקורין חריין אף שהוא שלישי לפי הסדר שהם שנויין וכו', עי"ש.

²³ וכן נהגו **הגר"ז מבריסק** (מועז"ז ח"ב סי' קפב) **והגר"ש אויערבאך** (הגש"פ רשפי אש) לגרד ולפרר חריין בעריו"ט, וכנראה שחששו לשי' **המג"א** (סי' תקד סק"ז) **ושו"ע הרב** (שם ס"ד) שסוברים שביו"ט אסור לפרר חריין במגדת אפי' בשינוי ודלא **כהמשנ"ב** (שם סק"ט) שמתיר בשינוי, וכ"כ **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פט"ו הע' 33) שכמדומה מנהג העולם בכל ער"פ לפרר המרור מעיו"ט ולכסותו גם כדי שלא להשהות הסדר, ואפשר גם שלא לטחון ביו"ט אף ע"י שינוי לכתחילה וכדעת האוסרים בזה. ואף **שהמשנ"ב** (סי' תעג סקל"ו) כתב **שהגר"א** הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו לביהכנ"ס כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו, אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר, מ"מ כבר כתב **הגר"מ שטרנבוך** (מועז"ז שם) שאפשר שהתמכא שבימיהם היה פחות חריף משלנו, ובזמננו אפי' יפררו אותו ממש לפני הסדר יהיה בעת אכילתו חריף מאד, ואין זה כדרך אכילתו ואין יוצאים בו, ועדיף לפררו במגדת מבעו"י, וכך בליל הסדר יהיה ראוי לאכילה, ועדיין מורגש בו טעם המרירות. מאידך, **החזו"א**

מנהגי הסדר

יד. קדש

שטף בעצמו והדיח כוס של ברכה. [בין כוס לכוס אין צריך הדחה]. קידש בישיבה²⁶. לקידוש וארבעה כוסות שתה יין, ולא מיץ ענבים²⁷. רק בשנים האחרונות הוסיפו גם מיץ ענבים.

²⁶ וכמש"כ הרמ"א (סי' רע"א ס"י) שיותר טוב לישב בקידוש, וכדעת הגר"א (המובא גם בשע"צ שם סקנ"א) שהישיבה בקידוש הוא מדינא, וכפי שנהגו החפץ חיים (סי' הח"ח עמ' תתקיא), הגר"ח והגר"ז מבריסק (הגש"פ מבית לוי עמ' צב), החזו"א (דינים והנהגות פ"י אות ב, וחוט שני שבת ח"ב פפ"ה סק"ד), והסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' קט) לישב בשעת הקידוש מתחילת אמירת 'ויכולו', וגם הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' טז אות ה) כתב שיש לישב בשעת הקידוש, ורק אמירת 'ויכולו' לכתחילה יש לאומרו בעמידה. אמנם ע"פ מסורת הקבלה יש בדוקא לעמוד בקידוש לכבוד השי"ת ולכבוד יקרא דשבתא, כמש"כ הכה"ח (סי' רע"א סקס"ב) בשם האריז"ל בשער הכוונות ובפרי עץ חיים, וכ"כ בסידור השל"ה בשם סי' המוסר (פ"ד) שהקידוש צריך להיות בעמידה, כקידושי כלה שהיא בעמידה, והכל עומדים לכבודה, כ"ש לכל העליונה, על כן על יקל בעיניך לעמוד לכבוד השי"ת ולכבודה, ע"ש, וכ"כ הקצוה"ש (סי' עט בבדה"ש סק"ד) שהמנהג אצלם לעמוד, והוא ע"פ הסוד, כמש"כ בשער הכוונות.

²⁷ וכדעת הגר"מ פיינשטיין (הגש"פ קול דודי סי' ג אות ד) והגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח פ"י אות ב') שפסקו שאין לקחת מיץ ענבים לד' כוסות כיון שאינו משקה המשכר ואינו יוצא בזה דרך חירות, ואף אם קשה לו לשתות יין ושותה מיץ ענבים הורה הגר"ש"א (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 23) שידחוק את עצמו לשתות מיץ מעורב עם יין, שאם מוהל את היין במיץ דינו כיון כל עוד שנשאר בכוס טעם חריפות היין, אבל בחשש סכנה או אפי' כשחושש שלא יוכל לגמור את סדר הלילה אם ישתה יין, הורה הגר"מ"פ שלא יחמיר בזה, וכ"כ הגר"ש וואזנר זצ"ל (כן שמעתי מהגר"מ יאדלר בשמו), וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פט"ו תשובה ד') שלכתחילה ראוי לקחת דוקא יין, משום שמיץ ענבים אינו משקה המשכר ומשמח, ועוד, שבשתיית יין יש דרך חירות. והוסיף, שמ"מ מי שקשה לו יכול לקחת מיץ ענבים, וישתדל שלפחות כוס אחת ישתה של יין, אבל לנשים יש להקל לכתחילה לשתות מיץ ענבים, ואין להחמיר עליהן לשתות דוקא יין. וגם הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קיג אות ל"ב וח"ח סי' שפ"א אות ח') כתב שלכתחילה עדיף יין לד' כוסות, ובשע"צ מיץ ענבים. והגר"צ אבא שאול כתב (אורל"צ שם) שיכול לערב בכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים, וכן היה נוהג הסטייפלר (אורחות רבינו ח"ב עמ' סי') למזוג את הכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים מהודר. וכן הורה הגר"ש וואזנר (מבית לוי ח"ז עמ' ל"ה) שאף הנהגים

בשנים האחרונות, אחרי ששנה אחת כמעט הסתכן באכילתו במסירות נפש, והוצרך בגלל זה להפסיק באמצע הסדר ולשאוף אויר בחוץ, החל להשתמש למרור גם בשורשי חסה. את החסה היה בודק מתולעים בקביעות, נכדו הגדול הגר"צ ברגמן שליט"א, יום אחד לפני ערב החג. וכבר שבוע קודם היה מברר בכל יום אצל כל הממונים, שאכן הם זוכרים לרכוש ולבדוק את המרור בזמנו. מרן זי"ע היה אוכל את הקלחים, והיו מפוררים אותם סמוך לכניסת היום.

בשנת השביעית, הביאו לו מרור מארה"ב, כבר בראש חודש ניסן, ושמח בזה מאוד.

יג. כרפס

לכרפס לקח תפוחי אדמה²⁴, ואכל רק מעט, פחות מכזית²⁵.

והסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' עג) היו נוהגים לפורר החריין בליל יו"ט אחרי בואם מבית כנסת וכמו שהנהיג הגר"א, והיו עושים זאת כרגיל ובלי שינוי כלל.

²⁴ וכמו שנהג החפץ חיים (מאיר עיני ישראל ח"א עמ' 63) לקחת תפוחי אדמה, וכן נהג הגר"ש אלישיב (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 38), וכמש"כ בתוס' חיים על החי"א (כלל ק"ל ס"ה אות י"ב) ובמסגרת השולחן (סי' קי"ח סק"א), ובסידור היעב"ץ. אמנם דעת הגר"ש"א אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ט ד"ה אות נו) שלקחת תפוחי אדמה לכרפס יל"ד בזה, כיון שענין הכרפס הוא לפתוח בירק כדרך בני חורין כדי לעורר בזה את תאות האכילה, ותפוחי אדמה מבושלים הריהם משביעים במקצת, ובדאי שאינם מעוררים את התיאבון.

²⁵ וכמו שפסק השו"ע (סי' תע"ג ס"ו) שיקח פחות מכזית, לפי שבכזית יש ספק בברכה אחרונה אם יברך אותה או לא, וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב) לאכול פחות מכזית. אמנם הגר"א היה נוהג לאכול כזית כמובא במעשה רב, וכן פסקו הב"ח, והמקו"ח לחו"י, והמהר"ל (גבורות ה' פרק נ'), וכן הוא ברמב"ם (פ"ח מחו"מ ה"ב) ועוד ראשונים, וכן נהגו החזו"א (דינים והנהגות והגש"פ עם הנהגותיו), הגר"ז מבריסק (הגש"פ מבית לוי), הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רכ"א אות ס), והגר"ש אויערבאך (הגש"פ רשפי אש), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' לה אות ח) שמנהגו כהגר"א בכזית. ועי' בביאה"ל (סי' תע"ג ד"ה ואינו) מש"כ בביאור דברי הגר"א.

טו. יחץ

אחרי 'יחץ', הניח את האפיקומן בצד בתוך כיסוי, ולא הצניעו.

לא נהגו בשולחן קדשו, "לגנוב" את האפיקומן. [וכן מובא בשם רבו מרן הסבא מסלובודקא זצוק"ל, שהקפיד שלא לנהוג כן, ועוד הרבה מרבתינו זצוק"ל²⁸].

ענבים טבעי כשר לדי' כוסות, וכ"כ הג"ר משה מרדכי קארפ (הל' חג בחג פסח פ"ט סי"א) שמן הדין מיץ ענבים כשר לדי' כוסות, וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ע') שמי שקשה לו יוצא במיץ ענבים, כיון שבא מיין חשיב דרך חירות, ובפרט, שלרבים מיץ ענבים ערב להם יותר מיין, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ה סי' קמ) וז"ל: "מיהו אם אין טעם היין ערב לו יוצא במיץ ענבים לכתחילה, ויש נזהרין לשתות בליל הסדר יין חזק דוקא אף שאינו טעים לו כ"כ, אבל האמת דבזה גופא מבטל מצוה מן המובחר, דמצות ד' כוסות ראוי לקיים ביין שטעים יותר לשתות וכמבוי' להדיא ברמב"ם, ולכן דעתינו שאם אין טעם היין עירב לו ישתה מיץ ענבים" וכו' עכ"ל. והנני ידו שנית בתשוה"נ ח"ב סי' רמג ושם סיים שאם הוא בריא ראוי לו להדר שישתדל לשתות יין גמור או עכ"פ לערב המיץ עם יין שיהא טעם חזק של יין עיי"ש. ואח"כ מצאתי שכ"כ כבר בספרו מועדים וזמנים (ח"ז סי' קפא) וז"ל: "ומעתה מי שאינו מוצא טעם ערב ביין ונעים לו יותר לשתות מיץ ענבים הואיל ומצותה ביין ערב לפי דעת השותה, על כן ישתה מיץ ענבים או אפי' יין מבושל, אבל עי' בהגהה כאן שהעלינו מאחר שצריך חזק יין עד רביעית הלוג, צריך להרגיש היטב טעם היין במצות ד' כוסות ואכמ"ל עכ"ל. ועי"ע מה שהרחיב בזה במועז"ז (ח"ג סי' רנה) ובליקוטי תשוה"נ על פסח (עמ' תיד-תכה). ודעת הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קיב הע' יא) שלכתחילה יש ליקח יין לדי' כוסות ולא מיץ ענבים, ובודאי מי שאפשר לו לו בהכי תבוא עליו הברכה, אבל לו כל אדם יכול לשתות ד' כוסות יין, ועל כן צריך לשער אם חושש שיבא עיי"ז לביטול איזה מצוה וכד', לא יחשוש כלל ליין, וישתה מיץ ענבים, והוסיף, שכל כה"ג אין ללכת כסומא בארובה בחומרא דאתי לידי קולא. והוא עצמו נהג בשנים קדמוניות לשתות יין, ואח"כ שינה מנהגו כיון דיין מכביד עליו מאד (כמובא שם עמ' ריח הע' נב), וכתב שאין להוכיח ממה שחכמי הש"ס היו דוחקים עצמם ליקח יין אף שהיו חוגרים ראשם מפסח עד עצרת, דבזמנם לא היו באר"י ענבים בתקופת הפסח, משא"כ בזמננו שיש מיץ ענבים טוב כל השנה, עיי"ש. ועי' בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ד סי' ל').

²⁸ וכן נהגו החזו"א (מעשה איש ח"ה) והסטייפלר (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 509, ואורחות רבנו ח"ב עמ' עח), הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ להגרש"ז עמ' 120), והגר"ש אויערבאך (הגש"פ רשפי אש), שלא הניח לילדים לחטוף האפיקומן, וכ"כ הגר"ש

לשתות מיץ ענבים, מ"מ לכתחילה יוסיפו לו יין, ובמיץ ענבים טבעי די' שיוסיפו מעט יין. וכ"ה הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שגם במיץ ענבים טבעי יש הידור לערב בו יין כדי שיהיה יותר "דרך חירות". ולענין כמות העירבוב, בס' בנתיבות ההלכה (חלק ל"ד עמ' 454) מובא שמרן הגריש"א היה נוהג לערבב שליש יין ושני שלישי מיץ ענבים, וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' סט) שיש מקום להקל עד שני שלישי מיץ ענבים ושליש יין, וכ"כ הג"ר משה מרדכי קארפ (הל' חג בחג פסח פ"ט סוף הע' 31) שכן מנהג העולם שמערבין שליש יין ובי' שלישי מיץ ענבים בליל הסדר ויש בו טעם ומעלת היין. והגר"ע אויערבאך הורה (בדרשת שבת הגדול) שלגבי שיעור התערובת יתכן דסגי אפילו במעט יותר מששית יין והשאר מיץ ענבים כמבוי' ברמ"א (סי' ר"ד ה') לענין שיעור מזיגה ע"ש. ואע"ג דיינות שלנו חלושים ומזוגים וא"א להוסיף עליהם כ"כ מים, מסתבר שבהוספת מיץ ענבים נשאר בו טעם יין, והוסיף, שמשמעות הרשבי"ם בפסחים (קח: ד"ה ידי יין יצא) ותוס' (שם ד"ה ידי יין יצא) שד' כוסות שייך לדין שמחת יו"ט ע"ש. ושכן נראה מהמרדכי (שם – הסדר בקצרה דף קח: ושפה"ח (סוסי' תפ"ג) כתב בשם מהר"ש הלוי שאין יוצאים ביין צימוקים כיון שאינו משמח, ותקנו ד' כוסות לשמחה, וגם הפמ"ג (סי' תע"ב משב"ז סק"י) כתב שיש לטרוח אחר יין גמור ולא יין צימוקים, ולכאורה לפ"ז אין יוצאים ביץ ענבים אלא שבפשוט נראה בפוסקים דד' כוסות אינו שייך לדין שמחה, וממילא יוצאים במיץ ענבים. והוסיף, שכן נראה בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ב כ"ז) שכתב שכל הכשר לקידוש כשר לדי' כוסות ע"ש, והרי בקידוש קי"ל שיוצא במיץ ענבים כמבוי' בשו"ע (סי' ער"ב ב') דסוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וא"כ ה"ה לדי' כוסות, וצ"ע גם לרמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ הל' טו) שמבואר בדבריו שיש חי אינו דרך חירות כיון שאינה שתיה עריבה, ולפ"ז אפשר דבמיץ ענבים אין שייך דבר זה דעצם השתיה היא טובה ועריבה, ולמעשה הורה שמשום ההידורים דלעיל, ודאי שעדיף לשתות יין, וכן אפשר גם לערב יין בשיעור שיהיה נרגש טעם היין ובזה חשיב יין המשמח והוי דרך חירות, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ט סי"א) שמ"ץ ענבים דינו כיון לכל דבר, וגם ע"י שתית מיץ ענבים יוצאים ידי חירות, כי הרגשת חירות היא עיקר שם היין שחייבו לדי' כוסות, אבל החזק של היין אינו מעיקר שם יין לענין זה. וכן היתה הנהגת החזו"א (הל' חג בחג פסח פ"ג הע' 24 בשם הגר"ח"ק, וסידור פסח כהלכתו ח"ב פ"ג הע' 25 בשם הגר"ח"ק) שאפשר לצאת ידי ד' כוסות במיץ ענבים ואין צריך דוקא יין, וכן נהג בעצמו, והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' רמ"ג) כתב שכן נהגו גם הגר"יז מבריסק והרב משטעבין לקחת מיץ ענבים לדי' כוסות. וכ"כ בס' מחשבת קנים (סי' קל"ה) בשם גאב"ד טשעבין זי"ע, וכ"כ הגר"צ"פ פראנק (מקראי קודש ח"ב סי' ל"ה). וכ"כ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אוגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' פ"ז), וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שמ"ץ

רק שתי פעמים ידוע שלקחו את האפיקומן כסגולה לישועה, ואז הסכים לברך ולהבטיח תמורת החזרת האפיקומן.

טז. מגיד

לפני אמירת "מה נשתנה" כיסה את הקערה במפה, ולא הסיר את הקערה מעל השולחן²⁹.

מצה אחרת לתינוקות שיחטפו כדי לקיים המנהג, והאפיקומן יצניע אצלו כהוגן וכקרוב פסח שאסור בהיסח הדעת. **והגר"מ שטרנבוך** (תשובה"נ ח"ג סי' קמא) כתב שכדי שיהיה מצה שמורה נלע"ד שטוב לנהוג שהאמא או משהו אחר ידעו כל הזמן היכן נמצא האפיקומן המוטמן, ואומרת להם שיקבלו איזה פרס ויגלו, אבל עומדת הזמן תחת שמירת האמא היודעת היכן הוא מונח, ובהשגחה שלא יגעו במצה, ובאופן זה אין היסח הדעת ויש שמירה ובפסח כה"ג כשר לאכילה, אבל אילו ישאר ביד הקטן לגמרי הוה היסח הדעת וחשורן שמירה ובקדשים פסול, וכמב' בירושלמי פ"א דתרומות, ולסברת הגר"ח שוב לא דמי לקרבן פסח, ושפיר יש הידור כהנ"ל, אמנם המנהג שתינוקות חוטפין הוא כדי שישאר ערים עד סוף הסדר שהוא זמן אכילת האפיקומן, וכו', ואולי כיון דאפיקומן זכר בעלמא לקרבן פסח אין מקפידין שיהא בו שמירה כבקרבן פסח, ומ"מ כתב במקום אחר (ליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' לה אות ט) שלא נהגו אצלו שחוטפים האפיקומן.

²⁹ וכן נהגו **הגרש"ז אויערבאך** (הגש"פ להגרש"ז"א עמ' 129) **והגר"ש אויערבאך** (הגש"פ רשפי אש) שלא להסיר את הקערה לפני מה נשתנה, אלא רק היו מכסים אותה, וכמשי"כ **המג"א** (סי' תעג סקכ"ה) שעכשיו לא נהגו להסירם משום דאין היכר לתינוקות בזה, דיודעים שאלו הדברים לא ניתנו על השולחן לצורך אכילה, אבל בזמן הגמ' היו רגלין לעקור את השלחן. וכ"כ **הגר"ז** (סי' תעג סל"ח), וביאר **המחצה"ש** דבזמן הגמ' היו להם שולחנות קטנות לפני כל אחד ואחד, ולא היה טירחא בעקירת שלחן, אבל עתה שיש להם שלחן גדול, איכא טירחא מרובה בעקירתו, לכן אינו חייב לעקור שלחן, וההסרה ג"כ אינו מועיל כמשי"כ **המג"א**, ו**בחק יעקב** (שם סקל"ג) ו**בפמ"ג** (א"א סקכ"ה) כתבו שנוהגין לומר להסיר הקערה אע"פ שאין מסירין, ועי' **בערוה"ש** (סי' תעג סכ"א) שעכשיו שבשעת אמירת הא לחמא עניא מגלים קצת המצות, ואח"כ באמירת מה נשתנה מכסים את המצות, ושוב באמירת עבדים היינו מגלים קצת המצות, ובכיסוי המצות לפני שאלת התינוקות מה נשתנה זה במקום עקירת השלחן, ובסדר הערוך (פס"ז ס"ח) כתב בשם **הגאון רבי הלל זקס** שגם זקינו **החפץ חיים** לא נהג במנהג זה אף שבמשנ"ב סתם כדברי הפוסקים לקיים המנהג. **והגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קלב הע' צב) נהג להגביה הקערה. אמנם **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' עה) הביא הא"ר שהשיג על המג"א דודאי איכא היכרא אף

דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קלא הע' פח) שאין ראוי להניח לילדים לגנוב האפיקומן, וכן דייק **הגר"ר מנשה קליין** (**גאב"ד אונגוואר**) בשו"ת **משנה הלכות** (חיי"א סי' שצג) מדברי **השו"ע** (סי' תעג ס"ו) שכתב "ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתיים ויתן חציה לאחד להמסובין לשומרה לאפיקומן", הרי דכתב שיתן לשומרה שהוא בבחינת הפסח ודוקא לאחד מהמסובין שהוא שהוא כמו אחד מבני החבורה בקרבן פסח. ובטעם הדבר שנהג הגרש"ז"א למנוע דבר זה מובא בהליכות שלמה (פסח פ"ט הע' 210) שהוא מכיון שנשתרש על כך בפי הבריות לשון 'גניבה', ואיך נרגיל את התינוקות לגניבה ולקבל שכר על כך, והוסיף, שאלו נוהגים כן יזהרו לכנותה רק 'חטיפה', וכ"כ **האורחות חיים** (סי' תעג סק"ט) בשם ספר מאורי אור "מה שגונבים התינוקות האפיקומן הוא מנהג בדוי והבל ובבתי הנכרים נשמע שהיהודים מלמדים את בניהם לגנוב זכר לוינצלו את מצרים, והמונע מהם מנהג זה הרי זה משובח", וכן נהג **הגר"ח מבריסק** (הליכות הגר"ח הל' פסח בענין שמירת אפיקומן) להקפיד על זה, משום שהמצה של אפיקומן צריכה שימור כדין מצת מצוה, ושלכן סימנו בהגדה את אכילת אפיקומן כיצפון, לומר שטעון שמירה והצפנה. אמנם בספר אוצר ההלכות מביא מכמה ראשונים שמביאים מנהג זה, **במהר"ם חלאוו** (פסחים ריש דף קט) כתב "פירש הרמב"ם ז"ל גוזלין זה מיד זה לשמחה כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו", ו**בס' המכתם** כתב "גוזלין וטורפין זה לזה" וכו', ו**בנימוק"י** (פסחים קט.) כתב שחוטפין מצה דרך שחוק וחיוב מצוה, וכן הוא **במאירי** (פסחים קח:). ועי' גם **במנהגי מהר"ש מנוישטט** רבו של המהרי"ל (סי' נ' הו"ד בס' אוצר יד החיים אות תתל"א בשם סי' שיח יצחק) שכתב "בשנה השלישית דרש מה"ר שלום מה שיכול לעשות שינוי לתינוקות כדי שישאלו כזה הוא משובח, כגון לחטוף מהן מה שיש לפניהן וכיוצ"ב מפני שהקטן מתאוה לזה" ע"כ, וכן הביאו הבאר היטב (סי' תעג סק"כ) והא"ר בשם **החק יעקב** (סי' תעג סק"ב) שכתב הא דאמרו בש"ס (פסחים קט.) "חוטפים אפיקומן בלילי פסחים בשביל התינוקות שלא ישנו", והביא **מהרמב"ם** (פ"ז מחו"מ) שכתב שחוטפין מצה זה מיד זה כדי שיראו התינוקות וישאלו" ואפשר שמוזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות במדינותנו לחטוף האפיקומן שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול. אמנם ברש"י לפסחים שם פירש חוטפין מצה בענין אחר וז"ל "חוטפין מצה, מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו, ואית דמפרש חוטפין מצה, אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר", וכ"ה גם בהשגות הראב"ד על הרמב"ם שם. ו**בויגד משה** (סי' יח אות ט) כתב עוד טעם למנהג זה, כדי שהדבר יסייע למסובים לזכור לאכול האפיקומן בגמר הסעודה כי התינוקות מצפים שיפדו מהם ועי"כ יזכירו למסובים לאכול, ולכן כתב בשם **ס' נוהג בצאן יוסף** (ליל ראשון של פסח סק"ד) שאין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן וכו', ובשם מילי מילי דאבות כותב שיש כוונה עמוקה בכל ענין האפיקומן וגניבתה. **ובשו"ת משנה הלכות** שם כתב שעדיף להתחכם וליתן

זצוק"ל, מדוע כופלים את הלשון, ואומרים "ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל". והיה אומר שהוא כדברי רש"י בתחילת פרשת נח, על הפסוק "אלה תולדות נח, נח איש צדיק", ופירש רש"י: "הואיל והזכירו סיפר בשבחו, שנאמר זכר צדיק לברכה". אף כאן "ברוך המקום" הוא משמותיו וכינויו של הקב"ה, ולכן מיד מוסיפים "ברוך הוא".

בהזדמנויות שונות וכן בשיחותיו הק', האריך מרן זצוק"ל כמה פעמים, על תיבות אלו "ברוך המקום" שבהגדה של פסח, בביאור הכינוי על הקב"ה שהוא "מקומו של עולם", דברים שהם מכבשו של עולם. לפני אמירת "שפוך חמתך" פותחים הדלת, ואין קמים³¹.

לא היה מאריך ביותר בקריאת ההגדה. היה אומר קצת ווארטים ורעיונות, ומשיב על שאלות שהעירו המסובים.

יז. מוציא מצה

מצות ליל הסדר – עבודת יד³², ולא מצות מצוה של ערב פסח.

³¹ וכן נהגו החזו"א (אורחות רבנו ח"ב ע"ב ע"ח), והגרש"ז אויערבאך (קוני מצוות הפסח להגר"מ סנדר מהדו' תשע"ה אות לד) לשבת ב"שפוך חמתך". אמנם בערוה"ש (סי' תפ ס"א) כתב שעומדים ואומרים "ברוך הבא" בשפוך חמתך, וכן נהג הגר"ש אלישיב (קוני מצוות הפסח שם) לעמוד באמירת "שפוך חמתך". ועי' בקובץ מבית לוי (ח"ג ע"ב לד).

³² וכמנהג החפץ חיים החזו"א וגאוני בריסק (כמובא בהגש"פ מועדים וזמנים) וכל גדולי ישראל שלקחו לליל הסדר דוקא מצות יד, משום שבמצות מכונה יש בעיה ב"לשמה", משום שאין המצות נעשים בידי אדם אלא ע"י מכונה, והר"ז דומה למעשה חרש ושוטה וקטן שאפי' ישראל עומד על גביו ומשמר שיעשו כהוגן אינו כשר למצות מצוה, כמו שפסקו החי' הרי"ם, והגר"ש קלוגר (בשו"ת האלף לך שלמה בהשמטות לאו"ח סי' לב), וכן בשו"ת אבני נזר (סי' תקלז), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ט סי' לא), ובשו"ת דברי חיים (סי' כג), ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ר סי' ער), ובשו"ת מהר"י שטייף (סי' לו), ובדרכי תשובה (במכתבו בסו"ס תפארת בנין), ובכה"ח (סי' תנט סקע"ו), וכ"פ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ז סי' ז) וכתב, שמי ירים ראש להקל בזה כנגד רוב גאוני הדור. וכחיום בזמננו שמצות מכונה נעשות במכונה חשמלית יש לומר שאף לפוסקים שהתירו מצות המכונה, היינו דוקא בימיהם שהיה מעורב

"מה נשתנה" אומרים כולם, לפי הסדר, גם הנכדים, ואח"כ ענה להם ב"עבדים היינו". (וכמדומה שהיה גם חוזר ואומר בעצמו מה נשתנה).

טרם שהחל "עבדים היינו", היה מוסיף: "לאמיר זאגין א תירוצ אויף אלע קושיות" - "עכשיו נאמר תירוצ על כל הקושיות".

באמירת עשרת המכות, לא שפך באצבעו, וגם לא לתוך כוס אחר. אלא הטה את הגביע מעט לשפוך היין, אל תוך הצלחת שתחת הגביע. וכן באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב³⁰.

בשעת אמירת ההגדה, היה אומר הערות ופירושים קצרים, ובזמן הסעודה היה מרחיב הדברים. נכדו הרה"ג רבי יששכר ברגמן שליט"א, שזכה להסב עמו בליל הסדר במשך שבע שנים רצופות, סיפר כי היו מקומות ספורים במהלך ההגדה, בהם היה חוזר מידי שנה, על ההארות.

היה מתעכב על המילים "ברוך המקום ברוך הוא". והיה מזכיר את ביאורו של דודו מרן הגרא"ז מלצר

לדידן שהרי בוצעין ואוכלין מהמצות, וגם נראה דס"ל שאין להקל בהסרת הקערה שהוא דינא דגמ' וכל הראשונים וטושי"ע הביאוהו, עיי"ש. וזה כמו שפסק השו"ע (סי' תעג ס"ו) שיגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר 'הא לחמא עניא' עד 'מה נשתנה', ואז יצוה להסיר מעל השולחן והניחם בסוף השלחן כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו. ומקורו מדינא דגמ' (פסחים קטו:). וכן נהג רבינו הגר"א (מעשה רב), וכן כתבו להחזיק במנהג זה גם בימנו הגר"ז (בסידור הרב) והיעב"ץ (בסידור היעב"ץ).

³⁰ וכדעת הגר"א (כמו שכתב בשמו בליקוטי מהרי"ח בשם ס' שערי רחמים), וכן נהגו הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ להגרש"ז ע"ב 151), הגר"ש אויערבאך (הגש"פ רשפי אש), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל ע"ב קמו), וכמשי"כ גם השעה"צ (סי' תעג סקפ"א) בשם י"א, וכן הוא ע"פ הסוד כמובא בשל"ה הק' ובשו"ע הרב (סי' תעג סנ"א) ובכה"ח (סי' תעג ס"ק קסד) בשם האריז"ל (פרי עץ חיים שער כא פ"ז), וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער ט' פ"ו) ובחיים לראש בשם מהר"ש שערבי, והטעם ע"פ הפשט כתב בויגד משה (סי' כב אות יא) שהוא כדי שלא יחזור ויתערב בכוס מהיין שנשאר באצבעו מהטבילות הראשונות. אמנם הרמ"א (סוס"י תעג) כתב שנוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו, וכן הביא בשעה"צ (שם סקפ"א) בשם הא"ר והחק יעקב, ועיי"ש שהביא שהמג"א כתב שיזרוק בקמיצה, ועיי' במשנ"ב (שם סקע"ד) שכתב שלא יזרוק בזרת הקטן כמשי"כ בהגהות מנהגים, אלא דוקא באצבע (או בקמיצה).

אליהו. עם סיום האמירה, היה הולך ללוות וסוגר את הדלת בעצמו.

עם תום הסדר, לא השאיר היין בגילוי, אלא ביקש להשיבו לתוך בקבוק היין, עליו יקדשו למחר.

למחרת בבוקר, היה מתעניין אצל כל ילד שהגיע לבקרו, ושואלו: "האם אליהו הנביא היה אצלכם אמש בסדר? האם ראית ששתה מהיין? אצלי הוא היה האם גם אצלכם היה?". והיה מוסיף בחיך: "האם לא ראית אותו?"

כא. עד שתחטפנו שינה

אחרי גמר הסדר ואמירת הפיוטים, למד ועיין ב'שיר השירים', עם פירוש "רנה של תורה", של מרן הנצי"ב מוואלוז'ין זצ"ל. ופעמים שהיה מעיין בהגדה של פסח עם פירושים שונים, או שלמד הלכות החג ופרק ערבי פסחים.

כל עוד מקום מגוריו של רבינו הגדול זצוק"ל היה בירושלים, היה ממחרת מאוד בעריכת הסדר, ומיד היה הולך למעון קדשו של רבינו אור העולם מרן הגרי"ז הלוי מבריסק זיע"א, לחזות בעבודת הקודש באימה וביראה. פעם אחת הביא עמו את בנו ר' אפרים ז"ל בבחרותו, והזהירו שלא יסיר מבטו ממרנא הגרי"ז זיע"א, וזרזו ואמר לו: ראה והבט איך יהודי צריך לקיים מצוות בוראו...

כב. הנהגות החג

לא אכל מאכלי חלב בפסח.

לא שתה בפסח משקאות חריפים. (וכן נהג הגרע"א זצ"ל, כמובא בספר "אגרות סופרים").

לא נטל כלל תרופות בפסח, גם אותם שהיה רגיל בנטילתם במשך השנה. [כמובן שאין ללמוד מזה הלכה למעשה, ואין להימנע מתרופות מבלי שאלת חכם כל מקרה לגופו].

בצעירותו בקלעצק, אירע שאשה טעתה ואפתה ובישלה ביום טוב עבור נכרי, והורה שצריך ישראל לאכלו, כי על ידי זה יתוקן האיסור למפרע, לפי דעת כמה ראשונים. וכתב על תשובה להלכה, ונדפס בספרו "אבי עזרי" הלכות יום טוב.

בשנים האחרונות שלא היו לו שיניים, והתאמץ מאוד באכילת הכזיתים, שפך מעט מים על המצה תוך כדי האכילה כדי להרטיבה מעט, כדי שישפיק את שיעור הזמן של תוך כדי אכילת פרס.

לפני ברכת "על אכילת מצה", היה לפעמים אומר ומזכיר למסובים, לכוון על כל המצות שיאכלו בפסח. שהרי לפי דעת הגר"א, יש קיום מצווה בכל כזית, גם בשאר ימי החג.

יח. שולחן עורך

היה אוכל בהסיבה רק את הדברים המחויבים, אבל לא את שאר הסעודה.

יט. ברכת המזון והלל

גם את הסדר עשה בזריזות כדרכו בכל קיומי המצוות. והיה מסיים גם את ההלל וכוס רביעי קודם חצות.

בברכת "על הגפן" שאחרי "כוס רביעית", הסתפק מרן זצוק"ל, מה הדין במי ששכח להזכיר את היום, ולא אמר "ושמחנו ביום חג המצות הזה", האם צריך לחזור על הברכה, כדין מי ששכח בברכת המזון. שכן לפי הכלל של הגמרא ש"אי בעי לא אכיל", לכן לא חוזרים בדרך כלל על הזכרת היום בברכה מעין שלוש, שהרי אכילת מיני תרגימא ופרות בשבת ובחג הינה רשות. אבל בכוס רביעית ששתייתה מחוייבת, ואם כך גם ברכתה חובה, אולי צריך לחזור אם שכח הזכרת היום, כמו מי ששכח בברכת המזון של סעודות שבת ויום טוב שאכילתם חובה. וביקש מחתנו מרן הגרמ"צ ברגמן שליט"א, שיברר שאלה זו להלכה למעשה.

כ. כוס של אליהו

מרן זי"ע נהג למזוג בעצמו את "כוסו של אליהו". את היין היה מוזג קודם אמירת "שפוך חמתך", לתוך כוס מיוחדת עתיקה, שהייתה יקרה בעיניו מאוד, ואשר קיבל אותה מדודו מרן הגרמ"ז מלצר זצוק"ל. היה שולח שליח לפתוח דלת הבית, קודם אמירת "שפוך חמתך", אך לא היה קם ממקומו, לכבודו של

שישמח אדם בעשיית המצווה, ובאהבת ה' שצווה בהן, עבודה גדולה היא". וכתב בתוך דבריו "וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו, ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר דברים תלויים בדברים בטלים שאינן קיימים, אבל השמחה בעשיית המצוות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית".

ואמר מרן, שאילו היה כותב זאת מישהו אחר, היה ניתן לומר שמא אין לו השגה בחכמות ותענוגות העולם. אך כאשר אלו הם דברי הרמב"ם, שהיה חכם בכל מיני חכמה ומדע, והיה שר ונגיד ורופא המלך ומבאי ביתו, הרי שאלו הם עדות נאמנה שאין שום שמחה בעולם כלל, מלבד שמחת התורה והמצוות ואהבת ד' יתברך.

והוסיף להעיד על עצמו בערגה, שבכל פעם הינו מתרגש בהיזכרו בדברים אלו.

פעם בערב החג, נשאל מרן זצ"ל כיצד מגיעים לשמחת יום טוב, שהיא מצווה מדאורייתא. וענה "בקידוש תדע". תמה האברך לתשובה. הסביר לו מרן "הלא ישמעו אזניך מה שפיק מדבר, כשאתה נותן שבח והודיה לבורא עולם אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקידשנו במצוותיו ונתן לנו באהבה! - מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון. אני, כשאני חושב על כך, חפץ אני לרקוד, ואתה שואל כיצד מגיעים לשמחת יום טוב?..."

כה. אסרו חג

השתדל מאוד להקפיד לשמור ממלאכות דאורייתא גם ביום טוב שני, כדי לצאת דעת הרמב"ם.

והיה הולך בבגדי יום טוב גם באסרו חג. ופעם אחת אחרי תפילת שחרית בישיבה, בירך את כולם בברכת "גוט יום טוב".

פעמים שהיה מצרף את דעת הרמב"ם להלכה, לגבי אלו שיש להם ספק אם דינם כבני ארץ ישראל או כבני חו"ל. [וכבר התפרסמה ה'תשובה' שכתב רבנו הגדול אל מרן הגר"ח זי"ע, שהפנה אליו את שאלתו של מרן החזו"א זי"ע, אודות אלו שבאו בספינה מחוץ לארץ לא"י במהלך יו"ט שני, בעיצומו של יום, אם צריכים להשלים את היום טוב].

כג. שרויה בפסח

אכל מצה שרויה.

באותה שנה בה נכנס חתנא דבי נשיאה מרן הגאון הגדול רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א לבית מרן זי"ע, והוזמן לסעוד על שולחנו, שאל את מרן זצ"ל מה לעשות בענין השרויה, שכן נהג עד עתה שלא לאכול שרויה. מרן זי"ע הניח את דעתו, ואמר לו שגם אצלם בבית אין בעיה של שרויה. ואכן באותה שנה הורה מרן בביתו שלא לבשל שרויה.

בימי חול המועד, כשעלה מרן הגרמ"צ שליט"א להקביל את פני רבו מרן החזו"א איש זי"ע, פגש שם את מרן הסטייפלער זצוק"ל שהתעניין אצלו מה הוא עושה בענין שרויה. הגרמ"צ שליט"א סיפר לו שאצלו אין כל בעיה, שכן גם אביו וגם חותנו הגדול אינם אוכלים שרויה. אולם הסטייפלער זי"ע חייך, ואמר לו שברור לו שרק בחסידותו וענוותנותו אין קץ של מרן הפסיק לאכול שרויה, כדי להקל על חתנו הצעיר, ובמידותיו הנאצלות לא הודיעו כלל. ואז יעץ לו הסטייפלער, שראוי שיעשה הוא התרת נדרים, כדי להקל על רבנו הגדול מרן ראש הישיבה זי"ע.

ואכן כשסיפר מרן הגרמ"צ שליט"א לחותנו רבנו הגדול זי"ע, שעשה התרת נדרים והחל אף הוא לאכול שרויה, חזר מרן זצ"ל לאכול שרויה כמנהגו מאז. בשביעי של פסח אכל סעודה שלישית, כמנהג הגר"א. לפעמים דיבר נגד "הוספות" שונות בסעודה זו, שיש בהם משום שינוי המנהג וסרך "בל תוסיף".

כד. שמחת החג

בשביל שמחת החג היה שותה מעט יין. ואמר, שאין הלכה של שתיית רביעית יין במועד, אלא הוא חיוב ודין שמחה, שזה כל אחד ואחד לפי מה שהוא שמח, ולא נאמרו בזה דיני שיעורים של שתיה.

בימי חול המועד, כשהיו עולים למעון קדשו זקני ישראל והמוני תלמידים להקביל פניו ברגל, היה מרבה בסיפורים מדורות עברו, וסיפר אז מסורות ועובדות רבות שהיו בידו מגדולי הדורות.

הראה והקריא מתוך השתוקקות ומתיקות עצומה, את דברי ה"מגיד משנה" (הלכות לולב פרק ח' הי"ד), שמאריך להסביר את דברי הרמב"ם ש"השמחה

אחר הפסח הקפיד שלא להשתמש בחמץ בעין שנמכר לנוכרי במכירת חמץ. בשנים שהיה קשה להשיג מוצרים שנעשו אחר הפסח, המשיך לאכול מצה, עד שיצא הספק מליבו.

התודה והברכה לתלמידו ונכדו הגראי"ש ברגמן שליט"א, וכל הזכויות שמורות ל"מכון אבי עזרי".

הורה כי בחורים בני ארץ ישראל, הלומדים בישיבה בחוץ לארץ, ושוהים שם גם ביום טוב, אף על פי שאין להם בית משלהם בארץ ישראל, אין עושים "יום טוב שני". ורק אסורים בעשיית מלאכה בפרהסיא, ויניחו תפילין בצנעה. (מתוך מכתב תשובה בספר "משנת רבנו - אוסרי לגפן" לנכדו הגראי"ז ברגמן שליט"א).

הליכות והנהגות רבינו מרן בעל הדרכי שמואל זיע"א פסח וליל הסדר

(מלוקט מהגדה של פסח רשפי אש)

וע"ז הוספנו הערות והוספות

בדיקת חמץ

א. נהג לבדוק בדיקה גמורה (בכל הארונות לאור הנר, ומתכופף תחת המיטות וכו')¹.

ב. הקפיד מאד שהבחורים לא ישאירו חמץ, ושיבדקו את החדרים לפני יציאתם², והקפיד שיבדקו בכל הפנימיה³.

ג. לא נהג להניח י' פתיתים לפני הבדיקה כדעת רבינו הגר"א⁴.

² וכדעת הגר"ש אלישיב והגר"ע אויערבאך (קוני מצוות הפסח מהדורת תשע"ה אות ג) והגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג פסח פ"ז ס"ט) שבחורים היוצאים בסוף הזמן לפני ליל י"ד ובתוך ל' יום קודם הפסח, והם אינם נמצאים בחדרים בימי הפסח אז אם הישיבה כותבת או אומרת שאינה מרשה לבחורים להיות בחדרים בפסח, וכן בחורים שהישיבה מפקיעה להם את הזכות לשהות בחדרם שבישיבה, אין הבחורים מחויבים בבדיקת חמץ בחדרם, אך אם הישיבה מתירה להם להשאיר דברים בארונות והשאירו בהם דברים מוטב שיבדקו ארונם וחדרם בלי ברכה, (כמבואר ברמ"א סי' תלו ס"א שהבודק קודם ליל י"ד, ואפי' תוך ל' יום קודם החג אינו מברך), או ימכרוהו במכירת י"ג, ואז כשמגיע יום י"ד אין זה ברשותם ונפטרים מבדיקה, ודעת הגר"י ישראל יעקב פישר (שם) שאף במכירת י"ד נפטרים מבדיקה. וע"ע מש"כ בזה הגר"מ שטרנבוך (מועו"ז ח"ג סי' רפז ד"ה נסתפקתי ותשוה"נ ח"א סי' רפז). ואם הבחורים עוזבים את חדרם בליל י"ד נחלקו הפוסקים אם צריכים לברך על הבדיקה, עיין מש"כ בזה בקונטרס מאור יעקב על חודש ניסן שהביא השיטות בזה, ואכמ"ל.

³ וכן הורה הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ד סק"ב עמ' פח) שחייבים בחורי הישיבה לבדוק גם את שאר המקומות שבהם הם משתמשים, כגון חדר המדרגות והמעבר לחדרים, ובאופן שאין הבחורים בודקים את חדרם מוטל על הנהלת הישיבה לבדוק את החמץ בחדרי הישיבה. אך בסידור פסח כהלכתו (פ"ב ס"ט) כתב שבשאר המקומות שבישיבה כביהמ"ד, המטבח, חדרי שיעורים, הפרוזדורים וחדרי המדרגות החיוב על הנהלת הישיבה לבדוק, ואם קשה לבדוק הכל בליל י"ד יכולים להתחיל בבדיקה כמה ימים קודם, או שימכרו במכירת חמץ לכנרי את כל המקומות שלא יהיה שם דריסת רגל בפסח ויפטרו מחובת הבדיקה.

⁴ כמובא בשעה"צ (סי' תלב סק"א) ובחיי"א, והביא השעה"צ ש"כ"כ גם החק יעקב בשם הראב"ד, ועוד הביא בשם הט"ז

¹ ואף שכתב השעה"צ (סי' תלב סק"ב) שהמוני העם מקילים לבדוק דרך העברה בלי חיפוש היטב בחורין ובסדקין, לפי שתחילה מכבדין ורוחצין ומנקרין הכל היטב ע"ש, וכ"פ הגר"ש אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ה ס"א) והגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש על פסח עמ' כה) שבזמננו שמכבדים ושוטפים ומנקים את הבית היטב היטב שאין חובה לפשפש בשעת הבדיקה בכל המקומות שכבר עשו כן כשניקו בימים שקודם הפסח, וחובת הבדיקה בזמננו היא לדקדק ולבחון בכל המקומות אם אכן ניקו אותם היטב, [וכן נהג הגר"ש"א בעצמו (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 36) שלא לבדוק תחת המיטות ובתוך הארונות וכד' ובכל אותן מקומות שכבר ניקו שם, ורק תחת הארונות בדק שלא הזיזום כשניקו החדר], וכן יש ללמוד מדברי השעה"צ (סי' תלב סק"ב) שהסכים לדעה זו בשם הפתחי תשובה ע"ש, מ"מ כתב בסדר היום וז"ל "ולא יאמר אדם הרי הנשים ובני ביתו כיבדו כל יום י"ג ולא נשאר מקום שלא פינו, מה צורך לבדיקה זו, כי לא אמצא דבר, אפי"ה לא יסמוך ע"ז, כי אע"פ שבאמת כן הוא, המצוה מוטלת עליו בלילה הזה, והיא מצוה וכו' לבדוק גם לכתחילה כאילו לא נעשה דבר" עכ"ל. ועי' גם בהגש"פ מועדים וזמנים ובליקוטי תשוה"נ (עמ' ו' הע' ז) להגר"מ שטרנבוך שכתב שראוי להביא מנהג החת"ס המובא בכת"ס (סי' יז) "ויעניי ראו א"א מאה"ג כשבדק חמץ לבש הסרבל והכובע כהולך לביהכנ"ס והרבה לבדוק כל הבית והעלייה והלול וכל ארגז וארגז והגן וכל מקום שאפשר במציאות להכניס שם חמץ ויש לקחת ממנו מוסר וולמוד ק"ו ומה הוא שתורתו אומנתו והיה לו בנים ובנות בחורי חמד אשר היו כדאי לסמוך עליהם ומ"מ עשה בעצמו גם שלא היה לפי כבודו להכניס ראשו ללול של התרנגולים מכ"ש אנו", ומבואר מדבריו גודל הזהירות והדקדוק דבעינן לבדיקת חמץ" עכ"ל.

ערב פסח

ד. הקפיד על זמן מג"א בסוף זמן אכילה וביעור.

ה. נהג להסתפר בעיו"ט וחידש בגד ליו"ט⁵.

ו. בער"פ שחל בשבת חילק סעודת שחרית לשתיים, והנשאר השליכו לבית הכסא עם חומר אקנומיקה, ושנה אחת נתן החמץ שנשאר לגוי.

ז. נהג לומר סדר קרבן פסח הארוך (כדעת רבינו הגר"א⁶) בכותל המערבי⁷.

ח. נהג לקחת מצות שנאפו אחרי חצות⁸ (ומקבל המצות הראשונות).

בימינו ששוטפים ומנקים את הבית היטב, אין חובת הבדיקה משום מציאת החמץ והוצאתו מן הבית, שהרי את זה כבר עשו כשניקו היטב בימים שקודם הפסח, אלא ענינה של הבדיקה הוא לבחון אם אכן ניקו היטב וכן אם לא הכניסו חמץ לאחר הניקיון, והבודק בדיקה זו קיים המצוה גם אם בסופו של דבר אין חמץ. ועי' בהל' חג בחג על פסח להגר"מ קארפ (פ"ד ס"ט) שהאריך בכ"ז והביא כל פלוגתת הפוסקים בזה, ומסיק שמן הדין אין צריך להניח פתיתין שהברכה עולה על חובת החיפוש והבדיקה אם ימצא ועל הביטול שמבטל אחר הבדיקה אחר הבדיקה ועל הביעור במה ששיירו למחר, אך מ"מ מנהג ישראל הוא ואין לבטלו, ובפרט בזמננו שמנקין ומכבדין הבית היטב קודם הבדיקה י"א שמדינא צריך להניחם כדי שיוכל לברך על בדיקתו, וגם ע"פ קבלה יש ענין בהנחת י" פתיתין וביעורם בשרפה מהעולם, עכ"ד.

⁵ כמשי"כ ברמ"א (סוס"י תעא) שמצוה לגלח בעריו"ט וללבוש בגדים נאים כמו בשבת.

⁶ כמובא במעשה רב (אות קצ) ובמשנ"ב (סי' תעא סקכ"ב) שאחר תפילת מנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ויחשוב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל. ועיין בספר שערי רחמים (הל' יו"ט ס"ק קכ) הביא בשם הגר"א שמלבד קרבן פסח יאמר גם את שאר הפרשות מתורה נביאים וכתובים מעניין קרבן פסח. וכן נהג הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' ריד אות ל) לקרוא סדר קרבן פסח ע"פ הגר"א רק את הפסוקים. אמנם הגר"ש אלישיב (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 37) לא נהג לומר סדר קרבן פסח בערב פסח.

⁷ כמנהג אביו הגר"ש זצ"ל (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 53) שנהג לאומרו בכותל המערבי והביא בהגש"פ שם שמקור למנהג זה הוא מספר אלה מסעי למהר"מ חאגיז שכתב שכן היה נוהג זקינו המהר"ם גלאנטי. ובספר מנהגי אר"י (הל' פסח סל"ה) הביא כן בשם ספר שאלו שלום ירושלים בשם השל"ה, וכ"כ בספר שערי ירושלים (שער טו) שכן הוא המנהג.

שיותר טוב לכתחילה שלא להניח שמא יאבד. וכן מבואר בב"י (סי' תלב) בשם הכלבו, בלבוש ובפר"ח, וכן במור וקציעה כתב בשם אביו בעל החכ"צ שלעג על המניחין פתיתין, וכן נהגו הגר"מ פיינשטיין (בנתיבות ההלכה חלק לד עמ' 494), והגר"מ שך (גיליון לאורו על פסח) שלא להניח פתיתין. אמנם הרמ"א (סי' תלב ס"ב) כתב שנוהגים להניח פתיתין חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה. וכן מבואר בתרה"ד (סי' קלג) שהמנהג אצלם להניח פתיתין, וגם במשנ"ב (שם סק"יג) הביא בשם החק יעקב שכתב שמ"מ אין כדאי לבטל מנהג של ישראל ונתן כמה טעמים לדבר, וכן הביא בשם האריז"ל שכתב מנהג זה שיניח עשרה פתיתים. וגם בשעה"צ (שם סק"יב) הביא בשם הפתחי תשובה שכתב בשם העמק הלכה (סי' קכח) שכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינא, וכ"כ בדמשק אליעזר על ביאור הגר"א שבזמננו שמנקין ורוחצין היטב הבית לפני הבדיקה א"כ הנחת הפתיתין מעיקר הדין ואפשר שבלא זה הברכה לבטלה, וכן הביא החיד"א (במחזיק ברכה סי' תלב סק"ח) בשם מהר"י שפירא, וכן בתשובת מהר"ל (סי' קפג וסי' קצג) כתב לקיים המנהג בטעם הנחת חמץ קודם הבדיקה שאם יבדוק ולא ימצא יש לחוש שישכח לבטל את החמץ בשעת הביעור, לפיכך מניחים פתיתין חמץ כדי שימצאם ובשעה שיבערם יזכור לבטל, ועיין בחק יעקב שכתב עוד טעם שאם יבדוק ולא ימצא דבר, לאחר זמן מה יתרשל בבדיקה, ולפיכך מניחים לו פתיתים שעל ידי שימצאם יתן אל ליבו לבדוק היטב אולי ימצא עוד. ואף בזמננו שנוהגים לנקות את הבית היטב פסק הגר"ש אלישיב (הערות פסחים ח:), ושבוי"פ פסח פ"ו, ואשרי האיש פ"ד ס"ט, ומשנת הגר"ש פסח עמ' לח) שמעיקר הדין צריך להניח פתיתים, ואם לא הניחם אין לברך על הבדיקה, שהרי קודם הבדיקה כבר מיששו וכיבדו במטאטא ובשטיפה את כל המקומות הגלויים וחורים וסדקים שבהם יש לבדוק לאור הנר, הרי אינם מצויים בביתו. וכן נהגו הגר"ש ז' אויערבאך (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 31 הע 54) והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רח) שמחביאים להם עשרה פירורים כדעת האריז"ל. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"י ח"ג סי' קטו) שכהיום גם להגר"א ראוי להניח פתיתין, ושורש הדבר שעיקר יסוד הגר"א הוא שבדק ע"מ לבער מה שימצא, והואיל וסתמא ימצא בבדיקתו ע"כ מברך דומיא דברכת המפיל שמסמא ישן, ומ"מ היינו בזמננו דוקא שלא כיבדו הבית יפה קודם הבדיקה רק בליל בדיקת חמץ, וע"כ מסתמא היו מוצאים אז חמץ, וכה"ג שפיר מברך, אבל כהיום שהדירות גדולות יותר וא"א להסתמך על הבדיקה לבד צריך להכין הבית מקודם, וע"כ נשים צדקניות מכבדות יפה יפה עד שבעצם אין צורך לבדיקה, ולא שייך מסתמא ימצא, ע"כ מברכין על הביעור, ושפיר ראוי לכ"א היום להניח פתיתין גם לגר"א, שאל"כ אין לו לברך כמ"ש עכ"ל. אמנם רבינו זצ"ל ס"ל כדעת אביו הגר"ש זצ"ל (הליכו"ש פסח פ"ה סי"ב) שחובה לברך גם אם לא הניחם, שכן

הכנות לליל הסדר

ט. נהג לשתות ד' כוסות יין יבש מזוג במים⁹.

⁹ וכדעת הגר"מ פיינשטיין (הגש"פ קול דודי סי' ג אות ד) והגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח פ"י אות ב') שאין לקחת מיץ ענבים לד' כוסות כיון שאינו משקה המשכר ואינו יוצא בזה דרך חירות, ואף אם קשה לו לשתות יין ושותה מיץ ענבים הורה הגריש"א (הגש"פ להגריש"א עמ' 23) שידחוק את עצמו לשתות מיץ מעורב עם יין, שאם מוהל את היין במיץ דינו כיון כל עוד שנשאר בכוס טעם חריפות היין, אבל בחשש סכנה או אפי' כשחושש שלא יוכל לגמור את סדר הלילה אם ישתה יין, הורה הגר"מ שלא יחמיר בזה, וכ"ד הגר"ש וואזנר (כן שמעתי מהגר"מ יאדלר בשמו), וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אול"צ ח"ג פט"ו תשובה ד') שלכתחילה ראוי לקחת דוקא יין, משום שמץ ענבים אינו משקה המשכר ומשמח, ועוד, שבשתיית יין יש דרך חירות. והוסיף, שמ"מ מי שקשה לו יכול לקחת מיץ ענבים, וישתדל שלפחות כוס אחת ישתה של יין, אבל לנשים יש להקל לכתחילה לשתות מיץ ענבים, ואין להחמיר עליהן לשתות דוקא יין. וגם הג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קיג אות ל"ב וח"ח סי' שפא אות ח') כתב שלכתחילה עדיף יין לד' כוסות, ובשעה"ד מיץ ענבים. והגר"צ אבא שאול כתב (אור"צ שם) שיכול לערב בכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים, וכן היה נוהג הסטייפלר (אורחות רבינו ח"ב עמ' ס') למזוג את הכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים מהודר. וכן הורה הגר"ש וואזנר (מבית לוי ח"ז עמ' ל"ה) שאף הנוהגים לשתות מיץ ענבים, מ"מ לכתחילה יוסיפו לו יין, ובמיץ ענבים טבעי די שיוסיפו מעט יין. וכ"ה הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שגם במיץ ענבים טבעי יש הידור לערב בו יין כדי שיהיה יותר "דרך חירות". ולענין כמות העירוב, בס' בנתיבות ההלכה (חלק ל"ד עמ' 454) מובא שמרן הגריש"א היה נוהג לערבב שליש יין ושני שלישי מיץ ענבים, וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' סט) שיש מקום להקל עד שני שלישי מיץ ענבים ושליש יין, וכ"כ הג"ר משה מרדכי קארפ (הל' חג בחג פסח פ"ט סוף הע' 31) שכן מנהג העולם שמערבין שליש יין ובי' שלישי מיץ ענבים בליל הסדר ויש בו טעם ומעלת היין. והגר"ע אויערבאך הורה (בדרשת שבת הגדול) שלגבי שיעור התערובת יתכן דסגי אפילו במעט יותר מששית יין והשאר מיץ ענבים כמב' ברמ"א (סי' ר"ד ה') לענין שיעור מזיגה ע"ש. ואע"ג דדינות שלנו חלושים ומזוגים וא"א להוסיף עליהם כ"כ מים, מסתבר שבהוספת מיץ ענבים נשאר בו טעם יין, והוסיף, שמשמעות הרשב"ם בפסחים (קח: ד"ה ידי יין יצא) ותוס' (שם ד"ה ידי יין יצא) שד' כוסות שייך לדון שמחת יו"ט ע"ש. ושכן נראה מהמרדכי (שם – הסדר בקצרה דף קח:) ושהפ"ח (סוסי' תפ"ג) כתב בשם מהר"ש הלוי שאין יוצאים ביין צימוקים כיון שאינו משמח, ותקנו ד' כוסות לשמחה, וגם הפ"ג (סי' תע"ב משב"ז סק"י) כתב שיש לטרוח אחר יין גמור ולא יין צימוקים,

⁸ כמשי"כ השו"ע (סי' תנח ס"א) שנוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. וכן נוהג הגר"מ גרוס (כמובא בגיליון המצה המהודרת ברכת הפסח), וכן הביא הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פט"ז הע' 4) חבל ראשונים שסוברים שצריך לאפות המצות דוקא בער"פ אחר חצות, הואיל ויאתקש מצה לפסח דאכל מצה לאחר חצות לא יצא, לפיכך צריך שיאפה המצה בזמן הראוי לקרבן פסח, וכן הביא הראשונים שחולקים ע"ז אך כותבים שאין לשנות המנהג שכולם החזיקו במנהג זה ע"ש, אמנם הפ"ח והגר"א בביאורו (סי' תנח) פסקו שהעיקר כשיטות שאין זה לעיכובא כלל, ובמעשה רב להגר"א אי' להדיא דלא היה מקפיד לאפות מצות מצוה בער"פ אחר חצות, וכן במשנ"ב (שם סק"א) כתב שהפוסקים הוכיחו שאין לחוש לזה ובדיעבד אם אפה המצה קודם חצות ואפי' חודש או חודשיים קודם פסח ועשאן לשם מצה כשר, ובסק"ג הוסיף, "שרוב ישראל אין נוהגין לזוהר בזה, וחפשי באחרונים ומצאתי בבגדי ישע טעם להליץ בעד המנהג שיש כמה דעות שאפי' בער"פ חמץ במשהו, וזה קשה לזוהר שלא ישאר אף משהו חמץ בהחיתים שלא יהיו מצומחים וע"כ אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ, ובמאמר מרדכי מצאתי שכתב שהאידיא הרבה מקילין בדבר מפני הדוחק זולת קצת שזוהרו בזה ללוש ולאפות אחר חצות המצות שיוצאין בהם בב' הלילות וכן ראוי לעשות", וכן רבותינו החזו"א והגר"ז מבריסק (הל' חג בחג שם) לא נהגו בזה, והטעם כתב הגר"מ קארפ (שם) דכיון דנקטינן שאינו אלא הידור זכר לפסח ואינו לעיכובא כלל, במקום שיכול לבוא לידי קולא בחמץ ד"א דחמץ במשהו מחצות, ויתרו על הידור זה מחמת כן, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (מועז"ז ח"ג סי' רסב, וליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' כה הע' ו) שבמקום שלא נהגו לאפות בער"פ אין להם לשנות, דלפנים בישראל אפו כל אחד בביתו, והידור מיוחד לאפות בער"פ שאין שום חמץ בבית אפי' פירורים, ושפיר דקדקו נמי אז כדעת יחידאה שסמכו על קרא לאפות בער"פ אחר חצות דוקא, אבל היום אין אופין בבית רק במקום נקי מפרורי חמץ, וא"כ אדרבה לכאוי ההידור היום שלא לאפות בער"פ שיש חשש בל יראה ופרורי חמץ, וגדולי ישראל כמו א"ז הגה"ק בל ההפלאה ובעל החת"ס זצוק"ל ועוד קדושי עליון שדקדקו והידורו באפיית מצות בכל מיני הידורים, ונהגו בלא"ה תמיד לצאת דעת יחידאה, נהגו לדקדק במצות שנאפו בער"פ דוקא, אבל אנו לכאוי ראוי לנו לחוש ולהדר יותר באיסור משהו שהחמירו בזה מאד הפוסקים ומקובלים, וכן בחשש איסור בל יראה, ולא באפיית מצות בער"פ שמדינת הסכימו הפוסקים שלא צריך, וכן רבינו הגר"א ועוד הרבה גאונים וצדיקים מפורסמים לא נהגו לאפות בער"פ דוקא, ומי שנוהג לאפות בער"פ יזהר מאד לאפות בכל מיני הידורים ודקדוקים, והנמנע מחשש איסור חמץ ג"כ דיקבל שכר על הפרישה, וכל הלבבות דורש ה', עכ"ד.

י. כרפס נהג לקחת סלרי חי¹⁰ במי מלח, ואכל כזית כמנהג רבינו הגר"א¹¹.

דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קיב הע' יא) שלכתחילה יש ליקח יין לד' כוסות ולא מיץ ענבים, ובודאי מי שאפשר לו לו בהכי תבוא עליו הברכה, אבל לו כל אדם יכול לשתות ד' כוסות יין, ועל כן צריך לשער אם חושש שיבא עי"ז לביטול איזה מצוה וכד', לא יחשוש כלל ליין, וישתה מיץ ענבים, והוסיף, שכל כה"ג אין ללכת כסומא בארובה בחומרא דאתי לידי קולא. והוא עצמו נהג בשנים קדמוניות לשתות יין, ואח"כ שינה מנהגו כיון דיין מכביד עליו מאד (כמובא שם עמ' ריח הע' נב), וכתב שאין להוכיח ממה שחכמי הש"ס היו דוחקים עצמם ליקח יין אף שהיו חוגרים ראשם מפסח עד עצרת, דבזמנם לא היו באר"י ענבים בתקופת הפסח, משא"כ בזמננו שיש מיץ ענבים טוב כל השנה, עי"ש. ועי' בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ד סי' ל).

¹⁰ כמובא בהגש"פ להגרש"א (עמ' 114) בשם **רבינו זצ"ל** שמנהג בית אביו **הגרש"ז זצ"ל** היה להשתמש לכרפס בסלרי, ובשנים האחרונות כשנתגלו בעיות תולעים בסלרי היו משתמשים במלפפון. ומנהג זה לקחת סלרי לכרפס מובא כבר **במהרי"ל** (בהלכות ההגדה), וכ"כ **המחצה"ש** (סי' תעג סק"ד) וז"ל "שמעתי מגברא רבא שנתוודע לו ע"פ החקירה וספרי רפואות שכרפס הוא מה שקורין צעליר והוא סלרי בימנו", וכ"כ **בשו"ת חת"ס** (או"ח סי' קלב) בשם רבו **רבי נתן אדלר**, וכ"כ **בקיבוש"ע** (סי' קיח ס"ב) דנוהגין ליקח סלרי. וכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רכ אות נט) ליקח סלרי לכרפס אלא שהיה לוקח עמו גם מלפפון ומברך אדמה על המלפפון, ואוחז בידו גם הסלרי, כיון שהסלרי אינו נאכל בפני"ע אין ברכתו אדמה אלא שהכל, וכשאוכלו יחד עם ירק אחר, נטפל אליו ונפטר ברכתו, ועוד, שהיה חושש לדעת החי"א שירק הגדל בעציץ שאינו נקוב ברכתו שהכל, כיון שהסלרי גדל ע"ג מצע מנותק, וכן הורה **הגר"ש אלישיב** (הלכה של פסח ח"ב עמ' ר"י הע' כא) שהאוכלים סלרי לכרפס, היות ודרך אכילתו כשהוא מבושל במרק, הרי כשאוכלו כך מברך עי"ז שהכל, וכ"כ **הגר"נ גשטטנר** (שו"ת להורות נתן ח"ג סי' כ"ד) שהטעם שאין לוקחים סלרי לכרפס משום שאין הדרך לאוכלו חי אלא בכמה מקומות בין הספרדים, וא"כ ברכתו כשהוא חי שהכל ואין ראוי לכרפס, וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ה סי' קכו) שסלרי הדרך לאוכלם במרק, וי"ל שכשאוכלם בפני"ע ברכתו שהכל, דדומה לדבר שדרכו לאוכלו מבושל ואכלו חי שמברך שהכל, וגם **הגר"ע אויערבאך** (בדרשת שבת הגדול כמובא לקמן) העיר על כך, ואמר שאמנם י"ל דכיום שאוכלים אותו חי בתוך סלט וכדומה, חזינן שבנ"א מחשיבים אותו בין חי ובין מבושל ושפיר מברך עליו בפה"א, וכ"כ **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ד הע' 2) שיש לנו עדות שהסלרי נאכל חי בחומץ ושברכתו בפה"א וכן ראיתי שאוכלים אותו חי, וכן פסק **הגר"ר צבי ובר** (וזאת הברכה עמ' 374 הע' מ"א) שסלרי חי ברכתו אדמה. אמנם

ולכאורה לפי"ז אין יוצאים ביץ ענבים אלא שבפשוטו נראה בפוסקים דד' כוסות אינו שייך לדין שמחה, וממילא יוצאים במיץ ענבים. והוסיף, שכן נראה בשו"ע הגר"י (סי' תע"ב כ"ז) שכתב שכל הכשר לקידוש כשר לד' כוסות ע"ש. והרי בקידוש קי"ל שיוצא במיץ ענבים כמבוי בשו"ע (סי' ער"ב ב') דסוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וא"כ ה"ה לד' כוסות. וציין גם לרמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ הל' ט') שמבואר בדבריו שיש חי אינו דרך חירות כיון שאינה שתיה עריבה, ולפי"ז אפשר דבמיץ ענבים אין שייך דבר זה דעצם השתיה היא טובה ועריבה, ולמעשה הורה שמשום ההידורים דלעיל, ודאי שעדיף לשתות יין, וכן אפשר גם לערב יין בשיעור שיהיה נרגש טעם היין ובזה חשיב יין המשמח והוא דרך חירות, וכ"ד **אביו הגרש"ז אויערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ט סי"א) שמץ ענבים דינו כיון לכל דבר, וגם ע"י שתית מיץ ענבים יוצאים ידי חירות, כי הרגשת חירות היא עיקר שם היין שחייבו לד' כוסות, אבל החוזק של היין אינו מעיקר שם יין לענין זה. וכן היתה הנהגת **החזו"א** (הל' חג בחג פסח פ"ג הע' 24 בשם הגר"ח"ק, וסידור פסח כהלכתו ח"ב פ"ג הע' 25 בשם הגר"ח"ק) שאפשר לצאת ידי ד' כוסות במיץ ענבים ואין צריך דוקא יין, וכן נהג בעצמו, **והגר"מ שטרנבוך** (תשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ג) כתב שכן נהגו גם **הגר"י מבריסק והרב משטעבין** לקחת מיץ ענבים לד' כוסות. וכ"כ בס' מחשבת קנים (סי' קל"ה) בשם גאב"ד טשעבין זי"ע, וכ"כ **הגרצ"פ פראנק** (מקראי קודש ח"ב סי' ל"ה). וכ"כ **הגר"ר מנשה קליין** (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' פ"ז), וכ"ד **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שמץ ענבים טבעי כשר לד' כוסות, וכ"כ **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג פסח פ"ט סי"א) שמן הדין מיץ ענבים כשר לד' כוסות, וכ"כ **הגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ע') שמי שקשה לו יוצא במיץ ענבים, כיון שבא מיין חשיב דרך חירות. ובפרט, שלרבים מיץ ענבים ערב להם יותר מיין, וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ה סי' קמ) וז"ל: "מיהו אם אין טעם היין ערב לו יוצא במיץ ענבים לכתחילה, ויש נוהגין לשתות בליל הסדר יין חזק דוקא אף שאינו טעים לו כ"כ, אבל האמת דבזה גופא מבטל מצוה מן המובהר, דמצות ד' כוסות ראוי לקיים ביין שטעים יותר לשתות וכמבוי להדיא ברמב"ם, ולכן דעתנו שאם אין טעם היין עירב לו ישתה מיץ ענבים" וכו' עכ"ל. והניף ידו שנית בתשוה"נ ח"ב סי' רמג ושם סיים שאם הוא בריא ראוי לו להדר שישתדל לשתות יין גמור או עכ"פ לערב המיץ עם יין שיהא טעם חזק של יין עי"ש. ואח"כ מצאתי שכ"כ כבר בספרו מועדים וזמנים (ח"ז סי' קפא) וז"ל: "ומעתה מי שאינו מוצא טעם ערב ביין ונעים לו יותר לשתות מיץ ענבים הואיל ומצותה ביין ערב לפי דעת השוטה, על כן ישתה מיץ ענבים או אפי' יין מבושל, אבל עי' בהגהה כאן שהעלינו מאחר שצריך חוזק יין עד רביעית הלוג, צריך להרגיש היטב טעם היין במצות ד' כוסות ואכמ"ל" עכ"ל. ועי' מה שהרחיב בזה במועז"ז (ח"ג סי' רנה) ובליקוטי תשוה"נ על פסח (עמ' תיד-תכה). ודעת **הגר"ש**

יב. לכורך לקח למרור רק חסה.

יג. נהג להניח קערה רק לפניו ולא לפני שאר המסובין¹⁴, וכן לא היו מצות לפני שאר המסובין¹⁵.

בפס"ת (סי' תע"ג הע' 102) כתב שמנהג אביו לקחת כזית מכל מין אלא שבחריין היה השיעור כזית כמו המקילים שהוא שליש ביצה. וע"ע בזה בפס"ת (שם) ובס' הלכה של פסח (ח"ב עמ' רכ"ה הע' כ"ב) את כל המנהגים בזה. **ובשפת אמת** (פסחים לט.) חידש ששני המינים מצטרפים דוקא כשהם שני חצאים, אך אם אחד יותר מהשני הרי הוא מבטל טעם המרירות של המיעוט וחסר לה משיעוריה. וכתב בנטעי גבריא (הני"ד) שהעולם לא נזהר בזה ואולי כיון שלכמה פוסקים די בשיעור שליש ביצה אי"כ לעולם יש השיעור.

¹³ וכן נהגו רבותינו **הגרי"ז מבריסק** (מועו"ז ח"ב סי' קפב) **והגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) לגרד ולפרר החריין בעריו"ט, וכנראה שחששו לשי' המג"א (סי' תקד סק"ז) ושו"ע הרב (שם ס"ד) שסוברים שביו"ט אסור לפרר חריין במגדלת אפי' בשינוי ודלא כהמשנ"ב (שם סק"י"ט) שמתיר, וכ"כ **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פט"ו הע' 33) שכמדומה מנהג העולם בכל ער"פ לפרר המרור מעיו"ט ולכסותו גם כדי שלא להשהות הסדר, ואפשר גם שלא לטחון ביו"ט אף ע"י שינוי לכתחילה וכדעת האוסרים בזה. ומה **שרבינו זצ"ל** הקפיד שיהיה בתוך שקית סגורה הוא משום שהמשנ"ב (סי' תעג סק"ו) כתב **שהגרי"א** הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו לביהכ"ס כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו, אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר. אמנם **הגר"מ שטרנבוך** (מועו"ז שם) כתב שאפשר שהתמכא שבימיהם היה פחות חריף משלנו, ובזמננו אפי' יפררו אותו ממש לפני הסדר יהיה בעת אכילתו חריף מאד, ואין זה כדרך אכילתו ואין יוצאים בו, ועדיף לפררו במגדלת מבעו"י, וכך בליל הסדר יהיה ראוי לאכילה, ועדיין מורגש בו טעם המרירות. מאידך, מנהג רבותינו **החזו"א והסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' עג) היה לפרר החריין בליל יו"ט אחרי בואם מביהכ"ס וכמו שהנהיג הגר"א.

¹⁴ וכמש"כ **המשנ"ב** (סי' תעג סק"ז) שמביאין לפני הבעה"ב הקערה אבל לפני שאר בני ביתו אין צריך להניח כסדר הזה, אלא כולן נוטלין משל בעה"ב. וכן היה המנהג בבית **הגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרי"א עמ' 36). אמנם בבית אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרש"ז עמ' 77) נהגו להניח קערה לפני כל אחד מהגברים. וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (מועו"ז סי' רנו) שיש נוהגים שכל בית אב המחלק מצה לאשתו ולילדיו מניח קערה וגי' מצות לפניו אף שיושב בשולחן אחד עם בעה"ב היושב בראש השולחן, וכ"כ **בויגד משה** (סי' ב אות ג).

¹⁵ וכדעת **אביו הגרש"ז זצ"ל** (שש"כ סני"ה סע' ט"ו) שיתכן שאף לכתחילה די בכך שיאכלו המסובים מעט מהמצה השלימה שלפני בעה"ב שהיא מצת ה"לחם משנה", ומה שהצריך הרמ"א

יא. למרור נהג לקחת עלי חסה ואח"כ חריין כזית שיעור קטן¹², והחריין היה בקערה בתוך שקית סגורה מפורר מעיו"ט¹³.

מנהג **רבותינו מרנן החפץ חיים** (מאיר עיני ישראל ח"א עמ' 63) **הגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) **והגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרי"א עמ' 38) היה לקחת תפוז"א לכרפס, כמש"כ **בתוס' חיים על החי"א** (כלל ק"ל ס"ה אות י"ב) **ובמסגרת השולחן** (סי' קי"ח סק"א), **ובסידור בית יעקב**. **והגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ה סי' קכו) נהג בתחילה לקחת מלפפון לכרפס, אבל אח"כ חזר בו מפני שנודע לו שהיום גידול המלפפונים הוא גידולי מים, ולהרבה פוסקים אין מברכים בזה אדמה אלא שהכל, ואף שאין דעתו כן כמש"כ בתשוה"נ ח"ב סי' קמט מ"מ לא רציתי להכניס עצמי בפלוגתא, וע"כ נהגתי לעצמי בגזר שנאכל בעלמא בתחילת הסעודה לפתוח בו המעיים, ומברך בפה"א ומתכוון לפטור המרור, ויש עוד הרבה מנהגים בזה ואכמ"ל.

¹¹ כמובא במעשה רב, וכן פסק **הב"ח**, וכן הוא **ברמב"ם** (פי"ח מחו"מ ה"ב) ועוד ראשונים, וכן נהגו רבותינו **החזו"א** (דינים והנהגות והגש"פ עם הנהגותיו) **והגרי"ז מבריסק** (הגש"פ מבית לוי), וכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רכא אות ס), וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (ליקוטי תשוה"נ על פסח עמ' לה אות ח) שמנהגינו כהגר"א בכזית. ועי' **בביאה"ל** (סי' תעג ד"ה ואינו) מש"כ בביאור דברי הגר"א. אמנם **בשו"ע** פסק (סי' תעג ס"ו) שיקח פחות מכזית, לפי שבכזית יש ספק בברכה אחרונה אם יברך אותה או לא. וכן נהגו **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב) **והגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) לאכול פחות מכזית.

¹² וזאת כדי לצאת מפלוגתת הפוסקים שנחלקו אם לקחת למרור חסה או חריין, (עי' בקוני' מאור יעקב על חודש ניסן כל השיטות בזה) וכמש"כ **הערוה"ש** (סי' תע"ג ס"ד) שיש נוהגים לאכול משני המינים של המרור ביחד. אך **רבינו זצ"ל** נהג לקחת קודם חסה ורק אח"כ אכל החריין כמש"כ **הגר"ש דבילצקי** (זה השולחן ח"א סי' תעג) **הגר"מ שטרנבוך** (הגש"פ מועו"ז עמ' ע"ו) שיאכלו קודם החזרת שהיא מצוה מן המובחר, שאם יאכלו קודם התמכא יבטלו המצוה מן המובחר. אך אין לאוכלם ביחד כמו שפסקו **המנחת יצחק** (הגש"פ הל' ליל הסדר אות י"ב), **הגרש"ז אויערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ט סמ"ח), **והגר"ש דבילצקי** (זה השולחן ח"א סי' רעג), שלא יאכל את שני המינים יחד, ומשום שאם חושש שמא אין אנו בקאים מהו המרור שחייבו חז"ל, אי"כ אם אחד מהם אינו מרור הרי מבטל הוא את טעם המין השני שהוא המרור, ולכן יאכלם בזה אחר זה. **הגרש"ז** א בעצמו נהג (הגש"פ להגרש"ז עמ' 84) לקחת למרור רק חסה, וכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסא). ולענין אם צריך כזית מכל מין או די בכזית אחד משניהם, **בערוה"ש** אי' בהדיא שהמינים מצטרפים ודי בכזית אחד לשניהם. אך **בויגד משה** הביא בזה מנהגים שונים, וכן

יד. מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל היה נוהג לשלוח בכל שנה חרוסת לרבינו רה"י זצ"ל.

טו. לזרוע היה לוקח זרוע של כבש רק צלוי¹⁶, ואוכלו בסעודת הבוקר.

טז. נהג לעטר השולחן בכלים נאים¹⁷.

יז. סידר הקערה כדעת רבינו הגר"א¹⁸ והניח לפניו כמה מצות כיון שאכל מצות הרבה בכזיתים של המצה.

הנהגות ליל הסדר

יח. בירך המוציא רק על השלימה ולא על הפרוסה כדעת רבינו הגר"א¹⁹ (פעם אחת אחד המסובים היה לו רק שתי מצות והורה לו שלא יחצה מצה שניה דלחם משנה עדיף, על אף דדעת הגר"א אינו כן).

מצוותיו ויאכלם, או יאכל מעט גם ממצת לחם משנה של בעה"ב, כדי לצאת חובת לחם משנה וכדעת הא"א בסי' רע"ד.

¹⁶ כמש"כ השו"ע (סי' תעג ס"ד) שהבשר נהגו שיהיה זרוע, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים. וכ' המשנ"ב (שם סקל"ב) שאסור לאכול הזרוע בלילה דאין אוכלין הצלי בלילה כמבוי בשו"ע סי' תעו. ולכן יש נוהגים לאוכלו בבוקר. ועיי' בויגד משה (סי' ג אות ג) שיש נוהגין לקחת זרוע של טלה או של כבש, ויש נוהגים זרוע של בקר. אמנם יש נוהגים לבשל הזרוע ולא לצלותה, וכן נהג הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסד הע' קעה) שלא לצלות את הזרוע, ואוכלה בליל הסדר, כדברי מהרש"ל וב"ח (סי' תעג אות ה).

¹⁷ וכמש"כ השו"ע (סי' תעב ס"ב) שישדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו.

¹⁸ וכן נהג הגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קז אות א). אמנם מנהג רבותינו הגר"א מ שך (גיליון לאורו על פסח), הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ להגרש"א עמ' 80), והגר"ש אלישיב (הגש"פ להגרש"א עמ' 37), היה לסדר את הקערה כמנהג האריז"ל, וכ"כ הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פט"ו סכ"ה) שמנהג ישראל בסדר הקערה כדעת רבינו האריז"ל.

¹⁹ עיי' במעשה רב ובהגש"פ מחשבת בצלאל להגר"ש דבילצקי (עמ' רנא הע' סא, סב).

לתת כזית הוא רק משום שלכתחילה צריך לאכול כזית אחר הברכה בלי להפסיק בדיבור, ולכן דעתו (הליכו"ש פסח פ"ט ס"מ) שיאכלו מעט מהמצה השלימה וישלמו לכזית ממצות אחרות. וכ"ד הגר"ח קנייבסקי (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' ע"ג). מאידך, הגר"מ פיינשטיין כתב (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' ט"ז אות ד') שבמצות בזמננו שהן דקות, ואין בהם די לכל הכזיתים שלכל המסובים אלא רק לשני אנשים, יסדרו לכל אחד מהבנים החייבים במצוות לחם משנה לפניו או לפני שנים ביחד, ואם יש לו גם בנות תצטרפנה כל בת לאחד הבנים באופן שלכל ילד מהן יהיה כזית, ואם יש לו רק בנות יניח לפני כל שתי בנות לחם משנה, ואף לקטנים שיכולים לאכול את כל הכזיתים יעשה כן, ואם יכולים לאכול רק חלק מהכזיתים, יצטרפו לאחד שיתן להם ממצותיו כדי מה שיכול הקטן לאכול, והוסיף, שאין עצה להוסיף עוד מצות על המצות שבקערה ולחלק מהן לכל המסובים, שהרי משום "לחם עוני" צריך היה לגרוע מהן ולא להוסיף עליהן, וכ"ד הגר"ש אלישיב (שבוי"פ פסח פ"ב) שטוב לתת גם לפני המסובים ג' מצות כיון שאין להוסיף על הג' מצות שבקערה, ואף אם אין לו מספיק יתן לפניהם רק שתי מצות כמנהג הגר"א. וכן היה המנהג בבית הגר"ש (הגש"פ להגר"ש"א עמ' 37) שחילק ג' מצות לכל המסובים, וגם לנכדו שהיה בחור, [ובאחת השנים אמר הגר"ש"א שכל הטעם שסובר שצריך ג' מצות לכל אחד, זהו בכדי שיהיה מספיק כזיתים בשביל כולם, וממילא בשביל בחור אחד סגי בג' מצות שלו], וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פט"ו תשובה יב) שמן הראוי שיהיו לכולם לכה"פ שתי מצות. וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"כ) שיש בזה מעלה, אלא שדעתו שלשם כך אפשר להוסיף מצות בקערה. וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' צז) שהדרך הטובה, שיהיו לפני כל המסובים ג' מצות, או עכ"פ ב' מצות, ובפרט לסוברים שיש דין אכילת הכזיתים מלחם משנה, א"כ לא יוכלו לקיים זאת, אלא אם יהיה ב' מצות לפני כל אחד, ואין לתקן הדבר ע"י ששימו בקערה הרבה יותר מג' מצות, דמוכח בראשונים שבקערה אין לשם אלא ג' מצות בלבד. ורק לטעם (הג' רעק"א סי' קס"ז) שנאמר שצריך ליתן כזית כדי שלא יהיה מיחזי כצורת עין, כה"ג אין שום עיכוב בדבר דלא מיחזי כצורת עין, דמה שאינו נותן יותר הוא משום שאין לו. ודעת הגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מוע"ז) וכ"כ בויגד משה, שכל המסובים יאכלו ב' כזיתים, וכיון שאין די כזיתים לכולם מג' המצות הדקות שבקערת בעה"ב, נוהגים להניח לפני כל אחד מהמסובים שתי מצות שלימה ופרוסה, ויקחו לעצמם שני כזיתים, ובעה"ב מוסיף חתיכה קטנה מהמצה השלימה שלו, וכך יוצאים כולם ידי חובת לחם משנה. (ועיי' בדעת הגר"מ שטרנבוך בליקוטי תשובה"י על פסח עמ' נד). ודעת הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' לא) שיניחו לפני כל אחד מהמסובים מצה וחצי, ויברך כל אחד המוציא ומוציא מצה על

ובאלף למטה שם סקני"ח) **ובנימוקי או"ח** (סי' תקיד), ושכן היה נוהג אביו בעל הדרכי תשובה, וכן מבואר ב**פמ"ג** (סי' ר"ס משב"ז סק"ג), וכ"כ **בלוח אר"י בשם האדר"ת**, ודלא כשי **הבעל המאור** (שבת דף י' ע"ב מדפי הרי"ף) **והמאירי** (שבת כג ע"א) וכהכרעת **הישועות יעקב** (סי' רסג סק"ב) דס"ל שידליקו בליל יו"ט כמש"כ **במשנת יעב"ץ** (סי' לד) בבואור מח' הראשונים בזה. וכן נהגו רבותינו **החזו"א** (אורחות רבינו ח"ב עמ' ק') **והגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) להדליק מבעו"י, וכן דעת **הגרי"ש אלישיב** (שבות יצחק בדיני הדעה"נ פ"ו אות א' סק"ב והע' י) מכיון שצריך להדליק נרות יו"ט יחד עם אור החשמל מבעו"י ולברך על שניהם ולכן הורה שאפי' מי שנוהג להדליק בלילה ישנה את מנהגו, וידליק מבעו"י, ואינו צריך התרת נדרים. וכ"פ **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה א'), **הגר"ש וואזנר** (שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' סט בצד הגיליון), **והגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' פז הע' א), **והגר"מ שטרנבוך** כתב (ליקוטי תשובות והנהגות על שביעית עמ' כט אות א'), שכן ראוי לנהוג למעשה, וכ"פ **הגר"מ מנשה קליין** (גאב"ד אונגוואר) **והגר"ר מאיר ברנדסדורפר** (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 266 ו-269), וכ"פ **הגר"מ קארפ** (הל' חג בחג על שבועות פ"ח הע' 25) **והגר"מ קליין** (עיטורי מרדכי על שבועות פכ"ג הע' ב) מהאי טעמא. ועי' בקונטרס מאור יעקב על חודש סיון (פ"ח ס"א) כל השיטות בזה.

²⁴ כי אע"פ שנחלקו האחרונים אם נשים יברכו שהחיינו בהדה"נ יו"ט, **שבשו"ת פרי יצחק** (ח"ב סי' ט' ד"ה אולם בנידן וד"ה עכ"פ מכל) **ובערוה"ש** (סי' תקיד ס"י) מבואר שהמנהג שנשים מברכות שהחיינו בהדלקת הנרות, וכ"כ **הגר"מ פיינשטיין** (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' קא אות א') שהיה המנהג במשך כמה מאות שנים, ושכן מנהגו היום, וכ"כ **בשו"ת תשובה מאהבה** (הובא גם בפסקי תשובות סי' תקיד הע' 102) בשם **הקרבן נתנאל** שיש להניח מנהגו, וכן **בשו"ת ציץ אליעזר** (ח"יד סי' יג) מאריך שלא רק שאין למחות בנשים המברכות ברכת שהחיינו בהדלקת הנרות ביו"ט, אלא אדרבה יש לחזקן ולזרזן במעוזם במנהג קדוש זה המקובל מדור דור והנוסך עליהם שמחה וקדושת יו"ט, וכן הורה **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' ק') לנשים במשפחתו לברך (ורק כשהדליק בעצמו לאחר שהתאלמן לא ברך, כיון שהתעתד לברך שהחיינו בקידוש). ומאידך, **באור זרוע** (הל' ער"ש סוד"ה תנן פ"ב במה מדליקין) מבואר שנשים לא יברכו שהחיינו, וכ"כ **המט"א** (סי' תרכה סל"ג באלף המגן סק"ג) **והמשנ"ב** (סי' רסג סק"ג) שאין נשים צריכות לברך, אלא שבמקום שנהגו לברך אין למחות במברכות, וכן **בלקט יושר** (הובא בפסקי תשובות סי' תקי"ד בע' 101) לתלמיד **התרה"ד** בשם רבו כתב דאין לנשים לברך שהחיינו אלא בקידוש, וכן מסיק **בכה"ח** (סי' רסג סקמ"א) בשם כמה אחרונים, וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (מועדים וזמנים ח"ז סי' קיז) בשם **הגרי"ז מבריסק** שהורה שלא יברכו הנשים שהחיינו, כיון שברכה זו נתקנה לכתחילה לאומרה על היין,

יט. בהסבה בדרך כלל מורה לכולם להסב (והיו שנים שלא אמר כלום²⁰) ונהג להסב כבזמן חז"ל במיטה כרים וכסתות²¹, והסעודה אינו אוכל בהסיבה²².

כ. נהג שיביאו הקערה והמצות קודם הקידוש, אף שבכל שבת מביאים הפת אחרי הקידוש כדעת רבינו הגר"א.

כא. נהג להדליק נרות לפני יו"ט ובירך להדליק של יו"ט²³, ולא בירך שהחיינו וכן היה מורה לאחרים²⁴.

²⁰ דהא כתב **במשנ"ב** (סי' תעב סק"ז) שתלמיד מותר להסיב בפני רבו רק אם רבו יתן לו רשות בפירוש ואז מהני אפי' ברבו מובהק.

²¹ וכן נהגו רבותינו **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' נט) **והגרי"ש אלישיב** (הגש"פ הלילה הזה עמ' 10) להסב ע"ג המיטה, וכ"כ הדרכי חיים ושלום, וביגד משה (סי' ח אות ד) בשם הגש"פ חקל יצחק. **והגר"מ שטרנבוך** (מועו"ז ח"ג סי' רנו) כתב שמצוה מן המובחר שתהיה ההסיבה כעין שכיבה בכורסא או כסא גדול כעין מיטה.

²² וכמנהג רבותינו **החזו"א הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' נט), **הגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח), **והגרש"ז אויערבאך** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 197 הע' 655, והליכו"ש פסח פ"ט הע' 135). וביאר **הסטייפלר** שכיון שבזמנו קשה לאכול בהסיבה, ממילא דומים אנו לשמש שמותר לכתחילה להסיב רק באכילת כזית מצה וכזית אפיקומן וד' כוסות (עי' משנ"ב סי' תעב סק"ג). אמנם מנהג רבינו **הגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרישי"א עמ' 40) היה לאכול כל הסעודה בהסיבה וכמש"כ **הרמ"א** (סי' תעב ס"ז) שלכתחילה יסב כל הסעודה. ודעת **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסג) שבזה"ז שאין אנו רגילים בהסיבה, אין להחמיר לאכול כל הסעודה בהסיבה, רק מי שמרגיש שאין לו מזה שום אי נוחות, ולכן בשנים האחרונות מחמת הקושי לא נהג להסב כל הסעודה, ע"ש.

²³ וכמנהג בית אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרשז"א עמ' 70), וכשי **הרמב"ם** (הל' שבת פ"ל ה"ה) דס"ל שידליקו מבעו"י, וכמש"כ **בנו של הפרישה** בשם אמו המשכלת בהקדמתו לטור (בסוף ההקדמה לטור יו"ד) שיש להדליק נרות יו"ט מבעו"י ולא להמתין עד הלילה וצווחה אמו על הנוהגים להדליק בלילה שמנהג זה נבע מחמת ליל יו"ט שני של גלויות שאסור להכין מיו"ט ראשון לשני של גלויות לפיכך מדליקין בלילה, אבל מה שנמשך מזה שאין מדליקין בערב יו"ט ראשון מבעו"י זה אינו נכון ויותר טוב מדינא להדליק הנרות ג"כ קודם תפילת ערבית ולקבל יו"ט בהדלקתן כמו שעושין לכבוד שבת, ועוד שכיון שהבערה ביו"ט היא מלאכה, עדיף לעשותה בחול ולא ביו"ט עצמו. וכן פסקו **בשו"ת פרי יצחק** (ח"א סי' ו) **ובבאר היטב** (סי' תקג סק"ד) בשם **השל"ה הק"**, **ובמטה אפרים** (סי' תרכה סל"ג

כב. לפני כל קטע הקפיד שיאמרו הסימן "קדש ורחץ" וכו'.²⁵

קדש

כג. אחרים מזוגו לו הכוס והמים.²⁶

כד. שתה כל הכוס בבת אחת,²⁷ והקפיד לשתות בהסבה כבר מהלגימה הראשונה.

כה. בשעת הקידוש נהגו כולם שמחזיקים הכוס²⁸, ולא אמרו עמו בקול רם²⁹ (ויש שאומרים בלחש).

ובפרט אם מדליקה נרות מבעורי שאין לה לברך, כיון שברכה זו לא תפטור את מצוות היום, שהרי אין לקיימן בזמן תוספת יו"ט אלא ביו"ט עצמו, וכ"פ **בשאלת יעב"ץ** (ח"א סי' קז) ותמה על המנהג למה לא להסמיכו לקידוש כמו בברכת שהחיינו על הסוכה, אך כתב שאין למחות בידיהם כי חשש ברכה לבטלה ליכא, שהרי אפשר לומר זמן אפי' בשוק כדאיתא בעירובין (מ:), מ"מ לא מיבעיא **שהמשנ"ב** (סי' רסג ס"ק כג) כתב לא לברך, אלא אף איש המדליק נרות לכ"ע לא יברך שהחיינו בהדלקתו דהוא מברך שהחיינו בקידוש כמש"כ **המט"א** (סי' תקצט ס"א) **ובשו"ת יגל יעקב** (או"ח סי' לט). וכן נהג **הגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) שלא לברך שהחיינו בשעת הדה"נ.

²⁵ כמנהג בית אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרש"א עמ' 93), וכמש"כ **ביסוד ושו"ש העבודה**: "סמינא מילתא היא בכל הט"ו תבות של הסדר: **קדש ורחץ כרפס יחץ** וכו', כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד, ועל כן יבטא בפיו גם סימני הסדר, דהיינו קודם הקידוש יאמר 'קדש', וקודם הנטילה הראשונה יאמר 'ורחץ', וכן כל הסדר עד 'נרצה' ועד בכלל, והעיקר שיכוון לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו, ויעשה כל דבר בשמחה עצומה ורחמנא ליבא בעי". ועי' בסידור בית יעקב עמודין, וכן הביא **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' יא) **מסידור בית יעקב** שאומרים כל הסימנים במקומם בפה מלא, וכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' ריח אות מד) לומר את הסימנים בפה בסדר ההגדה.

²⁶ כמש"כ **הרמ"א** (סי' תעג ס"א) שבעה"ב לא ימזוג בעצמו, רק אחר ימזוג לו, דרך חירות. ועי' **בכף החיים** (סי' תעג סקל"א) דמי שרוצה לכוון הכוונות בעת המזיגה הוי כלא אפשר, וימזוג לעצמו. ועי' גם **בערוה"ש** (סי' תעג) שכתב שלא ינהוג ברמות רוחא לצוות למזוג לו עי"ש, ואף זה בכלל אי אפשר, וכן נהגו **הגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרש"א עמ' 38) **והגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' ריח אות מו) למזוג לעצמם הכוס. ²⁷ כמש"כ **המחצה"ש** (סי' תעג סק"א) עי' **הב"ח** שיש לשתות את כל הרביעית בבת אחת.

²⁸ וכדעת אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הליכו"ש פסח פ"ט סכ"א ושש"כ פמ"ז הע' כו), וכן דעת **הגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרש"א עמ' 38).

(23) **והגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קיד הע' כ) **והגר"ח קנייבסקי** (הגדה עם קיצור דיני פסח עמ' לא) שגם הנוהגים לצאת ידי חובת קידוש מפי בעה"ב, מ"מ טוב שכל אחד מהמסובים יגביה את הכוס בשעת הקידוש, כדי שידע שגם הכוס שלפניו הוא כוס של קידוש, ונחשב שהוא עצמו עשה קידוש על כוסו מדין שומע כעונה. מאידך, דעת **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סק"ד) שאם רק בעה"ב אומר את הקידוש, שאר המסובים אינם צריכים להגביה את הכוס שלפניהם, שכיון שרק בעה"ב עושה את הקידוש והשומעים יוצאים ממנו ידי חובתן, די במה שבעה"ב מגביה את הכוס, וכ"כ **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' כד) שלדינא לדין אמירה על הכוס אי"צ דוקא שיחזיקנו בידו ואף בלא זה חשיב קידוש על הכוס, וכן משמע בשו"ע סוס"י רעא שפסק דין הרא"ש, ומשמע שם שכל הכוסות שלפניהם אינם פגומים סגי בזה ואי"צ דוקא שיחזיקנו בידם ואף בזה הוי אצל כל אחד כוס של קידוש, וכ"ה לשון השו"ע בסי' תעג מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו, ולא הזכירו כלל הפוסקים שיחזיקו המסובין הכוס בידהם רק כשמגיעים להלל משום שירה על היין, ויותר מזה מבואר בט"ז (סוס"י רעא) ובגר"ז (סכ"ח) דכל שכוסו לפניו על השולחן חשיב קידוש על היין ודינא דצריך לאוחזו בידו אינו מעכב, ויותר מזה מבואר ברכ"י (סי' תצה) שאם הבדיל על כוס שביד הש"צ חשיב הבדלה על הכוס ויוצא בדיעבד, וכ"כ ברב פעלים ח"ב סי' תא, וכאן שיוצאין בשמיעתן מבעה"ב והוא מחזיק הכוס בידו ולכל אחד כוסו שלפניו נראה דסגי אף לכתחילה, שלא הצריכו כן אלא למברך, ואף שברעק"א (סי' נ) ובביאה"ל (סי' רעא ס"ב ד"ה דאיתקש) ובמשנ"ב (שם סק"ד) משמע שאם הכוס ביד אחר לא חשיב קידוש על הכוס, מ"מ כשיש לו כוס לפניו אע"ג שאינו בידו לכונ"ע חשיב קידוש על הכוס, עכ"ד.

²⁹ וכמנהג בית אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרש"א עמ' 101), וכמש"כ **בשו"ע הרב** (סי' תעב סכ"ב) שנוהגים שבעה"ב מקדש ומוציא את בני ביתו ידי חובה, ויותר טוב שלא יקדשו יחד כמש"כ בסי' תפח ס"ד, וכ"פ **במט"א** (סי' תרכה סמ"ז) שלא יקדשו ביחד. וכן נהגו רבותינו **הגרי"ז מבריסק** (הגש"פ מבית לוי קובץ הוספות עמ' סו), **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' סז), **הגרי"ש אלישיב** (הגש"פ להגרש"א עמ' 38), **והגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קיד הע' כ), לקדש ולהוציא את כולם ידי חובה. מאידך, **בויגד משה** (סי' טו אות ו) כתב שיש נוהגים שכל אחד אומר את הקידוש בפני"ע, ואף שבכל שבת רק בעה"ב מקדש ומוציא אחרים ידי חובתן, היינו משום החשש שיתרי קלא לא משתמע"י וצריכים לצאת ידי חובה מבעה"ב שהכוס לפניו, אבל כאן שלפני כל אחד מהמסובים יש כוס יין, יכול כל אחד לברך על כוסו, וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (ליקוטי תשובה"י על פסח עמ' לד אות ג) שמנהיגו להקפיד בליל הסדר שכל אחד ואחד אומר בלחש עם בעה"ב הקידוש על כוסו דוקא, ויש בזה טעם עי' הלכה שד' כוסות מצותן על הסדר והיינו שיהיו כוס לקידוש הגדה ברהמ"ז והלל, ושתוה ומקיים

כו. בברכת שהחיינו מנהגו לומר לזמן הזה בחיריק³⁰.

כז. הביאו רק לו מים לנטילת ידים בקערת כסף³¹.

ורחץ

כח. לא בירך על נטילת ידים על טיבול הכרפס כיון שאין דרך לאוכלו בידים בטיבול³².

כרפס

כט. אכל כזית כרפס³³ בלא הסיבה³⁴ ולא מברך ברכה אחרונה³⁵.

המצוה ואם שומע מאחר לא מתחלק וע"כ יוצא ממנו בכוסו גם דין על הכוס מפני שנאמר על הכוס אבל כוסו שוב לא נקרא בזה כוס של ברכה כששומע הקידוש מאחר בכוס, ולכן מקדש בעצמו ואומר קידוש על כוס שלו, ובזה דוקא יוצאין כוס ראשון מדין ד' כוסות בלי פקפוק ע"י היטב בשע"ת ס"י קצו סק"ג ותבין, עכ"ד. אמנם כל זה לשי' **החק יעקב** (סי' תפח סק"ד) **והמשנ"ב** (סי' תפח סק"ח) שסוברים שבקידוש אידי דחביבא יהבו דעתיהו לשמוע גם כשמקדשים ביחד, אלא שכי' המשנ"ב שמי"מ טוב שלא יקדשו בב"א, אבל **הא"ר** (סי' רעא סק"ב) הביא **מהמלבושי יו"ט שכתב בשם דרשות מהר"ש** שאין יוצאים. ועי' **במהרש"ם באורחות חיים** (ריש סי' רעא) שהביא מתשובת **מהר"ח אור זרוע** שמחלק בין שבת ליו"ט שבשבת לא שייך אידי דחביבא וביו"ט שייך, ולפי"ז בפסח שחל בשבת לא שייך אידי דחביבא.

³⁰ וכמש"כ **המשנ"ב** (סי' תרעו סק"א) שמקורו **מהמג"א בשם מטה משה ומהרש"ל**, וכן הוא **בסידור השל"ה ובסידור רבי שבת**, ובטעם הדבר ביאר המטה משה (סי' תתקפ) שכיון שאומר 'לזמן הזה' בה"א הידיעה, הרי שאומר שהגיענו לזמן ידוע ומסוים, ולפיכך אין צריך לכפול ולומר את הלמ"ד של 'הזמן' בפתח. מאידך, **בבאורי מהר"ש** (סופר המדקדק הידוע בזמן המהרש"א והב"ח) ובכל **מחזורי הרו"ה** הנוסח 'לזמן הזה' בפתח, וכן הכרעת פוסקי זמננו שכן המנהג לומר בפתח ה"ה, **הגרש"ז אויערבאך** (הליכו"ש תפילה פכ"ג הע' 65), **הגרי"ש אלישיב** (פניני חנוכה עמ' כט), **הגר"ש וואזנר** (קובץ מבית לוי ח"י עמ' טו), **והגר"ש דבילצקי** (בהסכמתו לספר ברכת השיר והשבח), וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ה סי' רכג) ושכן הוא **בסידור היעב"ץ**, ושכן נדפס בסידורים ישנים.

³¹ כמש"כ בספר **ויגד משה** (סי' טז אות ה) בשם השי"ח יצחק שירחץ ע"י אחר כאיש שר ומושל.

³² וכמו שכתב **השו"ע** (סי' תעג ס"ו וסי' קנח ס"ד). אמנם דעת רבינו **הגר"א** (מעשה רב אותיות פא וקצא) שיש לברך ענט"י על דבר שטיבולו במשקה, ולכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קכט הע' עב) לברך ענט"י ללא שם.

³³ עיין לעיל בהערה 11.

³⁴ וכמנהג בית אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרשז"א עמ' 117) שלא אכלו את הכרפס בהסיבה, וכמש"כ **בשבולי הלקט** (סי' סד) ובצידה לדרך (פ"א) **ובמטה משה** (סי' תרכה) **ובמהר"ל** (גבורת ה' פ"ג) **ובבן איש חי** (שנה א' פ' צו אות לב) **ובויגד משה** (סי' יז אות יט) בשם הרבה פוסקים ושכן עמא דבר, וכ"כ **בליקוטי מהרי"ח** (סי' תעג) שכן נתפשט המנהג, והוא כיון שאין זה נחשב ממצוות האכילה של הלילה אלא מדיני השינויים שעושים כדי שישאלו התינוקות, וכ"כ **הברכ"י** (סי' תעג סק"ד) שכן הוא ע"פ הסוד שלא להסב, וכ"ד **הגר"ח קנייבסקי** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' לז) **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סקט"ז) **והגר"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ד ס"ז). מאידך, דעת **האבודרהם** (סדר הגש"פ ופירושה ד"ה ולאחר) **המאמר מרדכי** (סי' תעג סק"ד) **היעב"ץ** (בסידורו) **הקיצוש"ע** (סי' קיט ס"ג) **והתוספת חיים על החיי"א** (סי' קל ד"ה הסדר בקצרה סקכ"א) שיש לאוכלו בהסיבה, וכן נהגו רבותינו **הגר"ח והגר"ז מבריסק** (הגש"פ מבית לוי הל' כרפס אות ד ובהוספות עמ' עה), **הגר"ש אלישיב** (הגש"פ להגרשז"א עמ' 23 ועמ' 38) היו שנים שנהג לאוכלו בלא הסיבה, והיו שנים שנהג לאוכלו בהסיבה, ואמר שלכתחילה צריך לאוכלו בסיבה כמו שאר הסעודה שלדעת **הרמב"ם** (פ"ז מחו"מ ה"ח) יש לאוכלו בהסיבה. **ובכף החיים** (סי' תעג ס"ק קיד) כתב שנהגא נהרא ופשטיה, **ובויגד משה** (סי' כה אות יט) כתב שיש נוהגים שמקצת הכרפס אוכלים בהסיבה ומקצתו בלא הסיבה לצאת ידי שניהם. וכ"כ **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אורל"צ ח'ג פט"ו תשובה ט) שהעיקר לדינא שלא צריך הסיבה, אך טוב אם יאכל מעט בהסיבה ומעט שלא בהסיבה, ובלבד שלא יאכל יותר מכזית. ואכן, **הגר"מ שטרנבוך** (מועו"ז ח"ד סי' קפג) כתב דאלו הנוהגים לאכול כזית לכרפס יאכלו בהסיבה דהוי ליה אכילה גמורה. וע"ע בזה בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' רלב).

³⁵ כמו שפסקו **המשנ"ב** (סי' תעג סקנ"ו) **המג"א** (סי' תעג סקנ"ח) **ושו"ע הרב** (סי' תעג ס"ח) שאם בכל אופן אכל שיעור כזית לא יברך ברכה אחרונה, וכ"ה **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קל הע' פ). מאידך, **הגר"מ שטרנבוך** (מועו"ז ח"ד סי' קפג) כתב שהאוכל בכרפס כזית, יברך בורא נפשות על הכרפס, ולפני הסעודה ממש יאכל עוד פעם כרפס אבל בפחות מכזית, ויברך בפה"א ויכוין לפטור בזה את המרור שבתוך הסעודה, ובה יוצא ידי כל הספיקות. **והגר"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' מט) כתב שהעצה לזה לצאת ידי ספק, שיאכל כזית בינוני שלנו שלדעת הגאונים הוי כזית, וכמ"ש החזו"א בקוני השיעורים, והגר"ח מוואלזין היקל בזה אף לענין כזית מרור, וכן נקט מעיקר הדין החזו"א וכמ"ש בקה"י בפסחים, וכן היה מורה ובא הקה"י כידוע עכ"פ לענין דרבנן, וכפי ששמעתי ממנו ומבנו הגר"ח"ק, וכ"כ באורחות רבנו בשמו, וכ"ש לענין טיבול א' דיש להקל, ולענין ברכה אחרונה נקטינן שאין מברכין לכה"פ עד כחצי ביצה שלנו וכמש"כ

לב. אמר ההגדה בקול רם בביאור הפשט (מדרשי חז"ל והביאורים הנוגעים לפשט ההגדה) כדי שיבינו כולם, ושאר המסובין שומעים ואינם אומרים בעצמם וכדמשמע בגמ' (פסחים קטז:): וכמבואר במעשה רב³⁶.

דאמרו בש"ס (פסחים קט.) "חוטפים אפיקומן בלילי פסחים בשביל התינוקות שלא ישנו", והביא **מהרמב"ם** (פ"ז מחו"מ) שכתב שחוטפין מצה זה מיד זה כדי שיראו התינוקות וישאלו: ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות במדינותנו לחטוף האפיקומן שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול. אמנם ברש"י לפסחים שם פירש חוטפין מצה בענין אחר וז"ל "חוטפין מצה, מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו, ואית דמפרש חוטפין מצה, אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר", וכ"ה גם בהשגות הראב"ד על הרמב"ם שם. **ובוידג משה** (סי' יח אות ט) כתב עוד טעם למנהג זה, כדי שהדבר יסייע למסובים לזכור לאכול האפיקומן בגמר הסעודה כי התינוקות מצפים שיפדו מהם ועי"כ יזכירו למסובים לאכול, ולכן כתב בשם **ס' נוהג כצאן יוסף** (ליל ראשון של פסח סק"ד) שאין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן וכו', ובשם מילי מילי דאבות כתב שיש כוונה עמוקה בכל ענין האפיקומן וגניבתה. **ובשו"ת משנה הלכות** שם כתב שיותר טוב ליקח מצה אחרת מיוחדת בשביל התינוקות והמנהג יתקיים. **והגר"מ שטרנבוך** (תשו"ת ח"ג סי' קמא) כתב שכדי שיהיה מצה שמורה נלע"ד שטוב לנהוג שהאמא או משהו אחר ידעו כל הזמן היכן נמצא האפיקומן המוטמן, ואומרת להם שיקבלו איזה פרס ויגלו, אבל עומדת הזמן תחת שמירת האמא היודעת היכן הוא מונח, ובהשגחה שלא יגעו במצה, ובאופן זה אין היסח הדעת ויש שמירה ובפסח כה"ג כשר לאכילה, אבל אילו ישאר ביד הקטן לגמרי הוה היסח הדעת וחסרון שמירה ובקדשים פסול, וכמב' בירושלמי פ"א דתרומות, ולסברת הגר"ח שוב לא דמי לקרבן פסח, ושפיר יש הידור כהנ"ל, אמנם המנהג שתינוקות חוטפין הוא כדי שישאר ערים עד סוף הסדר שהוא זמן אכילת האפיקומן, וכו', ואולי כיון דאפיקומן זכר בעלמא לקרבן פסח אין מקפידין שיהא בו שמירה כקרבן פסח, ומ"מ כתב במקום אחר (ליקוטי תשו"ת) על פסח עמ' לה אות ט) שלא נהגו אצלנו שחוטפים האפיקומן.³⁸ וכ"כ **בשו"ע הרב** (סי' תעג סכ"ד) שבני הבית יוצאין בשמיעה מבעה"ב וכן נכון לעשות משום ברוב עם הדרת מלך, ופשוט שיוצאין בשמיעה שכן מבואר **במשנ"ב** (סי' תעג סקס"ד) שכתב שהחיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה, וכן מבואר **בביה"ל** (סי' תעג ס"ח ד"ה שלא כסדר) לגבי נשים שישמעו את ההגדה לכל הפחות מבעליהן. **והגר"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' טז) הביא שכ"כ **בר"ן** (כה: ברי"ף) שדרכם היה שאחד אמר ההגדה וכולן שומעים, אך

ל. הצפין האפיקומן תחת הכרית עטוף במפה³⁶.

לא. הקפיד שלא יגנבו את האפיקומן כדמשמע בשו"ע³⁷.

המשנ"ב סי' תפו סק"א, ומשום ספק כשליש ביצה שלנו, וכן המנהג שאוכלין שיעור כזית שלנו ואין חוששין לספק ברכה אחרונה, עכ"ד עיי"ש.

³⁶ כמש"כ **השו"ע** (סי' תעג ס"ו) שנותנים האפיקומן תחת המפה, וכתב **בבאר היטב** (סקי"ט) שראוי לכרכה במטפחת ולהניח בין הכר והכסת.

³⁷ כמנהג בית אביו **הגר"ז זצ"ל** (הגש"פ להגרשז"א עמ' 120) שלא הניח לילדים לחטוף האפיקומן, וכדדייק **הגר"ר מנשה קליין** (**גאב"ד אונגוואר**) בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' שצג) מדברי **השו"ע** (סי' תעג ס"ו) שכתב "ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים ויתן חציה לאחד להמסובין לשומרה לאפיקומן", הרי דכתב שיתן לשומרה שהוא בבחינת הפסח ודוקא לאחד מהמסובין שהוא כמו אחד מבני החבורה בקרבן פסח. ובטעם הדבר שנהג מרן הגרש"ז למנוע דבר זה מובא בהליכות שלמה (פסח פ"ט הע' 210) שהוא מכיון שנשתרש על כך בפי הבריות לשון 'גניבה', ואיך נרגיל את התינוקות לגניבה ולקבל שכר על כך, והוסיף, שאלו שנוהגים כן יזהרו לכנותה רק 'חטיפה', וכ"כ **האורחות חיים** (סי' תעג סק"י"ט) בשם ספר מאורי אור "מה שגונבים התינוקות האפיקומן הוא מנהג בדוי והבל ובבתי הנכרים נשמע שהיהודים מלמדים את בניהם לגנוב זכר לוינצלו את מצרים, והמונע מהם מנהג זה הרי זה משובח", וכ"כ **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קלא הע' פח) שאין ראוי להניח לילדים לגנוב האפיקומן, וכן נהגו רבותינו **מרנן הסבא מסלבודקא, הגרא"מ שך** (גיליון לאורו על פסח) **והסטייפלר** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 509, ואורחות רבנו ח"ב עמ' עח), וכן נהג **הגר"ח מבריסק** (הליכות הגר"ח הל' פסח בענין שמירת אפיקומן) להקפיד על זה, משום שהמצה של אפיקומן צריכה שימור כדין מצת מצוה, ושלא כן סימנו בהגדה את אכילת אפיקומן כ'צפון', לומר שטעון שמירה והצפנה. אמנם בספר אוצר ההלכות מביא מכמה ראשונים שמביאים מנהג זה, **במהר"ם חלאה** (פסחים ריש דף קט) כתב "פירש הרמב"ם ז"ל גוזלין זה מיד זה לשמחה כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו", **ובס' המכתם** כתב "גוזלין וטורפין זה לזה" וכו', **ובנימוק"י** (פסחים קט.) כתב שחוטפין מצה דרך שחוק וחיבוב מצוה, וכן הוא **במאירי** (פסחים קח:). ועי' גם **במנהגי מהר"ש מנוישטט** (סי' נ) שכתב "בשנה השלישית דרש מה"ר שלום מה שיכול לעשות שינוי לתינוקות כדי שישאלו כזה הוא משובח, כגון לחטוף מהן מה שיש לפניהן וכיוצא"ב מפני שהקטן מתאוה לזה" עי"כ, וכן הביאו הבאר היטב (סי' תעג סק"כ) והא"ר בשם **החק יעקב** (סי' תעג סק"ב) שכתב הא

את התינוקות שבסדר, מה התשובה על השאלות, כי עיקר ענין השאלות להבינם את התירוץ שיצאנו הלילה הזה ממצרים מבית עבדים, ואם אחד התינוקות שאל משהו מעצמו שמח בזה מאד).

לו. כשהגיע לעשר מכות נהג לשפוך מהכוס בלא נגיעה ביין כדעת רבינו הגר"א⁴².

לז. כשהגיע לפסוקי הלל החזיק את הכוס⁴³ (ופעמים שהחזיק אף בהלל שלאחר ברהמ"ז⁴⁴).

היכרא אף לדין שהרי בוצעין ואוכלין מהמצות, וגם נראה דס"ל שאין להקל בהסרת הקערה שהוא דינא דגמ' וכל הראשונים וטושי"ע הביאוהו, עיי"ש.

⁴² וכמנהג בית אביו הגרש"ז זצ"ל (הגש"פ להגרש"ז עמ' 151), וכן נהגו הגר"מ שך (גיליון לאורו על פסח), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קמו), וכמש"כ גם השעה"צ (סי' תעג סקפ"א) בשם י"א, וכן הוא ע"פ הסוד כמובא בשל"ה הק' ובשו"ע הרב (סי' תעג סני"א) ובכה"ח (סי' תעג ס"ק קסד) בשם האריז"ל (פרי עץ חיים שער כא פ"ז), וכ"כ ביסוד ושו"ש העבודה (שער ט' פ"ו) ובחיים לראש בשם מהר"ש שערבי זצ"ל, והטעם ע"פ הפשט כתב בויגד משה (סי' כב אות יא) שהוא כדי שלא יחזור ויתערב בכוס מהיין שנשאר באצבעו מהטבילות הראשונות. אמנם הרמ"א (סוס"י תעג) שנוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו, וכן הביא בשעה"צ (שם סקפ"א) בשם הא"ר והחק יעקב, ועיי"ש שהביא שהמג"א כתב שיזרוק בקמיצה, ועיי" במשנ"ב (שם סקע"ד) שכתב שלא יזרוק בורת הקטן כמש"כ בהגהות מנהגים, אלא דוקא באצבע (או בקמיצה).

⁴³ וכמש"כ השו"ע (סוס"י תעג) שכשיגיע ללפיד, מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל. אמנם באבודרהם כתב שאצלם לא נהגו להחזיק הכוס בידו רק בברכת אשר גאלנו, ועיי" בס' איש על העדה (עמ' קנא) שהובא שם שהגר"ש אלישיב לא החזיק הכוס בהלל שקודם הסעודה, ואילו בהלל שלאחר הסעודה החזיק הכוס עד אחר ישתבח, וכבר תמה על כך הגר"מ גרוס (נאות מרדכי על פסח עמ' שנב) שלא ברירא לי מאי שנא, דלכא"י גם קודם הסעודה יש להחזיק הכוס.

⁴⁴ וכמש"כ הב"י (סוס"י תכב) בשם השבולי הלקט (סי' ריח) שבשעה שקורא את ההלל אוזח את הכוס בידו, וכ"כ בס' יוסף אומץ (סי' תשפח) שיאמר חצי הלל האחרון בנעימות ויחזיק הכוס בימנו עד אחר ברכת בורא פרי הגפן, ובס' ויגד משה (סי' לא אות ח) הביא שכ"כ התשב"ץ בס' יבין שמועה (סוף מאמר חמץ) דמצוה מן המובחר שהקורא יגביה הכוס בידו עד שיגמור ההלל, וכן נהגו הגר"ח מבריסק (הגש"פ מבית לוי קובץ הוספות ה' הלל), הסטייפלר (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 788), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קעח הע' רכה), ומשום שכיון שתיקנו חז"ל לומר את ההלל על כוס זו, הרי ככוס של

לג. לא הגביה את הקערה, אלא מראה את המצות לכל המסובין.

לד. מזג כוס שני קודם מה נשתנה, ועל זה קאי "כאן הבן שואל"³⁹ (אמאי מוזגים כוס שני קודם הסעודה).

לה. פעמים נהג לסלק הקערה מהשולחן לגמרי בשביל לעורר התינוקות⁴⁰, בשנים האחרונות שהקערה היתה כבדה מאד היה סכנה לשלימות המצות הסתפק בכיסוי⁴¹, (נהג לשאול פעמים רבות

הביא מהלקט יושר שכתב שנהגו לומר עם בעה"ב בלחש, ועיי" מה שהאריך בזה (שם בפ"כ הע' 26). מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 24) שלכתחילה ראוי שכל אחד מהמסובים יאמר בעצמו ולא יצא ידי חובה מבעה"ב.

³⁹ כמש"כ בשו"ע (סי' תעג ס"ז) שמוזגין לו כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם הסעודה.

⁴⁰ כמש"פ השו"ע (סי' תעג ס"ו) שיגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר 'הא לחמא עניא' עד 'מה נשתנה', ואז יצו להסירם מעל השולחן והניחם בסוף השלחן כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו. ומקורו מדינא דגמ' (פסחים קטו:). וכן נהג רבינו הגר"א (מעשה רב), וכן כתבו להחזיק במנהג זה גם בימנו בגר"ז (בסידור הרב) וביעב"ץ (בסידור היעב"ץ). ועיי" בהערה הבאה.

⁴¹ וכמנהג בית אביו הגרש"ז זצ"ל (הגש"פ להגרש"ז עמ' 129) שלא נהגו להסיר את הקערה לפני מה נשתנה, אלא רק היו מכסים אותה, וכמש"כ המג"א (סי' תעג סקכ"ה) שעכשיו לא נהגו להסיר משום דאין היכר לתינוקות בזה, דידועים שאלו הדברים לא ניתנו על השולחן לצורך אכילה, אבל בזמן הגמ' היו רגלין לעקור את השלחן. וכ"כ הגר"ז (סי' תעג סל"ח), וביאר המחצה"ש דבזמן הגמ' היו להם שולחנות קטנות לפני כל אחד ואחד, ולא היה טירחא בעקירת שלחן, אבל עתה שיש להם שלחן גדול, איכא טירחא מרובה בעקירתו, לכן אינו חייב לעקור שלחן, וההסרה ג"כ אינו מועיל כמש"כ המג"א. ובחק יעקב (שם סקל"ג) ובפמ"ג (א"א סקכ"ה) כתבו שנוהגין לומר להסיר הקערה אע"פ שאין מסירין. ועיי" בערוה"ש (סי' תעג סכ"א) שעכשיו שבשעת אמירת הא לחמא עניא מגלים קצת המצות, ואח"כ באמירת מה נשתנה מכסים את המצות, ושוב באמירת עבדים היינו מגלים קצת המצות, ובכיסוי המצות לפני שאלת התינוקות מה נשתנה זה במקום עקירת השלחן. ובסדר הערוך (פס"ז ס"ח) כתב בשם הגאון רבי הלל זקס זצ"ל שגם זקינו החפץ חיים לא נהג במנהג זה אף שבמשנ"ב סתם כדברי הפוסקים לקיים המנהג. וכן נהג הגר"מ שך (גיליון לאורו על פסח) לכסות את הקערה במפה, ולא הסיר את הקערה מעל השולחן. והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קלב הע' צב) נהג להגביה הקערה. אמנם הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' עה) הביא הא"ר שהשיג על המג"א דודאי איכא

לח. אמר הסימן "מוציא מצה" קודם נט"י⁴⁵.

מוציא מצה

לט. אכל כזית גדול משניהם כאחד⁴⁶, ולא הכניס הכל בב"א לפה, אלא אכלם בנחת⁴⁷.

ברכה שצריך להחזיקה בידו בשעת הברכה. מאידך, מנהג הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 221 הע' 745, ושלמי מועד פע"ח הע' 231) שאין מחזיקים את הכוס בהלל שאחר ברהמ"ז, וכ"ד הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' לד), וכ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פ"כ הע' 33), וכתב שכן מוכח מהריטב"א בפי' ההגדה שרק כשאומרים ברכת אשר גאלנו נוטלין הכוס בידו, ומוכח מזה דס"ל לריטב"א דאף כשכוסו לפניו מתקיים דין זה דאומר עליו ההגדה, אך כתב שלעת הטור לדין שירה על היין צריך עכ"פ לאחוז בידו וכמבוי בשוחר טוב ע"ש מש"כ בזה.

⁴⁵ וכמש"כ בליקוטי מהרי"ח (סי' תעה) בשם ס' זכרון יהודא שהנהגים לומר את שם הסימן לפני כל אחד מסימני הסדר, יש להכריז מוציא מצה קודם נט"י ולא לאחריה, שמא הכרזה זו היא הפסק בין נט"י לברכת המוציא, וכ"ד הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ד עמ' לא), והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' לא), והגרש"ד נהג לומר לפני נט"י הסימנים "רחצה, מוציא מצה, מרור, כורך, שולחן ערוך, צפון", משום שדעת רש"י והרמב"ם שבאפיקומן יוצאים המצוה דאכילת מצה, וא"כ לא ראוי לדבר בין הברכה עד לאפיקומן. מאידך, בליקוטי מהרי"ח כתב שאפשר לומר הסימנים אחר הנטילה, וכן הנהגים לומר "לשם יחוד" או "הנני מוכן ומזומן" קודם אכילת מצה, אפשר לאומרם אחר הנטילה ואין זה הפסק כי אמירה זו נחשבת לצורך הסעודה ולא גרע מאמירת מזמור לדוד ה' רועי שיש שאומרים אותו בין הנטילה להמוציא, וכ"כ בס' נוהג כצאן יוסף, וכ"כ הגאון ממונקאטש בדרכי חיים ושלוש (אות תקצו) שיכול לומר מוציא מצה אחר הנטילה קודם ברכת המוציא, וכ"ד הגר"ש אלישיב (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 25) לענין "הנני מוכן ומזומן" שאפשר לאומרו גם בין הנטילה לאכילה.

⁴⁶ וכ"ד הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ס סס"ז), הגר"נ קרליץ (סידור פסח כהלכתו פ"ח ס"ג), הגר"ע אויערבאך (בדרשת שבת הגדול) והגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פט"ז הע' 12) שכיון שהכזית השני צריך לאכול הוא רק בגלל הברכות ומעיקר הדין סגי בכזית אחד, אפשר להקל לקחת רק שיעור כזית אחד גדול שיש בו שיעורים קטנים.

⁴⁷ לא ברור אם כוונתם שלא הכניס ב' כזיתים לפיו בב"א או שכוונתם שלא בלע ב' כזיתים בב"א, שהרי המשנ"ב (סי' תעה סק"ט) כתב שהסכימו האחרונים דצריך להכניס לפיהו את ב'

הכזיתים בב"א ולרסקם, אבל אין מחויב לבלעם בב"א, אלא די שיבלע כזית לערך בב"א, ואח"כ יבלע השאר, וביאר הגר"ש אלישיב (הגש"פ הלילה הזה עמ' 18) שכוונת המשנ"ב שיכניס לפיו חתיכות מצות קטנות מעט מעט, וילעס אותן אך לא יבלע עד שיכניס לפיו ב' כזיתים, ויבלע כזית ועוד כזית, וכן נהג בעצמו (כמובא באשרי האיש ח"ג פ"ס סס"ח) שאכל המצה ברציפות בלי הפסק כלל, ואינו בולע בב"א. אמנם במהרי"ל כתב דיכול לאכול מעט מעט ובלבד שלא ישהא יותר מאכילת פרס והכי נוהגין, וכן באורחות רבנו (ח"ב עמ' סו הביא בשם הסטייפלר שכהיום הזה קשה מאד לאכול את ב' הכזיתים בב"א אלא יאכל אותם כדרך אכילה אלא שיקפיד לאכול תוך כדי אכילת פרס, והביא שם שכן נהג החזו"א, וכן נהג הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 574), ובהליכות שלמה (פסח פ"ט ד"ה אות פג) הובא בשמו, שאין לו לדחוס בפיו ולאכול בחפזון בלתי רגיל, ובפרט באכילת ב' הכזיתים בב"א, כי במצות שלנו העשויות כרקיין קשים אין זו צורת אכילה, ולכן הדרך הראויה הוא שיאכל כשיעור הראוי ברציפות מתוך מהירות רגילה ותו לא, וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"א) שאם הדבר דורש טורח והתאמצות יתירה, אין לבלוע ביחד, משום שאין זו דרך אכילה. והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ג סי' קלא-קלב) הביא סתירה בחת"ס בזה, שבחידושי לחולין (קג). מביא שמצוה מן המובחר רק להכניס לתוך פיו בב"א, אבל אי"צ לבלוע בב"א, דהוה שלא כדרך אכילתו, אבל בתשובותיו (או"ח סי' קכו) מבואר שצריך במצה גם לבלוע בב"א, ואחר שמאריך בזה מסיק (במוע"ז ח"ג סי' רנט) שנראה למעשה שבליל פסח ידקדק ללעוס כזית בב"א, והיינו שמכניס לפיו כזית בשלימות ולועס ואוכל, וכח"ג התחלת אכילה בכזית מיד אחר הברכה, והוה שפיר התחלת המצוה בכל הכזית מיד אחר הברכה, וגם כח"ג התחלת האכילה דהיינו הלעיבה ג"כ בב"א, ושוב לועס והולך ומשתדל לבלוע בב"א דהוה מצוה מן המובחר טפי, ע"ש.

⁴⁸ כמש"כ הרמ"א (ריש סי' תעה) שאין המנהג לטבלם במלח בלילה ראשונה, דפת נקי אי"צ מלח. אמנם בבה"ט (סי' תעה סק"ג) הביא מכתבי האריז"ל שיש לטובלה במלח גם בלילה הזה, וכן הוא בסידור יעב"ץ, וכן הביא הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' קלג) שכן נהג הגר"ח מוואלזין חוץ מכזית ראשון, אך בדעת תורה (סי' תעה) מביא בשם סי' התיקונים (תיקון סט) שגם ע"פ קבלה אין לטבלו במלח, ובכה"ח (סי' תעה סק"ד) מובא כעין פשרה שטבלו במלח ומיד ניפצו המלח מעל המצה ואכלוהו בלא מלח. והגר"ש דבילצקי (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קס הע' קנח) נהג לא להטביל במלח אף הקפיד שיעמוד המלח על השולחן מג' טעמים ע"ש. אך הגרש"ז אויערבאך (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 184 הע' 584)

מרור

מד. בסעודה למדו אצלו משניות פסחים או רמב"ם הלכות קרבן פסח.

צפון

מה. באכילת האפיקומן הוסיף עוד הרבה חוץ ממה שהצפין, ולמסובים הורה שמדינא השיעור הוא ככף היד⁵².

מו. נהג להתחיל אכילת האפיקומן כמחצית שעה לפני חצות⁵³, אבל הלל התחיל אחרי חצות⁵⁴ (ולאחר

⁵² וכן נהגו **החזו"א והסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב עמ' סו) לשער כזית מצת יד לפי היקף כף היד עם האצבעות בלי הבוהן. ואף שכתב **המשנ"ב** (סי' תעז סק"א) שלכתחילה טוב שיקח ב' כזיתים לאפיקומן, מ"מ רבינו **הגר"א** נהג לאכול רק כזית אחד כמובא במעשה רב (אות קצ), וכן נהגו **הסטייפלר** (אורחות רבנו שם), ו**הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רלא אות קד) לאכול רק כזית אחד כמנהג הגר"א.

⁵³ וכדעת ומנהג אביו **הגרש"ז זצ"ל** (מנח"ש קמא ח"ב סי' צ"א אות ט"ו) שחצות אינו זמן הרשום בלוח א"י שהוא לפי השקיעה עד נצה"ח, דהא בכל התורה ובקדשים אזלינן מצה"כ עד עלה"ש דהוא יום לכל התורה כולה ורק בק"ש אזלינן בתר זמן שכיבה וקימה, וכאן שהמצה בזמן אכילת פסחים א"כ היינו בזמן מכת בכורות שהיתה בדיוק בחצות שמצה"כ עד עלה"ש. ו**הגר"ע אויערבאך** (בדרשת שבת הגדול כמובא לקמן) הוסיף, שאף שאביו במנחת שלמה שם יישב מנהג העולם שמקילים בזה, אך מ"מ אין דעתו נוחה מזה ע"ש, ויש לזהר בזה, והוא בערך רבע שעה לפני חצות שבלוח, וכן דעת ומנהג **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש ח"ג פ"ס סצ"ב), ו**הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסב הע' קסט) לאומרו אחרי האכילה, אך דעת **הגר"ש"א** (שם) ו**הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' קנו) שמנהג העולם לאומרו קודם האכילה, ומקור מנהג זה בקדמונים כמובא ב**שו"ע** (סי' תעה ס"א) ו**בדרכי משה** (סק"ג) ו**בשו"ת מהרש"ל** (סי' פח) ו**בשו"ע הרב** (סי"ח). ⁵⁴ כמש"כ **בליקוטי מהרי"ח** ועוד, שיש נוהגים לטבול הביצה במי מלח, ואע"פ **שהרמ"א** (סוס"י תעז) כתב שלא לאכול שום טיבול בלילה רק ב' טיבולים שעושים בסדר, אפשר ששני טיבולי מלח נחשבים כטיבול אחד, ומנהג זה הוא אליבא דהסוברים שאכילת הביצה הוא זכר לחגיגה, אמנם **הגרש"ז אויערבאך** (פרדס יוסף על פסח עמ' שכו) העיר על מנהג זה מדברי הרמ"א הנ"ל. ו**בס' הערוך** (פצ"ד ס"ח) הביא מס' סדר ליל פסח שיש נוהגים לטבול הביצה ע"י אחיזה במזלג שלא יהא נראה כמוסיף על הטיבולים. ו**בויגד משה** (בהוספות לדף רכה) כתב שיש נוהגים שאין טובלין את הביצה במי מלח אלא שופכים המי מלח על הביצה, וכן נהג **היוואל משה מסאטמר** (פרדס יוסף שם), אולם **הגר"ח קנייבסקי** (פרדס יוסף שם) פקפק שאין זה ברור אם זה מועיל, דמה לי אם טובל הביצה במי מלח, או להיפך.

מא. לא השאיר החרוסת על המרור, ולא השקיע המרור בחרוסת⁴⁹.

כורך

מב. לא אמר "זכר למקדש" קודם אכילת הכורך⁵⁰.

שולחן עורך

מג. אכל הביצה מהקערה והטביל במי מלח⁵¹.

אמר שכמדומה דעת **הנצי"ב** שאין מניחין המלח כלל על השולחן.

⁴⁹ כמש"כ **המשנ"ב** (סי' תעה סק"ג) בשם **הפר"ח**, וכדעת **הגר"ז** (סי' תעה ס"א) ו**הכה"ח** (סי' תעה סק"ג) שאין נוהגין לשקע כל המרור בחרוסת, אלא בטיבול מקצתו, ו**הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' קמח) שכן הוא מעיקר הדין דסגי בטיבול מקצתו, והשו"ע פסק כהרוקח לחומרא משום סכנה, וע"ז כתב הפר"ח דהאידינא ליכא קפידא וליכא סכנה הדרינן לעיקר הדין. מאידך, **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסא) נהג להטביל כל הכזית מרור בחרוסת כמו שפסק **השו"ע** (ריש סי' תעה).

⁵⁰ וכמנהג ופסק אביו **הגרש"ז זצ"ל** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 194), שאמר "זכר למקדש כהלל" אחרי שאכל כל הכזיתים של כורך, וגם הביאה"ל (סי' תעה ס"א ד"ה ואומר) פקפק על מנהג זה שאומרים לפני האכילה, וכן נהגו **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש ח"ג פ"ס סצ"ב), ו**הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' קסב הע' קסט) לאומרו אחרי האכילה, אך דעת **הגר"ש"א** (שם) ו**הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ה הע' קנו) שמנהג העולם לאומרו קודם האכילה, ומקור מנהג זה בקדמונים כמובא ב**שו"ע** (סי' תעה ס"א) ו**בדרכי משה** (סק"ג) ו**בשו"ת מהרש"ל** (סי' פח) ו**בשו"ע הרב** (סי"ח).

⁵¹ כמש"כ **בליקוטי מהרי"ח** ועוד, שיש נוהגים לטבול הביצה במי מלח, ואע"פ **שהרמ"א** (סוס"י תעז) כתב שלא לאכול שום טיבול בלילה רק ב' טיבולים שעושים בסדר, אפשר ששני טיבולי מלח נחשבים כטיבול אחד, ומנהג זה הוא אליבא דהסוברים שאכילת הביצה הוא זכר לחגיגה, אמנם **הגרש"ז אויערבאך** (פרדס יוסף על פסח עמ' שכו) העיר על מנהג זה מדברי הרמ"א הנ"ל. ו**בס' הערוך** (פצ"ד ס"ח) הביא מס' סדר ליל פסח שיש נוהגים לטבול הביצה ע"י אחיזה במזלג שלא יהא נראה כמוסיף על הטיבולים. ו**בויגד משה** (בהוספות לדף רכה) כתב שיש נוהגים שאין טובלין את הביצה במי מלח אלא שופכים המי מלח על הביצה, וכן נהג **היוואל משה מסאטמר** (פרדס יוסף שם), אולם **הגר"ח קנייבסקי** (פרדס יוסף שם) פקפק שאין זה ברור אם זה מועיל, דמה לי אם טובל הביצה במי מלח, או להיפך.

מח. נהג לזמן בעצמו⁵⁶.

מט. מזגו לו כוס של אליהו ואז פתחו את הדלת.

הלל

נ. הפסיק באמצע ההלל להסביר את הפסוקים⁵⁷.

נא. המסובים ענו אצלו כדרך שאומרים בתפילה בהודו ובאנא⁵⁸.

נב. בעל הגפן חתם על הארץ ועל פירותיה כדעת רבינו הגר"א⁵⁹.

נרצה

נג. נהגו אצלו לשיר חסל סידור פסח, וכן אמרו כל הפיוטים בניגון ובמתינות כדרך שאמרו בבית אביו מרן הגרש"ז זצוק"ל⁶⁰.

נד. אמר שיר השירים בטעמים ובהתלהבות רבה⁶¹.

הדחה, משום שכבר שטפו את הכוס בתחילה לצורך הקידוש, ולפיכך ע"פ רוב נשארה הכוס נקיה. אמנם **בשו"ת מהרש"ל** (סי' פח) כתב שאף מי שנוהר בו בכל השנה אם רואה שהכוס נקי, אכן בזה הלילה יזהר ביותר כדי להדר המצוה. והנהוגים כדעת הזהור כתב **הכה"ח** (סי' תעט סק"א) שלעולם ישטפו וידיחו את הכוס של ברהמ"ז, וכן נהג **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רלא) להשטוף ולהדיח הכוס.

⁵⁶ כמש"כ **הרמ"א** (סוסי' תעט) שנהגו שבעה"ב מברך ברהמ"ז בליל פסח, שנאמר טוב עין הוא יבורך, והוא מיקרי טוב עין, שאמר כל דיכפין ייתי ויכול וכו'.

⁵⁷ וכ"ד **הגר"ש אלישיב** (פניני תפילה עמ' לג, ואשרי האיש ח"ג פ"ס סצ"ט) שבשעה שאומרים הלל בליל הסדר, מותר לשיר וכפול פסוקים תוך כדי הלל, וכן לומר בו פירוש, דבליל הסדר זה דין של שירה, ולא של קריאת ההלל. וכ"כ **ביוגד משה** (סי' לא אות ב).

⁵⁸ כמבואר **ברמ"א** (סוסי' תעט) **ובמשנ"ב** (שם ס"ק י, יא וכן בסי' תכב סק"כ).

⁵⁹ אמנם **המשנ"ב** (סי' רח סקנ"ו) כתב בשם **הט"ז המג"א הא"ר והמגן גיבורים** שהמנהג לחתום 'על הארץ ועל פרי הגפן', אלא שכתב בשם **החיי"א** שבדיעבד אם סיים על הארץ ועל הפירות בודאי יצא, ובפרט דדעת **הגר"א** דהעיקר לסיים על הארץ ועל הפירות כמבואר בשעה"צ (שם סקנ"ז).

⁶⁰ ועי' **ביוסף אומץ** שכתב (סי' תשצב) שבפיוטים אלו מקיימים כל המרבה לספר ביציאת מצרים, וכן חייב אדם לעסוק בהלי הפסח וכו' עיי"ש.

ברהמ"ז (וכוס רביעית) והמשיך כל הפיוטים במתינות, ובהתעוררות גדולה ונעימה שובה לב, (וכן הלל) ולאחר מכן שיר השירים, והיה נמשך כל זה שעה ארוכה.

ברך

מז. לא שטף הכוס אבל כיסה הכוס מחשש גילוי בשאריות שהם טופח להטפיח⁵⁵.

בשעה שתיים עשרה לפי שיעור שנקטין שג' רבעי מיל של ביה"ש מתחילים מיד אחרי שקיעת עיגול חמה ומאותה שעה ואילך לילה הוא לכל דבר, לכן לגבי אכילת מצה ופסח יש לחשב כך, אך לענין אפיקומן שהוא מדרבנן אולי ניתן להקל ולחשב תחילת הלילה אחרי עבור שיעור ג' רבעי מיל מתחילת השקיעה, אבל הקולא לחשב עד הנץ החמה ולא עד עלוה"ש אין לה מקור. וזמנו בערך – 40 דק' לפני זמן חצות המקובל, ושלפ"ז יש להקל ולחשב את זמן דה"כ מ- 25 דק' לאחר השקיעה. מאידך, דעת **הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רכט הע' קטז) לזמן חצות גם לענין אפיקומן הוא שתיים עשרה שעות שוות לאחר נקודת חצי היום, וזה החצי זמן שבין השקיעה ונקודת הנץ האסטרונומי, ואין לחוש כלל להחמיר ביותר מזה לזמן מוקדם יותר, וכן הקפיד לסיים האפיקומן עד חצות כפי הזמן המודפס בלוחות, ועיי"ש שהאריך בענין זה. ודעת **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סקכ"ד) שכיון שעיקר זמן חצות היום מפורש בגמ' (פסחים צד.) שהוא כשהחמה עומדת בראש כל אדם ואינה נוטה למזרח או למערב, א"כ זמן חצות הלילה הוא י"ב שעות בדיוק לאחר מכן, ואינו תלוי בחישוב שעות היום או הלילה.

⁵⁴ וכמנהג **רבינו הגר"א** (מעשה רב אות קצא) שלא הקפיד להשלים את ההלל קודם חצות, וכן **הסטייפלר** (אורחות רבנו ח"ב) ו**הגר"ש דבילצקי** (הגש"פ מחשבת בצלאל עמ' רלב הע' קכט) לא הקפידו לומר הלל לפני חצות, וכדעת **הגר"א**. ועיי' מה שהאריך בזה **הגר"מ שטרנבוך** (תשוה"נ ח"ג סי' קלח) וכתב שמנהג העולם שרק על אפיקומן מקפידים קודם חצות, ושכן הובא בשם מרן הקה"י שלא מקפידים בזה. מאידך, **ברמ"א** (סי' תעז ס"א) כתב שיקדים עצמו שגם הלל יקרא קודם חצות, וכן דעת **הגרש"ז אויערבאך** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 219 הע' 739), ו**הגר"ש אלישיב** (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 27) שלכתחילה יש להשתדל לגמור את ההלל ולשתות כוס רביעי קודם חצות, אלא שבזה נהג הגרש"ז להקל להחשיב זמן חצות כמנהג העולם שהוא חצי הזמן מהשקיעה ועד הנץ החמה ולא עד עלוה"ש, וכמדומני שכן נהג גם הגר"ש"א.

⁵⁵ כמש"כ **המשנ"ב** (סי' תעט סק"א) שכוס שלישי צריך הדחה ושטיפה רק אם אינו נקי, שאם הוא נקי כבר כתב **המשנ"ב** (בסי' תעג ס"ק סח) לגבי הכוס השניה שבסתם אינה צריכה

⁶¹ וכמנהג בית אביו הגרש"ז זצ"ל (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' 250 הע' 772), וכמובא מנהג זה בחי"א (כלל קל ס"ט סקט"ז) ובקיצוש"ע (סי' קיט ס"ט), וכ"כ הכה"ח (סי' תפ סק"ב) שחסידים ואנשי מעשה אומרים שיר השירים בליל שימורים והביא עוד בשם החיד"א (במורה אצבע סי' ז אות רי) שאחר גמר ההגדה יאמר בקול שמחה שיר השירים כולו בעידן חדוותא עת הזמיר הגיע כי כל העולמות עליונים מאירים ומזהירים.

פסקי מורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על הלכות פסח

(מתוך ס' בנתיבות הלכה חלק לד עמ' 486)

ברכת האילנות בשבת

א. אפשר לברך ברכת האילנות בשבת.²

טעמים, מ"מ הוסיף הגר"ל שהכה"ח והמהר"ח פלאגי לא אסרו זאת בוודאות אלא רק למיגדר מילתא שכיון שכל העם יוצאים בצוותא לברך ואיכא למיחש לתקלות בטלטול האילנות ובקציצה אפי' שאליבא דהלכתא לא צריך לחוש, מ"מ לגדור פירצה התקין שלא יבוא לידי כך, וכעין זה מצינו בפמ"ג ובשדי חמד לענין תשל"ך וקידוש לבנה וכו' עיי"ש. ולפי"ז כתב שאותה גזירה עצמה שייכא גם הכא, כיון שיש נוסח שלם של פזמונים ותחינות שאומרים בשעת ברכת האילנות כמובא בכה"ח, וא"כ איכא למיחש שמא יוצא ספר לרה"ר, או פרי לברך עליו בורא פה"ע כמו שנוהגים, והוסיף, שכנראה לכן סיים הכה"ח "וכן עמא דבר" דכיון שכי' שם להתפלל ולהפריש צדקה לתיקון הנשמות שנתגלגלו באילנות, וזה א"א בשבת, ולכן עמא דבר לעשות זאת בחול עיי"ש. ועוד דמש"כ המהר"ח פלאגי להוכיח להתיר מהמדרש רבה כבר העיר הגר"ח קנייבסקי (מעשה חמד סי' יט) שברד"ל שם כתב דתיבת בשבת טעות סופר הוא ושיבוש הוא מויקרא רבה (פל"ד) עיי"ש. ואכן, גם בספר נתיבי עם (מנהגי ירושת"ו) כתב שאין מברכין בשבת ויו"ט דחיישינן לתקלה פן יקטוף משהו מן המחובר. ועי' גם במש"כ המהר"ח פלאגי בסי' מועד לכל חי הנ"ל שציין הכה"ח ושם כתב שבק"ק קושטא נהגו לברך בשבת, אבל בק"ק איזמיר לא נהגו לברך בשבת, ועיי"ש במה תלה מיינהגם. ובקובץ ברכת האילנות שי"ל בבגדד כתב שלא לברך בשבת ויו"ט, ובסי' ברית כהונה (או"ח מערכת ב' אות טז הובא בסי' אילני דחיל) כתב שכן נהגו אף בא"י ג'ברה שלא לברך בשבת עיי"ש. ומ"מ אף המקפידים לא לברך בשבת אם חל ל' ניסן בשבת ועדיין לא בירכו ברכה זו כתבו הפסקי תשובות (סי' רכו אות ג) והמעשה חמד (פ"א הע' נח) שיברכנה בשבת, ועדיף טפי מאשר להמתין עד לאחר שבת וכבר יצא ניסן, ועיין שגם האדרת (בספרו נפש דוד עמ' 138) כתב "שהייתי מהדר לברכה בשבת כדי למלאות החסר" והיינו כדי להשלים מאה ברכות, וכן גם הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש פכ"ג הע' 121) היה מברכה אף בשבת. וכמו"כ אם נזדמן לא ראיית אילני דמבלבלי בשבת בעוד שבאמצע השבוע לא יהיה לו הזדמנות קלה למצוא אילנות מבלבלים יכול לברכה לכתחילה גם בשבת, וכן היה נוהג הסטייפלר (אורחות רבינו ח"ג עמ' רכד). ודעת הגר"ש דבילצקי (מעשה חמד פ"א הע' נג) שעדיף לברך ברכה זו בשבת שאז יש התקבצות רוב עם, ועוד דמועיל להשלמת מאה ברכות אך בשו"ת משנ"י (שם) הסתפק בזה. ועיי"ע בשו"ת ישיב יצחק (ח"ח ס"ה ח"י"ג) ומה שהאריך בענין ברכת האילנות בשבת בסי' מעשה חמד (סי' יט) בהרחבה וביאור ובירור השיטות יעוי"ש.

² וכן דעת רוב הפוסקים ה"ה: הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"כ אות א), הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"א סי' קצא), והגר"ח קנייבסקי (בנתיבות הלכה חלק לד עמ' 468), וכ"כ הגר"ר בצלאל שטרן (בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' לז), הגר"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ג סי' מג וח"ח סי' עט), הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' נד אות ו וסי' קיג אות מא וח"ז סי' קיט), והגר"ר יוסף ליברמן (שו"ת משנת יוסף ח"א סי' סא), וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' ב). ואע"פ שכתב הכה"ח (סי' רכו סק"ד) בשם סי' מועד לכל חי למהר"ח פלאגי (סי' א' אות ט) שבשבת ויו"ט אין לברך ברכת האילנות שמא יטלטל האילנות או יקח בידו הפרחים להריח בהם, או יתלוש, ועוד מביא שלדברי המקובלים שמברר ניצוצי הקדושה הו"ל ליתא דבורר עיי"ש, מ"מ לא מיבעיא שמהר"ח פלאגי חזר בו בספר זכירה לחיים (ח"ב סי' מד) והביא ראיה להתיר מהדס מחובר דאיתא בשו"ע (סי' שלו ס"י) דמותר להריח בו בשבת אבל אתרוג לא שמא יבוא לקוצצו, וכתב דלפי"ז בנידו"ד שאין שום בית מיחוש שרי לכתחילה, ועוד הוכיח ממדרש רבה (סוף פ' בראשית אע"פ "ונח מצא חן") שכי' מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת וראה עולל אחת ובירך עליה, מבואר דשפיר רשאי לברך בשבת, אלא אפי' אי נימא כהכה"ח שאוסר מ"מ כתבו כל הפוסקים המתירים הנ"ל שאין לחוש לכך כלל, כי מבואר בשו"ע סי' שלו שאין כלל איסור להריח בעצי הדסים וכד' מחוברים ואן חוששים שמא יתלוש, אלא בעצם אשר יש עליהם פרי מוכן לאכילה, ומצד ליתא דבורר אין בזה משמעות כלל ע"פ הדין כל שמדובר מענינים רוחניים שאין נראים כלל, ועי' בדבריהם ראיות הרבה לכך. ועוד, דמה שכי' המהר"ח פלאגי להתיר והוכיח מן מהדס מחובר העיר הגר"י זילברשטיין (מעשה חמד סי' יט ד"ה ומש"כ) שכפי הנראה שהכה"ח שאוסר סבר כהמהרש"ל המובא במג"א דגם הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורלי"צ ח"ג פ"ו ס"ה) פסק שם שדעתו לאסור. (ועיי"ש במ"ב סקמ"ח ובשעה"צ שם סקמא). אולם הא"ר שם הכריע כהש"ע, ובסי' משנת איש (ח"ג עמ' מג) כתב שכאשר אמרו להגר"ש אלישיב את הטעם דשמא יקח פרחים בידו להריח בהם תמה ואמר: גזירה? אנחנו גוזרים גזירה? עכ"ל. מאידך הכה"ח אינו שיטת יחידאה לאסור וגם הגר"ר יוסף ליברמן (שו"ת משנ"י שם בהגהה) כתב בשם חותנו (הגר"מ פוקס) שעכ"פ באילנות שולל אולי יש איסור משום "ממצוא חפצך" דהרי אסור לסייר נכסיו בשבת משום ממצוא חפצך, ואע"פ שבסי' מעשה חמד (סי' יט) דחה זאת מכמה

ג. מי ששכנו אינם שומרים תורה ומצוות חייב לבדוק מחמץ את כל חדר המדרגות, כיון שיש לו חלק בזה, ואינו מספיק שיבדוק רק מהכניסה לבנין עד הקומה שהוא דר בה⁴.

חשמל בשעת הבדיקה

ד. בבדיקת חמץ כשבדקים את מרכז החדר אין לכבות את החשמל, דהבדיקה כשהחשמל דולק עדיף. אולם כשבדקים בפינות החדר ובחורין וסדקין עדיף לכבות את החשמל דבמקומות אלה הבדיקה עדיפה ע"י נר לבד בלא אור חשמל⁵.

שכתב **שהגר"מ פיינשטיין** היה נוהג לברך על אילן אחד. וע"ע בכ"ז בס' מעשה חמד (סי' יא) באריכות גדולה.

⁴ ע"י בס' אשרי האיש (או"ח ח"ג פנ"ד ס"ב) שכתב בשם **הגר"ש אלישיב** שבבית משותף חייב כל אחד מהדיירים לבדוק את חדר המדרגות מהכניסה עד הקומה שבה הוא גר, דחצר השותפין חייב בבדיקה, ואין לו דין שותף בקומות העליונות, ואף שאם מסיידים את חדר המדרגות או שמתקנים קלקול שיש וכד' משלם גם הדר בקומה התחתונה כמו כל אחד, והיינו שמשלם גם עבור הקומות העליונות וגם לפעמים יכול להשתמש בקומות העליונות הרי זה כהסכם בין השכנים בלבד אבל אין לו קנין בכל הבית, ולכן למעשה המדרגות של הקומה העליונה שמשלמים בהם דיירי הקומה ההיא, אין לחייב את הדר בקומה התחתונה לבדוק, אף שעדיין יש לו זכות בגוויה, ואף שהם לא בודקים לא חל החיוב עליו אלא מדין זכין לאדם ורשאי אחד הדיירים או שלוחם בשליחות כולם ועדיף שיעשה כן אחר הבדיקה בביתו עכ"ד. והנה כל הנ"ל הוא בשכנים שומרי תורה ומצוות שבהם אפ"ל זכין שיהיה מוטל עליו לבדוק אם הם לא בדקו אבל אם יש לו שכן שאינו שומר תורה ומצוות יל"ע אם שייך לגביו זכין לאדם שיהיה חייב לבדוק, ועל כן פסק רבינו הגר"ע שליט"א שהוא חייב לבדוק את כל הבנין כיון שיש לו חלק בזה.

⁵ וכן דעת **הגר"מ פיינשטיין** (סי' הל' פסח פ"ז הע' פד), **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש פנ"ד סכ"ב), **הגר"ש ז' אוערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ה אות יט), **הגר"ש ואזנר** (שו"ת שבה"ל ח"א סי' קלו), **והגר"מ שטרנבוך** (הגש"פ מועדים וזמנים הל' בדיקת חמץ אות א'), **הגר"ר מנשה קליין** (גאב"ד אונגאר) (כמובא בס' בנתיבות הלכה חלק לד עמ' 439), **והגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ב סק"ד), וכן נהגו **החזו"א** (שבות יצחק פסח אות ג' בשם הגר"ח"ק) **והסטייפלר** (אורחות רבינו ח"ב עמ' ב').

ב. המהדרין מדקדקין לברך ברכת האילנות על שני אילנות אולם מעיקר הדין אפשר לברך על אילן אחד³.

³ **הכה"ח** (סי' רכו סק"ב) **והפתח דביר** (ח"ב סק"א) דייקו מלשון הגמ' 'וחזי אילני דקא מלבלבי' ומיעוט רבים שנים ועל כן צריך לברך על ריבוי אילנות ולכה"פ על ב' אילנות, ובסי' תורת חיים (לבנו של המחנה חיים) כתב שאע"פ שבדך כלל ניתן לפרש דלא דוקא נקטה הגמ', אבל כאן נוסח הברכה מורה דאכן בדוקא הוא, ולכה"פ צריך שני מיני אילנות. וכ"כ **החיד"א** (עבודת הקודש סי' רכו סק"ב), **והדעת תורה** (סי' רכו ס"א) בשם **הדעת קדושים** (הא"א בוטשאטש). **ובשו"ת הלכות קטנות** (ח"ב סי' כח) מדייק כן גם מלשון הרמב"ם, **והמהר"ח פלאגי** כתב (מועד לכל חי סי' א אות ט) שזו על דרך האמת, וכן נהג **הגר"ש ז' אוערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ב א"ה סו) לברך על ב' אילנות. ודעת **הגר"ש אלישיב** (אשרי האיש או"ח ח"ג פ"נ ס"א) שראוי להדר ולברך ברכת האילנות על ראית שני אילנות לפחות, וכן מוכיח ממטבעה הברכה שקבעו בו לשון "אילנות" בלשון רבים וכן הוא המנהג אך דבר זה אינו לעיכובא. ולפוסקים הנ"ל שצריך ב' אילנות כתבו **הכה"ח** (סי' רכו סק"ב) **והפתח דביר** (ח"ב סק"א) בדעת **החיד"א** שאין צריך שני מיני אילנות אלא יכול לברך אפי' על שני אילנות ממין אחד, וכ"פ **הגר"ש אלישיב** (נשא יוסף ח"ג או"ח ח"ב סי' נה), ודלא כמש"כ בס' נתיבי עם שמנהג ירושלים לברך על שני מיני אילנות. וכמש"כ בקובץ על ברכת האילנות שי"ל בבגד שנהגו שם לברך על שני מיני אילנות כבר כתב בס' גדולות אלישע (סי' רכו סק"ה) שלא מצא סמך למנהג בגד שהקפידו דוקא על ב' מינים. מאידך, בס' **בדי השולחן ובשו"ת ציץ אליעזר** (ח"ב סי' כז) וכן פסקו **הרב מטשעבין** (שו"ת דובב משרים ח"ג סי' ה') **והגר"מ שטרנבוך** (תשובות ונהגות ח"א סי' קצא) שאין צריך ב' אילנות, וכ"כ **הגר"ר בצלאל שטרן** (שו"ת בצל החמה ח"ו סי' לו) וכתב שאין להביא ראיה מלשון הגמ' שבכמה מקומות נקטו חז"ל לשון רבים וכוונתם לאחד, והביא מהראב"ה (ברכות סי' כז) ושו"ת מהרי"ל (סי' קמג) שכתבו נוסח הגמ' בלשון יחיד 'וחזי אילנא' וכדבריו כתב בס' מעשה חמד (פ"ו הע' לז) עיי"ש שכן הוא מעיקר הדין. וכך דחה ראיה זו גם בתורת חיים (סי' רכו סק"א) וכתב שאף שמלשון הברכה 'ואילנות טובות' משמע שיש לברך רק כשיש הרבה מיני אילן שפורחים, אך מספיק שיש זמן שבו הרבה מיני אילנות פורחים ואז אפי' רואה אחד יכול לברך בלשון כוללת על כולם, וכדבריו כתב הרב מטשעבין זצוקללה"ה (שם) שאין להוכיח מהגמ', משום שהברכה היא כוללת הבריא שגבראו אילנות ופרות להנות מהם בנ"א. וע"י בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' עז) **להגר"ר אפרים גרינבלאט**

אכילת פיתות בער"פ

ה. אף שאין לאכול מצות של חמץ בער"פ מ"מ פתות של חמץ מותר לאכול בערב פסח אף דבני ספרד המצות שלהם דומים לפיתות וא"כ יש לזה טעם מצה⁶.

שיניים עם סתימות

ו. מי שיש לו סתימות וכתרים בשיניים מותר לו לאכול בפסח דברים חמים או חריפים⁷ והנוהגים להמנע מלאכול חמץ חם מעת לעת קודם פסח כשיש להם סתימות וכתרים הוא הידור⁸.

⁶ ע"י במהרש"א (פסחים צט: בתוד"ה לא יאכל בתירוף הראשון), ומש"כ בזה הגרצ"פ פראנק זצ"ל (מקראי קודש פס"ח ח"ב סי' כה), ומה שהביא בסי' אשרי האיש (אור"ח ח"ג פכ"ו ח"ט) בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל.

⁷ אמנם **הסטייפלר** היה נוהג (אורחות רבנו פסח ח"ב עמ' כח) לא לאכול ולשתות במשך כל הפסח רותחין שהיד סולדת בהם, והיה אומר שאם אפשר לתפוס את הכוס חמין בידו תו לא מיקרי חם. אך **הגר"מ שטרנבוך** (הגש"פ מועדים וזמנים עמ' יד) נדחק לפי"ז איך אוכלין החריין שדבר חריף הוא, וחורפא מחליא לשבח, אך ע"י באורחות רבנו (שם עמ' כט) בשם מרן הסטייפלר שאין לחשוש באכילת חריין, צנון ובצל, משום דאין לשיניים דין סכין, ובדליכא דוחקא הסכינא ל"א מחליא לשבח, וע"ע בהערה הבאה.

⁸ וכן דעת **הגר"ש אלישיב** (שבות יצחק בדיני ביטול פ"ט אות ג, ואשרי האיש אור"ח ח"ג פנ"ו ס"א) שאלו שיש להם סתימות כתרים וטבעות בשיניים וכדומה, ודאי יש יותר מקום להדר לא לאכול חמץ חם או חריף תוך כ"ד שעות לסוף זמן אכילת חמץ. וכ"ה בשמו בסי' בנתיבות ההלכה (חלק לד עמ' 451) שאלו שיש להם סתימות או כתרים שקבועים בפה לכתחילה יקפידו לא לאכול חמץ חם שהי"ד כ"ד שעות לפני סו"ז אכילת חמץ ויוכל לאכול מאכל חם בפסח, ובדיעבד אפשר להקל לאכול מאכלים חמים בפסח אף שאכל חמץ חם מתוך כ"ד שעות דהבל הפה פוגם לגמרי אם החמץ אף בפחות מכ"ד שעות, וכן הורה **הסטייפלר** (אורחות רבינו ח"ב עמ' כט) שיש להמנע מלאכול או לשתות דברים רותחים מכ"ד שעות קודם סו"ז אכילת חמץ ועד לאחר הפסח שמא יפלט מן השיניים טעם החמץ בפסח, אלא שבלאו הכי אין בנ"א רגילים לשתות משקה חם כ"כ [אם לא בטעות], שהרי כל שיכול האדם להחזיק את הכוס בידו אין המשקה נחשב כרותח לענין זה, אכן אם אכל או שתה חמץ רותח, אז ישתה לאחר מכן כוס משקה חם באותה מידת חום ובכך יוכשרו שיניו. וכ"כ **הגר"ש ז"א איערבאך** (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' מו וסי' נ) שהואיל והסתימות שבשיניים בולעות מדבר גוש,

כלי שנפל על הרצפה

ז. כלי של פסח שנפל על הרצפה בפסח אין צריך לשוטפו לפני שמשתמשים בו.

אוכל שנפל על הרצפה

ח. נוהגים לא לאכול בפסח מאכל שנפל על הרצפה אף אם שטפו את זה.

חמץ בתוך האבנית

ט. קומקום או מיחם המיועד להרתחת מים אפשר להגעילו בכלי ראשון אף אם נצטברה בתוכו אבן סיד לבנה קשה שא"א להורידה דהגעלה מועיל אף לזה, ואין לחשוש שניכנס לתוכו פירור חמץ ונתכסה ע"י האבן הלבנה שבתוכו⁹.

ונוהגים להחשיב דבר גוש ככלי ראשון, וכן יתכן שבולעות מדבר חריף, יש להקפיד שלא לאכול מאכלי חמץ חמים או חריפים כ"ד שעות קודם הפסח, ואכן כשעושים כן אין צריך להחמיר שלא לאכול בפסח עצמו דבר חריף או חם מפני שמניעת שמחת יו"ט שתיגרם במניעת האכילה נחשבת כמקום הפסד מרובה, ויש לסמוך בזה על דעת הפוסקים הסוברים שנותן טעם לפגם מותר בפסח, וכן לצרף את דעת הפוסקים שרק חילתית נחשבת כדבר חריף לענין השבחת דבר פגום, (ועי"ש ובנשמת אברהם ח"א סק"א לענין הגעלה), וכן הורה **הגר"ש פישר** (סי' אבן ישראל פסח, הכשר כלים אות ס'), והוסיף, שאם אוכל דבר חריף יחד עם דבר שאינו חריף שפיר דמי. וע"ע בזה **בשו"ת מאזני צדק** (ח"ג סי' לו-לח), ומה שהביא בזה בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ט סי' תנא אות כד).

⁹ וכ"כ בסי' הגעלת כלים (פ"ג או תא) בשם **המנחת יצחק**, **הגר"ש ז"א איערבאך**, ו**הגר"ש וואזנר** שאפשר להגעיל מיחם או קומקום שיש בהם אבנית משום שאף אם יש שם פירור יש לתלות שכבר נפגם טעמו, וכ"ד **הגר"ש אלישיב** (סידור פסח כהלכתו פ"ח הע' 54) ו**הגר"ש אבא שאול** (שו"ת אורל"צ ח"ג פ"י תשובה ה), ו**המנח"י** הוסיף (סי' הגעלת כלים שם) שהאבנית נחשבת כמין שאפשר להגעילו ואין חוששים לדעת הסוברים שדינה כחרס, אלא דינה ככלי העשוי מאבנים או אדמה שלהלכה אפשר להגעילו. מאידך, **הגר"ש פישר** כתב (שו"ת אבן ישראל ח"ז סי' כא) שקומקום שמצטבר על דפנותיו שכבה של אבן לא ניתן להגעילו לפסח משום שיש לחשוש שמא נפל לתוכו פירור של חמץ וכסהו האבן ויאסור את כל המים בפסח שחמץ אסור במשהו אא"כ יסיר משם האבן ע"י כמיקלים המיועדים לכך. וגם **הגר"נ קרליץ** הורה (חוט שני פסח פ"י סק"ד) שכיון שיתכן שהאבנית נחשבת ככלי אדמה, לדעת **החזו"א** א"א

יא. אפשר להפריש חלה על המצות של פסח את המצות הכפולות והנפוחות¹¹.

שיש מחמירין שלא לסתור סתימת התנור טוח בטיט ע"י ישראל אם א"א לעשות ע"י אינו יהודי וכן אם אפשר לעשות על ידי קטן. וכתב הפס"ת (מהדורא חדשה- תשע"א סי' רנט אות ב') שמדברי הרמ"א למדו הפוסקים לשאר דיני שבת שכל שמעיקר הדין הדבר מותר לעשות אלא מחמת סייג או חומרא חיישינן להחמיר, וכן בכל דבר שיש פלוגתא בין הפוסקים האחרונים להתיר או לאסור, וחלוקים המנהגים אם כהאוסרים או המתירים והוא מאותם הנוהגים כהמחמירים, רשאים משום כבוד או עונג שבת לעשותו ע"י קטן לפני בר מצוה ואפי' הגיע לחינוך וילמדנו שכשיגדל לא יקל בעצמו אלא אם ירצה ינהג גם הוא להקל ע"י קטן, והוא כדכתב בעטרת צבי (סי' רנט סק"ו) שחומרת פתיחת התנור התיר הרמ"א ע"י קטן משום שיש בו משום כבוד שבת, והפס"ת הביא לכך כמה דוגמאות כגון לענין פתיחת דלת מקרר כשהמונע אינו בפעולה עתה שנחלקו הפוסקים אם מותר לפותחו (כמו שהרחיב בזה בסי' רעז אות ו') שמשום עונג שבת רשאי להקל ע"י קטן (כמו שכתב שם הבע" 55 בשם כמה פוסקים, וצ"ח גם בסי' רנ"ה הע' 10 לשו"ת אז נדברו ח"ח סי' כג), וכן לענין פתיחת בקבוקים שגם בזה נחלקו הפוסקים אם מותר לפתוח או אסור, שהגר"ש וואזנר התיר ע"י קטן משום עונג שבת (כמו שהביא בפס"ת מהדורא ישנה סי' שיד הע' 14), וכן כל כיוצא, וכתב הפס"ת שכאמרו כל ההיתרים הנ"ל מקורו ע"פ הרמ"א הנ"ל וע"פ דברי הב"י (סי' רסט הו"ד במג"א שם סק"א) וחזר על דבריו שנית בסי' שמג (הע' 48- מהדורא חדשה- תשע"ה). וא"כ ומה אם הפוסקים התירו משום עונג שבת להקל ע"י קטן בדבר שיש בו מח' הפוסקים אז במקום עונג שבת שיש בו מצוה דאורייתא של אכילת מצה ואם לא אכל כזית לא יצא ידי"ח אז ק"ו שאפשר וראוי להקל ע"י קטן במקום שנחלקו הפוסקים (וכדכתב שהגר"ש"א, הפתח דביר, הגר"צ א"ש, הגר"מ שטרנבוך, וכן בשו"ת יחו"ד מתיירים) מאשר ליכנס לחשש בזכית אכילת מצה וברפט שגם האוסרים לשקול הוא רק מדרבנן (ולא דמי לפתיחת פקקי בקבוקים ששם התירו אפי' שזה דאורייתא), ובשו"ע הרב (סי' שמז ס"ו) פסק שבמלאכה שאין הקטן צריך לכך אלא שהגדול צריך שיעשה לו קטן איזה דבר האסור מדברי סופרים והוא לדבר מצווה או צורך עונג שבת אין איסור לתת לקטן שיעשה, אלא שלא יתן לו בקביעות תדיר שיש לחוש שמא יתרגל התינוק ויסרך במעשה זה ויבוא לעשותו אף כשיגדיל אבל באקראי בעלמא אין לחוש. אבל ודאי שאלו שמשערים הכזית לפי גודל המצה ואוכלים אף יתר על השיעור כדי שלא להיכנס לספק הרבה יותר טוב. אלא שהרבה נוהגים לשקול המצות ולשער לפי גרמים ולא לפי גודל (והגרמים נמדדים לפי שיעור סמ"ק).

¹¹ וכן הובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' מד) בשם **הסטייפלר** שהתיר להפריש לחלה את הכפולות והנפוחות, שהרי א"א לצמצם, א"כ יש גם קצת חלקי מצה כשרים בין הכפולות והנפוחות, ומעיקר הדין בזה"ל די להפריש משהו לחלה. (ועיי"ש שאם ירצה לחשוש ביותר, די שיקח משהו מהמצות הכשירות ויצרפם לכזית יחד עם הכפולות ודי בכך). מאידך, **הגר"מ שטרנבוך** כתב (הגש"פ מוע"ז קוני' ח' דינים כח, וליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' ל') שלא יקח לחלה מצה כפולה או נפוחה

י. ראוי להחמיר לא לשקול בשבת וי"ט לצורך מצוה [דהיינו לשקול את כמות המצה שעליו לאכול למצות ליל הסדר כמש"כ בכה"ח סי' שו ס"ק סג]¹⁰.

להגעילה והוסיף שגם אם נבלע האיסור מחוץ לכלי אם הוא במקום שכנגד האבנית שבתוכו, א"א להגעילו, כיון שהגעילה אינה פולטת את הבליעה מהאבן, ורק אם נבלע טעם החמץ מחוץ לכלי מעל גובה מקום האבנית אפשר להגעיל את הכלי [וכש"י החזו"א שכלי אדמה גרועים מכלי חרס ולא מועיל להם הגעילה, כתבו גם היד יהודה (יו"ד סי' סט פי' הארוך ס"ק פא בסופו ד"ה והנה מתוך) והדרכי תשובה (יו"ד סי' קכא סק"ד) עיי"ש]. אך **הגר"ש אויערבאך** (הליכו"ש פסח ה"ג סי' ד) **והגר"ש אלישיב** (סידור פסח כהלכתו פ"ט הע' 7) הורו לנהוג למעשה כדעת **המשנ"ב** (סי' תנא סק"ח) **והמ"א** שגם כלי אדמה מועיל להם הגעילה וכן פסקו **הפמ"ג** (מ"ז סוס"י תנא) **השו"ע הרב** (סי' תנא סכ"ה) **והמק"ח** (סי' תנא סק"ט), וכ"ה בשו"ת זכרון יהודא (ח"ב סי' רב), וגם הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (שו"ת אבן ישראל סי' כא) מביא כמה תמיהות על החזו"א ומביא מכמה ראשונים דס"ל בהדיא דכלי אדמה מהני להו הגעילה, וגם בשו"ת וישב משה (ח"א סי' נד) הוכיח מהראשונים דלא כהחזו"א. ועיי"ש בשו"ת חושב האפוד (ח"א סק"צ).

¹⁰ עיי"ש **בכה"ח** שהביא **הפתח דביר** שכתב להתיר שקילה לצורך מצוה כשם שהתירו מדידה לצורך מצוה. אך כתב על דבריו הכה"ח "לבי מהסס בזה מכמה טעמים", אך **הגר"ש אויערבאך** (שש"כ פכ"ט הע' קג) תמה עליו למה תיגרע שקילה הניכרת שהיא למצוה כמו מצה, והמדידה לשם מצוה. ובשו"ת קנין תורה להגר"ד **הורביץ** (ח"ה סי' כד) תמה על תמיהתו מהא דחזינן במג"א (סי' תק סק"ד) דאכן שקילה חמיר טפי. וכ"ד **הג"ר אברהם יעקב זלזניק** (בתשובות ישרון כרך כו עמ' תלט, והביאו גם נכדו בלוח ההלכות והמנהגים- תשע"ה עמ' 293 הע' 5). מאידך **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אורל"צ ח"ב פכ"ה אות ב'), וכן בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' טז) כתבו להתיר שקילה לצורך מצוה, וכ"ד **הגר"מ שטרנבוך** (כן שמעתי מנכדו). ודעת **הגר"ש אלישיב** בגלאט שיצא בשנת תשס"ה (עמ' 55) הובא בשמו שמותר גם לשקול לצורך מצוה, אך בסי' לקנות חכמה (5 עמ' 7) ובתורת המועדים (עמ' קצז אות ב') הובא בשמו שאסור. ובסי' אשרי האיש (ח"ג פכ"ג אות ח) כתב שבתשובת רבינו במענה לשאלתו עיי' נכדו ר' אריה אלישיב הוא שיש הבדל בין שקילה למדידה, והביא בשם הגר"צ קוק שאמר לו שרבינו אמר מסברא שיש הבדל בין שקילה למדידה ושוב מצא כן בכה"ח בסי' שו. נאבל כיון שלשקול המצות בער"ש או בעריו"ט אינו תמיד מועיל כיון שאת הכזיתים של המצה אוכלים מהלחם משנה ומחצני מצה של היחץ וזה לא שקל בער"ש ובעריו"ט, לכן אני נוהג לומר לקטן לשקול המצות אחרי בציעת המצות בליל הסדר כדי לידע השיעור של הכזיתים והטעם לכך הוא ע"פ הרמ"א שכתב (סי' רנט ס"ז)

שבלי מצות חלה לא היה אוכלה, והיינו טעמא שלא מצטרף להנשאר שמקפיד עלה ואף שאינו מקפיד עלה בנגיעה מ"מ לא דומה לשאר מצות ולא מצטרף ולא נתחייב לכמה פוסקים ואם מפריש הוי מפטור על החיוב [אך כ' שכ"ז כשזורק כולה אבל אם נשאר עוד במצה ראוי לאכילה ואלמלא מצות חלה היה חותך ואוכל הנשאר חל עליה דין חלה, וכ"כ בפס"ת (סי' תנז הע' 18) בשם ס' יוסף דעת.

בירורים ופסקי הלכות בדיני ליל הסדר

ממורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א

(נו"נ ע"י אחד השומעים מתוך רשימות רבנו שליט"א ומתוך דרשות שבת הגדול בתוספת ציונים והארות).

(נ.ב. הדרשה שנאמרה ע"י מורנו הגאון נערכה ע"י הרה"ג ר' אברהם נדב. וע"כ כל מקום שצוין הערת הכותב כ-א.ה. הכוונה להערת הרב הנ"ל. ואני הוספתי מדיליה תשובות ופסקים משאר הפוסקים).

ערב פסח

א. הכנה למצות והגדת לבנד:

יש להשכיב הילדים מבע"י, כדי שיוכל לקיים כראוי מצוות והגדת לבנד¹, דיעוי' במ"ב (סי' תע"ב סק"נ) דצריך לעוררם שלא ישנו עד אחר עבדים היינו וכו' שזה התשובה על שאלת הבן ושם מבוי' ענין יצ"מ. ויעוי' במ"ב (סי' תע"ג סקס"ד) שהביא מהח"א (כלל ק"ל – הסדר בקצרה סעי' ז') בהא דנשים חייבות בהגדה דגם המשרתת מחויבת לשבת בשולחן ולשמוע כל ההגדה. ואם צריכה לצאת לבשל וכו' צריכה עכ"פ לשמוע הקידוש ור"ג אומר כל שאל מחויבת לשבת בשולחן ולשמוע כל ההגדה. ואם צריכה לצאת לבשל וכו' צריכה עכ"פ לשמוע הקידוש ור"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו וכו' עד אחר שתיית כוס ב'. ונוהגין שגם קוראים להם לשמוע עשרת המכות ע"ש. ולפ"ז נראה שגם לגבי קטנים לכתחילה ראוי שישארו עד אחר הטעמים של פסח מצה ומרור. ובאם א"א כן, ישארו עכ"פ עד אחר עבדים היינו. ומצוי שהילד בא עם האב הביתה ומושך בבגדיו שיסביר לו מה קורה היום בשולחן וכו', והאב כועס עליו, ואמר לו שצריכים כעת להתחיל הסדר, ואינו מרגיש שנופלת מידו מצות

והגדת לבנד על שאלת הבן, אלא צריך ליקח הבן ולומר לו שכעת נתחיל הסדר ויסיבר לו הכל, (ויעוי' להלן – מגיד אותיות ה' ו' מה שנתבאר בזה לדינא).

ב. הפרשת חלה:

יש לזכור להפריש חלה מבע"י. ובשנים שער"פ חל בשבת, יש להפריש בערב שבת. [והנה יש ת"ח שמפריש בקביעות עבור מי ששכח, אבל קשה לסמוך עז זה דשמא בשנה זו לא הפריש]. ולכתחילה יש לפתוח השקיות שבחבילת המצות כדי שיהיה מן המוקף², אמנם בספק טבל אי"צ מן המקף

² וכ"כ בס' תורת הארץ (אות צח) בשם החלת לחם ושכן הובא בישועות חכמה (סי' ל"ה) שכל שאין המצות עצמם נוגעים זה בזה אף שהכלים נוגעים זה בזה ומונחים בתוך כלי גדול אין מצטרפין לחוב חלה, ולפיכך יש להדר ולקרוע הניילון מעט כדי שיגעו המצות זה לזה. וכן הובא באורחות רבנו (ח"ב עמ' מג) שהסטייפלר נהג במצות האריזים כל ק"ג בנפרד בתוך ניילון, היה מוציאם מהניילון ואף את הנייר המוטל כל ק"ג היה מסלק כדי שיגעו המצות להדדי ויהיה צירוף לחלה. אמנם הגר"צ פראנק כתב (מקראי קודש פסח ח"ב סי' כ') שהמצוות שלנו שמונחים בתוך קרטון כשהם עטופים בנייר דק או בניילון אי"צ לקרוע הנייר או הניילון ודי שהקרטון יהיה פתוח, ונימוקו הוא משום שהדרך לסלק את הנייר מהמצות, ומש"ה רק בנייר הדק מיקל שאי"צ לפתוח משא"כ בקרטון שבדרך שהמצות נשארים שם ומוציא מעט מעט לאכילה לא שייך טעם זה כמבואר כ"ז בהררי קודש שם, ולפי"ז אלו שאין דרכם לסלק את הנייר או הניילון אלא מוציאים מעט מעט לאכילה כשהם עדיין עטופים בנייר או בניילון לכאוי יש לפתוח את הנייר או הניילון, ומצוי שכל ק"ג מצות עטוף בנפרד, ויש לפתוח את כולם. ובשם הגרש"ז אויערבאך הובא (שש"כ פמ"ב הע' לט) שאם הכיסוי שע"ג הלחם הוא רק עטיפה, הריהו בטילה לגבי הלחם. והוסיף,

¹ וכ"כ הגרמ"מ קארפ (ה' חג בחג על פסח פט"ו סכ"א) שיש לדאוג שהתינוקת ישנו מבע"י כדי שיהיו ערים בלילה, שהם עיקר המצוה בליל זה, ואם יהיו עייפים בלילה לא יקיים כראוי מצות הגדרה, וכ' כן ע"פ המבואר בפסחים קט. שעומדין מביהמ"ד בערבי פסחים ופרש"י ורשב"ם כדי שישנו התינוקות ביום ולא בלילה בשעת ההגדה, ועי' מה שציין מהמטה משה והיעב"ץ שם.

שאם כל לחם נמצאו בשקית ניילון נפרדת [שאינה כעטופה, וכמו שרגילים לאחסנה בהקפאה], יתכן שהשקיות מפסיקות ביניהם, ואין נגיעתם נחשבת כנגיעה. אכן, לגבי אריזות ניילון שאורזים בהן את המצות בנפרד בתוך הקופסא, דעתו (הליכו"ש פסח פ"ז ד"ה אות ח') שאי"צ לפותחן כשמפרישים חלה על המצות שבקופסאות. גם **הגר"ח קנייבסקי** כתב (דרך אמונה ה' ביכורים פ"ו ה"ז) בהל' ד"ה ואין התנור) בשם **הגר"ש אלישיב** שבאופן שהלחמים עצמם עטופים בניילון שצמוד ללחם שבעטיפות אין מפסיקות ביניהם כגון שהם טפלות ללחם, ונחשבים, הלחמים כנוגעים זה בזה. ועי' דעת **הגר"מ שטרנבוך** (בליקוטי תשוה"נ על פסח עמ' ל'). ועי' גם **בשו"ת מנחת יצחק** (ח"ח ס"ו קט), ומה שכתב בזה **הגרמ"מ קארפ** (הל' חג בחג פסח פט"ו הע' 21) בשם כמה פוסקים.

קדש

א. קידוש וכן כוס ד' אחר חצות:

כתב השו"ע (סי' תע"ב א') שלא יקדש עד שתחשך. והביא המ"ב (סק"ד) בזה ב' טעמים.

א התרוה"ד כתב שכוס הקידוש הוא ג"כ מד' כוסות, וצריך שיהיה בלילה כמו כל מצוות הלילה. **ב** ה"ז (סק"א) פירש משום דבעינן שיהיה קידוש בשעה הראויה למצה, ומצה הוקשה לפסח שצריך להיות בלילה דוקא.

והנה לפי הטעם של התרוה"ד, ה"ה שצריך שיהיה הקידוש קודם חצות, כיון דהא דבעי קידוש משתחשך הוא משום דבעינן דומיא דמצה דבעי לילה, ובמצה קימ"ל בשו"ע (תע"ז א') דיזהר לאכול האפיקומן קודם חצות, [משום דפליגי הראשונים אי הלכה כר"ע שזמנה כל הלילה או כראב"ע שזמנה עד חצות]. וממילא ה"ה לגבי הקידוש דינא הכי דיש ליזהר לעשותו קודם חצות. ובאמת כתב הדה"ח שאם לא התחיל עד אחר חצות, כיון שהוא ספק אם הלכה כר"ע שהזמן הוא כל הלילה או כראב"ע שעד חצות, יאכל מצה בלי ברכת המצה, ויברך בפה"ג רק על כוס ראשון, דכל הטעם שמברכים על כל כוס הוא משום שכל כוס הוא מצוה בפני"ע, ואחר הזמן הוא ספק מצוה, וספק ברכות להקל.

ולפ"ז לכאורה נראה דה"ה לענין כוס רביעי דאם נתאחר בו עד חצות לא יברך עליו. ובאמת הרמ"א (סי' תע"ז סעי' א') כתב שיקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות. ופי' הגר"א (סק"ו) שהטעם בזה כדי שיהיה כוס רביעי קודם חצות ע"ש. אבל ברמ"א גופיה נראה הטעם משום ההלל ע"ש.

כמב' ברמב"ם (פי"ז מהל' ביכורים) שחלת דמאי ניטלת לכתחילה שלא מן המוקף. (ועי' בקובץ תשובות ח"א סי' רכ"ז משכ"ב.) ולפ"ז כשקונים מצות שנאפו תחת השגחה ומחמירים להפריש שנית מחשש שלא הופרש כראוי, הוי ספק טבל וא"צ מן המוקף.

ג. בדיקת הכפולות:

ברמ"א (סי' תס"א ה') כתב שמצה שנתכפלה עד שאין האור שולט שם, אם הוא בפסח אסורה, ואם קודם הפסח, נאסר רק מקום הדיבוק וסביביו כדי נטילה. וכתב המשנ"ב (סקכ"ה) שזהו דוקא בנדבך ממש. ויעו"ע במג"א (ת"ס סק"ה) דמוכח שאין איסור בכפולות אלא בשיעור גדול (כגון ביצה), אבל בשיעור של זרעונים מותר בדיעבד. והו"ד במ"ב (שם סק"כ) וסיים שלכתחילה יש ליזהר גם בזה.

ויעו"י בביאור הלכה (ד"ה זו) שהביא מהחמד משה, שהאיסור הוא דוקא אם אינם דבוקים בנשיכה, והיינו שניתן להפרידם זה מזה, אבל אם דבוקים בנשיכה שכשמפרידם נושכות זו מזו הר"ז מותר דהוי כמצה עבה. אבל לא סמך על זה אלא כשיש עוד צד להקל ע"ש. ובעיקר הדבר יעו"י בחזו"א (או"ח סי' קכ"ב סק"י) שכתב דמצות שלנו שהם דקות, הא דכפולות אינו מדינא אלא ממנהגא, דאף אי נימא שאין החום נכנס מהר בין הכפלים, מ"מ בזמן מועט נעשה יד סולדת בו, וכיון שהמצות דקות והתנור חם ביותר, ודאי נעשית יס"ב קודם שנתחממה ע"ש. ונוהגים לבדוק את הכפולות בליל בדיקת חמץ³.

³ אמנם, מנהג החזו"א (אורחות רבנו ח"ב עמ' ל"ה) היה לבדוקן כמה ימים קודם פסח, ולא בליל בדיקת חמץ, והגרש"ז **אוער באך** כתב (הליכו"ש פסח פ"ה א"ה הע' ח'). שיש לעיין מדוע אין בודקים אותן בליל בדיקת חמץ או עכ"פ ביום כנגד החלון או בחוץ אם קשה לבדוקן לאור הנר. ועי' בהל' חג בחג (פסח פט"ו הע' 12) **להגרמ"מ קארפ** מה שהאריך בזה. ועי"ע בלחם הפנים על הקיצושי"ע (סי' ק"י סק"א) ובמועד לכל חי להגר"ח פלאגי (סי' ג' סקל"ג).

אאמו"ר זצ"ל.) ויש לציין דלנוהגים שכל המסובים אומרים הקידוש, בשנים שער"פ חל בשבת, לא יאמרו הנשים ברכת נר והבדלה אלא רק ישמעו, דלכתחילה נשים אינן מבדילות דהן בספק חיוב כמב' ברמ"א (סי' רצ"ו סעי' ח').

ג. אמן דשהחיינו לנשים:

יעוי' במ"ב (סי' רס"ג סקכ"ג) שכתב דבהדלקת נרות של יו"ט א"צ לברך שהחיינו בהדלקה, ומיהו במקום שנהגו לברך אין למחות בידן עכ"ד. ובירושלים המנהג שנשים מברכות שהחיינו בהדלקת נרות והוא מנהג קדום. וי"א דלפ"ז אין להם לענות אמן בשהחיינו שבקידוש מחשש הפסק שבין הברכה לשתיה. אמנם נראה דבליל הסדר אף לדידהו יש לענות. וזאת עפ"י הרבינו מנוח (פ"ח מחו"מ הל' א') ועוד ראשונים שכתבו דהשחיינו קאי גם על מצוות הלילה ושפיר שייכות הנשים בברכה זו. וכ"כ **אאמו"ר** במנח"ש (ח"ב סי' נ"ח אות ב'). וכ"ה בשו"ת שבה"ל (ח"ג סי' ס"ט) ע"ש⁵. ובעיקר הדבר יעוי'

⁵ וכן דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח פ"ז אות ג'), **הגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ע"ה), **והגר"מ קארפ** (הל' חג בחג על פסח פכ"ו סכ"ז), שאשה חייבת לענות אמן על ברכת שהחיינו שמברך המקדש, ואף שכבר ברכה שהחיינו בהדלקת נרות, מ"מ שהחיינו בקידוש דליל הסדר הוא גם על שאר המצוות הנוהגות בלילה זה, וגם היא חייבת בשהחיינו זה. וכבר כתבנו בקונטרס מאור יעקב על חודש סיון (פ"א סי') לגבי שאר יו"ט שנחלקו בזה הפוסקים והבאנו שכדעת **הגר"מ פ' והגרש"א** סוברים גם **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה ב'), **הגר"ר אפרים גרינבלאט** (שו"ת רבבות אפרים ח"א סוס"י קפב), **הגר"א יודלביץ** (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא הע' 51), **והגר"נ קרליץ** (חוט שני שבת ח"ד עמ' ק'), והטעם, כיון שכלפי המקדש יש לברכה שייכות לקידוש, נטפלים הם לדינו של המקדש ויש עוד טעמים להתיר ע"י בפוסקים הנ"ל ואכמ"ל. מאידך, הבאנו שם בשם **הגר"צ פ' פראנק** (שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קנד ומקראי קודש פסח ח"ב סי' לח) **והגר"מ שטרנבוך** (מועדים וזמנים ח"ז סי' קיז) שאסרו לענות אמן מחשש הפסק (ויל"ע אם לדעתם ה"ה בליל הסדר שלא תענה). והוסיף הגר"מ, שלאילו הנוהגין שמברכין לעצמן בופה"ג לפני הטעימה על היין הקידוש פשוט הוא שיכולות לענות אמן אחר ברכת שהחיינו דאין החשש הפסק. ובשם **הגר"ש אלישיב** הבאנו (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא

אמנם למעשה נראה שגם אם נתאחר אחר חצות, צריך לברך על כוס רביעי⁴, והטעם משום דבכוס ג' לא כיון להוציא כוס ד' שהרי רגיל לברך על כוס וכוס (כדעת הרמ"א) ולא ידע שיתאחר אחר חצות, וממילא הוי נמלך ובעי ברכה. וגם יתכן שאם כבר התחיל במצוה קודם חצות, מה שממשיך אח"כ הוא ג"כ מצוה, וכעין שמצינו בפוסקים סברא דאם התחיל התפילה מבע"י, יסיימנה אפילו משתחשך (עי' בזה בא"א מבוטאטש סי' רל"ב ובערוה"ש סי' ק"ג בעי' ה'). אמנם באופן שידע שיתאחר, יל"ע אם יברך דלטעם הא' בכה"ג אין לברך וצ"ע.

ב. מי מקדש:

יש שנוהגים שכל אחד אומר הקידוש בעצמו, ויש נוהגים שבעה"ב מקדש וכולם שומעים. וכ"נ מלשון השו"ע הגר"ז (סי' תע"ג כ"ד)⁴. וכן נהג **מרן אאמו"ר זצ"ל**. וכן נוהג **מו"ח הגר"ש"א זצ"ל**. וכל אחד יחזיק במנהגו, ו**אאמו"ר זצ"ל** היה רגיל לומר שכל אחד יגביה כוסו בשעת הקידוש כדי שידעו דאף יוצאים בקידוש מבעה"ב, מ"מ הוא רק על עצם הברכות אבל בקידוש עם הכוס, הוי קידוש על הכוס שלו ולא על הכוס של בעה"ב. (וכ"ה בשש"כ פמ"ז הערה כ"ו בשם

⁴ **והגר"מ קארפ** כתב (הל' חג בחג פסח פ"כ ס"ד), שאפי' ברכת אשר גאלנו אם נמשך באמירתה אחר חצות שיכול לברך. וכ"כ בשו"ת משכנות יעקב (סי' קל"ט), ולענ"ד כן משמע גם מהמ"ב (סי' תע"ז סק"ו) שכתב ש"אם החשיך לו קודם אמירת ההגדה עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ואכל, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות, ואח"כ יאמה ההגדה ואח"כ יסעוד סעודתו". ומשמע מלשונו שבכה"ג דוקא אכילת מצה ומרור יאכל תיכף קודם חצות וע"כ יקדים זאת לאמירת ההגדה ורק אח"כ יאמר ההגדה, ומשמע אפי' אחר חצות יאצר ההגדה ואח"כ יסעוד סעודתו, דאם שניהם קודם חצות א"כ למה יקדים מצה ומרור לאמירת ההגדה, ועל כרחק שכוונת המ"ב שהגדה יאמר אפי' אחר חצות, ולא כתב שלא יברך ברכת אשר גאלנו, ומסתימת דבריו משמע שיברך. אך בשם **הגר"ר צבי ובר** הובא (בנתיבות הלכה חלק ל"ד עמ' 402) שאסור לברך ברכת "אשר גאלנו" אחר חצות. וכ"כ בקונטרס מצוות הפסח להגר"י סנדר (הוצאת תשע"ה אות לא) בשם **הגר"ע אויערבאך** שדעת הדה"ח שצריך לסיים את כל ברכות ההגדה עד חצות.

⁴ א.ה. ובדברי הגר"ז (שם) נראה חידוש נוסף דאף בשאר ההגדה כולם שומעים את בעה"ב ויוצאים יד"ח ע"ש.

ה. מיץ ענבים לד' כוסות:

הנה משמעות הרשב"ם בפסחים (קח: ד"ה ידי יין יצא) ותוס' (שם ד"ה ידי יין יצא) שד' כוסות שייך לדין שמחת יו"ט ע"ש. וכ"נ מהמרדכי (שם – הסדר בקצרה דף קח: ובאמת הפר"ח (סוסי' תפ"ג) כתב בשם מהר"ש הלוי שאין יוצאים ביין צימוקים כיון שאינו משמח, ותקנו ד' כוסות לשמחה ע"ש. ובפמ"ג (סי' תע"ב משב"ז סק"י) כתב שיש לטרוח אחר יין גמור ולא יין צימוקים. ולכאורה לפ"ז אין יוצאים במיץ ענבים.⁷ אבל בפשטות נראה בפוסקים דד' כוסות אינו שייך לדין שמחה, וממילא יוצאים במיץ ענבים. וכ"נ בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ב כ"ז) שכתב שכל הכשר לקידוש כשר לד' כוסות ע"ש. והרי בקידוש קי"ל שיוצא במיץ ענבים כמב' בשו"ע (סי' ער"ב ב') דסוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וא"כ ה"ה לד' כוסות. [אך מ"מ בקידוש כתב המג"א (שם סק"ג והו"ד במ"ב סק"ה) שמצוה מן המובחר ביין ישן.]

אמנם כתבו בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל⁸ דכמו שמבואר בגמ' (פסחים קח:) ביין חי שאינה מצוה שלימה כיון שאינו דרך חירות, ממילא ה"ה במיץ ענבים. וכ"ה דעת מו"ח מרן הגריש"א זצ"ל דל"ה דרך חירות.⁹ ברם יעוי' ברמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ הל'

באג"מ (או"ח ח"ד סי' כ"א אות ט' וסי' ק"א) ובמנח"ש (שם) שמצדדים דבכל גוונא לא חשיב הפסק, הואיל וכך הוא בדרך כלל סדר הקידוש (מנח"ש). והאג"מ ביאר דכיון שלגבי בעלה ל"ה הפסק, ה"ה לגבי דידה לא חשיב הפסק דהשומעין בטלין לדינו של המקדש כיון שעכ"פ גם לגבי דידה שייכת ברכת שהחיינו לקידוש ששומעת ע"ש. אמנם נראה דאם לא שמעה בקידוש ברכת שהחיינו לא תברך שוב, דמב' בפוסקים שיוצאים בברכת אשר גאלנו שהוא ענין הודאה וכולל ענין ברכת שהחיינו, כשמ"כ האבודרהם ורבינו מנוח (שם) בתי' הב'.

ד. קטנים בד' כוסות:

מב' בשו"ע (סי' תע"ב סעי' ט"ו) דתינוקות שהגיעו לחינוך, מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו. ויעוי' בשו"ע הגר"ז (שם סעיף כ"ה) דשיעור קטנים לחינוך לד' כוסות הוא משעה שמבינים את המשמעות של הדברים הבאים על הכוס. והיינו קדושת יו"ט שמשתייך לכוס אי' דקידוש, הגדה שמשתייך לכוס ב', ברכת המזון שמשתייך לכוס ג', וגמר ההלל והלל הגדול ונשמת שאומרים על כוס ד' ע"ש.⁶

הע' 53) שעדיף שאשה תכוין כשהיא מברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות על כל מצוות היום, ולא תענה אמן בשעת הקידוש.

⁶ אמנם כתבו הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ס"ה), והגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פ"יט הע' 7), שכל דברי השו"ע הרב הם לשיטתו דבשנה שלא כסדר ההגדה הוא כל שלא שתה כסדר הזה, אך למאי דמסיק הביה"ל (בד"ה שלא כסדר), דהעיקר בזה שלא ישתה בבת אחת וכל שהפסיק ביניהם לא הפסיד הכוסות, בודאי דהגיל חינוך בזה הוא מה שנוגע לשתיית הד' כוסות וכדעת החק יעקב (סקכ"ז) והפמ"ג (בא"א אות טו) שכתבו שקטנים וקטנות שהגיעו לחינוך דהיינו בגיל חמש או שש (והגר"מ גרוס כתב בשם הדה"ח והערוה"ש שהוא גיל שש או שבע), כל אחד לפי חריפותו, מצוה ליתן לכל אחד כוחו לפניו, וכ"ה במחצה"ש (סקי"ז). ואכן, כן פסקו הגר"מ ווגרמ"ק כהחק יעקב ודלא כהש"ע הרב, וגם הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' סד הע' יז) אחר שהאריך בזה מסיק למעשה שנכון להחמיר כשהגיע לחינוך בכל גוונא וכדברי החק יעקב, והגר"מ גרוס הוסיף להביא את דברי המהר"ל דאף קטן שלא הגיע לחינוך, יש ליתן לו כוס לשותות, אלא דלא צריך כוס של רביעית. ועי' בס' פסקי תשובה (סי' רצ"ה) ובשו"ת שאילת שמואל (סי' כ"ח) שיש לחנך כשיודע לשותות. והגר"ח קנייבסקי נשאל (בנתיבות הלכה חלק לד עמ'

474) מתי יש לחנך קטן לד' כוסות שיודע לשתות, או שיודע לומר ההגדה. והשיב כשיודע שניהם. ע"ש.

⁷ א.ה. יעוי' במקראי קדש (פסח – ח"ב סי' ל"ה עמ' ק"ל) שמצדד דמיץ ענבים אינו בכלל יין המשמח, הואיל ואין בו אלכוהול ואינו משכר ע"ש. אמנם יעוי' בהליכות שלמה (פסח – פ"ט הערה 78) דהגרש"א צידד דמיץ ענבים יוצאים בו יד"ל שמחת יו"ט, דלא מצינו דהשמחה היא עי"ז שראוי לשכרות דוקא, דהא בבשר גם מקיים שמחת יו"ט, והתם אינו שייך לסוג שמחה של שכרות וממילא ה"ה דסגי במיץ ענבים ע"ש.

⁸ א.ה. כ"כ הגאון ר' דוד פיינשטיין שליט"א בס' קול דודי על הלכות ליל הסדר (סי' ג' סעי' ד') בשם אביו הגרמ"פ דמיץ ענבים אין יוצאין בו ידי חירות כמו שייך חי אין יוצאין בו ידי חירות (פסחים קח:) ובאר שם דפירוש אין יוצאין בו ידי חירות, היינו דל"ה מצוה מן המבחר. ושוב נדפס כן בהגדש"פ – הגרמ"פ (עמ' פ"ח ובהערה 337) ע"ש.

⁹ כמובא בשבות יצחק (פסח פ"י אות ב') ובהגדש"פ ע"פ פסקיו (עמ' 23) וכ"ד הגר"ש וואזנר (כן שמעתי מהגר"מ יאדלר) בשמו. וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אול"צ ח"ג פט"ו תשובה ד')

חירות¹¹. והוא בערך שליש יין ושני שליש מיץ ענבים וכן נוהג **מו"ח הגריש"א זצ"ל**¹². וכן היה נוהג **אאמו"ר זצ"ל** לערב מיץ ענבים ביין. אמנם לגבי שיעור התערובת יתכן דסגי אפילו במעט יותר מששית יין והשאר מיץ ענבים כמב' ברמ"א (סי' ר"ד ה') לענין שיעור מזיגה ע"ש. ואע"ג דיינות שלנו חלושים ומזוגים וא"א להוסיף עליהם כ"כ מים, מסתבר שבהוספת מיץ ענבים נשאר בו טעם יין ודו"ק. אמנם מי שקשה לו שתיית יין, יקח מיץ ענבים דודאי מקיים בזה את עיקר המצוה וכדנתבאר¹³.

¹¹ וכ"כ **הגר"צ אבא שאול** (אורלי"צ שם) שיכול לערב בכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים, וכן היה נוהג **הסטייפלר** (אורחות רבינו ח"ב עמ' ס') למזוג את הכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים מהודר. וכן הורה **הגר"ש וואזנר** (מבית לוי ח"ז עמ' ל"ה) שאף הנוהגים לשתות מיץ ענבים, מ"מ לכתחילה יוסיפו לו יין, ובמיץ ענבים טבעי די שיוסיפו מעט יין, וכ"ה **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שגם במיץ ענבים טבעי יש הידור לערב בו יין כדי שיהיה יותר "דרך חירות".

¹² כמובא בס' בנתיבות הלכה (חלק ל"ד עמ' 454), וכ"כ **הגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' סט) שיש מקום להקל עד שני שליש מיץ ענבים ושליש יין. וכ"כ **הגר"מ קארפ** (הל' חג בחג פסח פ"ט סוף הע' 31) שכן מנהג העולם שמערבין שליש יין ובי' שלישי מיץ ענבים בליל הסדר ויש בו טעם ומעלת היין.

¹³ וכ"כ **הגרש"ז אויערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ט סי"א) שמיץ ענבים דינו כיון לכל דבר, וגם ע"י שתית מיץ ענבים יוצאים ידי חירות, כי הרגשת חירות היא עיקר שם היין שחייבו לדי' כוסות, אבל החוזק של היין אינו מעיקר שם יין לענין זה. וכן היתה הנהגת **החזו"א** (הל' חג בחג פסח פ"ג הע' 24 בשם הגר"ח"ק, וסידור פסח כהלכתו ח"ב פ"ג הע' 25 בשם הגר"ח"ק) שאפשר לצאת ידי ד' כוסות במיץ ענבים ואין צריך דוקא יין, וכן נהג בעצמו, ו**הגר"מ שטרנבוך** (תשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ג) כתב שכן נהגו גם **הגר"ז מבריסק** ו**הרב משטענין** לקחת מיץ ענבים לדי' כוסות. וכ"כ בס' מחשבת קנים (סי' קל"ה) בשם גאב"ד טשעבין ז"ע, וכ"כ **הגר"צ פראנק** (מקראי קודש ח"ב סי' ל"ה). וכ"כ **הגר"ר מנשה קליין** (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' פ"ז), וכ"כ **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פ"ז סק"י) שמיץ ענבים טבעי כשר לדי' כוסות, וכ"כ **הגר"מ קארפ** (הל' חג בחג פסח פ"ט סי"א) שמן הדין מיץ עבים כשר לדי' כוסות וכ"כ בחזו"ע (ח"ב עמ' קנ"ה). ועי' בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ד סי' ל').

ט') דמבואר בדבריו שיין חי אינו דרך חירות כיון שאינה שתיה עריבה. ולפ"ז אפשר דבמיץ ענבים אין שיין דבר זה דעצם השתיה היא טובה ועריבה ודו"ק¹⁰.

עוד עורר **מון הגריש"א זצ"ל** עפ"י שיטת הכנה"ג (בשו"ת סי' א') שמיץ ענבים שאינו יכול לתסוס, אין ברכתו בפה"ג אלא שהכל, כיון שא"א להביאו לידי יין עכ"ד. ובאמת שזה נוגע גם לכל השנה, אבל למעשה אין נוהגים כהכנה"ג וכהזכיר גם **הגר"ש"א זצ"ל**. אמנם יש סוגי מיץ ענבים שיכולים לתסוס ולהיות יין, ובזה גם לכנה"ג שפיר דמי.

ולמעשה – משום ההידורים דלעיל, ודאי שעדיף לשתות יין, וכן אפשר גם לערב יין בשיעור שיהיה נרגש טעם היין ובזה חשיב יין המשמח והוי דרך

שלכתחילה ראוי לקחת דוקא יין, משום שמיץ ענבים אינו משקה המשכר ומשמח, ועוד, שבשתיית יין יש דרך חירות. והוסיף, שמ"מ מי שקשה לו יכול לקחת מיץ ענבים, וישתדל שלפחות כוס אחת ישתה של יין, אבל לנשים יש להקל לכתחילה לשתות מיץ ענבים, ואין להחמיר עליהן לשתות דוקא יין. וגם **הגר"ר אפרים גרינבלאט** (שו"ת רביבות אפרים ח"ד סי' ק"ג אות ל"ב וח"ח סי' שפא אות ח') כתב שלכתחילה עדיף יין לדי' כוסות, ובשעה"ד מיץ ענבים.

¹⁰ וכ"כ **הגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ע') שמי שקשה לו יוצא במיץ ענבים, כיון שבא מיין חשיב דרך חירות. ובפרט, שלרבים מיץ ענבים ערב להם יותר מיין. וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (תשובה"ן ח"ה סי' קמ) וז"ל: "מיהו אם אין טעם היין ערב לו יוצא במיץ ענבים לכתחילה, ויש נזהרין לשתות בליל הסדר יין חזק דוקא אף שאינו טעים לו כ"כ, אבל האמת דבזה גופא מבטל מצוה מן המובחר, דמצות ד' כוסות ראוי לקיים ביין שטעים יותר לשתות וכמב' להדיא ברמב"ם, ולכן דעתנו שאם אין טעם היין ערב לו ישתה מיץ ענבים" וכו' עכ"ל. והניף ידו שנית בתשובה"ן ח"ב סי' רמ"ג ושם סיים שאם הוא בריא ראוי לו להדר שישתדל לשתות יין גמור או עכ"פ לערב המיץ עם יין שיהא טעם חזק של יין ע"ש. ואח"כ מצאתי שכ"כ כבר בספרו מועדים וזמנים (ח"ז סי' קפא) וז"ל: "ומעתה מי שאינו מוצא טעם ערב ביין ונעים לו יותר לשתות מיץ ענבים הואיל ומצותה ביין ערב לפי דעת השותה, על כן ישתה מיץ ענבים או אפי' יין מבושל, אבל עי' בהגהה כאן שהעלינו מאחר שצריך חוזק יין עד רביעיית הלוג, צריך להרגיש היטב טעם היין במצות ד' כוסות ואכמ"ל" עכ"ל. וע"ע מה שהרחיב בזה במועז"ז (ח"ג סי' רנה) ובליקוטי תשובה"ן על פסח (עמ' תיד-תכה).

מיהו בכה"ג ששותה חמר מדינה מבואר בשעה"צ (תפי"ג סק"ח) בשם הפמ"ג שאין מברך על כל כוס אלא רק על כוס' א' וכוס' ברהמ"ז ע"ש. ויעו"ש במנח"ש קמא סי' י"ח אות ה' משכ"ב.

ז. באופן שהיין יגרום לו חולי:

במ"ב (סי' תע"ב סק"ה) כתב שאם יפול למשכב מחמת הד' כוסות הר"ז פטור. ופי' בשעה"צ (ס"ק נ"ב) שאי"ז דרך חירות. וצ"ב דתיפו"ל דאף בשאר מצוות עשה אינו מחויב בכה"ג¹⁸. ושמא י"ל דמשום

לומר עליו שהוא "חמר מדינה", כדי שלא לבטל את מצות ד' כוסות ישתה מיץ זה למצות ד' כוסות. והגר"מ שטרנבוך כתב (תשובה"י ח"ג סי' קלו) וז"ל: "ושמעתי עובדא במרן הגאון דבריסק הגריז"ס זצ"ל, שהיה בפונדק אחד עם אחיו הגר"מ זצ"ל והיה יין מספיק לד' כוסות לאחד מהם, או שישתו חמר מדינה ויהיה מספיק לשניהם, והיתה דעתם דלהצד דחמר מדינה מועיל היינו משום שד' כוסות דומה לקידוש, ולכן אין דין יין דוקא, ומועיל בד' כוסות בחמר מדינה כמו בקידוש, ולפי"ז יוכל לצאת גם בשמיעה בלי לשותה מהחמר מדינה כמו בקידוש, משא"כ אי המצוה בשתייה דוקא היינו טעמא משום דלא דמי לקידוש ותיקנו לכל אחד שתיית יין דוקא, ולא מהני חמר מדינה כבקידוש, ומעכשיו אף שיש די לשניהם בחמר מדינה, מ"מ כיון שכל מה שמועיל מפני שהגדר כמו בקידוש, א"כ עדיף שאחד ישתה היין ויוציא חבירו כעיקר המצוה ביין, וכן י"א שהקידוש של לילה לא מועיל בחמר מדינה, וע"כ החליטו שאחד יוציא את השני בשתיית היין, שאם מועיל בחמר מדינה דינו כקידוש ושוב אחד מוציא את חבירו, ואז יין עדיף לכ"ע, ודבריהם הם חידוש גדול, שאם מועיל בחמר מדינה, מספיק באחד שותה, ולא צריך שישתו שניהם ד' כוסות גם לכתחילה דהוה כקידוש". והגר"מ ש דחה דעה זו (עיי"ש הטעם) וסיים בזה"ל: "ולפי"ז באדם חולה שאסור ביין, הנה לפי מעשה רב הנ"ל, ראוי לו לשמוע מאחר את הקידוש, ההגדה, ברהמ"ז והלל, ולבקש ממנו להוציאו ויוצא, ולדין הדעה דחווה וחייב מדינה כל אחד לשותה ועדיף לסמוך על הרמ"א לצאת גם בחמר מדינה, ולכן בנידו"ד דעתי למעשה שיקח חמר מדינה כדי לשותה ממנו, וגם ישמע הקידוש מהמקדש על היין שיוציאו בברכה ושתיה, ויוצא בזה ידי שניהם, שהרי שמע על היין והוציאו באמירה ושתיה, ואף אם צריך כל אחד לשותה ממש הרי שתה חמר מדינה וכהרמ"א עכ"ל עיי"ש.

¹⁸ א.ה. יעוי' בשו"ת בנין שלמה (או"ח סי' מ"ז ד"ה ומיהו) שמצדד דאינו מחויב ליכנס בחולי וצער הגוף בשביל מ"ע אפילו בלא חשש סכנה. ויסד לאינשי מממונא כמבוי' בב"ק דף צ"ג ע"א עיי"ש עכ"ל. ועיי' במקראי קדש (פסח ח"ב סי' ל"ב) משכ"ב.

ו. חמר מדינה לד' כוסות:

כתב הרמ"א (סי' תפ"ג) דמי שיאן לו יין יקח חמר מדינה לד' כוסות. ומסתבר שה"ה למי שאינו יכול לשותה יין דיקח חמר מדינה¹⁴. אמנם מיץ ענבים עדיף טפי דבפשטות הוי כיון וכנ"ל. ויעו"ש בחידושי הגרי"ז (פ"ז מהל' חו"מ ה"ז) שבחמר מדינה אינו מקיים דין שתיית יין דרך חירות, אלא רק דין ברכה על הכוס ע"ש. וממילא ודאי דעדיף במיץ ענבים. ולעצם הדבר בפשטות נראה כפי שידוע בשם החזו"א¹⁵ שאין היום חמר מדינה, שכל המשקאות הקלים, הינם מהולים במים ושותים אותם לצימאון ואינם משקה חשוב, אולם דעת מו"ח הגרי"ש א"א זצ"ל דמיץ תפוזים טהור הוא משקה חשוב, ואע"פ שאין מגישים אותו בכל מקום, מ"מ זהו רק מחמת היוקר, אבל אין זה מוריד ממעלתו ולהכי חשיב חמר מדינה. וכ"ה דעת אאמו"ר זצ"ל¹⁶. ולכן מי שאינו יכול לשותה יין או מיץ ענבים, ישתה מיץ תפוזים¹⁷.

¹⁴ א.ה. מיהו קידוש יעשה על המצות כמבואר שם. (או שישמע מאחר).

¹⁵ כן הובא בקובץ תשובות (ח"א סי' נ"ז) בשם הגר"ח קנייבסקי שדעת החזו"א שאין שום משקה שנחשב חמר מדינה בזמנינו. ומ"מ לענין מיץ תפוזים ומיץ אשכוליות צידד שאפשר שחשובים הם חמר מדינה (עיי' אורחות רבנו ח"א עמ' קכ"א), ומ"מ לא סמך על כך למעשה. וכדעת החזו"א שאין בזמנינו שום משקה שנחשב חמר מדינה כתב גם הקצוה"ש (סי' צ"ז בדה"ש סק"ח).

¹⁶ כן דעת הגר"ש אויערבאך (שש"כ פ"ס ס"ה), הגרי"ש אלישיב (הובא בשבות יצחק פסח פ"א ד'), והגר"ח פ"ש שיינברג (דברי חכמים עמ' פ"ו). אמנם, הגר"ח פראנק (מקראי קודש סי' ל' אות ב') הסתפק בזה. מאידך, דעת הקצוה"ש (המובא לעיל הע' 15), וכ"כ בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ט"ו) ושו"ת לבושי מרדכי (ח"ב סי' ל"א), ושו"ת הרד"ל (חאו"ח סי' ל"ט) שתנאי הכרחי לחמר מדינה הוא שיהיה משקה המשכר, וכדברי ההלכת קטנות פסקו הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פ"כ אות י"ט), וכ"פ בשו"ת יחווי"ד (ח"ב סי' ל"ט) ושו"ת יבי"א (ח"ג סי' י"ט). אך עיי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' טז) שכתב על דברי ההלכות קטנות שזו דעה יחידת ואין לחוש לה. ועיי' שו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ו). ולמעשה נחלקו בזה הפוסקים, ועיי' מה שהאריך בזה הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פ"יט הע' 27) ומה שהביא בזה הפסקי תשובות (הל' שבת מהדורה חדשה סי' רעב אות ט').

¹⁷ וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"א) שמי שאינו שותה כלל יין לד' כוסות שישתה מיץ אשכוליות ואפי' שקשה

על הכוסות כיון דלא בעי ברכה. וכן י"ל דבמיץ ענבים שאינו משכר שרי לשתותו, וממילא גם אינו מסיח דעתו ממנו. ומעתה לפ"ז כששתה בלא הסיבה יוכל ליקח מיץ ענבים ולחזור ולשתות בהסיבה, דלא בעי ברכה. [אבל ילי"ע מהמ"ב בסי' ר"ח (ס"ק ע"ג) שאם נמלך מהיין גופיה, חייב לברך על שאר משקין אף שלא נמלך מהם ע"ש]. אולם כשהצטתי כן קמיה דמו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל נקיט לאיסורא, משום דאסרו כל סוגי היין. והיינו די"ל דגזרו בו אטו יין המשכר.

ונמצא מעתה דבכוס ב' יחזור וישתה בלא ברכה, ובכוס א' – אם כיון מתחילה או שנשאר לו מן הכוס, יחזור וישתה בהסיבה בלא ברכה, ואם לאו לא יחזור לשתותו. ובכוס ג' וד' לא יחזור אלא יסמוך על הראב"ה.

ט. נשים אם צריכות הסיבה, ובדין שתיה בעמידה אי הוי דרך חירות:

שם סעי' ד'. כתב המח' אשה אינה צריכה הסיבה אא"כ היא חשובה. והרמ"א כתב: וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזה"ז אין להסב ע"כ. ובפשטות טעם הראב"ה הוא, דהא דבעי הסיבה הוא משום דבעינן דרך חירות, ובזה"ז שאין רגילות להסב אף בשאר ימות השנה, ממילא אם אוכל שלא בהסיבה אינו חסרון בדרך חירות.

אמנם יש להעיר דאם שותים בעמידה, לכו"ע ל"ה דרך חירות שהוא דרך עבדים שאוכלים מעומד וכדאיתא בירושלמי (פסחים פ"י הל' א') ע"ש²⁰. אמנם מאידך יש מקום לומר דבזה"ז שאין התקנה של הסיבה משום שאין רגילות להסב אף בשאר ימות השנה, ממילא בטל כל דין הסיבה, דאע"ג דטעם התקנה הוא משום דרך חירות, מ"מ עצם התקנה היתה "מעשה הסיבה" ולא "דרך חירות", ומשוי"ה היכא דא"צ להסב, א"צ גם להקפיד לאכול בשיבה. ברם לכתחילה נראה דיש ליזהר בזה. ויש ליתן לב על

פרסומי ניסא היה מחויב טפי מחויב טפי ולהכי הוצרך לטעם דאינו דרך חירות¹⁹.

ח. אם צריך הסיבה בשתיית היין:

הנה יש חיוב הסיבה בדי' כוסות. ובדיעבד אם לא היסב, לדעת המחבר (סי' תע"ב ז') צריך לחזור ולשתות בהסיבה. והרמ"א הכריע עפ"י דעת הראב"ה דס"ל שבזה"ז א"צ הסיבה, שבב' כוסות ראשונות יחזור לשתות בהסיבה, ובכוס ג' וד' לא יחזור משם דנראה כמוסיף על הכוסות.

וכתב המ"ב (סקכ"א) בשם המג"א דלדין שאין נוהגים לשתות בין כוס א' לב', אפילו בכוסות אלו הוי כנמלך וטעון ברכה, וממילא הר"ז נראה כמוסיף ואין כדאי לחזור ולשתות. ונכון שקודם כוס א' יהיה דעתו לשתות בין הכוסות, ובכה"ג אם ישכח להסב יוכל לחזור עכ"ד. ובביאה"ל כתב בשם הדה"ח שבכוס גדול שנשאר ממנו ודאי יכול לחזור, דלא הסיח דעת ואינו מתחייב בברכה.

ולכאוי' יש לדון לגבי כוס ג' וד' שיוכל לחזור ולשתות בלא ברכה. דהנה המ"ב (סי' תע"ט סק"ה) כתב לגבי איסור שתיה בין כוס ג' לד' דאית ביה תרי טעמי. א) מחשש שישתכר ולא יוכל לומר ההלל. ב) שנראה כמוסיף על הכוסות. וכתב המ"ב דלפ"ז במשקה שאינו משכר וגם אינו חמר מדינה הר"ז מותר ע"ש. ומעתה למבוי' במג"א (סי' תע"ב סק"ז) דהא דנראה כמוסיף על הכוסות, הוא רק משום שמברך שנית, א"כ לגבי כוס ג' או ד' אם שתה בלא הסיבה, ולכאוי' באופן שהיה בדעתו בשעת הברכה לשתות עוד, יכול ליקח מיץ ענבים דאינו משכר וגם אינו נראה כמוסיף

¹⁹ א.ה. ויעו"ע במקראי קדש (שם עמ' קי"ט) משכ"ב. עוד י"ל ע"פ הרשב"א בתשובה שכתב שאף מי שהיין מזיקו או ששונא וכדבריו פסק בש"ע (סי' תע"ב ס"ה) שמי שיין מזיקו או ששונא יין, חייב לדחוק עצמו ולשתות, וא"כ סד"א שגם אם יפול למשכב שיצטרך לדחוק עצמו לשתות קמ"ל המ"ב שפטור דאין זה דרך חירות אבל לולי הטעם של דרך חירות וכמו בכל מצוה שאין צריך דרך חירות היה חייב ורק כאן נפטר מחמת הטעם של דרך חירות וזה החידוש פה יותר משאר מצוות. ועי' בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ס) ושו"ת דברי מלכאל (ח"ג סי' ל"ב) שסוברים שאף חולי שאין בו סכנה חייב בדי' כוסות.

²⁰ א.ה. יעו"י בהליכות שלמה (פסח פ"ט אות י"ט ובהערה 133) דיתכן שאין יוצאים ידי"ח בעמידה לדי"ה דרך חירות כלל ע"ש. וכן בהגדש"פ מהגר"ש זצ"ל (עמ' 22).

והוסיף לבאר דאף שזה שתיה וזה אכילה, מ"מ מבואר בפמ"ג (סי' קפ"ד א"א סק"ט) דכל זה שאין האיטומכא נח, עדיין לא מתחיל העיכול ע"ש. ולעצם הדבר יש להעיר מהמ"ב (סי' תע"ג סק"ד) שדעת הרמב"ן שאסור לשתות מתחילת ההגדה. אמנם נראה די"ל דמעט לצורך זה משיעבור שיעור עיכול שרי"ג.²³ ונראה דטוב לכיון על אכילה זו בברכת בפה"א שעל הכרפס.

והנה עצם ההערה הנ"ל כבר נמצאת בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רי"ג). ויעו"ש שכתב שרבו הר"מ באמת היה מברך אחר טיבול ראשון בר"נ ואחר כוס א'

²³ וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' עה) שמי שרוצה להחמיר, ישתה במשך אמירת ההגדה מים או יאכל פרי, קודם עבור שעה מאכילת הכרפס, ואף שאין לשתות באמצע אמירת ההגדה, אין לחוש לזה, דמבואר בראשונים הטעם, שכשותה יין נראה כמזלזל בשתיית הכוסות, וזה שייך רק ביין ולא בשאר דברים, כמבואר במ"ב דמותר, ולכתחילה, מחמירין שבין כוס ראשון לשני לא שותים שום דבר, אולם לחשוש לברכה אחרונה, עדיף שישתה או יאכל משהו, משיברך ברכה אחרונה ויכנס לשאלה של קידוש במקום סעודה. וכששותה מים באמצע אינו צריך לברך עליהם, דיין פוטר כל משקים, ונפטרו בכוס ראשון עכ"ל. ולעצם הדבר אם מותר לטעום באמצע ההגדה כתב הכה"ח (סי' תע"ג סק"מ) בשם החמד משה לאסור לשתות גם שאר משקין בכל ענין. אך דעת הגר"ש²⁴ אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ט סל"ד וד"ה אות ס"ח וע"י מעדני שלמה עמ' כא) שאף שכתב הביה"ל (ס"ג ד"ה הרשות) שאסור לשתות אז, היינו דוקא יין כיון שקבעו חכמים את אמירת ההגדה כדי לעשות הפסק בין הכוסות, ולכן בשעת הצורך מותר לאכול או לשתות משקה שאינו ראוי לדי' כוסות, וכ"כ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קי"ח אות א') שיכול לאכול לכתחילה, ודעת הגר"ש אלישיב (הגש"פ הלילה הזה עמ' צ"ו 15) שלכתחילה אין להפסיק אף לא בשתיית מים, ועוד (שבוי"י פסח פ"ט אות ג') שאין זה מכבוד ההגדה, ולכן בשעת הצורך ישתה רק מים, אך אם יש לו צורך לשתות דוקא קפה, יש להקל. אמנם אם הוא רעב וכגון בכור שהתענה, וכן אנשים חלושים שאינם יכולים לערוך הסדר כתיקונו דעת הגר"ש אלישיב (הגש"פ שם), והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ק"ג פט"ו תשובה ז'), וכ"כ בויגד משה, שיכול לאכול פירות או ביצים ולברך עליהם "בורא נפשות" אך יאכלם ויברך אחריהם לפני אכילת הכרפס, כי אם יאכלם אחרי אכילת הכרפס ויברך עליהם ברכה אחרונה יפסור בזה גם את הכרפס והרי יש הסוברים שברכת הכרפס עולה גם על המרור שיאכל אח"כ, אך הוסיף הגר"צ א"ש שלכתחילה ראוי שלא לאכול עד אחרי אכילת המצה, כדי שיאכל את המצה לתאבון.

הנשים שטרודות בהגשת הדברים וכו' דמ"מ לא ישתו בעמידה אלא בישיבה.²¹

י. אריכות ההגדה לענין קידוש במקום סעודה והפסק:

כשמאריכים בהגדה לכאן יש בעיה של קידוש במקום סעודה, דמצד הקידוש צריך להסמיך את הסעודה לקידוש כמבוי ברמ"א (סי' רע"ג סעי' ב') ובמ"ב (שם סק"י"ב). וכן פעמים שיש הפסק ושינוי מקום, כגון שצריכים להשכיב את הילדים וכדו'. ובא"א מבוטשאש (סי' רע"ג ג') הוכיח מזה ששהייה מרובה אינה חיסרון לגבי קידוש במקום סעודה ע"ש. אמנם **אאמו"ר** במנח"ש (קמא סי' י"ח אות ג') כתב דכיון שמחויב בזה, חשיב מצרכי הסעודה ורשאי להאריך ע"ש.²²

יא. אריכות ההגדה לענין שיעור עיכול:

מנ אאמו"ר זצ"ל עורר שע"י אריכות ההגדה עובר שיעור עיכול ומפסיד הברכה אחרונה של כוס א'. ולכן הוא היה נוהג לטעום מעט ירק באמצע ההגדה.

²¹ וכן הסתפק בזה הגר"ר זבולון שוב (שערי זבולון ח"ז סי' נט אות ד). ולמעשה דעת הגר"ש²⁴ אויערבאך (הליכו"ש פס"ח פ"ט סי"ט) והגר"ש אלישיב (הגדש"פ ע"פ פסקיו עמ' 22) שנשים צריכות לשבת בדרך של חירות בזה"ז, ולא יאכלו או ישתו בעמידה, שאכילה בעמידה היא דרך עבדות, ואם אכלו המצה ושתו הכוסות בעמידה יתכן שלא יצאו יד"ח. וכ"ה בהערות הגר"י סנדר בשם. והגר"מ שטרנבוך כתב (הגש"פ מוע"ז) שגם נשים שנהגו לסמוך על הראב"ה ראוי עכ"פ לאשת בעה"ב לדקדק לישב בכסא נאה ומהודר שבוה גם לראב"ה מקיימים מצות הסיבה, שע"ז כן נהגו גם היום ככבוד וכמ"ש. וכן נהג א"א זצ"ל שהיסיב בכסא המכובד והיפה ביותר כדין, ודרש שהאמא זצ"ל תשב בכסא מכובד בליל הסדר שזהו מצות הלילה גם לנשים. וע"י במוע"ז (ח"ד סי' רנז) שכתב עוד טעם בזה, דכמו דבעה"ב צריך להתנהג כמלך או כשר וכמבוי בש"ע הגר"ז, ה"נ אשת בעה"ב צריכה להיות כמלכה או כשרה שדומה לבעלה, שבמצוה זו שיש ליראות כמלך ושר חייבות כמו איש, וע"כ ראוי לשבת בכסא נאה ע"ש.

²² וכ"כ הגר"צ פראנק (מקראי קודש פסח ח"ב סי' ל') שכיון שאמירת ההגדה נחשבת לצורך האכילה, ולצורך מותר להפסיק. ולכן עדיין חשיב קידוש במקום סעודה.

ולגבי סיפור יצי"מ יוכל להאריך בתוך הסעודה. ומ"מ
אם נתארך באמירת ההגדה לא נהגו לברך²⁷.
ושיעור עיכול בשתיה לא נתבאר בפוסקים²⁸, ונראה
שעכ"פ עד שעה הוא בתוך השיעור²⁹.

ובפס"ת הביא בשמו שגם ישב המנהג דכיון שבעת ישיבתן
לעריכת הסדר לא ידעו אם יאריכו כ"כ, לכן גם אם אירע
שהאריכו ה"ז כדינו של המ"א סי' קפ"ד סק"ט דמי שרוצה
לשתות ב' שתיות בברכה אחת ושהה בינתיים כדי שיתעכל צריך
לחזור ולברך ברכה ראשונה, וזה אנו עושין שמברכין עוה"פ על
כל כוס בפה"ג, אבל על הגפן על כוס א' אין מברכין, וקשה
לשנות מנהג אבותינו. ולא ראיתי דברי הגאון ממנוקאטש
בפנים. ולמעשה כן נקטו הפוסקים הנ"ל דלא הוי הפסק וכן
הורה הגר"ח קנייבסקי (בנתיבות הלכה חלק ל"ד עמ' 466)
שמה שיש הפסק גדול בין הכוס הראשון לכוס השני, אין בזה
חסרון דהכל סעודה אחת, אך דעתו (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' לו)
שלכתחילה לא ישהה יותר מכדי שיעור זמן של ע"ב דקות.

²⁶ אך הגר"מ שטרנבוך כתב (תשוה"נ שם) שאף שגדולי עולם
נהגו ליהרר שלא לעבור שיעור עיכול, וכי דאיהו לנפשיהו עבדי,
אך פשוט שיש ליהרר שלא יצא שכרו בהפסדו שימהר בגלל זה
את ההגדה ולא יקיימו כראוי מצוות והגדת לבניך עיי"ש.

²⁷ מאידך, דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"ד
ובנתיבות הלכה חלק לד עמ' 459) שמן הראוי שלא להאריך
בסיפור יצי"מ בין כוס ראשון לשני, כדי שלא יעבור שיעור עיכול
מהכוס הראשון, ואם רואה שעובר שיעור עיכול צריך לברך
ברכה אחרונה. וכ"ה במעשה אורג (הל' ברכות פ"ח ה"ז)
ובמנהגי קומרנא (סי' של"ב) שנהגו לברך ברכה אחרונה לאחר
כוס א' כשידעו שיעברו שיעור עיכול. והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ
שם) כתב בשם חכ"א שראוי לשתות בכוס הראשונה רק רוב כוס
וכך אינו מתחייב ברכה אחרונה, אך כתב שם שהמנהג לשתות
כל הכוס, ובנטעי גבריא (פעי"ז הע' מא) יצא חוצץ נגד עצה זו
המוציאה לעז על מנהג ישראל לשתות רביעית בכוס קידוש. ועוד
העיר על עצה זו הגר"מ קארפ (הל' חג בחג שם) שלחממירין
כהצ"ח וכופלים השיעורים לג' ביצים לרביעית (והיינו שיעור
חזו"א) שוב לא שייך עצה זו שהרי כבר בשתיית מלא לוגמיו
הוא יותר מביצה ומחצה בינונית שהוא שיעור רביעית לחומרא
לכ"ע (והיינו שיעור הגר"ח נאה) נמצא שלא נפלט מחשש זה.

²⁸ דכבר לענין שיעור עיכול באכילה כתב בערוה"ש (סי' קפ"ד
סי"ז) שקשה לשער שיעור מדויק בזה, כי כאמור בש"ע ששיעור
עיכול אין הכוונה לסוף עיכול אלא לתחילת עיכול, ואין טבעיות
בני"א שווה לענין הזמן מתי שמתחיל להיות רעב, וגם תלוי
בכמות האוכל שאכל, אך למעשה נקטו הפוסקים שיעור עיכול
באכילה הוא ד' מיל והיינו 72 דקות מגמר אכילתו שאז ודאי
יברך ברכה אחרונה כמסקנת הביה"ל (סי' קפ"ד ד"ה אם אינו
יודע) ואף שמצינו כמה שיטות בשיעור מיל (כמבואר במ"ב סי'
תנ"ט סקט"ו וביה"ל שם ד"ה הוי) שיי"א שהוא 22 וחצי דק'

ברכת מעין ג' משום שיעור עיכול עיי"ש²⁴. אמנם באשל
אברהם מבוטשאטש (סי' תע"ד) כ' חידוש דכיון
שדעת כל אדם לשתות, לא תקנו לברך עד כלותו
לשתות²⁵, ולענין דינא נראה דיש להזדרז בהגדה²⁶,

²⁴ וכן נשאל הגר"ש אלישיב (בנתיבות הלכה ל"ד עמ' 448)
שכשמאריכים בהגדה יש הפסק שיעור עיכול בין הכוס
הראשונה לשניה האם זה הפסק, והשיב: שיש מהר"ח או"ז
שהוא עומד על דעתו שזה הפסק. ומטעם זה פסק הגר"ש א'
(אשרי האיש או"ח ח"ג פ"ס סמ"ג) שאם רואה שהולך לעבור
יותר מ-72 דקות יברך על הגפן, כדי לברכו תוך חצי שעה
משתיית היין, מיהו אפשר לצרף דשיעור העיכול הוא מאכילת
הכרפס, אך אם רואה שיעבור קרוב לשעה מאכילת הכרפס יש
לחוש דשיעור זה כבר מתעכל גם הכרפס, ולכן יש לברך ברכה
אחרונה על כוס ראשון קודם שיעבור שיעור זה, אכן אם רואה
שבאמת עובר זמן שיעור עיכול, עדיף לשתות מים כדי שלא
יעבור השיעור, מלבד ברכה אחרונה על כוס ראשון. ועיי'
בהערות לקמן.

²⁵ וכ"כ הכה"ח (סי' תע"ג סקל"ד), והגרצ"פ פראנק (מקראי
קודש ח"ב סי' ל'). ומצינו עוד כמה טעמים בפוסקים מדוע
מאריכים בהגדה יותר מכדי שיעור עיכול בין כוס א' לב' ואין
חוששים להפסק. א. סברת הא"א בוטשאטש ועיי' בזה גם
בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ק"ב) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב
סי' א' ובעיקר באות ה' שם) באריכות גדולה מאד. ב. סברת
הגרשז"א במנח"ש שמכיון שעוסק בדבר שמחויב בו נחשב
לצורך הסעודה ואינו הפסק אע"פ שעובר שיעור עיכול. ג. בהגדת
חתם סופר כתב שטבע היין שהוא חוזר וניעור, ובשתיית כוס
שני נתעורר טעם היין של הכוס הראשון והוי הברכה גם על
הכוס הראשון. ד. הגר"מ שטרנבוך כתב (תשובות והנהגות ח"א
סי' ש"ה) שבכוס של מצוה אינו תלוי בשיעור עיכול אלא בהיסח
הדעת. ה. בשו"ע הרב (סי' תע"ג ס"י) כתב שנפטר בברכה
אחרונה אחר כוס רביעי, ואע"פ ששוהה קרב בנתיים אין בכך
כלום שהרי כל זמן שלא נתעכל במעיו יכול לברך עליו ברכה
אחרונה, וכל זמן שהאיצטומכא פתוחה אינו מתעכל. ו. הגר"מ
קארפ (הל' חג בחג על פסח פ"ב הע' 2) כתב טעם נוסף לכך
יעוי"ש באריכות גדולה, ועיי"ש שהביא דברי הגינת ורדים (בכלל
ג' סי' כ' הובא גם בשו"ת מנח"י הנ"ל) והלח"מ בתשו' קרית
מלך (ח"א סי' ט') שכתבו מסתימת הפוסקים שלא הצריכו לברך
ולא למהר באמירת ההגדה שלא חששו לכך. והביא גם מעשה רב
בשם הגר"מ פיינשטיין דהגר"ז מבריסק היה דרכו לדרוש
תילי תילים של דרשות במשך ההגדה ונשתהו הרבה ולא בירכו
אחר כוס א' אף ששתו שם ודאי כשיעור. אך כתב בשם הגאון
ממונקאטש שכתב שהשוהה הרבה בין כוס א' לב' יברך ברכה
אחרונה אחר כוס א'. אך בס' הלכה של פסח (ח"ב עמ' ר"ב הע'
רל"ח) ובפסקי תשובות (סי' תע"ג הע' 45) כתבו בשם הנימוקי
או"ח (להגאון ממנוקאטש) כדברי הא"א בוטשאטש שלא יברך,

סק"ל) דישתה כולו כדי שיוכל לברך מעין ג'. והיינו שצריך לשתות רביעית.

ורחצ

א. הערה בענין נט"י לדבר שטיבולו במשקה:

צריך נטילה לכרפס כדי דבר שטיבולו במשקה כמבוי בשו"ע (סי' תעג ס"ו). ויעו"ש בט"ז (סק"ז) שהביא מהראשונים שתיקנו טיבול ראשון קודם הסעודה משום היכרא. והיינו שאין רגילים לאכול ירק קודם הסעודה ועי"ז ישאלו התינוקות. ועי"ש בט"ז מש"כ בביאור דברי הראשונים. ולעצם הדבר הנה רבים נוהגים ליקח תפוז לכרפס. ויל"ד בזה דלכאוי כיון שאין רגילים לאוכלו ביד בכלי, א"כ אי"צ נטילה כמבוי במ"ב (סי' קנח סקכ"ו) וצ"ע³⁰.

³⁰ ובאמת שלא ראיתי אף אחד שהעיר בזה, ובפרט שרוב קהילות ישראל נהגו לקחת תפוז לכרפס שכן נהג **החפץ חיים** (מאיר עיני ישראל ח"א עמ' 63), **והגר"ש אלישיב** (אשרי האיש ח"ג פ"ס סמ"ז), וכ"כ **בערוה"ש** (סי' תע"ג ס"י) שנהגו לקחת בצל או צנון או תפוז, וכ"כ **בתוספת חיים** על החי"א (כלל ק"ל ס"ה אות י"ב) ובמסגרת השולחן (סי' קי"ח סק"א), ובסידור בית יעקב, וכן נוהג **הגר"מ שטרנבוך** (הגש"פ מיעו"ז). (וכן נוהגים ברוב החסידויות כמובא בס' הלכה של פסח ח"ב עמ' ר"ג הע' כ"ב ועי"ש שהביא מהגש"פ ויגד משה (סי' י"ז סק"ז) שכן נהגו גדולי עולם רבים). ועוד יש להעיר על תפוזא מבושלים כפי שכבר העיר **הגר"ש אויערבאך** (הליכו"ש פסח פ"ט ד"ה אות נ"ז) שלענין תפוזא מבושלים לכרפס יל"ד בזה, כיון שענין הכרפס הוא לפתוח בירך כדרך בני חורין כדי לעורר בזה את תאוות האכילה, ותפוזא מבושלים הריהם משביעים במקצת, ובודאי שאינם מעוררים את התאבון (ומטעם זה נהג לקחת מלפפון לכרפס). אך מה שיש שפקפקו על המנהג לקחת תפוזא מהטעם שהדברי חיים מצאנו ועוד כמה פוסקים סברו שברכתו שהכל דס"ל שהוא כמהין פטריות (עי' בפס"ת סי' תע"ג הע' 71) אין בזה ממש, כי כבר נתקבל אצל כלל ישראל הלכה פסוקה לברך על תפוזא אדמה ולא שהכל, מלבד בצאנו, וקומרנא שמברכים שהכל. ובעצם הערת רבינו שליט"א שעל תפוזא צ"ע אם צריך נטילה כי הדרך לאכול כל השנה בכלי ולא ביד, ראיתי בב"ט (סי' קנ"ח שקי"ב) שכתב שה"ה אם אוכל בכף צריך נטילה לדבר שטיבולו במשקה, אמנם אפשר שמיירי בדבר שהדרך ליגע בו ביד ואוכלו בכלי שגם בזה פסק המ"ב (שם) בשם האחרונים שצריך נט"י. אך אפשר ליישב המנהג דענין הנטילה בליל הסדר אינו רק משום שצריך נט"י לדבר שטיבולו במשקה, ובפרט שיש נוהגים לקחת כרפס פחות מכזית ומבואר בביה"ל (סי' תע"ג ד"ה פחות) בשם הרשב"ץ שבפחות מכזית אי"צ נט"י

יב. שתיית היין בד' כוסות:

לכתחילה ראוי לשתות כל הכוס או רובו (סי' תע"ב ט' ומ"ב שם). ולדינא קי"ל דסגי ברביעית ובדיעבד אפילו רוב רביעית. ולענין כוס ד' כתב המ"ב (שם

וי"א 24 דק' ונמצא ששיעור עיכול הוא 90 דק' או 96 דק', מ"מ לענין ברכות נקטינן דמיל 18 דק' דסב"ל (ועי' קצוה"ש סי' מ"ד סק"ה). וכ"ז לענין שיעור עיכול באכילה אבל לענין שיעור עיכול בשתייה כתב המ"ב (סי' ק"צ סק"ח) ששיעור עיכול של שתייה אינו שיעור גדול כ"כ כמו שיעור עיכול של אכילה. ובשיעור זה ע"י בהע' הבאה.

²⁹ הנה מדברי **רבינו** מבואר ששיעור עיכול בשתייה הוא לא יותר משעה, וכ"כ בנוצר חסד על המשניות (ברכות סופ"ח) ששיעור עיכול בין הוא שעה. וכ"כ **בנה"ח** (סי' תע"ג סקכ"ט) בשם מצת שימורים, ובמעשה אורג (ברכות פ"ח) שלאחר שעה שוב לא יברך ברכה אחרונה. אך לכתחילה כתב הכה"ח שעד חצי שעה יכול לברך ברכה אחרונה לכתחילה ומעבר לכך עד שעה וחומש אם מרגיש שבע יברך ואם מסופק ישתה שוב. ודעת **הגר"ש אלישיב** (המובא לעיל הע' 24) שעד חצי שעה משתיית היין או קרוב לשעה מאכילת הכרפס יש לחוש דבשיעור זה כבר מתעכל גם הכרפס. ובס' הלכה של פסח (ח"ב עמ' ר"ב הע' רל"ח) כתב ששמע שדעת **הגר"ש** ששיעור העיכול בזה (והיינו בכרפס) שראוי כבר לברך הוא 45 דק' ולכן כ' קרוב לשעה ולא שעה ממש, והיינו דאף שלהמ"ב בזמן האכילה הוא ע"ב דק', מ"מ בפחות מכזית או בשתיית יין וכ"ש מים, י"ל שהשיעור עיכול קטן טפי, אך בהגש"פ ע"פ פסקיו (עמ' 23) כתב שהשיעור הוא לא יותר משעה. ועי' בקצוה"ש (סי' ס' סק"כ) שכתב שאם אכל מעט פרות ומיני מתיקה או שתה מעט משקין באופן שלא מילה כריסו מהם בהרגשת שובע, בזה ישתדל ויקפיד מאד לברך ברכה אחרונה עד י"א דק' מאכילתו או שתייתו דיש סברא דזהו שיעור כאכ"פ ולכן מסתבר דאין כאן חשש עיכול לכ"ע. וכמו"כ עי' בפסקי תשובות (סי' פ"ד הע' 52) שכתב שאין לחדד כי פעמים מצוי שע"י כן השתיה מהירה יותר מפירות וכד' וכגון בימי הקיץ החמים ובפרט שעובד בעבודה גופנית קשה, וכשצמא ותאב לשתות אפי' תוך זמן קצר משתייתו הקודמת נכנס לספק לענין ברכה אחרונה, וכתב שכבר העיר על כך **הגר"צ אבא שאול** (בשו"ת אורל"צ (ח"ג פ"ג) ובשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' קי"א) כתב להוכיח שהשיעור עד שיהיה צמא מאותו שתמה. וכ"ז בשאר משקין אבל לענין היין שבד' כוסות בס' מבית הלוי (חודש ניסן עמ' ע"ב) הובא בשם **הגר"ש וואזנר** שיתכן שהשיעור בין גדול משום האלכוהול שבו, אבל במיץ ענבים אפי' עם מעט יין ודאי דהזמן מועט. ובאמת שכן מצינו בא"א בוטשאטש (סי' תע"ג) שמחלק בין יין חזק לאינו חזק עי"ש. ובנימוקי או"ח (סי' תע"ג) כתב לשער הד' כוסות בשיעור שעה וחומש.

הדרך לאוכלו מבושל אין לקחתו לכרפס כשהוא חי דבכה"ג ברכתו שהכל. אמנם י"ל דכיום שאוכלים אותו חי בתוך סלט וכדומה, חזינן שבנ"א מחשיבים אותו בין חי ובין מבושל ושפיר מברך עליו בפה"א³⁴.

ג. אכילת הכרפס פחות מכזית:

מבוי בשו"ע (סי תע"ג ס"ו) דיאכל מהכרפס פחות מכזית. והטעם משום דבכזית איכא פלוגתא בראשונים אם נפטר בברהמ"ז, או דכיון שבא קודם הסעודה צריך לברך אחריו בר"נ. עיי' בזה בטור וב"י (סי תע"ג) ובמ"ב (סקנ"ג). ומשמע במחבר דלמעשה אפילו אם אכל כזית לא יברך אחריו בר"נ, וה"ט משום שפוטר בברכתו את המרור. וכ"ה במ"ב (סקנ"ו).

ויעוי' בהגר"א (סקל"ד) שהביא קושית הראשונים דנימא דאין ברכת הכרפס פוטרת את המרור, דהא כשם שצריך נט"י בטיבול שני ולא סגי בנט"י לטיבול ראשון, והוא משום דאיכא היסה"ד בהגדה והלל, ה"ה לענין המרור נימא דאינו נפטר בברכת הכרפס משום היסה"ד. והגר"א נקיט דתליא בפלוגתת המחבר והרמ"א (סי תע"ד) אם מברכים על כוס וכוס, דלמחבר שאין מברכים על כוס וכוס משום דהגדה והלל לא הוי הפסק, ה"ה דלענין כרפס ומרור דינא הכי, אולם לרמ"א שמברכים על כל כוס וכוס, ה"ה דאין הכרפס פוטר את המרור משום היסה"ד וכנ"ל. ויעוי' בביאה"ל (שם ד"ה ואינו מברך) שכו' דלהגר"א הא דאין מברכים על המרור, הוא משום דנפטר בברכת המוציא דהוי כדברים הבאים בתוך הסעודה.

ויתכן לתרץ קושית הראשונים עפמשי"כ **מרן** **אאמו"ר זצ"ל** במנח"ש (קמא ח"א סי' י"ח אות ד') דההפסק בהגדה והלל, הוא דוקא משום דהדי

אמנם נראה דאפשר ליקח סלרי³¹ או מלפפון³² ובה שפיר בעי נטילה.

כרפס

א. כוונה בכרפס לפטור את המרור:

יקח ירק לכרפס ויברך עליו בפה"א ויכוין לפטור את המרור שגם ברכתו בפה"א. ועיי' בזה במ"ב (סי תע"ג סק"כ).

ב. ברכה על סלרי חי:

לגבי סלרי חי, יליע ע"פ המבוי בשו"ע (סי ר"ה סעי' א') דירקות שטובים יותר כשהם מבושלים, אם אוכלם חיים ברכתם שהכל³³. ולפי' בסלרי אם

וכ"פ בשו"ת יהודה יעלה (ח"א סי' קמ"ב), [אך עיי' במ"ב (סי קנ"ח סק"י) שיש להחמיר וליטול אף בפחות מכזית], אלא יש עוד ענין בנטילה וכפי שכתב המ"ב בשם שו"ת הרשב"א (סי רב) ובהגהות מיימוניות על הרמב"ם (שם סק"ד) וכ"כ הפרי"ח (סק"ו) שענין הנטילה אינו אלא להתמיה התינוקות ולזה די בכל שהוא. ואח"כ מצאתי במקראי קודש (ח"ב סי' ל"ט) **להגרצ"פ פראנק** שכתב שאף שלדעת המ"ב בשם דה"ח שאין חיוב ליטול כשאכל עיי' מזלג, מ"מ בליל פסח יש להחמיר לחוש לשאר הטעמים שחיוב נטילה משום היכר לתינוקות או לטהרת הרגל.

³¹ וכ"כ **המחצה"ש** (סי תע"ג סק"ד) שנתוודע לו עיי' חקירה בספרי הרפואות שכרפס הוא צעליר, שהוא הסלרי בזמננו, וכ"כ בקיצושי"ע (סי קי"ח ס"ב), וכן **בשו"ת חת"ס** (או"ח סי' קל"ב) כתב שרבו הגר"נ אדלר טרח ויגע לידע איזה נקרא כרפס ומצא שנקרא ברוב לשונות אפיא ובלשון דייטש צעליר. וכ"כ בסידור יעב"ץ שיקח אפיו והוא סלרי, ובהגדת כת"ס שכן נהג **הכת"ס**, ובילקוט הגרשוני (סק"א) שכן אנו נוהגים. ובהגדת מראה יחזקאל כתב שבא"י נקרא בלשון ערבי הצעליר כרפס. וכן נהג **הגרש"ז אויערבאך** (שלמי מועד פע"ח) בשנים הראשונות ורק בשנים האחרונות כשנתגלו בעיות תולעים בסלרי, היה לוקח מלפפון.

³² וכן נהג **הגרש"ז אויערבאך** (שלמי מועד פע"ח והגש"פ ע"פ פסקיו הע' 436) לקחת מלפפון לכרפס, וכ"כ בשו"ת קנין תורה **להגרא"ד הורביץ** (ח"ה סי' ג).

³³ וכן הורה **הגר"ש אלישיב** (הלכה של פסח ח"ב עמ' ר"נ הע' כא) שהאוכלים סלרי לכרפס, היות ודרך אכילתו כשהוא מבושל במרק, הרי כשאוכלו כך מברך ע"ז שהכל. וכ"כ **הגר"נ גשטטנר** (שו"ת להורות נתן ח"ג סי' כ"ד) שהטעם שאין לוקחים סלרי לכרפס משום שאין הדרך לאוכלו חי אלא בכמה מקומות בין הספרדים, וא"כ ברכתו כשהוא חי שהכל ואין ראוי לכרפס. אמנם בזמננו (תשע"ו) המציאות היות שגם אצל האשכנזים

הרבה אוכלים אותו חי, ולכן פסק רבינו שליט"א לברך עליו אדמה גם כשאוכלו חי, וכן פסק **הגר"ר צבי ובר** (וזאת הברכה עמ' 374 הע' מ"א).

³⁴ א.ה. יעוי' בסי' קול דודי (פ"ט ס"ב) דהביא דהערוה"ש (סי תע"ג י') כתב שיכולים ליקח בצל לכרפס. וכתב על כך דאביו הגר"מ פיינשטיין אמר על כך דכיום אין אוכלין בצל כמות שהוא ולכן אין ברכתו בפה"א עכ"ד.

האמצעות תהיה שלימה ואח"כ יבצענה ולא יקח מצה שבורה³⁵.

מגיד

א. ביאור החילוק בין זכירת יצ"מ כל השנה לסיפור יצ"מ בליל פסח:

עי' בעמק ברכה (ע' ע"ו) שהביא מהגרי"ז בשם אביו הגר"ח ג' חילוקים בין מצות זכירת יצ"מ שבכל השנה למצות סיפור יצ"מ שבלייל הסדר. א) בכל השנה א"צ שיזכיר אלא לעצמו, ובליילה זה צריך לספר לאחר דרך שאלה ותשו', כדכ' והיה כי ישאלך בנך וגו' והגדת לבנך וגו', ואפילו היה לבדו שואל לעצמו כדרך סיפור. ב) בזכירה סגי בהזכרת היציאה ממצרים לבדה, ובסיפור צריך לספר כל ההשתלשלות, וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. ג) בליילה זה צריך לספר גם טעמי המצוות של אותו לילה, וכאם דר"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יציד"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור עכת"ד³⁶.

ב. אם יש להסב בהגדה:

במ"ב (סי' תע"ג ס"ק ע"א) כתב בשם השל"ה דאין לומר ההגדה בהסיבה, רק באימה ויראה ע"כ.

ג. מצות על השלחן בעת אמירת ההגדה:

בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ג סעי' כ"ד וסעי' ל"ו) כתב שיביאו לפני מי שאומר ההגדה ג' מצות כדי לומר עליהם ההגדה, כמו שדרשו חז"ל (פסחים קטו:): לחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה³⁷. ויל"ע

³⁵ עי' ברמ"א (סי' תע"ה ס"ז) שכתב שמניח על הקערה שלש מצות שלמות, ואם חסר לו יכול להניח מצה אמצעית שבורה שהרי פורסין אותה אח"כ, וכ"ה בס' בנתיבות הלכה (חלק לד עמ' 452) בשם הגר"ש אלישיב והוסיף, שאם המצה שבורה מעט ונראית כשלימה דינה כשלימה.

³⁶ והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש ניסן עמ' ע"ט) הוסיף עוד חילוק, שבלייל הסדר המצה היא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכפי שאמר רבן גמליאל, "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח, מצה ומרור". דהיינו שיש מצוה לספר על המצה ומרור את סיפור יציאת מצרים, ובזמן שביהמ"ק קיים, אף על אכילת קרבן פסח עיי"ש.

³⁷ ולמעשה עי' בויגד משה (סי' ב' אות ג') שכתב שגם המצות שיאכלו המסובים לכזיתים יהיו על השלחן בעת עריכת הסדר,

כוסות הוו כל אחת מצוה בפני עצמה, ואדרבה משום כך קבעו לומר הגדה והלל שיהיה ניכר שכל כוס היא מצוה בפ"ע, אולם אילו היה מצוה אחת, באמת לא היה אמירת ההגדה והלל חשיב הפסק ע"ש שהאריך בזה. ולפ"ז י"ל דבכרפס ומרור לא תקנו ב' מצוות, אלא תקנו אכילה אחת נמשכת של כרפס ומרור. ולפ"ז י"ל דבנד"ד גם לרמ"א פוטר הכרפס את המרור ודו"ק.

יחץ

א. אימתי עושים היחץ:

בשו"ע (סי' תע"ג סעי' ג') מבוי' דעושים היחץ קודם אמירת ההגדה. ויעוי' בב"י שהביא מהכלבו שכ"ה המנהג, והטעם כדי שיאמר עליה "הא לחמא עניא" מה לעני בפרוסה אף כאן בפרוסה כדאיתא בפסחים (קטו:). וע"ש עוד טעמים בזה. אמנם בלשון הרמב"ם (פ"ח מחו"מ ה"ו) מבוי' דעושים היחץ לפני מברכים על המצה. ונראה בביאור פלוגתתם, דהרמב"ם סובר שאמירת ההגדה הוי מצוה בפ"ע, ורק זמנה הוא בזמן מצה ומרור. אולם הראשונים שחולקים ס"ל דיש תנאי לומר את ההגדה על המצה ומרור. ומשמע להו הכי מהא דר"ג (פסחים קטו:). דכל שלא אמר שלושה דברים אלו "פסח מצה ומרור", לא יצא ידי"ח, דמשמע שיש תנאי לאומרם עליהם. ומשו"ה נקטו דעושים היחץ לפני ההגדה.

ב. יחץ על מצה שלימה:

יעוי' בב"י בשם הכלבו (הנ"ל) דמרהיט דבריו משמע דגם המצה שחוצים, תהיה תחילה שלימה ואח"כ יבצענה. וכי"מ מרהיטת הראשונים שהובאו בב"ח (סעי' י"א) ע"ש בדברי הסמ"ג והמרדכי. וכי"כ בהדיא בשו"ת מהרש"ל (סי' פ"ח) דגם המצה הנפרסת, תהיה שלימה מתחילה. וכתב שם שהוא משום הידור מצוה ע"ש. ולפ"ז ראוי שגם המצה

ד. הפסק בהגדה:

המ"ב (תע"ג סק"ד) הביא בשם הרמב"ן והר"ן שאסור להפסיק בשתיה בהגדה. וכתב הביאה"ל (שם סעי' ג' ד"ה הרשות בידו) דכן סתם השו"ע. עוד כתב הבה"ל (שם) שמשמע מהרמב"ן דמשמזג את הכוס והכין עצמו להגדה כבר אסור. ולפי"ז נראה דה"ה דאסור מאז להפסיק בדיבור³⁹.

פס"י תשובה (יב) שמן הראוי שיהיו לכולם לכה"פ שתי מצות. וכ"ד הגר"מ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"כ) שיש בזה מעלה, אלא שדעתו שלשם כך אפשר להוסיף מצות בקערה. וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' צז) שהדרך הטובה, שיהיו לפני כל המסובים ג' מצות, או עכ"פ ב' מצות, ובפרט לסוברים שיש דין אכילת הכזיתים מלחם משנה, א"כ לא יוכלו לקיים זאת, אלא אם יהיה ב' מצות לפני כל אחד, ואין לתקן הדבר ע"י ששימו בקערה הרבה יותר מג' מצות, דמוכח בראשונים שבקערה אין לשים אלא ג' מצות בלבד. ורק לטעם (הג' רעק"א סי' קס"ז) שנאמר שצריך ליתן כזית כדי שלא יהיה מיחזי כצורת עין, כה"ג אין שום עיכוב בדבר דלא מיחזי כצורת עין, דמה שאינו נותן יותר הוא משום שאין לו. ודעת הגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מוע"ז) וכ"כ בויגד משה, שכל המסובים יאכלו ב' כזיתים, וכיון שאין די כזיתים לכולם מג' המצות הדקות שבקערת בעה"ב, נוהגים להניח לפני כל אחד מהמסובים שתי מצות שלימה ופרוסה, ויקחו לעצמם שני כזיתים, ובעה"ב מוסיף חתיכה קטנה מהמצה השלימה שלו, וכך יוצאים כולם ידי חובת לחם משנה. (וע"ע בדעת הגר"מ שטרנבוך בליקוטי תשוה"נ על פסח עמ' נד) מאידך, דעת הגר"ש אויערבאך (שש"כ סני"ה סע' ט"ו) שיתכן שאף לכתחילה די בכך שיאכלו המסובים מעט מהמצה השלימה שלפני בעה"ב שהיא מצת ה"לחם משנה", ומה שהצריך הרמ"א לתת כזית הוא רק משום שלכתחילה צריך לאכול כזית אחר הברכה בלי להפסיק בדיבור, ולכן דעתו (הליכו"ש פסח פ"ט ס"מ) שיאכלו מעט מהמצה השלימה וישלמו לכזית ממצות אחרות. וכ"ד הגר"ח קנייבסקי (הגש"פ ע"פ פסקיו עמ' ע"ג), וכן הביאו מנהג זה בשו"ת אורלי"צ ובחוט שני הנ"ל. ודעת הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' לא) שיניחו לפני כל אחד מהמסובים מצה וחצי, ויברך כל אחד המוציא ומוציא מצה על מצותיו ויאכלם, או יאכל מעט גם ממצת לחם משנה של בעה"ב, כדי לצאת חובת לחם משנה וכדעת הא"א בסי' רע"ד.

³⁹ וכן פסקו הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' פה) והגר"מ קארפ (הל' חג בחג פסח פכ"ה הע' פ"א) שאין להפסיק באמירת ההגדה שלא לצורך. והגרמ"ק הוסיף טעם משום קידוש במקום סעודה שמדינא אין להפסיק ביניהם וצריך לאכול לאלתר, ושאני הגדה שכן קבעו חז"ל והרי זה כדרך הסעודה, אך לא הותר הפסק בדברים אחרים. וכ"כ הכה"ח (סי' תע"ג ס"ק ק"ל וקל"ז) שמנהג ראוי וטוב להימנע משיחת חולין

אם סגי לזה במצות של בעה"ב, או שעדיף שיהיו מצות לכל המסובים, דיתכן שהמצות של בעה"ב מתייחסות לכולם וחשיב אף בדידהו לחם שעונים עליו דברים הרבה. אבל מ"מ למעשה נראה דראוי שיהיה לפני כל שנים מהמסובים ג' מצות שבזה עכ"פ יהיה מספיק לכל אחד גם בשביל הכזיתים³⁸. ואווחנא לתרוויהו.

כי גם במצות שיאכלו המסובים לחובת הלילה יקוים "לחם שעונים עליו דברים הרבה", וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מוע"ז), ובהגדת חזו"ע (ח"ב עמ' קמ"ז). אך ע"י בנטעי גבריאל (פס"ז הע' י') ששמע מהדברי יציב מצאנו שאין המנהג כן, והטעים דבריו דדין לחם שעונים עליו וכו' הכוונה שיהיה איזה מצה שמורה על השולחן שאפשר לצאת בה יד"ח כדי שיתקיים מצות סיפור יצי"מ על מצה ומרור, אבל אי"צ שדוקא מצה זו יאכל לכזית החובה, וכן פסק הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' פ"ח) שמעיקר הדין סגי בג' מצות שבקערה שיהיו על השולחן, ומה שיש נוהגים להניח על השולחן גם שאר המצות שיאכל אח"כ בשעת קיום מצות אכילת מצה הוא לחומרא בעלמא. וטעם נוסף למה לא להניח את המצות על השולחן כתב בפס"ת (סי' תע"ג הע' 155) ע"פ דברי המהרי"ל המובא במ"ב (סי' תע"ג סקס"ו) שאין לתת שום מצה על השולחן עד גמר הסדר. וטעמו משום שאם יהיו שאר מצות על השולחן לא יהיה היכר לתינוקות אם יסלקו הקערה מהשולחן, שהרי נשאר שאר המצות. ולפי"ז כתב הפס"ת שכשמחזירין הקערה לפני אמירת עבדים היינו שוב מותר להניח שאר מצות על השולחן, וכתב שבאמת כ"ה בחק יעקב (סי' תע"ג סקל"ח) דהאי שכתב עד אחר הסדר לאו דוקא אלא כשמחזיר הקערה מותר ג"כ שאר המצות, אך הוסיף ששאר האחרונים המביאים את המהרי"ל סתמו לאסור הבאת שאר המצות עד גמר אמירת ההגדה, וע"י בפמ"ג (סי' תע"ג א"א סקכ"ו).

³⁸ וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' ט"ז אות ד') שבמצות בזמננו שהן דקות, ואין בהם די לכל הכזיתים שלכל המסובים אלא רק לשני אנשים, ולכן יסדרו לכל אחד מהבנים החייבים במצוות לחם משנה לפניו או לפני שנים ביחד, ואם יש לו גם בנות תצטרפנה כל בת לאחד הבנים באופן שלכל ילד מהן יהיה כזית, ואם יש לו רק בנות יניח לפני כל שתי בנות לחם משנה, ואף לקטנים שיכולים לאכול את כל הכזיתים יעשה כן, ואם יכולים לאכול רק חלק מהכזיתים, יצטרפו לאחד שיתן להם ממצותיו כדי מה שיכול הקטן לאכול, והוסיף, שאין עצה להוסיף עוד מצות על המצות שבקערה ולחלק מהן לכל המסובים, שהרי משום "לחם עונים" צריך היה לגרוע מהן ולא להוסיף עליהן, וכ"ד הגר"ש אלישיב (שבוי"י פסח פ"ב) שטוב לתת גם לפני המסובים ג' מצות כיון שאין להוסיף על הג' מצות שבקערה, ואף אם אין לו מספיק יתן לפניו רק שתי מצות כמנהג הגר"א. וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורלי"צ ח"ג

ה. גיל קטנים למצות והגדת לבנך:

ילייע לגבי קטנים, מאיזה גיל יש מצוה על האב של והגדת לבנך. ומסתבר שאי"ז תלוי בגיל חינוך דשאר מצוות, דהתם מיירי מחינוך הקטנים למצוות, אולם בנד"ד הוא מצוה על האב לספר לבנו ולא שייכא למצות חינוך. ולכן נראה דמזמן שמבינים את הסיפור כבר מחויב במצוה⁴⁰. (ויעו"ע לעיל "ערב פסח" אות א' משכ"ב).

ו. נשים בסיפור יציאת מצרים:

בשו"ע (סי' תע"ב סעי' י"ד) ובמ"ב (סקמ"ה) מבואר דנשים חייבות בכל מצוות הלילה, ומכלל זה גם בהגדה. ובמ"ב סי' תע"ג (סקס"ד) הביא מהח"א דעכ"פ תשמע מר"ג אומר כל שלא אמר וכו' עד אחר כוס ב'. ונוהגין ששומעת סדר י' מכות ע"ש⁴¹.

ז. אופן התחלת הסיפור:

ברמב"ם (פ"ח מחו"מ הל' ב') כתב ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל. ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות וכו'. ומבוי דאע"פ שהבן כבר שאל, מ"מ הקורא חוזר ואמר מה נשתנה. וכן נהג **אאמו"ר זצ"ל**. אולם הרמ"א (סי' תע"ג ז') כ' דכשהבן או האשה שואלים, א"צ לומר מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים היינו עכ"ד. וכן נוהג **מו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל**⁴².

רחצה

א. שימר ידיו בנקיות מנטילה ראשונה:

כתב הביאווה"ל (סי' תע"ה א') שאם ודאי שימר ידיו ולא הסיח דעת, הנכון שיטמא את הידים כדי שיוכל לברך ע"ש.

שהתינוקת האומרים השאלות בלי שום שכל והבנה אלא כך לימדוהו ושמו המילים בפיו, אין האב יוצא בזה מצוות והגדת לבנך, ואם יש לו בנות גדולות יותר המבינות עיקרי הענינים מחויב לשמוע מהן השאלות, ולענות סיפור יצי"מ דרך שאלה וחשובה.

⁴¹ א.ה. המנ"ח (מצוה י' ס"ק ג' [כ"ד]) הקשה דהא מצה הוי מצעשהז"ג ומ"ט נשים חייבות. ותי' דילפינן (בפסחים מג:): מהיקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה ונשים אסורות בחמץ ומשו"ה חייבות גם במצה ע"ש. ולהמבוי לעיל (יחץ אות א') דפליגי הראשונים אם ההגדה מצוה בפ"ע ורק זמנה בזמן פסח מצה ומרור, או שיש תנאי לאומרה על המצה ומרור דכתיב ואמרת זבח פסח הוא, נראה דקושיית המנ"ח היא רק על הרמב"ם והחינוך דס"ל שהיא מצוה פ"ע, אולם לראשונים שהוא תנאי לאומרה על המצה ומרור, ניחא שפיר דחייבות בסיפור יצי"מ גם מצד ההגדה.

⁴² א.ה. יעו"י בהג' החת"ס (סי' תע"ג ז') שהעיר מדברי הרמב"ם הנ"ל וכתב דבגמ' משמע דיתחיל עבדים היינו ע"ש. ועי"ע באורחות רבינו ח"ב עמ' ס"ד ובס' הסדר הערוך ח"א פ"ע ס"ה.

משהתחיל הקידוש עד גמר ההלל, וכ"כ בסידור יעב"ץ והחיד"א (בלב דוד פ"ל) והגר"ח פלאגי (במועד לכל חי סי' ד' אות י"ב) והם החמירו טפי ע"פ הסוד אף שלא להפסיק עד סוף הכוס רביעית שהכל יחוד גמור. ובשל"ה הק' כתב וז"ל: "וקדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים היא קדושה רבה במאד, כי אז בחר בנו השי"ת מכל העמים, וקידשנו במצוותיו, ע"כ ראוי לאדם להיות נזהר שלא לדבר בלילה הזה שום שיחה משיחת חולין ויזהיר בני ביתו על זה וכו' ויעסקו הכל במצוות הלילה ובניסי יצי"מ ולפרסם לבני ביתו" וכו'. ובהגש"פ בנין אב להגר"א בקשי דרון (עמ' מ ובתשובות שבסוף הספר סי' ט) שלענין להפסיק באמצע ההגדה דינו כלהפסיק באמצע ק"ש, ומותר להפסיק רק במקום שמותר להפסיק בק"ש לקדיש וקדושה ולהשיב שלום, וק"ו שיש לזהר שלא לעזוב את שולחן הסדר, ולהשתדל שלא לטפל בילדים קטנים אלא"כ מפריעים לסדר כולו, וההכרח לא יגונה, ויש לזכור שקריאת ההגדה אינה נחשבת רק כעוסק בשבחו של מקום גרידא אלא אף כעומד לפני המקום כמש"כ בזוהר (פ' בא) ובדאי שאין ראוי להפסיק בה. ומטעם זה פסק לענין השומע רעמים באמצע ההגדה אם יכול להפסיק שהדבר תלוי במח' הפוסקים אם מותר להפסיק באמצע ק"ש לברכת ברכים או רעמים שלדעת המג"א יפסיק לברך, ולדעת הבכר שור אין לו לברך הואיל ואין להפסיק כשעוסק בשבחו של מקום כמו שהובא במ"ב (סי' סו סק"י"ט) וכבר כתבתי ע"ז בקוני' מאור יעקב על חודש מרחשון (פ"ג סי"א) ע"ש.

⁴⁰ וכ"כ בשו"ע הרב (סי' תע"ה סכ"ה) שקטנים שיש להם דעת להבין מה שמספרים להם מיצאת מצרים באמירת ההגדה, צריך לחנכם שישמעו את ההגדה. ובהגש"פ עם פסקי **הגר"ש אלישיב** (עמ' 24) כתב שקטן בן ג' שנים שמבין רק מה שסיפרו לו בגן ילדים, גם אז חייב אביו במצוות והגדת לבנך, ויספר לו באופן שמספרים בגן ילדים, ואם היום לא יכול לספר באופן זה, אין שום שהבן יחזור ויספר את מה ששמע בגן. וכ"כ **הגר"מ שטרנבוך** (ליקוטי תשובה"י על פסח עמ' מד) שיוצא בשאלה מבנו רק כשהגיע לכלל שנים שמבין עכ"פ שורש התשובה שהיינו עבדים ויצאנו לחירות, הא פחות מזה שאינו מבין כלל אף שמחנכין אותו לשאול אין מקיימים בו מצות הגדה בשאלה ותשובה. וכ"כ הפס"ת (סי' תע"ג בע' 160) בשם הפוסקים

כתיב מצתכם להדיא⁴⁴. וכע"ז כתב החזו"א. והנה יש מקשים אליבא דר"ת דגדול הסמוך על שולחן אביו

⁴⁴ וכע"ז כתבו ליישב הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש שם), והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ שם), וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' ל"ז וחיי"ג סי' ט"ו) את מנהג העולם שמקילים, שאולי נוקטים כדעת המהר"י קורקס והכסף משנה (פ"ו מהל' ביכורים ה"ד) בד' הרמב"ם, שלענין אכילת מצה די בכך שיש לו בה היתר אכילה בכדי שתיחשב כשלו, ואי"צ שתהיה שלו לגמרי. והגר"ח קנייבסקי (תורת המועדים סוכות סי' תרל"ט, ובנתיבות הלכה חלק ל"ד עמ' 474), והגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ג סוסק"א) הביאו שהחזו"א לא הקנה את המצות למסובין עמו, וכן ס"ל כיון שנתן דעתו לכלותו. וטעם נוסף לכך שאי"צ להקנות כתבו האמרי בינה (שם), וכן הסטייפלר (פניני רבינו הקה"י ח"א עמ' 63), הגר"ר בצלל שטרן (שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קע"ב) והגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' קצ"א), שאף אם נאמר שצריך מעשה קנין, בזה שמכניסו לפיו ולועסו ובלעו הרי הוא כקנין, ושפיר יוצא ידי חובת מצה. [אמנם יש לפקפק בטעם זה וכמו שהארכתי בזה בבירור הלכה סי' א], ועוד הוסיפו הקה"י (שם) והגר"נ"ק (שם) שמסתימת הפוסקים שלא הזכירו שיש לאורח לקנות את המצות מבעה"ב, משמע שלא חששו לזה. ואכן, כן פסקו כל הפוסקים הנ"ל, וכ"ה להלכתא באשל אברהם (תנינא סי' תרנ"ח) וביד המלך (פ"ו מחור"מ ה"ז), וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי'), וכ"כ להלכה הגר"מ"מ קארפ (הלי' חג בחג פסח פט"ז הע' 38) מכמה טעמים עי"ש. והגר"מ שטרנבוך כתב (תשוה"נ ח"ב סי' ר"מ) שיש צדין הרבה לקיים המנהג שלא לדקדק כ"כ, אבל יש יסוד לחומרא זו. והביא מבעל השבט סופר שדרש לזהר בכך. ובח"ה סי' קמ"ד כתב באריכות הצדדים ומסקנת דבריו כתב בזה"ל: "היוצא מכל דבורנו שיש יסוד שבעה"ב בליל פסח יאמר לב"ב ולאורחיו הריני מקנה לכם המצה שתהא לכם, והכוונה שיכולים אתם לעשות בו כרצונכם אפי' לאבדו או להקנות לאחר, ועדיף להדר כן, וכן אני נוהג בליל הסדר לפרש שאני מקנה לכל אחד אנשים ונשים שתהא ודאי לכם, ומ"מ בדיעבד נראה שיוצאין ודו"ק בכ"ז וכו' ועכשיו כשאני מביא הספר לדפוס, מצאתי בירחון המאור (אב אלול תשס"ח) שמביא שהגאון ר' אליעזר סילבר זצ"ל נהג להכריז בדרשת שבת הגדול שאותם הסמוכים על שולחן אביהם או אורחים שאין להם מצות משלהם, יזהרו להגביה את המצות שרוצים לצאת יד"ח ג' טפ', וסיפר שהוא בעצמו אכל בלילי הסדר אצל גאוני דווינסק בעל האור שמח זצ"ל והרגוצבר זצ"ל והם בעצמם הורו לו לעשות כן. ולכן אף ששמעתי שמרן הגאון דבריסק זצ"ל לא ס"ל להחמיר להקנות המצות, מ"מ הרי יש לנו עדות מגדולי עולם דנהגו להקנות המצות וכמ"ש עכ"ל. ועיי' בס' רץ כצבי (פסח סי' י"ז) ומש"כ בזה הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' צא). וא"ה גם האריך בזה בחלק ב'.

מוציא מצה

לענין שיעור כזית דהמוציא, יעוי' להלן (מצה אות ג'). ולענין ברכת המוציא אי קאי על השלימה או על הפרוסה, יעוי' להלן (שם בסופו).

א. תשלום קודם הפסח:

במ"ב (סי' תנ"ד סקט"ו) כ' שאם קונה בהקפה והמוכר עייל ונפיק אזוזי לא קנה את המצה ואינו יוצא יד"ח ע"ש. ולכן יש להקפיד לשלם קודם פסח. ויש שהעירו דבמקומות שערך המטבע יורד בכל פעם, י"ל דבכל גוונא חשיב כעייל ונפיק אזוזי. ויש לזהר בזה.

ב. הקנאה לאורחים:

בגמ' בפסחים (לח.) ובסוכה (לה.) מבואר דבעינן שיהיה מצתכם. וברא"ש (פסחים פ"ב סי' י"ח) כתב דמשמע מהכא שאין יוצאים בגזולה. [ועיי' בשאג"א סי' צ"ד משכ"ב]. ועורר השפ"א (בסוכה לה.) דלפ"ז ה"ה דאין יוצאים במצה שאולה דל"ה מצתכם וא"כ צריך להקנות המצות לאורחים⁴³. אבל כבר כתב שהעולם אין נזהרים בזה. (והכונה אף לת"ח וגדולים). ובאמרי בינה (דיני פסח סוסי' כ"ד) כתב ליישב דלענין מצה סגי ב"זכות" לאכול כיון דלא

⁴³ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ רע"ב סי' ר"מ) כתב שכן ראה בדרשת בעל השבט סופר בשבת הגדול שדרש לזהר בכך, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ט ס"ד) שראוי להדר ולהקנות במפורש את המצה לכל אחד ואחד מהאורחים, וכ"ד הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פס' ס"ז) שלכתחילה ראוי להקנות את המצות לכל אחד מהמסובים, דהיינו שכ"א יגביה את הכזית שהוא אוכל ויתכוין לזכות בזה, משום שאין אדם יוצא במצה של אחרים, אף שמצד הדין אי"צ לזה, דכיון דהזמינים בעה"ב על שולחנו בודאי ברצונו לתת להם מתנה גמורה בכדי שיצאו ידי חובה כהלכה, א"כ ודאי גמר ומקנה, בכל גווני שיצטרך, והרי זה כאומר אי אפשרי בתקני"ח שתיקנו מה שקנתה אשה קנתה בעלה, וכן מה שקנה הבן הסמוך על שולחן אביו קנה אביו, וממילא הו"ל מתנה גמורה ושפיר חשיב "לכם", אכן הרוצה להדר ולהקנות, ודאי יש מקום לזה. והגר"ש"א מקנה כן קודם נט"י. ועושה כן אף לבניו הגדולים או חתניו שאינם סמוכים על שולחנו. ועיי' בהערות לקמן.

סגי בכזית משתיהן יחד ומדוע הצריכו ב' כזיתים והניח בצ"ע ע"ש. ומכל זה נראה דהכזית להמוציא הוא רק משום כבוד הברכה. ובוה ניחא מש"כ המ"ב (סק"ט) דהסכימו האחרונים דצריך רק שיכניס ב' הכזיתים בב"א אבל א"צ לבולעם בב"א ע"ש. והיינו שכיון שהוא רק משום כבוד הברכה, שפיר י"ל דמתקיים כבוד הברכה בעצם ההכנה לפי בב"א וסגי בזה ודו"ק.

ולפי"ז נראה דיש להקל בחישוב הכזית השני בכמה דברים. דהנה השו"ע (סי' תפ"ו) פסק דכזית הוא חצי ביצה. והמ"ב (שם סק"א) כ' דדעת הרמב"ם דהוא שליש ביצה, והכריע דבדאורייתא יש להחמיר ובדרבנן אפשר לסמוך על הרמב"ם, ורק במרור שיש נ"מ לברכה אין להקל אלא באדם חלש שקשה לו⁴⁷. ובשש"ת (סי' י"א) כ' בשם החזו"א בקונטרס השיעורין (או"ח סי' ל"ט) שהכריע דאפשר להקל כהרמב"ם⁴⁸. ומעתה נראה דלכזית השני ודאי נוכל לחושבו כשליש ביצה וכהכרעת המ"ב ונקיטת החזו"א. ובצירוף דעת הגר"ח מוולאז'ין שאזלינן בכזית של כל דור ודור. (יעוי' בשש"ת סי' י"א שהוכיח דדעת הגר"ח מוולאז'ין ועוד אחרונים דמשערין בכזית של כל דור ודור ע"ש).

והנה בספרי המדות קבעו דמשקל הסגולי של מצה הוא בערך כמחצית ממשקל המים⁴⁹. ויש בזה דבר פלא שהחזו"א מדד ויצא לו שיעור כזית מצה 12-15 גרם, והיינו לפי חצי ביצה, והגר"ח"נ מדד ויצא לו 27 גרם, אע"פ שיעקר שיעור כזית לחזו"א הוא יותר

⁴⁷ א.ה. אמנם יש להעיר דלענין הפלוגתא אי נתקטנו השיעורים נקט המ"ב (שם) להקל דברבנן אף שנוגע לברכה. וכ"ה בסי' רע"א סי"ג בב"ה"ל (ד"ה של רביעית) וגם שם נוגע לברכה. ויתכן לבאר דשם סמך בעיקר על מנהג העולם וכדנראה מהבה"ל שם שכי' לסמוך בקידוש הבוקר על מנהג העולם שמקילים בשיעור רביעית ע"ש.

⁴⁸ א.ה. ובשש"ת (שם) הוכיח שכי"ה דעת רוב הראשונים שפסקו כרוב"ב ששיעור ב' סעודות לעירוב הוא כשש ביצים, וכי' הרמב"ם שהן כ"י"ח גרורות, וגרורת יותר מכזית כשבת דף צ"א, ולפי"ז כזית הוא קצת פחות משליש ביצה. וכ"פ הרי"ף והרא"ש והרשב"א והריטב"א והמ"ש והא"י ורי"ן וכ"נ דעת ר"ת ותו"י בכריתות ע"ש.

⁴⁹ א.ה. כ"כ בסי' מידות ושיעורי תורה פי"ז ס"ב ובהערה 12 וע"ש שהאריך בזה.

אינו יכול לזכות, א"כ איך יקיים מצוות דבעינן בהם לכם. ומו"ח הגריש"א זצ"ל אמר ליישב, דכשאביו מקנה לו הוי כאומר אי אפשר בתק"ח⁴⁵. ולמעשה נראה דמדינא א"צ לחוש לזה, אולם "מהיות טוב" ראוי לחוש ולהקנות. ואין בזה משום קנין ביו"ט, דהוי צורך מצוה (עי' שו"ע). [וצריך בירור אם יש חילוק בין אורחים לבני בית, דיתכן דב"ב הוי אומדנא דמוכח שקונה עבורם⁴⁶].

ג. בענין אכילת ב' הכזיתים:

בטוש"ע (סי' תע"ה סעי' א') מבו' שיברך המוציא ועל אכילת מצה, ויבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה ביחד ויאכל מכל אחד כזית בהסיבה (ע"ש אם בב"א או בזא"ז וע"י להלן בסמוך). והאחרונים תמהו דבשלמא למצה בעי כזית, אולם להמוציא הרי סגי בכל שהוא וכדקימ"ל בשו"ע (סי' קס"ח ס"ט, וסי' ר"י ס"א). והב"ח (סעי' ג') כ' דמ"מ לכתחילה בעי כזית אף להמוציא, וכיון שמברך המוציא על השלימה, צריך לאכול ממנה כזית ע"ש. וכ"כ בקצרה במג"א (סק"ד) וח"י (סק"ו). אולם הפר"ח דחה דברי הב"ח דלהמוציא א"צ כזית עש"ב, ופי' דברי המח' דהוא מטעם ד"א דברכת המוציא קאי על שלימה וברכת על אכילת מצה קאי על פרוסה וי"א בהיפך, ולכך צריך לאכול משתייהם כזית. וכ"כ הפרישה (סק"א). וכן נקט המ"ב (סק"ט) בטעם המח'.

ובביה"ל תמה דלא מצינו בש"ס דבעי ב' כזיתים, ורק הרא"ש (פ"י ס"ל) והמרדכי כ"כ. וגם המצריכים ג' מצות, הוא רק משום לח"מ. והא דהצריכו כוונה בנפרד לכל מצה, הוא רק משום שאין עושים מצוות חבילות חבילות אבל בעצם שתייהן דבר אחד והיה יכול לאכול מצה אחת בלבד, ורק משום שכיון בברכה על כל אחת מהן טוב שיטעום מכל אחת, אבל עכ"פ

⁴⁵ וכע"ז כתב הגר"מ קארפ (הל' חג בחג פסח פט"ז הע' 38) בשם אחד מגדולי ההוראה דלשיטת ר"ת צ"ל דהואיל וכל כוונתו ליתן לו כדי שיצא לו בודאי לא ניחא לאביו שיהא לו שום צד זכיה בזה ומסלק עצמו מזה מכל וכל.

⁴⁶ א.ה. יעוי' בהליכות שלמה (פסח – פ"ט הערה 29) דבשנים האחרונות היה אומר מרן הגרש"א זצ"ל דבאשתו א"צ להחמיר כיון דחייב במזונותיה, וממילא הו"ל כדידה וא"צ קנין מיוחד על כך ע"ש.

ד. שיעור מצה לילדים או לחולה:

חולה שמוגבל בכמות האכילה, נראה דיש להקל דסגי בכזית אחד של מצה בשיעור של 20 גרם⁵¹, שבזה ודאי מקיים המצוה דאורייתא (ואף לגבי הדרבנן תמחו האחרונים על הרא"ש והשו"ע שהצריכו ב' כזיתים וכדלעיל ע"ש). וכידוע דהחזו"א לא הקפיד על ב' כזיתים אלא קיים המצוה בכזית אחד. (עי' אורחות רבינו ח"ב עמ' ע').

ה. שיעור הזמן של כדי אכילת פרס:

לכתחילה יש לאכול הכזית ב – 4 דקות⁵² ובשעה"ד כגון בזקן או חולה, יש להקל עד שש דקות⁵³.

⁵¹ א.ה. והוא לפי שיעור חצי ביצה, והדחיסה לא בחוזק כ"כ אלא כדחיסת החזו"א.

⁵² וכ"כ הכה"ח (סי' ר' סק"ח) שיש לחוש ולהחמיר בשיעור של 4 דק' שהוא השיעור שרגילים לנהוג בו. וכן הורה הגרי"ז מבריסק (הגדת מבית לוי עמ' קצ"ג), וכ"ד הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פני"ד הע' ק"ל, והליכו"ש פסח פ"ט ד"ה אות פ"ו), שלכתחילה יש לשער כדי אכילת פרס בשיעור של ארבע דקות, שהוא השיעור שנוהגים הבראים לשער בו. אמנם לגבי קטן וחולה, אפשר להקל שיכולים לאכול בשיעור הגדול של "כדי אכילת פרס" שהוא תשע דק'. וכ"כ הגר"ח נאה (שיעורי תורה פ"ג סט"ו) ואם שהה יותר מד' דק', אע"פ שאכל כל הזמן, צריך לחזור ולאכול ובלי ברכה [ואם מסופק אם שהה ד' דקות כתב בפס"ת סי' תע"ה בע' 53 שא"צ לחזור ולאכול כי יש סוברים שבדיעבד עד ט' דק' אי"צ לחזור]. וגם בעורה"ש (סי' ר"ב ס"ח) כתב ששיעורו שלש או ארבע דקות. וע"ע בהערה הבאה.

⁵³ וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פט"ו תשובה י"ג) שלכתחילה יאכלו בתוך ארבעה דקות, וזקן או חולה שקשה להם לאכול מהם, יאכלו תוך שש דקות, ואם קשה להם יאכלו תוך שבע דקות, ולפחות בתוך תשע דק'. ובשו"ת צמח צדק (במילואים אות ט') כתב בפשיטות ששיעורו הוא שש דק'. וכ"ה בשו"ת אורל"צ להגר"צ אבא שאול (ח"ב סי' קי"ד אות י"ז). ובקצוה"ש (סי' ל"ו בדה"ש סק"ה) כתב ששיעורו הוא שבע דק' וי"א שש דק'. ולמעשה מצינו עוד כמה שיטות בענין השיעורים דבשו"ת שבט סופר (סי' ו') ובשו"ת מהר"ם שיק (סי' שמ) ובשיעורין של תורה להסטייפלר (בשיעורי המצוות סק"ל) כתבו שהשיעור הוא שתי דק'. ונראה שהמקור הוא משו"ת חת"ס (ח"ו סי' ט"ז) שכתב שהשיעור לכה"פ שתי דקות ולכל היותר תשע דק'. וגם בשם החזו"א הובא (בשיעורי המצוות שם) שנכון לכתחילה לחוש למה שצייד החת"ס שלא ישהה יותר משתי דק', ועכ"פ יזהר שלא ישהה באכילת הכזית יותר מארבע דק'. אמנם באורחות רבינו (ח"ב עמ' ע') הובא שהחזו"א נהג לשער בשלש דק'. וכ"כ לשער במרחשת (ח"א סי' י"ד סק"ח),

גדול מהשיעור דהגר"ח נאה. וצ"ל שנחלקו עד כמה לדחוס, והחזו"א ס"ל דא"צ לדחוס כ"כ, והגר"ח ס"ל דיש לדחוס הרבה עד שנהיה משקל המצה כמשקל המים⁵⁰.

ומעתה נראה דאמנם לענין הכזית הראשון שהוא דאורייתא, יש להחמיר בשיעור של 27 גרם, ולמעשה יקח 30 גרם משום מה שנותר בן השיניים ואינו בולעו. [יעוי' במנ"ח מצוה ו' סק"א, ומצוה י' סק"ב דמה שבין השיניים אין מצטרף. וכ"כ בשיעורי תורה סי' ג' סעי' י"ב ובהערה כ"ו]. אמנם לגבי מה שבין החניכים כתב המנ"ח (שם) דמצטרף. ועיוי' בשיעורי תורה (שם) משכ"ב בזה מדברי האחרונים] אולם לענין הכזית השני – שהאחרונים תמחו טובא בעיקר חיובו וכדלעיל – שפיר יש להקל בג' דברים. א) דמחשבים הכזית בשליש ביצה כדעת הרמב"ם ב' דסגי בכזית קטן כשיטת הגראח"נ ולא כהחזו"א. ג) לענין אופן המדידה, א"צ לדחוס כ"כ כהגר"ח, אלא כמדידת החזו"א. ולפ"ז הכזית השני הוא כ- 6-7 גרם ושני הכזיתים יחד הם כ- 34 גרם, ולמעשה יקח 37 גרם משום הנותר בין השיניים. (משקל מצת מכונה בערך 30 גרם). ונראה עוד דאם קשה עליו בשיעור זה, יש להקל דסגי ב-30 גרם, דמדאורייתא סגי בכזית אחד ובזה מחמירים ב-30 גרם, ולגבי הכזית הב' כיון דהוי דרבנן, סגי ליקח ב' זיתים בשיעור הקטן ויוצא בממ"נ דלגבי הדאורייתא יש כזית אחד בשיעור הגדול.

ולענין הכונה בברכות יכוין בשלימה להמוציא ובפרוסה לאכילת מצה כדעת ריה"פ. (יעוי' במ"ב סי' תע"ה סק"י. ויעוי' בחק יעקב שם סק"ב בסופו ודו"ק.).

⁵⁰ א.ה. וכן מבוי בדברי הגראח"נ גופיה. דיעוי' בשיעורי תורה (סי' ג' סעי' י"ב) שבאר דמשערין בנפח ולא במשקל, וכזית ד-27 גרם הוא במים, אבל בדברים שמשקלם הסגולי הוא פחות מהמים, הכזית הוא פחות מ-27 גרם. ויעוי' שם הערה י"ח שכתב דמסתבר דהלחם קל מהמים דהא לפעמים הוא צפ ע"פ המים, והמצה קלה מן הלחם ומן המים, אולם הוא דבר מועט מאד וא"א לצמצם ע"ש. ויעוי' בסוף הערה י"ז שכתב וז"ל ואני שקלתי לחם רך שנתתי אותו לתוך כוס בדוחק עצום והיה משקלו כמשקל המים עכ"ל. והוא כדנתבאר בפנים.

סוכמים על הפוסקים שמהלעיסה הוי התחלת האכילה (עי' במ"ב סי' קס"ז סקל"ה ובביאה"ל שם ד"ה ולא ישיח משכ"ב), אולם יתכן שהוא רק משום חומרא דברכות וסב"ל, אבל בנד"ד י"ל דחשבינן ליה משעת הבליעה⁵⁵.

ו. גיל חינוך לקטנים במצה:

שיעור קטנים למצות מצה הוא מזמן שיכולים לאכול כזית מצה. ונראה דלענין זה משערים כזית לפי מה שנקטו החזו"א והקה"י לעיקר שהוא לפי זית של ימינו כדעת הגר"ח מוולאזין (יעוי' בחזו"א סי' לט סק"ו) שהביא מתשוי הגאונים דמחשבים בכזית של כל דור ודור. ויעו"ע בשש"ת סי' י"י שכ"ה דעת הגר"ח מוולאזין ע"ש). וגם שיעור כדי אכ"פ לחומרא הוא בתשע דקות. (עי' חת"ס ח"ו סי' ט"ז שביאר השיעור 9 דקות) ולפ"ז קטן שיכול לאכול מצה בשיעור כזית של ימינו בתוך תשע דקות, צריכים כבר לחנכו לאכילת מצה. ורוב הקטנים בגיל נמוך יכולים לאכול כזית של ימינו בתשע דקות⁵⁶.

ז. שיעור הכזית לכורך ואפיקומן ומרור:

הנה כורך ואפיקומן ומרור הם מדרבנן. דלענין כורך יעוי' בפסחים (קטו). דדעת הלל שאוכל המצה והמרור ביחד דכתיב (במדבר ט' י"א) על מצות ומרורים יאכלוהו. ורבנן ס"ל שאוכלם בנפרד. ואיתא בגמ' דהשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, אוכל תחילה מצה בנפרד בברכה ומרור בנפרד בברכה ואח"כ אוכל במצה ומרור ביחד בלא ברכה

לכתחילה שיהא מתחילת האכילה שיעור כזית, וזהו ע"י שיעור כדי אכילת פרס משעת הלעיסה, אבל בדיעבד כיון דיוצא ידי חובת אכילת כזית מצה ע"י בליעת כזית בלבד אי"כ די בכך שיעור כדי אכילת פרס בבליעה בלבד. ומהג"ר שמואל אליעזר שטרן שמעתי, שהסתפק בזה.

⁵⁵ ועי' בקונטרס מצוות הפסח להגר"מ סנדר (הוצאת תשע"ה אות ל"א) שכתב בשם הגר"ע אויערבאך שאין צריך להסתכל על השעון אלא לאכול בזריזות ושכן נוהג הגר"ש אלישיב שלא מסתכל על השעון כשאוכל את הכזית הראשון.

⁵⁶ וכ"פ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' קא). ובגיל הקטנים ע"י מש"כ הגר"מ קארפ (הלי' חג בחג על פסח פט"ז הע' 4).

ובפשוטו נראה דמשערים מתחילת הבליעה ולא מההכנסה לפיו⁵⁴. ואע"ג דאם שח קודם הבליעה

והגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' מא) כתב לענין ברהמ"ז ששיעורו פחות משלש דק'. **והגר"מ שטרנבוך** (הגש"פ מוע"ז) כתב בשם הג"ר **יצחק אלחנן** ששיעורו חמש דק'. ואכן כך פסק למעשה לענין מרור וכורך שהוא מדרבנן שיש להקל עד חמש דק'. ובסי' ברכת ישראל (אות תנא) בשם חידושי מהרי"ץ ששיעורו מעט יותר מחמש דק'. ובשד"ח (ח"ו עמ' 393 ובפאה"ש מע' אכילה סק"ד) ובעינים למשפט (ברכת מא) בשם כמה גדולים כתבו ששיעורו הוא שבע דק'. ובביכורי יעקב (סי' תרל"ט סק"ג) ובשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' קי"ג), וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' י"ז) ששיעורו הוא שבע וחצי דק', ובסי' גולות עליות (מקוואות פ"י מ"ז) בשם בעל התניא ז"ל, וכן ובסי' ברכת אברהם (שער טו ס"ט ושער יז ס"ח) ובקוני ברכת הנהנין (המובא בפס"ת סי' ר' הע' 12) ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סי' רס"א) נקטו שהוא בין 7 ל- 8 דק'. וכן הביאו שיטה זו בשד"ח הנ"ל (בסק"ג) ובשו"ת מלמד להועיל (שם) ובשו"ת מהר"ם שיק (סי' פ"ה וסי' רס"ג) לשער בשמונה דק'. **ובחת"ס** שם שהוא לכל היותר תשע דק' וביותר מזה אסור לברך. ודעת **הגר"ש אלישיב** (סי' הלכה של פסח ח"ב עמ' קנ"ג הע' ק"נ) שהשיעור הוא שתי דק', ואם אינו יכול יאכל עד ארבע דק', ואם אינו יכול יאכל עד תשע דק' אך לא לברך. ושיטת **המג"א** (סי' פ"א סק"ב) **והמנח"ח** (מצוה ש"ג) וכ"כ **בשו"ת תורת חסד** (או"ח סי' לב) שאין השיעור שווה בכל המאכלים, וצריך לשער בכל מאכל לפי דרך ואופן אכילתו. ויש לציין למה שכתבו **הגר"מ שטרנבוך** (תשובה"נ ח"ג סי' קלב אות ב), **הגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות על חודש ניסן עמ' קא), **והגר"מ קארפ** (הלי' חג בחג על פסח פ"י) שהנהגים להכפיל השיעורים ולאכול כזית לפי שיעור כפול יש להכפיל גם הזמן דכדא"פ.

⁵⁴ וכ"ד **הגר"מ פיינשטיין** (הגש"פ קול דודי י"ז ד'), **הגר"צ אבא שאול** (שו"ת אורלי"צ ח"ג פט"ו תשובה י"ג), **והגר"מ גרוס** (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ק"א), שמשערים מהבליעה ולא מהלעיסה. מאידך, **בחלקת יואב** (יו"ד סי' ט) כתב, וכן דעת **הגר"ש אלישיב** (הגש"פ הלילה הזה עמ' 19), **הגר"ש וואזנר** (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קי"ט אות ג'), **והגר"ר שמאי קהת הכהן גראס** בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' ר"ס) שמשערים מהלעיסה ולא מהבליעה, אך **הגר"ש וואזנר** מחלק (כמובא בשבה"ל ח"ט סי' קע"ג) בין אכילת מצוה כמצה בליל החג שיש לחשב מהלעיסה שמאז יש הנאת גרון. ושכן משמע מהחק יעקב, לבין אכילה לענין ברכה שמשערים משעת בליעה. ובפס"ת (סי' ר' הע' 13) כתב שגם **במקור חיים** (סי' תנד) משמע דהלעיסה הוי תחילת האכילה. ולעני"ד אדרבה דמהמקור חיים מוכח שהבליעה הוי תחילת האכילה וכמו שהאריך בזה אי"ה בחלק ב'. **והגר"מ שטרנבוך** (ליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' רנב) כתב שלכתחילה צריך לשער הזמן כדי אכילת פרס משעה שהתחיל ללעוס המצה, דכיון דהלעיסה הוא תחילת האכילה, ע"כ בעינן

ב. חסה מתוקה :

יעו"י בשו"ע (סי' תע"ג סעי' ו') שהביא המינים שיוצאים בהם יד"ח אכילת מרור ע"ש. ובירושלים המנהג ליקח חסה רגילה אע"פ שאינה מרה כלל (ע"י במ"ב שם סקל"ד). ויעו"י בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ג סעי' ל') שכתב דחזרת כשרה אפילו מתוקה⁵⁷. ודעת החזו"א (סי' קכ"ד – הערות לפסחים ל"ט). דצריך שיהיה טעם מרירות ובחסה שלנו אין כן. ולכן ס"ל

⁵⁷ וכן מנהג העולם (וכ"ה להלכה בלבוש סי' תע"ג ס"ע ובסידור יעב"ץ), וכלשון הב"י לפרש דברי הרמב"ם דמצוה בחזרת אע"פ שהיא מתוקה. וכ"פ בשו"ת חכם צבי (סי' קי"ט) שהוא עדיף מהתמכא שהוא חריף, ומפני חריפותו נמנעים מלאכול ממנו כזית ומבטלים מצוות מרור, והחרדים לדבר ה' שאוכלים כזית מהתמכא מסתכנים בו. וכן במרומי שדה (פסים לט ע"א ד"ה במשכה) כתב שיש להעדיף חסה שהיא חזרת לרוב האחרונים, והכי נראה ממסכת עוקצין (פ"ב ח"ז), ולמה נחמיר לאכול דבר שהוא כחרבות לאף והלא דרכיה דרכי נועם כתיב ומכ"ש בליל הפסח אחרי תענית ושתיית יין. וכ"כ בדרך פיקודין (מצוה י' חלק המעשה אות יג). וביגד משה (סי' כ"ה סק"א) כתב ע"פ שבילי אמונה (נתיב ד') שלחזרת יש מעלה טבעית שע"י אכילתה לא ישתכר מהיין של ד' כוסות. וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (סי' קל"ט) שסאלאט הוא מצוה מן המובחר (סאלאט הוא חסה כמבוי במ"ב סי' תע"ג סקל"ד וסקמ"ה). וכן נהג החת"ס (כמובא במשנת יעקב סי' תע"ה בשם ליקוטי חב"ח ח"ב) לקחת חסה בין למרור ובין לכורך. ומה שהביא רבינו שליט"א מהשו"ע הרב שיוצאים בחסה אפי' שהיא מתוקה כ"כ גם הפר"ח (סי' תע"ג ס"ה), החק יעקב (סי' תע"ג סק"ח), החי"א (כלל קל ס"ג), והערוה"ש (סי' תע"ג סט"ז), וכ"כ בשו"ת דבר משה (תנינא סי' צח אות ס') ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' קי"ז), והגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על פסח פ"ז הע' ל') הביא שכ"כ גם המהר"ם חלאוה (בסוף פרק כל שעה) והאורחות חיים (שממנו הוכיח החי"א את הדין). וטעם כולם הוא מהטעם שביאר רבנו שליט"א בהמשך דבריו שכיון שאח"כ תהיה מרה, איכא שם מרור עליה אף השתא. ובהערות הגר"י סנדר הביא שכן איתא בפסחים וכו'. והג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' צ"ב) כ' בתשובה להג"ר אפרים גרינבלאט שמדברי המאירי משמע דלא כהחזו"א ושיוצאים גם בחסה מתוקה, וכ"פ להלכה. אך אחרי שהגר"ח קנייבסקי כתב לו לתמוה על כך השיב על כך באריכות בח"ז סי' ס"ח ובמסקנתו כותב שלכאוי נראה שהוא פלוגתת ראשונים שלריטב"א יוצא גם במרור מתוק ולהרא"ה הר"ן והמרדכי (ועיי"ש מש"כ בד' הרמב"ם והרשב"ם) צריך דוקא טעם של מרירות עיי"ש, ומ"מ מסיק למעשה דהאוכל חסה אפי' מן המתוק כמנהג העולם אין מזניחין אותו.

זכר למקדש כהלל ומבוי דהוא רק זכר לדבר. ועו"י ברא"ש (פ"י סי' כ"ז) שכתב דבזה"ז מצה ולכן בזה"ז אף להלל הוא מדרבנן זכר למקדש שאז היה קרבן פסח והיה מדאורייתא. וכ"ה במ"ב סק"ה הטעם משום שהוא רק בכזית אחד. (ע"י בזה בב"ח סי' תע"ז סעי' ה' וט"ז סק"א ומג"א סק"א ומ"ב סק"א). והנה לענין שיעורין דרבנן מבוי במ"ב ב' קולות. א' דאפשר לחשב כשיעור הקטן והיינו כהשיטות דלא אמרינן שנתקטנו השיעורים. (ע"י סי' תפ"ו במ"ב סק"א ובסי' רע"א סי"ג בביאה"ל ד"ה של ע"ש. ב) דיש לסמוך על השיטות שכזית הוא כשליש ביצה ולא חצי ביצה (מ"ב סי' תפ"ז סק"א).

ולפ"ז נראה דבכורך לכתחילה יקח 20 גרם שהוא שיעור כזית לפי חצי ביצה ולפי השיעור הגדול, אלא שהקלנו בו שא"צ לדחוס כ"כ (אלא כמדידת החזו"א – לעיל אות ג'). ואם הדבר קשה עליו, יחשב השיעור לפי שליש ביצה הוא בערך 13.5 גרם. ואם גם זה קשה, ישער לפי הכזית הקטן והוא בערך 11 גרם. ובשעה"ד גדול, יצרף כל ג' הקולות (הנ"ל במצה) ביחד והוא בערך 6-7 גרם לכל כזית. ואמנם לעיל (אות ג') לגבי הכזית הב' דמצה הקלנו אף לכתחילה בכל הג' קולות, אולם שא"ה דבעיקר חיובו תמהו האחרונים טובא, משא"כ בנד"ד ודו"ק. וכן לענין אפיקומן, לכתחילה יקח לשני הזיתים 30 גרם דבזה יש ב' כזיתים דחצי ביצה בשיעור הקטן ואפיקומן הוי דרבנן. (ע"י לעיל אות ג' לענין מצה), ואם יש קושי בדבר יש להקל בהדרגה וכלדעיל.

ולגבי מרור שהוא מדברנן בזה"ז שאין לנו פסח (מ"ב תע"ה סקט"ז. וסי' תכ"ו סק"א) יש להקל ב- 17 גרם שהוא שליש ביצה לפי השיעור הקטן.

מרור

א. לכם במרור :

יעו"י בפסחים לט: דמבוי דיש היקש ממצה למרור ע"ש. ושמעתי ממו"ח הגריש"א זצ"ל דלפ"ז נראה דגם במרור בעינן לכם עכ"ד. והנה יעו"י לעיל (מצה אות ב') דלענין הקנאת המצה נתבאר ד"מהיות טוב" ראוי להקנות המצה למסובים. ולפ"ז נראה דגם במרור "מהיות טוב" ראוי להקנותו למסובים.

מקבלת טעם מרירות. (ועי' בזה בשו"ע הגר"ז שם).
ובזה יוצאים יד"ח אף לדעת החזו"א⁵⁹. ובביאור
המנהג שלוקחים אף חסה שאינה מרה, נראה דכיון
שאח"כ תהיה מרה, איכא שם מרור עליה אף השתא
ודו"ק⁵⁹.

ג. חסה שמגדלים ע"ג מצע מנותק לענין ברכה:

הנה חסה המצויה כיום (חסלט) שמגדלים ע"ג מצע
מנותק, לדעת החי"א (כלל נ"א סעי' י"ז) אין מברכים
עליה בפה"א דעציץ שאינו נקוב לא נקרא אדמה ע"ש,
ולדידה ברכתה שהכל וכ"כ החי"א בענינינו (כלל

אמת (פסחים לט.) חידש ששני המינים מצטרפים דוקא כשהם
שני חצאים, אך אם אחד יותר מהשני הרי הוא מבטל טעם
המרירות של המיעוט וחסר לה משיעוריה. וכתב בנטעי גביראל
(הני"ד) שהעולם לא נוהר בזה ואולי כיון שלכמה פוסקים די
בשיעור שליש ביצה א"כ לעולם יש השיעור. ובסידור המנהגים
מובא (אות לט) שהמהר"ם שיק נהג לקחת למרור חסה ולכורך
תמכא. [וכן נהגו עוד רבים עי' בס' הלכה של פסח שם]. ובסידור
בית אהרן וישראל (עמ' שפ"ז) מובא שמנהג קרלין לקחת למרור
חריין ולכורך חסה. ויש נהגו (עי' בסידור תפילה לדוד עמ'
תקצ"ג) לקחת למרור חסה ולכורך חריין כרוך בחסה. ורבים
נוהגים להניח בין עלי החסה פירורי חריין ולאוכלם ביחד [עי'
בס' הלכה של פסח שם את כל המנהגים והחסידיות בזה].

⁵⁹ אך כתב החזו"א (שם) שיש לזהר שלא להמתין בשהייתו
בקרקע עד שיתמרר לגמרי ויהיה מר כלענה, אלא צריך להוציאו
מן הקרקע כשיפול בו המרירות קודם שיתמרר הרבה. אך לענין
הקלחים הקטנים שבחסה הביא הגר"נ קרליץ (חו"ט שני פסח
פ"ז סקט"ו) שבדרך כלל הקלחים הקטנים שבחסה הם קצת
מרים, וכ"כ החזו"א (אוי"ח סי' קנ"ד סק"ד לדף לט.) שרשאי
לצאת בה רק בשעה שתיפול בה המרירות, אך יזהר שלא
יאכלנה בסוף גידולה שאז היא מרה כלענה, ובדרגה כזו שהיא
מרה כלענה ביאר הגר"ש"ז אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ז סכ"א
וד"ה אות ל"ד) שודאי אין יוצאים בה, כיון שהוא שלא כדרך
אכילתה, והדין הוא שצריך להרגיש את טעם אותו המין הנקרא
"מרור". ועי' בדינים והנהגות (פ"ז אות ל"ז) שהחזו"א נהג
לאכול חריין, אך כשלא יכל לאכול חריין כתב בחוט שני (פסח
פ"ז סקט"ו) שנהג לאכול חסה מרה קצת. ועי' גם בקובץ מבית
לוי (ח"ב ניסן עמ' נ"ח) בשם הגר"ש וואזנר שחסה הגדלה
בחממות שהיא גידול רגיל וברכתה "האדמה" שיוצאים בה
יד"ח מרור.

⁵⁹ א.ה. יעוי' בפסחים (לט.) גבי החזרת דאע"פ שאינו מר יוצאין
בו, מפני שתחילתו רך וסופו קשה. ובירושלמי איתא מפני
שהתחילו מתוק וסופו מר.

דיש ליקח החריין⁵⁸. ומו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל
נוהג ליקח חסה ששהתה בקרקע יותר מאוחר ובה

⁵⁸ וכדעת החזו"א פסק גם הרי"ב"ז (ירושלמי ברכות ריש פ"ו).
ורבים נוהגים ליקח תמיד תמכא כמש"כ האחרונים בס"י תע"ג
ה"ה: ה"ט"ז (סק"ה), המג"א (סק"ב), החק יעקב (סק"ח),
השע"ת (סק"ג), הישועות יעקב (ס"ב), והכה"ח (ס"ק צ"ב),
וכ"כ בשו"ת בית אפרים (סי' מ"ג), ובטעם הדבר כתבו המשנ"ב
(סקל"ו) והערוה"ש (סי"ג), וכן במשמרת שלום (סי' ל"ה סק"ב)
משום שבארצותם לא היה מצוי חזרת בימי הפסח או שלא היו
בקיאים בשמות המרור לדעת מהו חזרת. ובחק יעקב שם כ'
שחזרת היתה מצוי בפסח רק בחצרות השרים, ולכן נתפשט
במדינות אלו ליקח תמכא. ויש שכתבו להעדיף תמכא משום
שבחזרת יש תולעים כמש"כ המ"ב (סקמ"ב) ועי' שו"ת חת"ס
שם, ושו"ת מהרי"א שם. וכן בקובץ על הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ז
ה"ג) כתב שמנהג גאוני עולם שאוכלים תמכא שקורין חריין,
וכ"ה במנהגי מהרי"ו (אות תל"ג), וכ"כ החת"ס בה"י שכן נהג
רבו הגר"נ אדלר, ובשו"ת בית אפרים שם ועוד שכן נהגו רבים
מאנשי מעשה ושכן נהג הגר"ח צאנזער, ובשו"ת תשובה מאהבה
(ח"ב סי' רע"א) כתב שכן הנהיג הנודע ביהודה בעירו וכן נוהגים
עד היום כל מופלגי תורה וחכמים וסופרים. וכמה ראוי להביא
כאן את לשונו הזהב של הרעק"א במכתבו המפורסם המודפס
באגרות סופרים (סי' ל"א) ובחוט משולש (עמ' ר"ו) וז"ל:
"שצריך לזהר שיאכל כזית מצה ברווח ולא בצמצום וכמו"כ
במרור כי אם יפחת מעט מזעיר הפסיד המצוות. ולדעתי מי
שיש לו מח בקודקדו ומאמין בתורת ה', איך לא יחוס לנפשו
ולא יתא מתירא שמצוה גדולה כזו שאין לזכות בה עד עבור
שנה וכו' ואף במרור גם שקשה לו קצת הלא בכל יום אנו
מקבלים לעבוד את ה' בכל נפשנו ולמה נפקיד בצער מועט כזה,
אני מבטיח באמונה במי שיעשה מצוה זו בחשק ויחשוב
בשמחה בזה הרגע אני מקיים מצות בוראי כמעט לא ירגיש
מרירות כלל" עכ"ה"ק. וכדי לצאת מפלוגתא כתב הערוה"ש
(סי' תע"ג סק"ד) שיש נוהגים לאכול משני המינים של המרור
ביחד. והעושים כן כתב הגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מוע"ז עמ'
ע"ו) שיאכלו קודם החזרת שהיא מצוה מן המובחר, שאם יאכלו
קודם התמכא יבטלו המצוה מן המובחר. אך דעת המנחת יצחק
(הגש"פ הל' ליל הסדר אות י"ב) והגר"ש"ז אויערבאך (הליכו"ש
פסח פ"ט סמ"ח) שלא יאכל את שני המינים יחד, ומשום שאם
חושש שמא אין אנו בקאים מהו המרור שחייבו חז"ל, א"כ אם
אחד מהם אינו מרור הרי מבטל הוא את טעם המין השני שהוא
המרור, ולכן יאכלם בזה אחר זה. ולענין אם צריך כזית מכל מין
או די בכזית אחד משניהם, בערוה"ש אי' בהדיא שהמינים
מצטרפים ודי בכזית אחד ושניהם. אך בויגד משה הביא בזה
מנהגים שונים, וכן בפס"ת (סי' תע"ג הע' 102) כתב שמנהג אביו
לקחת כזית מכל מין אלא שבחריין היה השיעור כזית כמו
המקילים שהוא שליש ביצה. ועי' בזה בפס"ת (שם) ובס' הלכה
של פסח (ח"ב עמ' רכ"ה הע' כ"ב) את כל המנהגים בזה. ובשפת

והוא לכל היותר כשליש ביצה דין (17 גרם) כמבוי בששית (שם בסוף הסי'). והחזו"א נקט מעיקר הדין כשיטות אלו כמבוי בששית (שם), ומשו"ה היקל בכזית דמרור דסגי ב – 17 גרם.

כורך

א. שיחה קודם כורך:

בשו"ע תע"ה סוסעי' א' כתב שמשעת הברכה על המצה לא יסיח שלא מענין הסעודה עוד כורך כדי שתעלה ברכת מצה ומרור גם על הכריכה. ובביה"ל (ד"ה ואומר) העיר לפי"ז דלכאוי אמירת זכר למקדש הוי הפסק בין ברכה לכריכה. וכ' שבשאר פוסקים לא כ"כ, אלא רק שעצם הכריכה היא זכר למקדש אבל לא הזכירו בו אמירה ע"ש אחר האכילה. (לרמב"ם משמע דאליבא דהלל יצא כבר מצה ומרור, ורק יש עוד מצות כריכה).

ב. שיעור המצה לכורך:

לכתחילה יקח 20 גרם לכורך. ובשעה"ד אפשר להקל בזה. ונתבאר הפרטים לעיל (מצה אות ז') ע"ש.

שולחן עורך

אאמו"ר זצ"ל אמר שהרוצה לאכול חרוסת תוך הסעודה, יברך ברכה"נ דלא חשיב מדברים הבאים מחמת הסעודה. (עיי' בהליכות שלמה – מועדים פסח, פ"ט סעי' נ"ג משכ"ב).

צפון

א. זכר לפסח ולמצה:

אוכלים אפיקומן זכר לפסח שנאכל על השובע. וכתב המ"ב (סי' תע"ז סק"א) שלכתחילה יאכל ב' כזיתים, א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו. ובח"א (כלל ק"ל הסדר בקצרה סעי' י"ג) כתב זכר לפסח וזכר לחגיגה, וצ"ע. ולדבריו לכאוי בער"פ שחל בשבת א"צ ב' כזיתים כיון דאין חגיגה בשבת. ומרהיטת הפוסקים שלא כ"כ, משמע דהעיקר כהטעם שהובא במ"ב. (ועי' במ"ב סי' תע"ג סקכ"ב ודו"ק).

ק"ל – הסדר בקצרה סעי' ה') לגבי כרפס דאם גידלו הירק בתוך כלי בבית, לא יברך עליו בפה"א אלא שהכל⁶⁰. אולם יעוי' באגלי טל (מלאכת חורש ס"ד סק"ח) שהוכיח מכמה מקומות בש"ס דעציץ שאינו נקוב חשיב גידולי קרקע ע"ש. וכ"ה נקיטת הפוסקים דברכתה בפה"א. וכן מצדד בשו"ת שבה"ל (ח"א סי' ר"ה בהערות על השו"ע סי' ר"ד) ע"ש⁶¹.

ד. אם מברך ברכה אחרונה על הכרפס:

גם אם אכל כזית מהכרפס לא יברך ברכה אחרונה, מפני שפוטר את המרור (מ"ב תע"ג סקמ"ו). ואף אם בירך בר"א, כתבו הפרי"ח, הגר"א והגר"ז דלא יברך על המרור, כדעת התוס' (ברכות מא: ד"ה אי הכי, ובפסחים קטו. ד"ה והדר) דהמרור הוא חלק מהסעודה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו.

ה. שיעור כזית למרור:

לכתחילה יש לאכול כחצי ביצה לפי השיעור הקטן והוא בערך 27 גרם. וכן דעת הרבה פוסקים. אולם מי שקשה לו בשיעור זה, נראה דאפשר להקל ב – 17 גרם. דהחזו"א זצ"ל היקל במרור דסגי בשליש ביצה לפי השיעור הרמב"ם אף לכתחילה. ובששית (סי' י"א) מבוי דכ"ה דעת רוב הראשונים. ויש לצרף עוד דדעת הרבה פוסקים דמשערים בכזית של זמנינו

⁶⁰ וכדבריו פסקו בשו"ת מחזה אליהו (סי' כ"ה) ובסידור מנחת ירושלים (עמ' של"ד) שברכתן שהכל, ומ"מ כתב הג"ר חנוך דב פדווא (גאב"ד לונדון) בשו"ת חושב האפוד (ח"ג סי' ט') שאפי' לדעות שברכתן שהכל אפשר לצאת בהם יד"ח למצוות מרור, שהרי טעמם טעם מרור כמו בגידולי קרקע, וברכת המוציא פוטר את ברכתו וכמו בחריץ שלדעת המג"א (סי' רע"ה סק"י) ברכתו שהכל וברכת המוציא פוטר. ועי' בברכת הפסח (בפ"ח ז' סי' י"ב ס"ח) שנשתפק בחסה שזורעים בעציץ שאינו נקוב אם יוצאים בו למרור.

⁶¹ וכן פסקו הרש"ש (פסחים לו:), הגרש"ז אויערבאך (מנח"ש ח"ב סי' ד'), הגר"ש אלישיב (סי' הלכה של פסח ח"ב עמ' רכ"ו הע' ל"ג), והגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' קמ"ט), וכ"כ בשו"ת קנין תורה להגרא"ד הורביץ (ח"ד סי' נ"ד) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' ב'). ועיקר נימוקם כיון שהשורשים או הגרעין בא מן האדמה, אף שעשוי גדלים במים לית לן בה. אך כ' בשו"ת קנין תורה שודאי יותר נכון לקחת גידולי קרקע גמורים וע"ע בהע" לעיל בשם הגר"ש וואזנר.

ב. סוף זמן אכילת אפיקומן:

כידוע הערת **מִן אֲמוֹר** במנח"ש (קמא ח"ב סי' צ"א אות ט"ו) שחצות אינו כזמן הרשום בלוח א"י שהוא לפי השקיעה עד נצה"ח, דהא בכל התורה ובקדשים אזלינן מצה"כ עד עלה"ש דהוא יום לכל התורה כולה ורק בק"ש אזלינן בתר זמן שכיבה וקיימה, וכאן שהמצה בזמן אכילת פסחים א"כ היינו בזמן מכת בכורות שהיתה בדיוק בחצות שמצה"כ עד עלה"ש. ובמכתב נקט כן **אֲמוֹר** בבירור. ובמנח"ש שם יישב מנהג העולם שמקילים בזה אך אין דעתו נוחה מזה ע"ש. ובאמת הרבה נוהרים בזה וכן **מו"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל** נוהר בזה. והוא בערך רבע שעה לפני חצות שבלוח א"י⁶².

⁶² בלוח אר"י **להגרי"מ טיקוצ'נסקי** כתב שנהוג לחשב לפי הזמן מהשקיעה עד הנץ החמה, והיינו בשעון אר"י עד כחמש שעות ועשרים וארבע דק' בערך שזהו זמן חצות, והוסיף שאין שום מקום לחומרא לחשוב חצות הלילה משקיעה"ח עד עלה"ש. אך ע"י במנח"ש (הנ"ל ובע"י נ"ח אות י"ט) שתמה עליו שיש כח לחשב חצות הלילה שבין שקיעה"ח לעלוה"ש, וכמו שהיה זמן מכת בכורות בדיוק בחצי הלילה ממש שהוא מהשקיעה על עלה"ש וכו', ולפי"ז יש לחשב באר"י חצות בערך בשעה שתיים עשרה לפי שיעור שנקטינן שג' רבעי מיל של ביה"ש מתחילים מיד אחרי שקיעת עיגול חמה ומאותה שעה ואילך לילה הוא לכל דבר, לכן לגבי אכילת מצה ופסח יש לחשב כך, אך לענין אפיקומן שהוא מדרבנן אולי ניתן להקל ולחשב תחילת הלילה אחרי עבור שיעור ג' רבעי מיל מתחילת השקיעה, אבל הקולא לחשב עד הנץ החמה ולא עד עלה"ש אין לה מקור. וזמנו בערך – 40 דק' לפני זמן חצות המקובל, ושלפי"ז יש להקל ולחשב את זמן דה"כ מ- 25 דק' לאחר השקיעה. **והגר"מ שטרנבוך** כתב (ליקוטי תשובה"נ על פסח עמ' לו) בשם **חי' הרז"ה** שהזמן הוא בדיוק חצי מהשקיעה עד עלה"ש וזהו שלוש רבעי שעה קודם חצות המקובל ואף שבגמ' איתא שבחצות היום החמה היא בראש כל אדם ובחצות היום לפי חשבון זה החמה עדיין איננה בחצי הרקיע מ"מ לשיטתם הכוונה היא שקרני השמש נמצאים בראש כל אדם, והביא שכשיטתו פסקו גם **הגה"ק ר' נתן אדלר** (רבו של החת"ס) **והבן איש חי** (פי' ויקהל) וכך פסק למעשה. ודעת **הגר"נ קרליץ** (חוט שני פסח פי"ז סקכ"ד) שכיון שעיקר זמן חצות היום מפורש בגמ' (פסחים צד.) שהוא כשהחמה עומדת בראש כל אדם ואינה נוטה למזרח או למערב, א"כ זמן חצות הלילה הוא י"ב שעות בדיוק לאחר מכן, ואינו תלוי בחישוב שעות היום או הלילה.

ג. אם יש עצה להאריך הסעודה אחרי חצות:

הנה הטעם שאסור לאכול אחרי האפיקומן, הוא כדי שישאר טעם מצת מצוה בפיו. וכתב האבני נזר (או"ח סי' שפ"א) דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה בפיו רק בזמן המצוה דלא מסתבר שאחרי זמן המצוה יצטרך עוד טעם בפיו, כמו שבבוקר אין חיוב בכך. והנה לענין זמן אכילת מצה מדאורייתא, אי הוי עד חצות או עד הבוקר, פליגי בזה ר"ע וראב"ע. שראב"ע סובר שזמנה עד חצות, ולר"ע צריך שיהיה עד הבוקר. וכתב האבני נזר דלפי"ז יש עצה "דאם בתחילת הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות, יאכל כזית מצה על תנאי, דאם הלכה כראב"ע יהיה זה לשם אפיקומן, וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואח"כ יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממ"נ. דאם הלכה כראב"ע דזמנה עד חצות, יצא יד"ח באפיקומן ראשון ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים, ואם הלכה כר' עקיבא דהזמן הוא עד שיעלה עמוד השחר, א"כ יוצא באפיקומן השני עכ"ד האבני"ז.

אולם **מו"ח מרן הגריש"א זצ"ל** העיר בזה דהרא"ש בפסחים (פ"י סי' ל"ח) כתב "דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא", ויש ראשונים שסוברים שכל מום שאמרו להרחיק מן העבירה אינו הרחקה בלבד, אלא הכוונה שרבנן אמרו שאם יאכל אח"כ אינו מקיים את המצוה, וכן מוכח מלשון הרמב"ם (ע"י בזה בבית הלוי סי' ל"ד בארוכה. וע"ש באות ד' מש"כ בדעת הרמב"ם). נמצא לפי"ז שלר"ע צריך לאכול עד חצות בלבד, וטעם המצה צריך שישאר עד הבוקר, שכך הוא זמן המצוה מדאורייתא. ולכן דעת **מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל** שלא לסמוך על עצה זו⁶³. (ויעו"ע

⁶³ וכן מצינו בעוד פוסקים שפקקו בעצת האבני"ז, ושכן הורה **הגרש"ז אויערבאך** (סי' הלכה של פסח ח"ב עמ' שס"ו הע' לא) שלכתחילה לא יסמוך על תנאי זה. וכן פקקו בעצה זו **הגר"מ שטרנבוך** (מוע"ז ח"ג סי' רנ"א בהגהה), **והגר"מ קארפ** (הלי' חג בחג על פסח פכ"ה הע' קס"ו), וזאת משום ששיטת הגר"א שמצות מצה עד חצות מגזירה דרבנן דומיא דפסח שגזרו לאכול עד חצות, וא"כ כשמתנה שאם המצוה עד חצות דוקא מתכוין עכשיו למצוה ושרי לאכול אח"כ, הלא לא תיקן בתנאי זה, דלשי' הגר"א מדרבנן המצוה עד חצות דוקא ואינו מברך על

בשוי"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' ל"ח אות ח' מש"כ בדברי האבנ"ז).

ד. שיעור המצה לאפיקומן:

לכתחילה יקח ב' זיתים בשיעור 30 גרם סה"כ. וה"ט דאפיקומן דרבנן, ובדרבנן מקילים בשיעור הקטן (מ"ב תפ"ו סק"א), וב – 30 גרם יש ב' זיתים בשיעור הקטן. ואם יש קושי בדבר אפשר להקל בזה. ונתבאר הפרטים לעיל (מצה אות ז') ע"ש⁶⁴.

לא נהג כן, וכן נראה דהגאון בעל האבני נזר לא נהג כן, וע"כ אם רואה שמתאחר, עליו למהר לאכול בשר לשמחת החג ולאכול האפיקומן, מאחר שהאיסור לאכול אחרי מצה הוא רק מדרבנן, יש נוהגין לסמוך על גדולי ההוראה שהזמן גם מדרבנן כל הלילה, ואוכל האפיקומן אחר חצות ויוצא בכך "עכ"ל. וע"י מש"כ בזה בתשוה"נ (שם). וע"ע מש"כ בענין חידושו של האבנ"ז הג"ר בנימין זילבר זצ"ל (שו"ת אז נדברו ח"א סי' ל'). וע"ע בסי' אשרי האיש (או"ח ח"ג פ"ס ספ"ט) שכתב בשם הגר"ש אלישיב לא להתאחר על סמך זה, ויש לדקדק בזה אף אם הוא סמוך על שולחנם של אחרים שאינם מקפידים ע"כ.

⁶⁴ בענין אמירת שפוך חמתך כתב הגר"י סנדר (בקונטרס מצוות הפסח הוצאת תשע"ה אות ל"ד) בשם רבינו שאמר שהגרש"א נהג לשבת באמירתו. והגר"ש"א נהג לעמוד. ומ"מ נוהגים לומר "ברוך הבא" שכ"כ בערוה"ש (סי' ת"פ ס"א) ושכן נהגו אביו וחמיו זצ"ל.

אכילת מצה אח"כ, ומ"מ לא הקילו שלא צריך להשאיר מחצות מצות מצה שמה"ת הזמן כל הלילה, וא"כ העצה אינו תיקון כלל. והגר"מ קארפ הוסיף, שהואיל וזמן נותר לכ"ע מעלוה"ש ולא מחצות וכמ"כ התוס' (ברכות ט.) שפיר הקפידו חז"ל דטעם הפסח יהיה בפיו כל הלילה. וכי שכן מתבאר ממעשה הגר"א שויתר על כל הסעודה ולא אכל האפיקומן קודם חצות והסעודה אחר חצות, וגם בשו"ת קנין תורה להגר"ד הוורביץ (ח"ה סי' מ') הקשה שדברי האבנ"ז הוא שלא כהמקובל מדורות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, אך בפס"ת (סי' תע"ז הע' 5) תמה עליו דמה שמקובל שאין אוכלים הוא דחיישינן לשי" ר"ע, דהרי גם האבנ"ז עדה שאחר אכילת האפיקומן האחרון בסוף הסעודה שוב לא יאכלו כלום עד עלוה"ש. מאידך, דעת הגר"י מבריסק (שו"ת מנח"י ח"ט סי' מ"ז והגש"פ מבית לוי עמ' ר"י) שלפי דברי האבנ"ז שלאחר זמן המצוה לא צריך שיהיה טעם מצה בפיו, אי"צ להתנות על האכילת האפיקומן כלל, אלא יכול לאכול כזית מצה קודם חצות, ולאחר חצות ימשיך סעודתו ובסוף הסעודה יאכל עוד כזית מצה, כיון שהמצה האחרונה שאוכל היא האפיקומן, ולכן אם סוף זמן האכילת האפיקומן הוא בחצות, נחשב בכזית שאכל קודם חצות כאפיקומן, ולאחר חצות מותר לו להמשיך בסעודתו, ואם סוף הזמן הוא בעלוה"ש יוצא הוא ידי חובת אכילת אפיקומן בכזית האחרון. ולמעשה שיבא עצה זו והתבטא על עצת האבנ"ז "נעים הדברים למי שאמרם". וכתב הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' רל"ט) שכפי ששמע מהגר"י מבריסק לא התכוין לחלוק על האבנ"ז רק להעיר בא שיש גם צד שא"צ תנאי. ובמועדים וזמנים (שם) הביא שכעצת האבנ"ז כ"ד גם מרנא הגר"ח מבריסק. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' מ"ח) כתב שאדרבה ועדיף לא להתנות תנאי זה (וכהוראת הגר"י שא"צ להתנות כלל) כיון שאם יתנה נמצא שלשי" ר"ע שזמן האכילת האפיקומן הוא עד עלוה"ש, הרי בתנאי זה הוא מגלה דעתו שאינו רוצה לצאת משום הרחקה, אבל אם יוכל בסתם בלא להתנות. יצא ידי חובת הדין לכתחילה. וכן הג"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ד סי' מ"א-מ"ג) האריך ליישב ולהצדיק דברי האבנ"ז, וכן הצדיק והסכים לדברי האבנ"ז הגר"צ פראנק (מקראי קודש פסח ח"ב סי' נ"ו) וכתב שהגר"ח מבריסק נהג כן, אמנם הגר"מ שטרנבוך כתב (מוע"ז ח"ז סי' קפח) וז"ל: "ורוחת שמועה בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל וכו' (שם כי את עצת האבנ"ז) ואני מאד מסופק אם שמועה זאת בשם הגר"ח זצ"ל נכונה, אף שראיתי בסי' מקראי קודש סי' נו בשם ר' אריה לוי זצ"ל שסיפר שכן נהג למעשה הגר"ח זצ"ל, אבל מקור התנאי הוא באמת באבני נזר וחוששני שתלו עצה זאת המחוכמת בהגר"ח זצ"ל, וכן שמעתי ממרן זצ"ל שאביו הקדים מאד לאכול מצה ולגמור הסדר, ולא נראה שאיחרו באפיקומן עד חצות, וע"כ נראה יותר שנתחלפו הדברים כמ"ש והדבר צריך בירור" עכ"ל. ואחר שתקף בקושיות את עצת האבנ"ז סיים בזה"ל: "ולע"ד נראה מכל הטעמים הנ"ל ששמועה זאת לא מפי הגר"ח מבריסק זצ"ל נאמרה, וכ"ש שהוא

שו"ת ממורנו עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על דיני פסח

(שנכתבו ע"י תלמידו מתוך ספר אמרי מאיר עמ' קו)

- א. האם צריכים לבדוק כיסי בגדים לאור הנר?
תשובה: נכון.
- ב. האם אפשר לבדוק מקום שאין בו חורים וסדקים לאור החשמל הרגיל שיש בחדר?
תשובה: לא, רק במשמוש ידיים.
- ג. האם ניתן לומר שבדרך כלל, אין צורך לבדוק ספרים מחמץ [אם לא שמשמש בהם הרבה בשעת האוכל או כיו"ב].
תשובה: כל זה תלוי בשיקול הדעת.
- ד. חמץ שבמקרה שא"א להוציאו רק ע"י שיפתחו הבורגים האם צריכים לפתוח הבורגים כדי להוציא החמץ הנ"ל?
תשובה: אין צורך ודינו כנפלה עליו מפולת.
- ה. האם נכון שאביו הגרש"ז זצ"ל היה סומך על הניקיון שניקו לפסח, ובאמצע הבדיקה היה שואל אם פה ופה, ומקום שניקו לא בודק?
תשובה: כן.
- ו. חילוני שמכר חמץ של החנות שלו באופן שע"פ ד"ת הוי מכירה מעליא, אבל בבית משפט של המדינה אין תוקף להמכירה, האם יש בעיה של חמץ שעבר עליו הפסח בחמץ שמכר?
תשובה: להגרש"א צריך תוקף משפט בחילוני.
- ז. האם נכון שבפעם אחת, העיסה שהיה במערבל היה חם, ואמר הגרש"א זצ"ל לא להשתמש בכל העיסה ההיא?
תשובה: מנהג להשתמש בהכשר.
- ח. האם נכון שבשנים קדמוניות אכלו הרבה מגדולי ירושלים מצות מכונה?
תשובה: כן.
- ט. האם מותר להאכיל לילד בן ג' שנים מצה בערב פסח?
תשובה: כן.
- י. שאלה: האם יש מצוה דאורייתא לספר יציאת מצרים לילד הנ"ל?
תשובה: לא.
- יא. רציתי לשאול אם הבנתי, נכון שלדינא אנשים צריכים להחמיר לכתחילה לשנות יין לד' כוסות, ונשים מותר להם לכתחילה להשתמש במיץ ענבים?
תשובה: כן. ובמק"א כתב בענין נשים בד' כוסות וז"ל: "מיץ ענבים שתיה עריבה - רמב"ם".
- יב. האם נכון שהגרש"א זצ"ל לא היה בריא לו לשנות הרבה יין, ושתייה בליל הסדר בכל כוס ב' שלישי מיץ ענבים ושליש אחד יין?
תשובה: נכון.
- יג. האם צריכים להקפיד להשתמש בסבון [לרחיצה] הכשר לפסח?
תשובה: כן.

דיני בדיקת חמץ לבחורי ישיבות

יברכו על הבדיקה כיון שאין לבחורי ישיבה זכות וקנין בחדריהם, והנהלת הישיבה יכולה לסלקם מהם, מ"מ כבר דחו סברא זו הפוסקים¹⁷ מכיון שכל

¹⁷ כ"כ הגר"מ שטרנבוך בתשובות ונהגות (ח"א סי' רפז), ואף שגם הוא הסתפק שם וכתב לחלק שעל הצד שבני הישיבה דינם רק כאכסנאים אז בישיבה שאין בעלים מיוחדים בה רק גזברים הממונים מתחלפים המקום דינו כביהכ"ס ואין למקום שום בעלים לעבור עליו כמו בביתו, ויש ספק בזה אם לברך, והסומך על המ"ב שפוסק לברך בביהכ"ס ומברך יש לו ע"מ לסמוך, אף שלערוה"ש אין לברך, וכשיש לישיבה בעה"ב ששולט בו ומפטר עובדים כרצונו ומוריש לבניו הוא בעה"ב ובברכתו בביתו פוטר מברכה בישיבה שהוא חייב לבדוק או שלוחו, וכה"ג אין לבחור ישיבה לברך שאינו אלא כאורח בבית בעה"ב וברכת בעה"ב פוטר כל חיובו, ועל הצד שבני ישיבה דינם כשוכרים כיון שהורי הבחורים משלמים לישיבה עבור אש"ל או החדר שמקבלים שהוא בגדר שכירות, ואף שיכול המנהל לגרשם כל רגע זהו רק תנאי בשכירותו, ומטעם זה צידד לומר שיבדקו בלי ברכה, אלא שאולי כדאי אצלם לבדוק לכתחילה לפני י"ד שקי"ל שאינו מברך כמב' ברמ"א שיקיימו המצוה בליל י"ד בבית אביהם וכו' עיי"ש. [וכן הסתפק בזה גם במוע"ז (ח"ג סי' רפז ד"ה ונסתפקתי), מ"מ בליקוטי תשובה"נ על פסח (עמ' עז) הובא מתוך תשובות מכת"י שחזר בו וז"ל: והדרנא בי דשוב נראה לענ"ד דכל מה שכתב המ"ב שכשברך בעה"ב על בדיקת חמץ אין האחר שגומר הבדיקה מברך היינו דוקא בכה"ג שדעתו של בעה"ב בשעת הברכה היה גם על המקום שבדק האחר אבל במקום שאין מכין הבעה"ב בברכה על מקום שבדק האחר (ואף שמחויב מן הדין לבדוק) שפיר מתחייב הבדק לברך, וא"כ בפנימיה של ישיבה שאין בעלי הישיבה חושבים לבדוק שם, ודאי שאין מתכוונים בברכתם בביתם על בדיקה בחדרי הישיבה, ועי"כ בחור ישיבה המחויב מספק לבדוק חדרו בליל י"ד חייב בברכה בודאי ואם נוסע לביתו קודם י"ד, עליו לבדוק את חדרו בלילה קודם שעוזב. וכ"ז דוקא אם ישאר שם לזמן קצ, אבל אם לא ישאר שם, הרי כשעוזב חדרו מתחייבת הנהלת הישיבה בבדיקה ועי"כ נפטר מלבדוקו לכ"ע עכ"ל. עיי"ש עוד. והנה מה שכתבנו שסברא זו שהנהלת הישיבה יכולה לסלק הבחורים שמטעם זה הורי הגרא"ל שטיינמן והגר"י בלוי לבדוק בלי ברכה שכבר דחו סברא זו הפוסקים, אין הכוונה דוקא למש"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שזהו רק תנאי בשכירותו, אלא כן מוכח גם ממה שפסקו רוב הפוסקים בהל' חנוכה לבחורי ישיבות כמש"כ כבר בקונטרס מאור יעקב על חודש כסליו שדנו הפוסקים אם בחורי ישיבות דינם כשוכרים שחייבים בהדלקת נ"ח או דינם כאכסנאים שנפטרים בהדלקת בעה"ב שאע"פ שיש הרבה מפוסקי ספרד שהורו לבחורים

כשבדקים קודם ליל י"ד

א. בחורים היוצאים בסוף הזמן לפני ליל י"ד ובתוך ל' יום קודם הפסח, והם אינם נמצאים בחדרים בימי הפסח, אז אם הישיבה כותבת או אומרת שאינה מרשה לבחורים להיות בחדרים בפסח, וכן בחורים שהישיבה מפקיעה להם את הזכות לשהות בחדרם שבישיבה, אין הבחורים מחויבים בבדיקת חמץ בחדרם¹². אך אם הישיבה מתירה להם להשאיר דברים בארונות והשאירו בהם דברים מוטב שיבדקו ארונם וחדרם בלי ברכה, (כמבואר ברמ"א סי' תלו ס"א שהבדק קודם ליל י"ד, ואפי' תוך ל' יום קודם החג אינו מברך), או ימכרוהו במכירת י"ג, ואז כשמגיע יום י"ד אין זה ברשותם ונפטרים מבדיקה¹³, וי"א שגם במכירת י"ד נפטרים¹⁴. והבדקים חדרם אף שאינם מברכים מ"מ יש להם את כל הדינים של בדיקת חמץ שאסור לאכול או ללמוד או לעשות מלאכה קודם בדיקת חמץ כמבואר בשו"ע בסי' תלא¹⁵.

כשבדקים בליל י"ד

ב. ובחורים שעוזבים את חדרם רק בליל י"ד צריכים לבדוק חדרם, ולענין ברכה אע"פ שיש שהורו¹⁶ שלא

¹² כ"כ הגר"מ סנדר בקונטרס מצוות הפסח (הוצאת תשע"ה אות ג') בשם הגר"ש אלישיב והגר"ע אויערבאך.

¹³ שם בשם הגר"ע אויערבאך ועוד ת"ח.

¹⁴ שם בשם הגר"י פישר.

¹⁵ כן שמעתי מהגר"מ גרוס.

¹⁶ כ"כ הגר"ר יעקב בלוי (חובת הדר בדיני בדיקת חמץ) שאין לבחורים קנין בגוף הבית והראיה שא"א להעבירם מחדר לחדר בלי רשותם והחמץ שאוכלים בישיבה הוא משולחן הישיבה (ומוכח מדבריו שדווקא בכה"ג יש לפקפק אם לברך אבל כשמביא חמץ משלו עליו לברך), על כן אפשר שדינם כבני ביתו של ראש הישיבה שאין עליהם חובת בדיקה ועל הנהלת הישיבה גופא אפשר שאין להם לברך על הבדיקה, כמו שמצינו בדין בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולדעתם המובחר לנהוג שיעמיד מנהל הישיבה כמה בחורים אצלו בשעה שבדק בביתו וישמעו הברכה מפיו וילכו מיד לבדוק בישיבה בשליחותו.

שבזה לכ"ע יכולים לברך¹⁹. [והיינו דוקא כשהישיבה מרשה להם לשהות בחדרים בפסח דבלא"ה לא, כמש"כ לעיל בס"א], אך יש מי שהורה²⁰ שרק באופן שהבחור דר בחדרו שבישיבה בימי הפסח מוטל עליו לבדוק את חדרו בברכה, אבל כשאנו דר בישיבה בימי הפסח, אע"פ שחייב לבדוק את חדרו מחמץ [ואפי' באופן שלא היה החמץ שלו, כיון שעכ"פ השתמש בחמץ בחדר], מ"מ יבדוק בלא ברכה. ויש שהורה²¹ שאע"פ שמעיקר הדין יכול בחור ישיבה לברך על בדיקת חדרו, ואף אם לא יהיה שם בימי הפסח, מ"מ למעשה ישמע את הברכה מאביו בביתו ויעזור קצת בבדיקת הבית, ולאחר מכן ילך לישיבה לבדוק את חדרו, וההליכה עצמה אינה נחשבת הפסק.

¹⁹ כ"כ הפסקי תשובות (סי' תלו אות ג'), וכן מוכח מדברי הגר"י בלוי שהבאנו לעיל בהע' 5, ובאמת שיש לה הרבה מה להאריך בזה ע"פ הנידון הגדול בסוגיא דפסחים (ד). בענין שוכר ומשכיר ובטעמי הבדיקה אם הוא משום שמא יבוא לאוכלו או כדי שלא יעבור עליו בבל יראה כמו שחקרו האחרונים, דאם הוא משום שמא יבוא לאוכלו אפשר שאין זה משנה אם זה חמץ מהישיבה או חמץ שהוא הביא משלו דכיון שיש חשש שיבוא לאוכלו מוטל עליו הבדיקה. אך אם הטעם הוא כדי שלא יעבור עליו בבל יראה א"כ זה תלוי בנידון הגדול בפוסקים מי עובר בבל יראה השוכר או המשכיר שהרבה שיטות בזה, וגם תלוי של מי החמץ ואכמ"ל.

²⁰ כן הורה הגר"נ קרליץ (חוט השני פסח פ"ד סק"ב עמ' פח). אך הטעם שכתבנו להכריע כרוב הפוסקים שפסקו לבדוק בברכה הוא מג' טעמים, א. דעצם הסברה שהישיבה יכולה לסלקם כבר דחינו משום שזה תנאי בשכירות כמש"כ הגרמ"ש, וכדמוכח מהפוסקים בחנוכה שלא חששו לכך כמש"כ בהע' דלעיל, ב. ועוד דבמצאות זמנינו הבחורים מכניסים לחדר גם חמץ משלהם ובוזה לכ"ע עליהם לברך כמש"כ לעיל בהע' 8, ג. משום דנראה שהטעם שהורה הגר"נ שיבדקו בלי ברכה הוא דיש לחוש שהבדיקה הוא משום שמא יבוא לאוכלו וכיון שהוא לא נמצא בחדר בימי הפסח אין לחוש לכך, אבל כיון שלדעת הרבה פוסקים הטעם הוא כדי שלא יעבור בבל יראה א"כ לטעם זה אף מי שלא נמצא בפסח בישיבה חייב בבדיקה אלא שהרוצה לצאת מפלוגתא יעשה כדעת הגר"מ שטרנבוך ויבדוק קודם ליל י"ד שאז לכ"ע עליו לבדוק בלי ברכה וכמו שנפסק ברמ"א, ורק בליל י"ד ישכרו מאביו חדר בשביל לקיים מצות בדיקת חמץ.

²¹ כ"ה באורחות רבנו (ח"ב עמ' ח') בשם הסטייפלר.

מה שיכול מנהל הישיבה לגרשם כל רגע זהו רק תנאי בשכירותו. וכן הכריעו רוב הפוסקים¹⁸ שהבודקים בליל י"ד עליהם לבדוק בברכה. ובפרט שבמצאות בזמננו בחורים מביאים חמץ שאינו משולחן הישיבה

ספרדים שאינם חייבים בהדלקה או עכ"פ ידליקו בלי ברכה ואחד מהטעמים הוא שהישיבה יכולה לסלקם ועל כן אין דינם כשוכרים, מ"מ כבר כתב שם שהרבה פוסקים חלקו ע"ז וביניהם גם החזו"א, הגר"ש אלישיב, הגר"ש וואזנר, הגר"מ שטרנבוך (עיי"ש שם פ"א ס"א) וסוברים שגם בחורים ספרדים חייבים בהדלקת נ"ח בישיבה ובברכה ודינם כשוכרים, אלא שגם שם נחלק עליהם הגר"י בלוי (חובת הדר פ"א הע' נט, והבאנו דבריו שם בהע' 1) וסובר שגם בחורים מבני אשכנז אינם חייבים בהדלקה אלא מדין מהדרין שהרי דינם כאכסנאים ולא כשוכרים. וכן הבאנו שם בשם הגר"ש אויערבאך. אך מ"מ חזינו מדברי החזו"א, הגר"ש וואזנר (כמו שהבאנו שם בהע' 4) שלא חששו לסברא זו שהישיבה יכולה לסלקם, וע"כ פסקו שדינם כשוכרים וחייבים בהדלקה בברכה גם הספרדים, ואפשר שלפ"ז ה"ה גם הכא אין לחשוש לסברא זו ולחייב בחורי ישיבות בבדיקת חמץ בברכה. וכן פסקו גם הכא מרן החזו"א הגר"ש אלישיב הגר"ש וואזנר והגר"מ שטרנבוך (כמו שהבאנו בהע' הבאה) שחייבים לבדוק בברכה. אך אינו פשוט שיש לדמות מילתא למילתא ואפשר שיש לחלק דעצם הסברא הזו שאפשר לסלקם כבר מצינו בגמ' בעירובין (עב:) דאין הישיבה נחשבת למקום קבוע משום דמצי לסלקינהו, ושם הנידון לענין מקום שיש לאדם סופר או מלמד בחורים הבאים ללמוד תורה ולכל אחד יש חדר מיוחד בפני"ע שכתבו התוס' שם (ד"ה ומודין) שאינם אוסרים על בעה"ב את העירוב ונחשבים כדיוור אחד עמו, אע"פ שאוכלים וישנים בנפרד מג' טעמים, והטעם השלישי כתבו התוס' משום שיכול לסלקו בכל עת שיחפוץ לכך. וכן פסק השו"ע (סי' שע סוס"ג), ועיי"ש בביה"ל (שם ד"ה אינם) שכתב שהטעם בשלישי שמצי לסלקינהו לכ"ע סגי בטעם זה לחוד, ואם לא השאיל להם לזמן קצוב שאז יכול לסלקם, בכל אינם אוסרים עליו. והוסיף שאף הרשב"א שחולק על דברי התוס' מודה הוא לטעם השלישי שהובא בתוס' שאם מצי הבעה"ב למיסלקינהו בכל עת אינם אוסרים עליו, וא"כ באופן שלא קצב זמן מסוים לסופר או מלמד דיכל לסלקם תמיד אינם אוסרים עיי"ש. אך אפשר ששם זה אינו תנאי בשכירות ויל"ע. ועיי"ע בסברא זו בס' אורחות חנוכה (עמ' רלו).

¹⁸ כ"כ החזו"א (דינים והנהגות פ"ז אות יח, ותורת המועדים על שונה הלכות סי' תלו ס"א), הגר"ש אויערבאך (הליכו"ש פסח פ"ה סי"ז), הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ד אות יח, אך ע"י בסדר הערוך ח"ג ע"מ כז אות ט' בשם הגר"ש וואזנר) והובא גם באשרי האיש שם הע' קסה), הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"א עמ' כד), והגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ שם וכמו שחזר בו), וכ"כ בסידור פסח כהלכתו (פ"ב ס"ט).

חיוב בדיקה בפרוזדור הפנימיה וחדרי המדרגות

ג. יש מי שהורה²² שחייבים בחורי הישיבה לבדוק גם את שאר המקומות שבהם הם משתמשים, כגון חדר המדרגות והמעבר לחדרים, ובאופן שאין הבחורים בודקים את חדרם מוטל על הנהלת הישיבה לבדוק את החמץ בחדרי הישיבה. ויש שכתבו²³ שבשאר המקומות שבישיבה כביהמ"ד, המטבח, חדרי שיעורים, הפרוזדורים וחדרי המדרגות החיוב על הנהלת הישיבה לבדוק, ואם קשה לבדוק הכל בליל י"ד יכולים להתחיל בבדיקה כמה ימים קודם, או שימכרו במכירת חמץ לנכרי את כל המקומות שלא יהיה שם דריסת רגל בפסח ויפטרו מחובת הבדיקה.

²² כן הורה הגר"נ קרליץ (חוט השני שם).

²³ כ"כ בסידור פסח כהלכתו (פ"ב ס"ט).

בירור השיטות וליקוט נרחב מגדולי הפוסקים בענין עישון סיגריות בפסח

א. יש אומרים²⁴ שאין לעשן בפסח או להריח מיני טבק היות ומעורב בהם (בשרייתם) ספירט שהוא חמץ, ויתכן שזה ראוי לאכילת כלב. אמנם יש מקילים²⁵ בזה משום שאי"ז ראוי לאכילת כלב. ויש²⁶

²⁴ עיי' במשנ"ב (סי' תסז סק"ג) שכתב שהטבק שדרך לשרותו בשכר בקצת מקומות, צריך לסגורו בחדר או לעשות מחיצה לפניו עיי"ש. וכתב הבית מאיר (סי' תסז ס"ח ד"ה ותו) שדין זה הוא דוקא בטבק המיועד לעישון שאף שאינו ראוי לאכילת כלב, מ"מ משום חומרא שיש לנהוג בדין חמץ יש להחשיב את העישון כאכילה, ואכילה אסורה אפי' אם נפסל החמץ מאכילת כלב, שכשאלה 'אחשביה' כדבר הראוי לאכילה כפי שפסק השו"ע (סי' תסז ס"ד). ומבואר מדברי הבית מאיר שאף שס"ל שהטבק אינו ראוי לאכילת כלב, מ"מ יש לאסור מצד אחשביה. ואף שהגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ז סק"ב) הורה שסברת הבית מאיר סברא מחודשת היא, שהרי אף אם העישון 'אחשביה' מ"מ אין הוא מחשיב את החמץ אלא את העשן, מ"מ דעתו ג"כ שיש בעישון סיגריות אלו חשש איסור הנאה מחמץ בפסח. וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיי"ק (או"ח סי' רמב) שאף שהטבק נפסל מאכילת כלב, מ"מ כיון שמתחילה זה עשוי להרחה ולעישון, ולדברים אלו הם ראויים גם לאחר שנפסלו מאכילת כלב, לפיכך שם חמץ עליהם ואסור ליהנות מהם. וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש ניסן סי' ע') בשם הגר"ש אלישיב שאין לעשן בפסח סיגריות שמעורב בהם חמץ. [ואם כי בקונטרס מצוות הפסח להגר"מ סנדר (הוצאת תשע"ה- אות ה) כתב בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שהסתפק בזה אך לא הכריע שאסור, מ"מ גם בשבות יצחק להגר"י דרזי כ"י פ"י הובא בשמו שאסור], אך דעת הגר"מ גרוס (כמובא בקונטרס מצוות הפסח שם) שיש בזה צדדים לכאן או לכאן. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' צז אות א') והוא משום שבזמננו אכן מערבים בסיגריות מיני חמץ שונים. ובקונטרס מצוות הפסח (שם) הביאו בשם הגר"י מבריסק (בשם הגר"מ אטיק) והגר"א פישר שג"כ דעתם לאסור, וכתב שהגר"ד לנדא (מו"ץ בהר נוף) עשה בזה מחקר גדול והעלה לאיסור.

²⁵ עיי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' טז) שהביא חבל של אחרונים המתירים את העישון בפסח וביניהם המהרש"ק מברודי (בתושי' הנדפס בסוף ספר בגדי יו"ט על מס' ביצה) שרבים פקפקו בשתית טבק וציגארן בפסח, משום שמדבקין אותו בבצק והשואל כתב והסכים עמו הגאון המהרש"ק להתיר מג' טעמים, א. דנפסל מאכילת כלב, ודמי לדין בסי' תמד ס"י, ב. דפשיטא דלא נחשב כאכילה כלל דהרי בתענית ציבור דאסור טעימה, ושתית טוטין וציגארין מותר בהם (והיינו עישון) עיי"ש בבה"ט ובסי' תקנא בשם תשו' דרכי נועם. [אמנם גם בתענית כתב המ"ב (סי' תקנה סק"ח) בשם הכנה"ג לאסור העישון, אך

לא ברירא לי אם הוא משום דנחשב אוכל נפש או משום הנאה ביום תענית ומסתבר כהצד א' דהא אין שום איסור להנאות ברשות סוף מאכילה ושתיה, ועיי' בזה בשו"ת יביע אומר ח"א סי' לג בהרחבה השיטות בזה ובפס"ת סי' תקנה אות ו', ויש המתירים מטעם זה לעשן ביו"ט משום דחשיב אוכל נפש וכבר הארכנו בזה בקונטרס על חודש תשרי וסיון בענין עישון ביו"ט יעו"ש], ג. עפ"י המקו"ח (או"ח סי' תסה סק"ב) שכתב בדבר מש"כ המג"א שם, דאם הבהבו עופות בקשין שהיה בהו בודאי דגן מחומץ, דאסור אף בדיעבד, דזה דוקא אם מניחין על האש ממש, דיש לחוש שנוגע בחמץ עצמו, אבל בהבהו דידן, שאוחזין למעלה מן האש, אין סברא שהאש יוליך הטעם למעלה ואפי' זיעה מן החמץ אין סברא שילך בתוך האש עיי"ש, ואף דנראה מדבריו דע"כ אסור לכתחילה מ"מ בנידו"ד יש להתיר אף לכתחילה כיון דאף באכילת בעין גופא אינו אסור רק מדרבנן, והוא אינו שואף אלא העשן ואפי' זיעה אינו הולך למעלה, והמהרש"ק בתשובתו פשיטא ליה כ"כ להתירא, עד שהרחיק לכת לומר "וצחקתי על החוששין לאיסור" ומטעם שנפסל מאכילת כלב, וכתב שבספר מור וקציעה (בסוף סי' תסז) הביא כן בשם אביו הגאון החכם צבי ששחק בזה על האוסרין, וכן הביא בספר עיקרי הד"ט היתר לזה, והוסיף המנח"י שכן התירו גם בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' קנ) ובשו"ת תפארת יוסף (או"ח סי' כז) ומטעם דלא כדרך הנאתו, ונפסל מאכילת כלב. ומסיק המנח"י שאין להחמיר שכבר דשו ביה רבים. ובשו"ת דברי חיים (חיו"ד סי' כ) ושו"ת חסד לאברהם (מהדו"ת חיו"ד סי' קלא הו"ד גם בשו"ת מנח"י שם) כתבו טעם נוסף להתיר והוא מכיון שכבר נתבטל ונפסד החמץ קודם פסח ואין הריח הטוב הנודף ממנו נחשב כריח של חמץ וגם שאין זה כדרך הנאתו, וכ"כ להקל בזה בהגש"פ חיים לראש ובחזו"ע (ח"ב עמ' קפ). ועיי' באורחות חיים (סי' תסז ס"ק כא) שהביא חבל אחרונים שמתירים בטב"ק. ולכאן נראה גם שכן משמע מהבה"ט (סי' תפא סק"א) השע"ת (סי' תקיא ס"ה) והסידור היעב"ץ שאסרו העישון אחרי אכילת אפיקומן משום שמבטל טעם מצה ולא כתבו שאסור מטעם חמץ בפסח. אמנם אפשר שבזמננו הסיגריות לא היה בהם תרכובת של חמץ, או אפי' אם היה אבל הם מייירי בעישון המותר בפסח שאין בו תערובת חמץ ואין ראייה מדבריהם. ועיי' בסוף הגש"פ מנחת אשר להגר"א ווייס שפורך אחת לאחת טענות המחמירין בזה. ובקונטרס מצוות הפסח (שם) הביא בשם המוצי"ס בהבד"ץ, הגר"מ סירוטה, והגר"י לינדר שאן בזה חשש כלל, כיון דאינו ראוי לאכילת כלב וכתב שהגר"י משה ברנדסדרופר אמר לו שאביו בעל הקנה בושם התיר לעשן בפסח לכתחילה. והביא גם בשם הגר"י שמואל אליעזר שטרן שאמר לו שנכונים הטענות שאי"ז ראוי לאכילת כלב, ושלא שייך אחשביה בדבר שהוא לא אוכל אך כדאי להחמיר בזה.

שהסתפקו בזה. ויש שסובר⁴ שהבעיה היתה בדבק שמדביקים את הסיגריות ולפי הידוע היום אין מדביקים אותם בדבק זה, אמנם אם ידוע שיש חמץ בטבק כמובן שאין להשתמש בהם וכמש"כ במג"א. ולמעשה לא כדאי לעשן בפסח, בין אם ידוע שיש חמץ בבירור ובין אם לא ידוע, ולגבי מה שכתבה חברת "דובק", אין לסמוך על מידע זה משום שהם אינם יודעים, כיון שחומרי הגלם מובאים מחו"ל⁵. **ולגבי סיגריה אלקטרונית** הורו הפוסקים⁶ שיש לחוש בזה לחמץ כיון שיש בזה טעם וגרע טפי מסיגריה רגילה שאין בו טעם ולכאוי צריך לזה הכשר לפסח. וע"ע מה שהאריך בזה הגאון רבי עמרם פריד שליט"א (דומ"ץ בבית ההוראה של הגרש"א שטרן שליט"א) בגיליון 'האהל' מס' 3 שיצא בשנת תשע"ו.

²⁶ בקונטרס מצוות הפסח (שם) הביא בשם הגר"ש אלישיב שהסתפק בזה אך לא הכריע לאסור, אך כבר כתבנו בשמו בהערות דלעיל שדעתו שאסור לעשן שכ"כ בשמו הגר"מ גרוס והגר"י דרזי. אך בשם הגר"מ גרוס כתב שאמר לו שיש בזה צדדין לכאן או לכאן. והביא בשם הגאון רבי דב לנדו (ר"י סלבודקה) שאמר לו שיש בזה נידון גדול ואינו פוסק בזה, ובשם הגר"ח קנייבסקי כתב שאמר לו שיש מחמירין בזה וזה שאלה וגם כל השנה לא כדאי לעשן.

⁴ קונטרס מצוות הפסח (שם) בשם הגר"ע אויערבאך.

⁵ קונטרס מצוות הפסח (שם) בשם הגר"מ שטרנבוך (ועי' גם תשובה"נ ח"ד סי' צז אות א).

⁶ כ"כ בקונטרס מצוות הפסח (שם) בשם הגר"ע אויערבאך והמוצי"ם בהבד"ץ העדה החרדית, הגר"מ דייטש (גאב"ד רמת שלמה), הגר"מ ברנדסדורפר (אב"ד היכל הוראה- קנה בושם), הגר"מ סירוטה, הגר"מ פוקס, והגר"מ שינברגר שליט"א.

בירור הלכה בענין הכשרת מיקרוגל לפסח

מאת מורנו עמוד ההוראה הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א

(מתוך ספר בניבות הלכה חלק לד עמ' 222)

ומעתה בבואינו לדון בדין המיקרוגל דהלא בליעתו הוא ע"י זיעה וכיון שנתבאר דבזיעה נאמר כבולעו כך פולטו, אפשר להכשירו ע"י שמניח כוס מים ומרתיח וזיעת החמין מפליטה זיעת החמץ, וכך היא ההוראה המקובלת.

אולם יש לשדות ביה נרגא לפי המציאות שלפעמים התבשיל ברתיתו יוצא לדפנות ונבלע שם חמץ בעין ולזה לא מועיל הכשרה בזיעה. ואין לומר דהדפנות קרות והו"ל ככלי שני, שהרי מעלת כלי שני שמקרר את הרוטב ותתאה גבר וכאן כיון שגלי החום מחממים שם תמיד אין לזה את המעלה של כלי שני דהלא כנגד הכלי המקרר יש את הכח המחמם והו"ל ככלי ראשון וא"כ נבעי הגעלה ממש.

והיה אפשר להתיר בלא הגעלה עפמ"פ השו"ע [סי' תנ"א סעי' ו'] דכל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו וכיון שאין זה רוב תשמישו של המיקרוגל בשפיתת תבשיל על דופנותיו ורק מקרה הוא שנשפך על דופנותיו לא ליבעי הגעלה. אולם הרמ"א [שם] החמיר בזה, וגם לדעת השו"ע נראה דרוב תשמישו היינו שהבליעות הם כדרך תשמישו הרגיל, ורק היכא שיש אופן שימוש מסוים ומשתמש בו באופן חריג וכגון סכין המיועד לחיתוך ומשתמש בו לשיפור וצליה באור זהו הנקרא מיעוט תשמישו כיון שאי"ז דרך תשמישו, אבל כששתמש בדרך תשמישו הרגיל ודרך אותו תשמיש בולע גם ע"י האור אף שצורת הבליעה אינה מצויה כ"כ לא מקרי מיעוט תשמישו.

וכן מוכח ממש"כ השו"ע [בסעי' כ'] דהשולחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלים כל השנה רגילים לערות עליהם רותחין לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדירות לתוכן. ואי נימא דאזלינן בתר רוב תשמישו הלא בשולחנות אין רוב תשמישו בכך [וכמפורש בלשון השו"ע] וא"כ אמאי בעי הגעלה, ועכצ"ל כמשנ"ת דכיון שהבליעה הוא בדרך תשמישו הרגיל

בשו"ע [יו"ד סי' צ"ב ס"ח] כתב מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדירה של בשר הזיעה עולה ונבלע בקדירה ואוסרתה. ומבואר בזה דכשם שבליעת תבשיל אוסרת הקדירה כך זיעת התבשיל נבלעת בקדירה ואוסרתה.

ובפתחי תשובה (שם) דן לומר שדוקא זיעה של משקין אוסרת כמשקין עצמן אבל זיעת האוכלין אינה אוסרת כמאכל עצמו, אולם לענין פסח מפורש בטור (סי' תנ"א סעי' ט"ו) דכיסוי של ברזל שמשמשין על חררה שנאפית על הכירה צריכה ליבון כיון שמזיעה מהבל החררה שתחתיו, ומבואר להדיא שכל זיעה אוסרת.

ויש לדון מהו אופן הכשר הכלי, דבעלמא קי"ל כבולעו כך פולטו ולכן כלי שבלע איסור ברוטב רותח מהני הגעלה ברותחין, ולפ"ז כלי שבלע בזיעה יוכשר ע"י זיעה. אולם החו"ד (בסי' צ"ב ס"ק כ"ו) כתב דהך חידושא דזיעה היינו רק לענין שמבליע איסור אבל אין בכח זיעה להפליט, וכן החמיר המהרש"ם [ח"א סי' צ"ב]. אך לדינא נקטו רוב הפוסקים דכללא דכבולעו כל פולטו נאמר גם לענין זיעה וכמש"כ הפמ"ג [בסי' צ"ד משב"ז סק"א] בשם הפר"ח.

ונראה דכן הוא פשטיה דלישנא דרמ"א [בסי' צ"ב ס"ז בסופו] וז"ל טיפה הנופלת ע"ג כיסוי קידרה דינה כנפלה ע"ג קדירה כנגד הרוטב והוא שהתחיל הקדירה להרתיח דאז עולה הזיעה תמיד ומגיע אל הכיסוי ויורד משם אל הרוטב.

ונהי דבט"ז ומהרש"ל נראה שהבינו דהאיסור הוא מחמת שהרתיחה עצמה עולה לכיסוי והו"ל כרוטב ממש, אולם פשטיה דלישנא מבוי שכתב דהזיעה עולה לכיסוי ומפליטה את הטיפה שנבלעה בכיסוי וכן נקט ביד יהודא ועוד אחרונים.

העולה לדינא דלכתחילה ודאי אין להשתמש בפסח במקירוגל שהשתמשו בו חמץ כל השנה ומשום הבליעות שנבלעו בו בעין [מלבד הזיעה]. ובשעת הדחק יכשירונו ע"י כוס מים להפליט הזיעה, ויכסה הזכוכית שבדלת כיון דלענין פסח נקטינן שזכוכית דינא ככלי חרס שלא מועיל בה הגעלה [דלא כשאר איסורים שיש לדון דמהני הגעלה ואכ"מ], ויחליף הצלחת שבקרקעית שג"כ לא מועיל בה הגעלה, וכשיכניס הקדירות יכסה אותם.

חיישינן להנך בליעות. ואתאן לדינא דלכו"ע בליעות שבדפנות המיקרוגל בעו הגעלה.

ויש לדון להתיר באופן שמכסה הקדירות שמכניס לתוכו ועי"ז מונע מעבר לזיעה, אולם במ"ב [סי' תנ"א ס"ק קל"ו] נראה שסמך ע"ז רק באופן מסוים [ע"ש לענין הקאכלין שכשטח התנור מן הצדדים ולא טח מלמעלה מהני כיסוי הקדירות כיון שטיחה למעלה שנוי במחלוקת, אבל כשלא טח מהצדדים לא מצינו שיועיל כיסוי הקדירות לכתחילה].

סימן א'

בירור הלכה בענין האוכל בטעות את המצה של חברו אם יצא יד"ח

ומצה ה"ז) כתב "אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו וכו'". וכתב המגיד משנה שם שמקור דברי הרמב"ם הוא מהירושלמי הנ"ל.

אבל הריטב"א כתב (סוכה לה. ד"ה אלא) שהבבלי לא הזכיר שאין יוצאים במצה גזולה, משום שלדעתו אין מציאות של מצה גזולה בשעה שנמצא בה ידי חובתו, שבשעה שהגזולן לועס את המצה קונה אותה בשינוי, כמבואר בכתובות (ל:): שמשעת הלעיסה כבר אין להחזירה בעיניה ואין לנגזל אלא דמים, וממילא בשעת הנאת גרונו ומעיו מקיים את מצות האכילה במצה שלו, ואין בה פסול לא משום 'לכם', ולא משום מצוה הבאה בעבירה מכיון שקונה מקודם ולא בשעת המצוה, ולא שייכת מציאות של חסרון 'לכם' במצה אלא במעשר שני לפי ר' מאיר, שכיון שברשות הוא אוכל ומשולחן גבוה הוא זוכה בדין, אין לומר שקונה את המצה בלעיסה שגם במצב זה עדיין ממון גבוה.

ובשו"ת עונג יו"ט (סי' לט) הקשה על דברי הריטב"א, שהרי עדיין יש מציאות שלא יצא במצה גזולה, כגון שבלע מצה ולא לעס, ולא קנאה בשינוי, שהרי קיימא לן שבלע מצה יצא (פסחים קטו:), ואם כן קשה מדוע לא הביא הבבלי דין זה.

והאחרונים הביאו דברי הריטב"א שקונה בלעיסה את המצה הגזולה, והקשו על הירושלמי והפוסקים שאין יוצאים במצה גזולה. ובמקור חיים (וכעין זה במנחת ברוך סי' עד ד"ה ואמנם מה) תירץ שאף שאכן אין המצה פסולה מטעם לכם, מכל מקום היא פסולה מטעם מצוה הבאה בעבירה כמבואר בירושלמי, ואף שמבואר בהל' לולב (סי' תרמט ס"א) שאין פסול מצוה הבאה בעבירה כאשר העבירה נעשית מקודם ולא בשעת המצוה, שונה הדבר במצה שהגזולן קונה אותה בלעיסה, מכיון שהלעיסה היא צורך אכילה ונחשב כאילו העבירה נעשתה בשעת המצוה.

וכעיי"ז כתב הביאור הלכה (סי' תנד ס"ד ד"ה אין) שאפשר דסבירא ליה דזה מיקרי שהקנין בא ל ידי המצוה גופא, דקיימא לן בסי' תרמט דלא מהני, דאף

שאלה: אחד שלקח בטעות את המצות של חברו ואחרי שאכלם בכזית ראשון גילה שהמצות אינו שלו, והשאלה אם יצא ידי חובה או שצריך לאכול שוב, כיון שקיימא לן שלא יוצאים במצה גזולה, והשאלה אם דין זה אמור גם כשגזל בשוגג או דוקא כשגל במזיד, ואמרתי לעלות על הכתב ביאור הדברים מהגמ' והפוסקים ומה שנראה לדינא.

דהנה כתוב בגמ' בפסחים (לח.) "אמר רב אסי עסה של מעשר שני לדברי ר' מאיר פטורה מן החלה לדברי חכמים חייבת בחלה, מצות של מעשר שני לדברי ר' מאיר אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח, לדברי חכמים יוצא בה ידי חובתו בפסח וכו' מתקיף לה ר' פפא בשלמא עיסה וכו' אלא מצה מי כתיב מצתכם אמר רבא ואיתימא רב יימר בר שלמיא אתיא לחם לחם כתיב הכא לחם עוני וכתיב התם והיה באכלכם מלחם הארץ מה להלן משלכם אף כאן משלכם". וכן הוא בסוכה (לה.).

וכתב הרא"ש (פסחים סי' יח) שמשמע מהגמ' שאין יוצאים במצה גזולה, ואף שלגבי מעשר שני נאמר שאין יוצאים בו רק לר' מאיר, אבל לרבנן יוצאים בו מפני שהוא ממנו, מכל מקום עיקר הדין והדרשה שלומדים מחלה שיש דין 'לכם' במצה נכונים גם לדעת רבנן, ולכן לכל הדעות אין יוצאים במצה גזולה. וכן כתב במהר"ם חלאוה (פסחים שם ד"ה אתיא) והוסיף, שמטעם זה צריך ליזהר שלא תתחלף מצתו במצת חברו.

ובירושלמי (חלה פ"א ה"ה) אמרו ר' יונה ור' יוסי שבמצה גזולה יש משום מצוה הבאה בעבירה, אבל רב הושעיא אמר שמצה גזולה אסור לברך עליה משום שנאמר "ובוצע ברך נאץ ה'". וכתב הרא"ש שמשמע מדברי רב הושעיא שבדיעבד יוצאים במצה גזולה ורק לכתחילה אין לברך עליה, ואף שר' יונה ור' יוסי חולקים וסוברים שאין יוצאים בה אפילו בדיעבד.

וכן הר"ן (על הרי"ף סחים לה. ד"ה אבל לא בטבל) הביא דברי הירושלמי. וגם הרמב"ם (פ"ו מחמץ

ויותר מזה מבואר בפרי יצחק (סי' פג) שינוי נחשב מעשה קנין, ולכן צריך כוונה ורצון לקנות, ואם כן שינוי שעשה הגזלן בידיים קונה, אך שינוי הנעשה מאיליו קונה.

ועוד קשה על הריטב"א דכל מה שקנה המצה משעת הלעיסה או הבליעה היינו שקנה לענין שיצא ידי חובת המצה, אבל איך הוא יכול לברך על אכילת מצה גזולה שאינו שלו. שהרי לפני הלעיסה הוא עדיין לא קנה את זה, וצריך ביאור. ויתכן שגם הריטב"א מודה שאינו יכול לברך, וכל מה שכתב שקנאו בשינוי זה רק לענין שיצא ידי חובה ואינו צריך לאכול שוב, אכן לכתחילה לכולי עלמא אין לקחת מצה גזולה.

ובשו"ע (סי' תנד ס"ד) פסק כדעת רוב הראשונים שאין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה. וכתב הביאור הלכה (שם) שאף שבדאי הלכה כשיטת השולחן ערוך שהיא דעת רוב הפוסקים שאינו יוצא ידי חובתו במצה גזולה וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת משלו, מכל מקום לא יברך כשאוכל שוב, ויש לחוש לדעת הריטב"א שיצא בדיעבד.

ומעתה במצה גזולה בשוגג, יש לדון בזה, דהנה השאגת אריה (סי' צד) חקר מהו הטעם שמצה גזולה פסולה, האם ישנם שלמדו מצה מחלה בגזירה שווה לחם לחם כמבואר ברא"ש או משום שהוא מצוה הבאה בעבירה כמבואר בירושלמי, וכתב שהנפקא מינה במרור גזול שמבואר בגמ' (ל"ט:) שמצה ומרור הוקשו יחד וכל הדינים המעכבים במצה מעכבים במרור, אף שחיוב מצה מדאורייתא ומרור בזמן הזה מדרבנן, לפי צד א' שפסול גזול הוא דין מדיני המצה אם כן אף במרור גזול שהוקש למצה אין יוצאים בו, אבל לפי צד ב' שאין זה דין במצה אלא דין כללי בכל המצוות שאין יוצאים כאשר המצה באה בעבירה, אם כן במצה שהיא מצוה דאורייתא אין יוצאים בגזולה, אבל במרור לדעת הפוסקים שאין מצוה הבאה בעבירה בדרבנן () יוצאים גם במרור גזול. ועיין בביאור הלכה (שם) שהביא בזה מחלוקת הפוסקים אם יוצאים במרור גזול.

ונטה השאגת אריה לומר כהצד השני שהוא פסול משום מצוה הבאה בעבירה, משום שהוקשה לו שכיון שמצה נלמד לחם לחם מחלה, ועיסה גזולה

שאם בלע בלא לעיסה יצא, אף על פי כן צריך לעיסה כדי שיהיה טעם מצה בפיו.

ולפי דבריהם נראה ליישב קושית העונג יו"ט, שהירושלמי והפוסקים שסוברים שאין יוצאים במצה גזולה סבירא ליה שהלעיסה הוא חלק מקיום המצה, אבל הריטב"א סבירא ליה שאין הלעיסה תחילת המצה, אלא שהמצוה היא רק בשעת הבליעה, וכיון שעל ידי הבליעה הוא קונה את המצה ואז הוא שעת קיום המצה, הוי ליה קנין שבא על ידי המצה דאינו קונה משום מצוה הביאה בעבירה, ולכן גם אם בלע מצה בלא לעיסה הוי ליה מצוה הבאה בעבירה כיון שהקנין שעל ידי הבליעה בא על ידי המצה שמקיימה בשעת הבליעה ולא יצא ידי חובה, ולכן סבירא שלא שייך מציאות של מצה גזולה.

אך עיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' קצא) שהקשה על דברי הריטב"א, שלפי זה לר' אסי דדריש מצתכם בעי לכם למה לי דרשה אי אפשר בענין אחר דלעולם קנה ליה בלעיסה והוי ליה מצה שלו ולכתחילה ודאי לא יגזול ויקח משלו ולמה לי קרא. ותירץ שיש לומר קצת כגון שהתנה שלא לקנות ליה אות שתחב לו אחר בתוך גרונו ולא לעסה והרי קיימא לן בלע מצה יצא, ואם כן אפשר שבלע בלא לעיסה והוי ליה מצה גזולה וצריך לומר דבעי לכם.

והנה מה שתירץ שתחב לו אחר בתוך גרונו ולא לעסה, לשיטת הריטב"א זה אינו, וכמו שכתבנו כיון שהריטב"א סבירא ליה שהבליעה היא תחילת קיום המצה ולא הלעיסה, ולכן אם בלע מצה אינו יוצא, אך מה שתירץ דיתכן דמיירי שהתנה שלא לקנות ליה שייך רק לשיטת המחנה אפרים (בהגהות על הרמב"ם גזילה פ"ב דין טו) שסובר ששינוי קונה רק שהגזלן רוצה לקנות, אבל רוב האחרונים (תרומת הכרי (סי' רסב ס"ה ד"ה והנראה), אמרי משה (סי' לב אות מד) אור שמח (חמץ ומצה פ"ג ה"ח ד"ה ואין) קובץ שיעורים (בב"ק אות כו) וחזון איש (סי' יח סק"ב ד"ה ואי) סוברים ששינוי קונה אפילו בעל כרחו של הגזלן ואינו דומה ליאוש דאם הגזלן אינו ורוצה לקנות אינו קונה, כיון שהוא נלמד מהכתוב אשר גזל שכל הגזילה אינה כעין שגזל הרי הוא חייב לשלם דמים.

ובאמרי בינה (או"ח סי' ב) כתב, שמדברי התוספות בסוכה (שם) לגבי אכילת מצה של טבל, אין ראייה שכל עבירה שנעשית בשוגג נחשבת עבירה לענין מצוה הבאה בעבירה, כיון שיש לומר שדוקא עבירה שנעשית באכילת דברים אסורים נחשבת עבירה גם בשוגג וגם כשאינו מתכוין לכך כיון שיש כזה מציאות של עבירה כשנהנה באכילתו, כמו שאמרו בגמרא (סנהדרין סב:) 'מתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, וכיון שגם בשוגג ובלא כוונה נחשב עבירה, אם עושה על ידה מצוה זה נחשב מצוה הבאה בעבירה, אבל עבירה שאינה נעשית על ידי אכילה אין היא נחשבת עבירה בשוגג לענין מצוה הבאה בעבירה.

ובפרי יצחק (ח"א סי' מב) הביא ראייה שאף עבירה שנעשית בשוגג נחשבת עבירה לענין מצוה הבאה בעבירה, מדברי הגמרא בראש השנה (פח.) שהתוקע בשופר של עולה יוצא ידי חובה כיון שעל ידי תקיעתו יצא השופר לחולין כדין כל מועל הקדש שמוציאו לחולין על ידי מעילתו, אבל התוקע בשופר של שלמים שאין בו דין מעילה ונשאר השופר של הקדש אינו יוצא ידי חובת תקיעה, והיינו משום שהמצוה באה בעבירה, והרי על כרחך מדובר שתוקע בשוגג כי אם לא כן לא שייך מעילה, ומבואר שגם כשעובר את העבירה בשוגג נחשב מצוה הבאה בעבירה. וראיתי שהובא (קונ') ארח יצחק המובא בגילון תורני 'האהל' מס' 2 מהג"ר יצחק אדלר זצ"ל שאמר שגם החזו"א הביא ראייה מהגמ' הזו שיש מצהב"ע גם בשוגג.

אולם הרמב"ן (יבמות קג: ד"ה סנדל) והריטב"א (ר"ה שם ד"ה והא) כתבו טעם אחר שאינו יוצא ידי חובה בשופר של שלמים, משום שאם לא יצא ידי חובה נמצא שלא נהנה ולא עשה איסור, ולכן הדין הוא שאינו יוצא כדי שלא יעבור על האיסור, ואין הטעם משום מצוה הבאה בעבירה. ולפי זה אין ראייה מהסוגיא שם שגם כשעובר את העבירה בשוגג נחשב מצוה הבאה בעבירה.

ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קצה) כתב שאם עבר בשוגג על עבירת לאו, אין זה נחשב עבירה כלל כיון שלא מצינו חיוב כפרה על שגגת לאו, ומצוה הבאה מחמת עבירת לאו בשוגג אין זו מצוה הבאה בעבירה. ולפי זה לא קשה מהמבואר

חייבת בחלה, אם כן מדוע במצה הנלמדת מחלה אינו יוצא, הרי לא יתכן שיהיה הנלמד חמוד מהלמד. ועיין בקובץ שיעורים (פסחים אות קסח) שעל פי קושיית השאגת אריה כתב ליישב מדוע הוצרכו הירושלמי והרמב"ם לטעם מצוה הבאה בעבירה הרי למדנו מחלה שצריך מצתכם, וביאר (שם באות ע) שהרמב"ם הבין כקושיית השאגת אריה, שמכיון שעיסה גזולה חייבת בחלה אין למעט מצה גזולה מלחם לחם ורק נלמד מחלה שצריכה המצה להיות ממנו של ישראל ולא של נכרים ושל גבוה, ומאן למדנו שאין יוצאים במצה של מעשר שני לר' מאיר הסובר שהוא ממון גבוה, ומה שאינו יוצא במצה גזולה אין זה אלא מטעם מצוה הבאה בעבירה.

וביישוב קושיית השאגת אריה עיין באחרונים שתירצו (מקור חיים שם, וכעין זה בעמק יהושע סי' ח, ובמנחת ברוך סי' עד ד"ה אמנם, וביד המלך חמץ ומצה פ"ה ה"ז ד"ה וראיתי) שאמנם מדים עריסותכם שנאמר בחלה נלמד גם למצה, נתמעטה גזולה, כלומר שכלפי הגזולין אין כאן לכם אלא שלענין חלה העיסה טבולה לחלה, נאסרה באכילה עד שתופרש ממנה חלה, משום שכלפי הנגזל היא נקראת עריסותכם, אך הגזולין אינו יוצא במצה גזולה מפני שכלפיו אינה נקראת לכם, וממילא אין זה נקרא שהנלמד יותר חמור מהלמד.

ולכן במצה גזולה בשוגג אם נאמר שהפסול במצה גזולה הוא משום מצוה הבאה בעבירה אם כן זה תלוי במחלוקת הפוסקים אם יש בגזילה בשוגג מצוה הבאה בעבירה דברי"ט אלגזי (הל' ברכות סי' סד) הביא ראייה שגם כשעבר בשוגג נחשב מצוה הבאה בעבירה, ממה שהקשו התוספות (סוכה ט. ד"ה ההוא) למה צריך פסוק מיוחד למעט סוכה גזולה, הרי גם בלא פסול זה אינו יוצא ידי חובתו בסוכה גזולה משום מצוה הבאה בעבירה, וכן הקשו בדף ל. (ד"ה משום) למה צריך פסוק שאינו יוצא במצה של טבל, הרי פשוט שאינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה. ומכך שלא תירצו התוספות שהפסוק בא לפסול סוכה גזולה בשוגג ומצה של טבל שנאכלה בשוגג, מוכח שגם כשעבר בשוגג לא צריך פסוק לפסול מטעם גזולה, כיון שאינו יוצא ידי חובה מטעם מצוה הבאה בעבירה אף כשהעבירה נעשית בשוגג.

הבבלי מהפסוק 'גזול דומיא דפיסח', הפסול הוא בחפצא שאם נעשית בו עבירה הוא מאוס כמו קרבן פיסח ואינו ראוי לקיום המצוה, ולפי זה גם כשהעבירה נעשית בשוגג החפצא פסול, כיון שלגבי החפצא אין חילוק בין שוגג למזיד, וכיון שנעשית בו עבירה הוא מאוס ופסול".

ובשו"ת באר דוד (סי' יז) הביא ראייה שאין דין מצוה הבאה בעבירה כשהעבירה נעשית בשוגג, מהמבואר בגמרא פסחים (עב.) שטעה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור, והרי המצוה נעשית בעבירה ואין זו מצוה ואינו טועה בדבר מצוה, אלא על כרחך שכיון שהעבירה נעשית בשוגג אין בזה דין מצוה הבאה בעבירה, ולכן נחשב טועה בדבר מצוה. אמנם שמעתי מהג"ר ברוך בער שוב שליט"א שיש ביאורים ותירוצים אחרים באחרונים לבאר את הגמ' בפסחים לענין טעה בדבר מצוה (וכן בסוכה מב.), ולפי"ז אין ראייה לדברי הבאר דוד.

ובחת"ס (סוכה ל.) הביא מס' הישר לר"ת דבשוגג אין מצהב"ע וכתב החת"ס דגם החולקים מודים באיסור גזל דאי"ז מצהב"ע כיון דהוי איסור גברא. והגר"א גינחובסקי (בנתיבות ההלכה חלק לג עמ' 42) הוכיח מהביה"ל (סי' רצו ס"ב) שהביא מהפמ"ג דמי שחושש לאיסור חדש לא יבדיל בעצמו על השכר אלא ישמע מאחר, וכתב ע"ז הביה"ל: "ולענ"ד גם בזה צ"ע אם מי שחושש לעצמו שכוס זה הוא כוס של איסור, א"כ איך יוצא ידי הבדלה במה שאחר מברך עליו, אם לא שקיבל עליו הזהירות בתורת חומרא ולא בתורת איסור עכ"ל. ולכא' כונתו משום מצהב"ע, ומוכח דנקט דאף שוגג באיסור דרבנן יש בו דין מצהב"ע [דהמבדיל הסומך על המתירים לא גרע משוגג] ונשאר בצ"ע.

ולכן, אם נאמר שהפסול במצה גזולה הוא משום מצוה הבאה בעבירה, אם כן לדעת רוב האחרונים שסוברים שגם בגזילה בשוגג יש משום מצוה הבאה בעבירה, אינו יוצא ידי חובה וצריך לאכול שוב, רק שלא יברך שוב על אכילת מצה דחוששים לשיטת הריטב"א שקנאו בשינוי.

אך לדעת החתם סופר והבאר דוד שסוברים שבגזילה בשוגג אין משום מצוה הבאה בעבירה, יש לדון בזה, דיעויין בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' י' כד) להג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל שדן גבי הבדלה

בגמרא בראש השנה (שם) שגם בשוגג נחשב מצוה הבאה בעבירה, כיון שמדובר שם בשוגג באיסור מעילה שיש בו חיוב כפרה בקרבן, ומשום שנחשב עבירה גם בשוגג, ולכן שייך בזה מצוה הבאה בעבירה.

ובשו"ת יהודה יעלה (ח"א או"ח סי' צח) הביא ראייה מדברי רש"י בסוכה (ל: ד"ה קרקע) שטעמו של רב הונא שאמר לאוונכרי שלא יגזזו בעצמם את ההדסים מהקרקע של הנכרי שיש חשש שמא היא גזולה, משום שאם הם יגזזו כעצמם הם לא יוכלו לצאת ידי חובה בהדסים אלו מטעם מציה הבאה בעבירה, והרי הם אינם יודעים שהקרקע גזולה ואין כוונתם לגזול, ומכל מקום נחשב מצוה הבאה בעבירה.

אולם הביא ראייה מלשון המרדכי (פ"ג רמז תשמו) שדין מצוה הבאה בעבירה הוא רק אם העבירה נעשית במזיד, שהקשה על מה שכתוב במשנה (סוכה לג.) שאם קצץ ענבי הדס ביום טוב כדי להכשירו יוצא בו ידי חובתו, הרי המצוה באה בעבירה, והוסיף בלשונו 'ומידי אפילו במזיד מרתנן עבר וליקטן' וכו', ומשמע שהקושיא היא רק אם מדובר שקצץ במזיד משום שאם היה שוגג לא נחשב מצוה הבאה בעבירה. וכתב שם שיש לומר, שהנידון בזה תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי מהו המקור שמצוה הבאה בעבירה אינה מצוה, שלפי דברי הגמרא בסוכה שהמקור הוא מהפסוק 'והבאתם את הגזול', 'גזול דומיא דפיסח' נראה שדווקא כשגזל במזיד, כי אין לנו מקור לחדש שאף כשגזל בשוגג נפסל, אבל לפי דברי הירושלמי (שבת פ"ג ה"ג) שהמקור הוא מהפסוק 'אלה המצות', אם עשיתם כמצוותן הן מצות ואם לאו אינם מצוות, משמע שגם אם המצוה נעשית על ידי עבירה בשוגג אין זו מצוה, כיון שסוף סוף הרי לא נעשית המצוה כהלכתה.

אולם בשו"ת ויען יוסף (או"ח סי' שפג) כתב להיפך, שלפי דרשת הירושלמי מהפסוק 'אלה המצות אם עשיתן כמצוותן הן מצות ואם לאו אינן מצות' הפסול הוא רק כשהעבירה נעשתה במזיד, מכיון שבדרשה זו משמע שהחסרון הוא מצד הגברא שלא עשה את המצוה כהלכתה, ורק כשעשה את העבירה במזיד נחשב שעשה שלא כמצוותה, אבל לפי דרשת

ואינו יודע שגזל ונשתנית בידו דאינו כגזלן גמור שמ"מ גזלן הוא, שהרי נתן צמר לצבע לצבוע וקלקל או שנה אין זה מזיד ואעפ"כ אנו דנין אותו כגזלן עכ"ל. כן הוכיח מדברי רש"י והמאירי במילואי המשפט (סי' כה הע' 71) ועיי"ש שהביא שיטה שלישית שרק בשנתכוין להוציא מרשות השני הוי גזלן בשוגג, אבל בסבור שהוא שלו אינו נעשה גזלן. יעוי"ש באריכות גדולה.

וא"כ כיון שלשית רש"י והמאירי גם הגוזל בשוגג הוי גזלן ובודאי שחייב בהשבה, א"כ לא רק שהוא עושה קניני גזילה, אלא הוא גם לא קונה את זה ביאוש, מכיון שהוא חייב בהשבה והוי באאת"ל ולא קני ביאוש לחוד, אמנם יל"ד מדברי הרמב"ן שהבארנו לעיל שסובר שבאאת"ל בגזילה הוא שגרם ליאוש, דאפש"ל דבשוגג ליכא הסברא שגרם ליאוש, ולכא' זה תלוי בב' הצדדים שהבארנו לעיל בעיקר הסברא של גרם ליאוש האם הוי כעין קנס, או דכיון דהכריחו להתייאש אינו קונה, דאם הטעם הוא דהכריחו להתייאש א"כ זה שייך גם בשוגג, אבל אם הטעם הוא משום שזה כעין קנס, [וכן גם משמע מהקה"י שהבארנו לעיל שחידש לומר שגם בגרם להיתר היאוש לא קני, ושם בודאי שלא הכריחו להתייאש, ואם זה כעין קנס], אפשר שבשוגג לא קנסו, אלא שיש לדחות כל זה שכבר לעיל דחינו את עצם הסברא של גרם ליאוש ואינו מחזור כל צורכו, דהא מגזל חמץ ועבר עליו הפסח מוכך לא כך כמש"כ לעיל, וצ"ע.

ויוצא לדינא שרוב האחרונים סוברים שגם בשוגג יש מצהב"ע מלבד החת"ס והבאר דוד, אלא שבנידו"ד יל"ד דהוי אונס כמו שהבארנו לעיל בשם הגר"מ שטרנבוך דכאן שהיה בהול לעשות המצוה ל"ה עבירה בשוגג רק אנוס, ובאנוס כתב הרי"ט אלגזי (הל' בכורות סי' סד) שעבירה באנוס אינה עבירה כלל, ואין זה נחשב מצוה הבאה בעבירה, ולפי זה ביאר דברי הירושלמי (יבמות פ"ב ה"ו) [הובא בבית יוסף (אבן העזר סי' א ד"הגרסינן), ונפסק בשו"ע (שם ס"ז)] שמקיים מצות פריה ורביה גם בבן ממזר, והרי המצוה באה בעבירה ומדוע מקיים מצוה, אלא יש לומר שמדובר באופן שנאנס לבוא על קרובתו ונולד לו ממזר, וכיון שנאנס לא נחשב מצוה הבאה בעבירה. וכתב הרי"ט אלגזי,

שעשו על כוס יין של אדם שלא ברשות והביא את דברי הרמב"ן במלחמות (בפ"ג דסוכה) שכתב להסביר הא דאמרינן דכל שקנהו כבר אין בה משום מצהב"ע, דהביאור הוא משום דלא קא עלה בעמוד והחזר אלא דמים עיי"ש. ומבואר דלא שייך בגזילה מצהב"ע, אלא בגוונא דקאי עליה בעמוד והחזר, והיינו דמחוייב בעשה דוהשיב את הגזילה, ולהכי גבי כשורא דמטלתא, כיון דאיכא חיוב השבה, הוה פסלינן להדפנות מטעם מצהב"ע, אי לאו תקנת חכמים משום תקנת מריש, כיון דבשעת קיום המצוה עובר בעשה דוהשיב במה שלא מחזירה, אבל היכא דבשעת קיום המצוה ליכא עברה אף דמחמת עבירה בא המצוה לית ביה משום מצהב"ע. וא"כ בענין הבדלה שעשו על כוס יין של אדם שלא ברשות דלא נתכוונו לגזול היין והוה גזילה בשוגג, וגזילה בעי' קנין כדפרכינן בב"ק (ע"ט:) 'והא לא משך וכן בכתובת (לא:)' 'אי ברה"ר איסור גניבה ליכא' והיינו, דליכא חיוב גניבה בלא קנין, וא"כ כיון דלא ידעו שהוא של אדם פרטי, ואין כונת קנין לקניני גניבה וגזילה, ומבואר בקצוה"ח (סי' כה סק"א) ובנתיבות (שם) דגנב בשוגג לאו גנב הוא, משום דלא נתכוון לקנותו, וכיון דקניני גזילה וחיוב השבה תלוי הא בהא, כדחזינן גבי גזילת קרקע, א"כ בודאי אין כאן עשה דהשבה, ואין כאן משום מצהב"ע ואפי' לדעת הרמב"ם דבגזילת קרקע עובר בלאו לא תגזול, אע"פ שאין בו קניני גזילה, מ"מ עשה דוהשיב גם בדעת הרמב"ם ליכא, וא"כ אין לחייבו הכא להחזיר אלא מדין מזיק שחייב על שוגג כמזיד, ובכה"ג ליכא למצהב"ע, כמש"כ ברמב"ן, עכ"ד.

ונמצא שלפי הרמב"ן הנ"ל גם בנידו"ד שאכל מצה גזולה בשוגג שליכא פסול של מצהב"ע משום דהכא בשעת קיום המצוה ליכא עבירה אף דמחמת עבירה בא המצוה לית ביה משום מצהב"ע, דאינו בעמוד והחזר, וכמש"כ הרמב"ן.

אמנם כל זה הוא רק לשיטת הקצות והנתיבות שגנב בשוגג לא גנב הוא, אבל לשיטת רש"י (חולין מא. ד"ה בשוגג) שכתב גבי המנסך במזיד שחייב בשוגג ופטור וכתב רש"י "בשוגג שלא ידע שהיא תרומה ולא ידע שהוא נאסר בנסך זה כסבור יין שלו הוא", וכן הוא שיטת המאירי (בב"ק צה.) שכתב שגזלן בשוגג הוי גזלן וז"ל: "מי שגזל אע"פ שאינו מתכוין לכך כגון שהיה סבור שהוא שלו או שלקח מגזלן

הרי"ט אלגאזי כתב שם שאם העבירה נעשית באונס לא נחשב מצוה הבאה בעבירה.

אך גם לפי הפרי יצחק שגם באונס יש מזהב"ע, מ"מ אם נעשה הדבר יש לפטור באונס מצד דין אחר, וראיתי כן בקונטרס אורח יצחק (עניני חנוכה – הובא בגליון תורני האהל מס' 2) להג"ר יצחק אדלר זצ"ל (רב ביהמ"ד אהבת חסד) ושם כתב בשאלה זו שיל"ע אם שייך הכא פטור דרך בער"ש, וכדאיתא בערוה"ש (סי' שעח סי"ח) שמרוצתו כדי שלא יחלל שבת מיקרי ברשות, ושם בסי"ט כתב דדוקא בער"ש שזמנו בהול, אבל לא בשאר מצוות, וא"כ יל"ד שאפשר שהיה בהול מחמת ער"ש (דהשאלה שלו מיירי באחד שהדליק את חנוכית חבירו בטעות בער"ש) ולכן נתחלף לו המנורה, אלא שציין לשו"ת חוות יאיר סי' כז שכתב לענין רץ לשאר מצוות ומדבריו נראה דהטעם דהניזק היה צריך ליזהר בער"ש, ולפי"ז ל"ש הכא טעם זה לנידון שלנו.

שהרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה משום שזה לא מצוי.

אולם בפרי יצחק (שם) כהב שגם כשהעבירה נעשית באונס אינו יוצא ידי חובה משום מצוה הבאה בעבירה, והוכיח כן מדברי התוספות (ט. ד"ה ההוא) שהקשו למה צריך פסוק מיוחד למעט סוכה גזולה ומצה של טבל, הרי גם בלא הפסוק איני יוצא ידי חובה משום מצוה הבאה בעבירה, ולא תירצו שצריך פסוק באופן שנאנס לשבת בסוכה גזולה או לאכול מצה של טבל, והיינו משום שגם באונס נחשב מצוה הבאה בעבירה. ותמה הפרי יצחק על הרי"ט אלגאזי, שהוא עצמו הוכיח שבשוגג נחשב מצוה הבאה בעבירה מכך שהתוספות לא תירצו שהפסוק נצרך לפסול אף כשעבר בשוגג, והרי כמו כן מוכח שאף כשהעבירה נעשית באונס נחשב מצוה הבאה בעבירה, שאם לא כן למה התוספות לא תירצו שהפסוק נצרך לפסול כשעבר באונס. ואיך

סימן ב'

בירור הלכה בענין הפרשת חלה בשבת ויו"ט ע"י קטן בן י"ב שנים (עצת המהרי"ל דיסקין)

חינוך מצוה, ואפילו איסור דרבנן אפשר דלא התירו אלא במקום שאי אפשר לחנכו באופן היתר, ומביא בשם הצ"ח (פסחים סו) דלא הותר להקדיש על ידי מופלא הסמוך לאיש כי אם לדעת הרשב"א, והקשה מתקיעות בשבת שהתירו לתקוע משום חינוך מצוה אף על גב דאפשר לחנכו בזמן אחר, וכתב בשם הישועות יעקב לחלק, דדבר האסור מדרבנן מחמת עצמו אסור ליתן לקטן, ולפי זה בהפרשת חלה דאיסור מחמת עצמו הוא ליתן לו, ועוד רצה לחלק, דשאני שופר דעשה דרבים הוא כמו שכתב המגן אברהם (סי' תמו סק"ב) לכן התירו משום חינוך מצוה, ועוד כתב לחלק, דשאני שופר שמצות היום בשופר מן התורה, ולכן יש לחנכו בתקיעות היום, דלאחר ראש השנה אין זה רק חנוך לשנים הבאות, מה שאין כן בהפרשת חלה אינו תלוי ביום זה, ומה שצריך למצה בלילה ראשונה אינו נוגע למצות חנוך הפרשה, והעלה שם שאין להתיר להפריש על ידי מופלא הסמוך לאיש, ולכן לא התיר המהרי"ל דיסקין זצ"ל בשנת תרמ"ח, ומה שהתיר בשנת תרמ"ג מפני שמדינא אפשר שיהיה מותר להפריש גם על ידי גדול, כיון שהקונים היו שוגגים ועל זה אמרו (עירובין לב) ניחא ליה לחבר דליעבד איסורא קלילא ולא נעביד עם הארץ איסורא רבה וכמו שכתב התוספת שם, ועל ידי כן עדיף טפי, ועוד כתב דלפי הנראה היה בשנת תרמ"ג עוד פרט בגוף הנידון של המצות ההם אשר מטעם ההוא נזדקק הגאון הנ"ל למצוא להם תקנה, ובסוף דבריו כתב שיותר ראוי ליתן מצה אחת לקטנה שהיא בת י"א ויום אחד כיון שהנשים נוהגות להפריש חלה שייך בזה יותר משום חינוך מצוה, דדומה יותר לחינוך תקיעות בשבת, אבל הקטנים שאין רגילים גם בגדלותם להפריש דומה כאילו ניתן להם להקל בשבותים דשבת, עכת"ד.

ובספר מלוא העומר להג"ר יצחק שלמה בלוי זצ"ל (ח"ב סי' שכו ס"א) ביאר טעמו של המהרי"ל דיסקין שבשנת תרמ"ג התיר ואילו בשנת תרמ"ח לא התיר עצה זו, דבמעשה הראשונה שהתיר היה השואל מדקדק גדול ואיש זהיר ביותר לא לאכול

נפסק בשו"ע (סי' שלט ס"ד) שאסור להפריש תרומת ומעשרות בשבת, וכתב המשנה ברורה (שם סקכ"ו) והוא הדין חלה. ולכן מי ששכח להפריש חלה בערב שבת אסור לו להפריש בשבת.

והנה בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יט) הביא מעשה מהמהרי"ל דיסקין זצ"ל שפעם אחת אירע שחילקו מצות להרבה אנשים ובלייל פסח התברר שלא הופרשו מהם חלה, והיה מן הנמנע להודיע לכולם שלא יאכלו מהם, והורה המהרי"ל דיסקין עצה להפריש גם בשבת על ידי קטן מופלא הסמוך לאיש' (דהיינו קטן בן י"ב שנה עד י"ג שנה וקטנה בת י"א שנה עד י"ב שנה), שנדריו נדרים, וממילא הפרשתו מועלת כשיודע ומבין מה הוא עושה, וכיון שעדיין קטן הוא, מותר לספות לו איסור דרבנן בידיים כשהוא גם לצורכו כמבואר בביאור הלכה (סי' שמג ד"ה מדברי סופרים). וכן כתב עצה זו בקונטרס עובר אורח להאדר"ת (שבסו"ס או"ח בהערותיו לסי' קו). וכן הביא עצה זו הגר"ח קנייבסקי שליט"א בדרך אמונה (הל' ביכורים פ"ו בציון ההלכה ס"ק שנט) בשם ספר חלת לחם. וכן פסק הג"ר יעקב בלוי בספרו חנוך לנער (פל"ז ס"ב) ובספרו לקט העומר (פי"א ס"ט) שבשעת הדחק סמכין על עצה זו.

ועוד כתב הציץ הקודש, שאמנם הוראתו של המהרי"ל דיסקין בשנת תרמ"ג היה להתיר, אולם כמה שנים אחר כך בשנת תרמ"ח אירע שוב מקרה כזה ששכחו להפריש חלה מהמצות דליל הסדר, ולא התיר המהרי"ל דיסקין על ידי קטן מופלא הסמוך לאיש, אלא הורה לשואל ליקח מצות משכניו וידידיו, וביאר הציץ הקודש, שבפעם הראשונה כבר היה לאחר שחילקו המצות להרבה אנשים והיה מן הנמנע להודיע לכולם שלא יאכלו מהם, מה שאין כן בפעם השניה היה של איש אחד, ובין הכי ובין הכי לא התיר עצה זו אלא בשעת הדחק גדול.

ואחר כך מאריך הציץ הקודש בביאור ההלכה, ותחילה מביא הוכחות דלא סמכין על דברי התוספת בפסחים להלכה להתיר איסור תורה משום

לקטן באיסור דרבנן אפילו לצרכו ודלא כהרשב"א, כמו שהכריע בשו"ת מהר"י אסאד (סי' פד) להחמיר בזה, כהריב"ש שחולק על הרשב"א, שהרי גם הרשב"א כותב שאומר דבריו להלכה ולא למעשה, וכן הכריעו בשו"ת בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' כד), ובשו"ת ערוגת הבושם (ח"א סי' סט), ובשו"ת לבושי מרדכי (ח"א סי' סא), וכן כתב בשו"ת כתב סופר (סי' מז) שלכתחילה אין להורות כהרשב"א להתיר ספיה לקטן באיסור דרבנן אפילו במקום מצוה.

וכן הכריע רבינו המשנה ברורה (בסי' שסב ס"ק מד) שאסור לספות לקטן אפילו באיסור דרבנן ואפילו לצרכו, ואף שהביאור הלכה בסימן שמג (ד"ה מדברי) הביא את דעת הרשב"א והר"ן שמתירים מכל מקום כבר כתב בשו"ת קנה בושם (ח"ג סי' לח אות ד) שידוע שדרכו של המשנה ברורה, כי דבריו במשנה ברורה הם עיקר להלכה נגד דבריו בביאור הלכה, וכל שכן נגד דבריו בשער הציון. ולכן העושה כעצת המהרי"ל דיסקין הוא עושה דלא כהמשנה ברורה.

וכן שמעתי איך שהגר"ש אויערבאך זצ"ל אמר להגר"מ גרוס שליט"א שאין להורות למעשה כעצת המהרי"ל דיסקין.

ועיין עוד מה שהאריך בזה הגר"ר עקיבא סופר (בן גאב"ד ערלוי זצ"ל ורב קהילת ערלוי בב"ב) בשו"ת מעדני סופר (סי' מט) בביאור טעם ודעת, ואכמ"ל.

מצה של זולתו והיה מוכרח להפריש ביום טוב, והפעם השניה לא היה איש זהיר כל כך.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' כח ד"ה ואחרי) ביאר החילוק, דהיכא דאי אפשר באופן אחר, וגם הקטן מופלא הסמוך לאיש צריך לזה, מותר לספות לו בידיים להפריש מב' טעמים מטעם דברי הרשב"א ומטעם חינוך מצוה כיון דאין כאן רק איסור דרבנן, וזה היה הפסק של המהרי"ל דיסקין בשנת תרמ"ג, והיכא דאפשר להשיג מצות מאחרים אם כן גם כן לא הוי לצורכו של הקטן, אין להתיר, עיין שם.

ולמעשה כתב בספר ישיב משה (עמ' קמט-קנ) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהעצה של המהרי"ל דיסקין היא עצה שכדאי להימלט ממנה, מאחר ופעם אחת המהרי"ל דיסקין הסכים לה ופעם אחת לא הסכים.

ועיין גם בספר הליכות שלמה (פסח פ"ט הע' 7) שכתב שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר שאין ברור אם שמועה נכונה היא שהורה כן המהרי"ל דיסקין למעשה.

ואכן פוסקי זמננו מפקפקים בהעצה של המהרי"ל דיסקין, כמו שהאריך הגר"ר צבי פסח פרנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (ח"ב סי' א) לחלוק על המהרי"ל דיסקין בזה, משום דאין שליחות לקטן אפילו מופלא הסמוך לאיש, ואפילו לעצה שיקנו לו חלק במאכל, הלא מפריש משלו על של אחרים, ועדיין צריך לדין 'זכיה' שהוא מטעם שליחות.

ועוד כמה מפוסקי זמננו מפקפקים בעצה זו מכמה טעמים, א. מהטעם הנ"ל שאין שליחות לקטן, ב. ועוד דהא ספיית קטן באיסור דרבנן לצרכו זה הוא מותר רק לשיטת הרשב"א והר"ן, אבל סתימת השולחן ערוך בסימן שמג לא כן הוא כמו שכתב בביאור הלכה (סי' שמג ד"ה מדברי), ג. ועוד, דלשיטת ביאור הגר"א (יו"ד סי' שלא סקע"ח) מופלא הסמוך לאיש אין תרומתו תרומה דלא כהשולחן ערוך שם סעיף לג, ד. ועוד דמצינו דעות בראשונים דגם בזמן הזה חובת חלה בארץ ישראל מן התורה הוא (עי' לבוש יו"ד סי' שכד ס"א).

ויש גם לציין שגדולי הפוסקים הכריעו כדעת הראשונים (הרמב"ם פ"ז ממאכלות אסורות הכ"ז, והריב"ש ועוד) וסתימת השו"ע שאסור לספות

